

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**1961 VE 1982 ANAYASALARININ YAPIM
SÜREÇLERİNİN ANAYASAL GELİŞMELERE
VE DEMOKRASİYE OLAN ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALKAN HAZAR ARKAN

BURSA, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

**1961 VE 1982 ANAYASALARININ YAPIM
SÜREÇLERİNİN ANAYASAL GELİŞMELERE
VE DEMOKRASİYE OLAN ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALKAN HAZAR ARKAN

Tez Danışmanı: PROF. DR. ALİ YAŞAR SARIBAY

BURSA, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tezin Adı: 1961 ve 1982 Anayasalarının Yapım Süreçlerinin Anayasal Gelişmelere ve Demokrasiye Olan Etkileri
Öğrencinin Adı Soyadı: Alkan Hazar ARKAN
Tez Savunma Tarihi: 26.05.2017

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

_____ Jüri Üyeleri _____

_____ İmzalar _____

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY

.....

Üye

Prof. Dr. İsmail TATLIOĞLU

.....

Üye

Doç. Dr. Derda KÜÇÜKALP

.....

ÖZET

1961 VE 1982 ANAYASALARININ YAPIM SÜREÇLERİNİN ANAYASAL GELİŞMELERE VE DEMOKRASİYE OLAN ETKİLERİ

Alkan Hazar Arkan

KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

Mayıs 2017, s. 172

Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçiş döneminden günümüze kadar uzanan ve bu konuda atılan adımlara rağmen bir türlü tam olarak çözülemeyen bir anayasa krizi içerisindedir. Bu konuda atılmış olan en büyük adımlar ise hiç kuşkusuz ki 1961 ve 1982 anayasalarıdır; ancak bu anayasalar gerek darbe dönemlerinde yapılmış olmaları gerekse birtakım başka özelliklerinden dolayı söz konusu krizi çözmek yerine daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmişlerdir.

Anayasalar yalnızca hukuki metinler değildir ve bir toplumun şekillenmesinde çok önemli rol oynadıkları için anayasa yapımı da sadece hukuki değil aynı zamanda da siyasi bir meseledir. Türkiye'nin bir türlü çözülemeyen anayasa probleminin kaynağında da ülkenin hukukçularının ülkeye uygun bir anayasa yazmaktan aciz olmaları yatmamaktadır; asıl sebep ülkedeki siyasi aktörlerin ülkenin toplumsal yapısına uygun bir anayasayı bugüne kadar yapamamış olmalarıdır.

Bu çalışmada öncelikli olarak anayasa kavramına ve anayasa yapım sürecine ilişkin bir kavramsal çerçeve çizilecektir. Daha sonra da 1961 ve 1982 anayasalarının yapım süreçleri, askeri darbelerin yaşanmasına ve bu anayasaların yapılmasına neden olan siyasi gelişmeler ve söz konusu anayasaların yapıları incelenerek bu anayasaların uzun ömürlü olmamalarının nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Her iki anayasa da ayrı ayrı ele alınıp değerlendirildikten ve birbirleriyle de karşılaştırıldıktan sonra da elde edilen bulgulardan hareketle Türkiye'de yapılması muhtemel yeni bir anayasanın yapımında izlenecek olan yolun nasıl olması gerektiğine ilişkin bir cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, 1960 Darbesi, 1980 Darbesi, Türkiye, Demokrasi, Kurucu İktidar

ABSTRACT

THE EFFECTS OF CONSTRUCTION PROCESSES OF 1961 AND 1982 CONSTITUTIONS ON CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT AND DEMOCRACY

Alkan Hazar Arkan

GLOBAL POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

May 2017, p. 172

The Republic of Turkey is in a constitutional crisis, which has been spreading from the multi-party period to the day-to-day transition, and in spite of the steps taken in this regard, is not fully resolved. The greatest steps taken in this regard are undoubtedly the 1961 and 1982 constitutions; But these constitutions have been made during the coup era, and because of a number of other features, they have made it more inconceivable instead of solving the crisis.

Constitutions are not only legal texts, but because they play a very important role in shaping a society, constitution making is not only legal but also political. At the source of Turkey's unresolved constitutional problem, the lawyers of the country do not have to be incapable of writing a constitution appropriate to the country; The main reason is that the political actors in the country have not been able to make a constitution suitable for the social structure of the country.

In this study, a conceptual framework will be drawn primarily about the concept of the constitution and the constitutional construction process. Later, the process of making the constitutions of 1961 and 1982, the political developments that led to the implementation of the military coups and the constitutions of these constitutions and the constitutional provisions of these constitutions will be examined and the causes of these constitutions not being longevity will be tried to be determined. Both constitutions are evaluated separately and compared with each other, then an answer will be sought about how the path to be followed in the construction of a new Constitution likely to be made in Turkey will be sought from the findings obtained afterwards.

Keywords: Constitution, 1960 Turkish Coup D'état, 1980 Turkish Coup D'état, Turkey, Democracy, Constituent Power

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
2. ANAYASA KAVRAMINA DAİR YAKLAŞIMLAR.....	3
2.1 ANAYASANIN TANIMI.....	3
2.2 ANAYASA TÜRLERİ.....	7
2.2.1 Yazılı-Yazısız Anayasa Ayrımı.....	7
2.2.2 Yumuşak-Katı Anayasa Ayrımı.....	9
2.2.3 İdeolojik Anayasa-Faydacı Anayasa Ayrımı.....	10
2.3 ANAYASACILIK HAREKETLERİ.....	12
2.4 DEMOKRASİ-ANAYASA KARŞITLIĞI VE ANAYASAL DEMOKRASİ KAVRAMI.....	16
2.5 ANAYASANIN RUHU.....	22
3. ANAYASA YAPIM SÜRECİNE DAİR YAKLAŞIMLAR.....	25
3.1 ANAYASANIN YAPILMA NEDENİ VE ZAMANI.....	25
3.2 ORJİNAL ANAYASALAR VE TAKLİT ANAYASALAR.....	26
3.3 KURUCU İKTİDAR KAVRAMI.....	28
3.3.1 Asli Kurucu İktidar.....	29
3.3.1.1 Asli kurucu iktidarın niteliği.....	30
3.3.1.2 Asli kurucu iktidarın sınırı.....	32
3.3.1.3 Asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı haller.....	34
3.3.1.4 Asli kurucu iktidarın sahibi.....	36
3.3.1.5 Asli kurucu iktidarın biçimleri.....	37
3.3.1.5.1 Kurucu meclis.....	41
3.3.1.5.2 Kurucu referandum.....	42
3.3.1.5.3 Kurucu plebisit.....	42
3.3.2 Tali Kurucu İktidar.....	45
4. 1950-1960 ARASI TÜRK SİYASİ HAYATININ MESELELERİ.....	50
5. 1960 ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA SİYASİ ORTAM VE 1961 ANAYASASI'NIN YAPIM SÜRECİ.....	75

5.1 MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ YÖNETİMİNDE TÜRKİYE’NİN SİYASİ ORTAMI.....	75
5.2 KURUCU MECLİS’İN OLUŞTURULMASI, 1961 ANAYASASI’NIN YAPIMI VE REFERANDUM SÜRECİ.....	80
5.2.1 Kurucu Meclis’in Yapısı.....	80
5.2.2 1961 Anayasası’nın Yapımı ve Dikkat Çeken Yanları.....	83
5.2.3 Siyaset Yasağının Kalkması ve Referandum Süreci.....	91
5.3 DEMOKRASİ AÇISINDAN 1961 ANAYASASI’NIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	95
6. 1970-1980 ARASI TÜRK SİYASİ HAYATININ MESELELERİ.....	100
6.1 12 MART 1971 MUHTIRASI ÖNCESİ SİYASİ ORTAM.....	100
6.2 12 MART ARA REJİMİ DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER VE ETKİLERİ.....	105
6.3 İSTİKRARSIZ KOALİSYONLAR DÖNEMİ.....	117
7. 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA SİYASİ ORTAM VE 1982 ANAYASASI’NIN YAPIM SÜRECİ.....	140
7.1 MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ YÖNETİMİNDE TÜRKİYE’NİN SİYASİ ORTAMI.....	140
7.2 KURUCU MECLİS’İN OLUŞTURULMASI, 1982 ANAYASASI’NIN YAPIMI VE REFERANDUM SÜRECİ.....	146
7.2.1 Kurucu Meclis’in Yapısı.....	146
7.2.2 1982 Anayasası’nın Yapımı ve Dikkat Çeken Yanları.....	148
7.2.3 Referandum Süreci.....	159
7.4 DEMOKRASİ AÇISINDAN 1982 ANAYASASI’NIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	163
8. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	167
KAYNAKÇA.....	173

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik
Dev-Sol	: Devrimci-Sol
Dev-Yol	: Devrimci-Yol
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DM	: Danışma Meclisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GP	: Güven Partisi
HP	: Halkçı Parti
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
I. MC	: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti
II. MC	: İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

III. MC	:	Üçüncü Milliyetçi Cephe Hükümeti
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
MBG	:	Milli Birlik Grubu
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MDD	:	Milli Demokratik Devrim
MDP	:	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	:	Milli Güvenlik Konseyi
MGP	:	Milli Güven Partisi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	:	Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MP	:	Millet Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
NATO	:	Kuzey Atlantik Paktı
SKB	:	Silahlı Kuvvetler Birliği
SPK	:	Siyasi Partiler Kanunu
SODEP	:	Sosyal Demokrasi Partisi
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	:	Türkiye Birlik Partisi
THKO	:	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	:	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TM	:	Temsilciler Meclisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

1.GİRİŞ

Bu tezde Türkiye'nin uzun bir süredir bir türlü çözemediği anayasa krizinin gerekçeleri Türkiye'deki siyasi gelişmeler ve anayasa yapım süreçleri irdelenerek bulunmaya çalışılacaktır. Bu problemin sebeplerinin anlaşılması problemin çözümü açısından son derece önemlidir; çünkü Türkiye, yapılan anayasalara ve bu anayasalarda yapılan birçok değişikliğe rağmen bu problemini bir türlü aşmamaktadır. Bu problemin aşılabilmesi ülkedeki siyasi çatışmaları artırmakta ve kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Bu durum ayrıca ülkenin ideolojik problemlere takılıp kalarak demokrasi ve insan hakları konularında ilerlemesine engel olmaktadır.

Türkiye'nin anayasa krizini anlayabilmek için öncelikli olarak anayasa kavramının ve anayasa yapım süreçlerinin anlaşılması gerekmektedir. Anayasanın ne olduğu, ne işe yaradığı, nasıl ve ne zaman yapıldığı gibi sorular cevaplanmadan Türkiye'nin içerisinde olduğu krizi net bir şekilde anlamak da mümkün olmayacaktır. Ayrıca "anayasal demokrasi" gibi kavramların anlaşılması da günümüz anayasacılığının kaynaklarını anlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu tezde öncelikli olarak cevap verilecek olan sorular anayasa kavramının özelliklerine ve dayandığı köklere dair sorular olacaktır.

Anayasalara ilişkin bir kavramsal çerçeve ortaya konulduktan sonra ilk olarak 1961 Anayasası ele alınacaktır. Bu anayasanın yapım sürecini anlayabilmek için hakkında bilgi sahip olunması gereken zaman aralığı ise 1950-1960 arasındadır. Bu dönemdeki siyasi gelişmeler ve hatta çok partili hayata geçiş dönemindeki siyasi gelişmeler 1961 Anayasası'nın yapım sürecini oldukça etkilemiştir. 1961 İhtilali ve 1961 Anayasası kabul edilene kadar geçen zaman aralığı da yine ele alınacaktır; çünkü 1961 Anayasası'nın yapım süreci açısından bu zaman aralığı da büyük önem taşımaktadır. Tüm bu siyasi gelişmeler ve 1961 Anayasası'nın yapım süreci de incelendikten sonra 1961 Anayasası'nın içeriği değerlendirilecek ve daha sonra da bu değerlendirmeler ile 1961 Anayasası'nın ömrü ve demokrasiye etkileri arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

1961 Anayasası ile ilgili yapılan değerlendirmelerin ardından Türkiye'nin birçok defa değişikliğe uğramış olmasına rağmen hâlihazırda yürürlükteki anayasası olan 1982 Anayasası ele alınacaktır. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi bu anayasanın yapım sürecini ve içeriğini anlayabilmek için belli bir süreç hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu süreç 1982 Anayasası için 1970-1980 arasıyla sınırlı tutulmuştur. Bu dönemdeki siyasi gelişmeler ve 1971 ara rejimi döneminde 1961 Anayasası'nda yapılan geniş değişiklikler ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve 1961 Anayasası'nın eleştirilme nedenleri üzerinde durulacaktır. Sayılanların tamamı üzerinde geniş bir şekilde durulduktan sonra 1980 İhtilali dönemindeki siyasi ortam ve 1982 Anayasası'nın yapım süreci incelenecektir. Kuşkusuz ki siyasi gelişmelerin anayasal süreçler üzerinde çok önemli bir etkisi vardır; bu nedenle 1980 İhtilali sonrasındaki siyasi durum ile 1982 Anayasası'nın karakteri arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır. Bunlar da yapıldıktan sonra 1982 Anayasası'nın içeriğine dair bir değerlendirme yapılacak ve son olarak da 1982 Anayasası genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu değerlendirmede 1982 Anayasası'nın Türkiye'nin demokrasisine olan etkileri, değişikliğe uğrama sebepleri ve defalarca değişmiş olmasına rağmen yeni anayasa tartışmalarının bir türlü bitmemiş olmasına ilişkin konular ele alınacaktır. Son olarak da bu tartışmalar ile 1982 Anayasası'nın yapım süreci ve dönemin siyasi gelişmeleri arasında bir bağ kurulmaya çalışılacaktır; ayrıca bu yapılırken 1982 Anayasası ile 1961 Anayasası da belli açılardan kıyaslanacaktır.

Tezin son bölümünde ise elde edilen tüm bulgular ışığında Türkiye'nin anayasa probleminin bugüne kadar çözülememiş olmasına dair geniş bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirme yapılırken, 1961 ve 1982 Anayasaları belli açılardan kıyaslanacak ve bu anayasaların uzun ömürlü olmama sebepleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra da tezin cevap aradığı asıl sorunun cevabı verilmeye çalışılacaktır: "Türkiye'nin anayasa krizi neden bugüne kadar aşılammıştır ve yakın gelecekte aşılabilir mi?". Bu sorunun cevabını verebilmek amacıyla da Türkiye'de yapılan anayasa tartışmalarına ve siyasi partilerin bu konudaki yaklaşımlarına dair kısa bir bilgi verilerek tez sonlandırılacaktır.

2. ANAYASA KAVRAMINA DAİR YAKLAŞIMLAR

Anayasa kavramı tarihte birden bire ortaya çıkmış bir kavram değildir. Bu kavramın ortaya çıkması ve gelişmesi tarihsel bir sürece sahiptir ve bu süreç anlaşılmadan da bir anayasanın gerçek amacının ne olduğunu anlamak mümkün değildir. Bu nedenle de anayasanın farklı tanımlarını ve türlerini bilmek önemlidir. Bunlara ek olarak anayasacılık hareketlerinin ortaya çıkışı, demokrasi-anayasa zıtlığının sonucu olarak anayasal demokrasi kavramının doğması ve tartışmalı bir konu olan anayasanın ruhu konusu da yine bu bağlamda ele alınmalıdır.

2.1. ANAYASANIN TANIMI

Anayasa'nın tanımına dair birçok yazar farklı görüşler öne sürmektedir. Bunun nedeniyse bu konuda geliştirilen düşüncelerin farklılığından ve hiç kuşkusuz ki bu konuda üretim yapan yazarların dünyayı algılama biçimleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklı tanımlamaların yanında anayasanın birden fazla anlamı ifade ettiğini belirten yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin; Prof. Mustafa Erdoğan, anayasa'nın üç farklı anlamı olduğunu belirtmiştir. Erdoğan'a göre, anayasanın ilk anlamı "üstün hukuk gücüne sahip olan bir metni belirtmekten" ibarettir. Erdoğan'a göre, anayasanın ikinci anlamı ise ülkedeki fiili devlet sistemini belirtmektedir; yani diğer bir deyişle "yaşayan anayasa" anayasanın ikinci anlamını oluşturmaktadır. Erdoğan'a göre anayasanın üçüncü anlamı ise "anayasalcılık" ve "anayasal devlet" ilkelerinden kaynaklanan sınırlı devlet ilkesini yansıtır (Erdoğan 2015, s. 2). Prof. Kemal Gözler ise anayasanın maddi ve şekli anlamdaki tanımlarından bahsetmiştir. Maddi anlamda anayasa için Gözler (2015, ss. 20-21) "devletin temel organlarının kuruluşunu işleyişini belirten hukuk kurallarının bütünü" şeklinde bir tanım yapmaktadır. Şekli anlamda anayasa için ise Gözler (2015, s. 21) "normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden, kanunlardan farklı veya daha zor bir usulle konulup değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü" demiştir. Öte yandan Prof. Erdoğan Teziç ise anayasa için (2016, s. 10) "Anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir" şeklinde bir tanım yapmıştır; ancak bu tanıma ek olarak Gözler'in yaptığı gibi

anayasanın maddi ve şekli anlamlarına da değinmiştir. Maddi anlamda anayasa için Teziç (2016, s. 171) "Belli bir devletin siyasi yapısı, iktidarın kullanılışı, yetkileri ve birey hürriyetleri ile ilgili kuralların bütününe ifade eder." demiştir. Şekli anlamda anayasa içinse Teziç (2016, s. 172) "Başkaca hukuki işlemlerden, örneğin kanunlardan daha farklı usullere uyularak yapılan ve değiştirilen metindir." demiştir. Prof. Esat Çam ise (2011, s. 368) "Anayasa, siyasal iktidarların belirlenmesi, örgütlenmesi ve çalışmasıyla ilgili kurallardır. Anayasalar iktidar karşısında, kişi özgürlüklerinin güvence altına alındığı belgeler olup sınırlı iktidar rejimlerini tanımlarlar" demiştir. Bununla da kalmayan Çam, anayasa sözcüğünün geniş ve dar olmak üzere iki farklı anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Geniş anlamda anayasa için Çam; (2011, s. 368) "Bir ülkede devletin temel yapısını kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen kuralların bütünü" demiştir. Dar anlamda anayasa içinse Çam; (2011, s. 368) "Hukuksal olan veya olmayan kurallar değil, bir veya birkaç benzer belgede toplanmış hukuksal kurallardır" demiştir. Bu yazarlar dışındaki yazarların da anayasa için yapmış olduğu farklı tanımlar bulunmaktadır; ancak bu tartışma, çok kapsamlı bir tartışma olması ve bu araştırmanın konusunun da dışına taşması hasebiyle yalnızca bu yazarların görüşleriyle ve bunların eleştirisiyle sınırlı tutulacaktır.

Erdoğan'ın yapmış olduğu her üç tanım da anayasanın niteliklerini belirlemektedir; ancak bu üç anayasa tanımının da tamamen aynı anlama geldiğini söylemek mümkün değildir. Erdoğan'ın yapmış olduğu ilk tanım "anayasa" sözcüğünü yalnızca sözlük anlamıyla tanımlamaktan ibarettir; oysaki anayasaları yalnızca normlar hiyerarşisinin tepesinde bulunan kaba hukuki metinler olarak tanımlamak anayasaların gerçek işlevlerini ve etki alanlarını gözden kaçırmak anlamına gelecektir. İleride de değinileceği üzere, anayasalar yalnızca hukuki değil aynı zamanda da siyasi metinlerdir. Bir ülkenin siyasal yelpazesi üzerinde belirleyici olan birçok faktör arasındaki en önemli faktör ise ülkenin sosyolojik yapısıdır. Anayasalar, normlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunmaları nedeniyle ülkedeki tüm hukuki metinleri etkileyen bir niteliğe sahiptir; buna bağlı olarak da anayasaların tüm toplumu düzenleyici ve dönüştürücü bir etkisi de bulunmaktadır. Anayasayı yalnızca "üstün hukuk gücü olan bir metin" olarak ele alan bu tanım, anayasanın gerçek önemini ortaya koymaktan uzak olduğu için eksik bir tanımdır.

Erdoğan'ın yapmış olduğu ikinci tanım, ortaya koymuş olduğu üç tanım içerisinde en geniş kapsama sahip olan tanımdır. Anayasa gerçekten de salt hukuksal bir metin olmanın ötesinde fiili devlet sistemini belirtmektedir. Burada Erdoğan'ın ortaya koyduğu "yaşayan anayasa" terimi özellikle dikkat çekicidir. Bu tanımla alakalı olarak Erdoğan (2015, s. 2) "Bu en geniş anlamda 'anayasa', resmi anayasanın yanında diğer tamamlayıcı mevzuatı, teamülleri, yargı kararlarını olduğu kadar devlet sistemini şekillendiren siyasi, iktisadi, ahlaki ve kültürel etkenleri de kapsar" demiş ve anayasanın önemine dair oldukça geniş ve açıklayıcı bir tanım yapmıştır. Buna karşılık anayasalar devlet sistemini şekillendirmekle kalmayıp iktidarın gücünü ve kullanım şeklini de sınırlandırır. Bu bakımdan da anayasalar sadece düzenleyici metinler değildir.

Erdoğan'ın yapmış olduğu üçüncü tanıma göre anayasa sınırlı devlet ilkesini temsil eder ve bir anayasanın varlığı devletin gücünün bir toplumsal sözleşme vasıtasıyla sınırlanması anlamını taşımaktadır. Anayasanın devletin gücünü hukuksal bir çerçeve çizmek suretiyle sınırlayan bir metin olduğu kesindir ve anayasaların en önemli işlevlerinden birinin devlet gücünü sınırlamak olduğunu söylemekte de bir yanlışlık yoktur. Buna karşılık, anayasayı yalnızca devletin gücünü sınırlama işlevine haiz bir metin olarak görmemek gerekmektedir. Anayasa yalnızca devletin gücünü sınırlamakla kalmaz, bir üst norm olması hasebiyle bireylerle devlet arasındaki ilişkileri de düzenler. Devletin mekanizmalarının işleyiş şekli de yine anayasanın düzenleme alanına girmektedir. Dolayısıyla, anayasayı yalnızca "sınırlı devlet ilkesini yansıtan bir metin" olarak da görmemek gerekir.

Gözler, anayasayı maddi ve şekli olarak tanımladıktan sonra bu tanımlardan hangisinin doğru olduğu üzerine bir tartışma yapmış ve daha sonra da anayasaların yalnızca devletin temel organlarının kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kurallarından oluşmadığını, bu kurallara ek olarak birçok kural barındırdığını belirterek şekli tanımın doğru olduğunu belirtmiştir (Gözler 2015, ss. 21-22). Gözler'in anayasaya dair olarak yapmış olduğu bu tanıma ve maddi anlamdaki tanıma getirmiş olduğu eleştiriye hukuk terminolojisi penceresinden bakıldığında katılmamak mümkün değildir. Gerçekten de hem Türkiye Cumhuriyeti'nin hem de birçok başka devletlerin sahip olduğu anayasalarda devletlerin kuruluşunu ve işleyişini belirleyen kurallardan başka düzenlemeler de bulunmaktadır. Buna karşılık şekli anlamda anayasa tanımı da

anayasayı yine salt hukuksal bir metin olarak tanımlamaktan öteye gitmemektedir ve bu bakımdan anayasanın bir toplum için asli önemini ortaya koyma hususunda eksik kalmaktadır.

Teziç de anayasayı tanımlarken anayasanın salt hukuk terminolojisindeki yerini göstermeyi seçmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi; anayasalar yalnızca hukuki metinler değildir. Anayasaların siyasi metinler olması ve bu niteliğine bağlı olarak da ülkenin sosyolojik ve siyasi gerçeklerinden güç alarak bu konulara dair dönüştürücü bir etkiye sahip olması Teziç'in yapmış olduğu bu tanımda tamamen göz ardı edilmiş görünmektedir. Teziç'in yapmış olduğu maddi ve şekli tanımlarsa, anayasanın özünü değil; anayasanın biçimsel ve hukuk terminolojisi bakımından taşıdığı teknik özelliklerini tanımlamaya yöneliktir. Bu nedenle Teziç tarafından yapılmış olan maddi ve şekli anlamdaki anayasa tanımlarının anayasanın taşıdığı gerçek önemini tam anlamıyla yansıtabildiğini söylemek mümkün değildir.

Çam, anayasayı tanımlarken sınırlı devlet ilkesini ön plana almayı tercih etmiştir. Erdoğan'ın yapmış olduğu üçüncü tanımla büyük ölçüde benzeşen bu tanımın ihmal ettiği noktalar da bu bağlamda Erdoğan'ın üçüncü tanımıyla benzeşmektedir. Anayasalar yalnızca devlet gücünü sınırlama fonksiyonunu taşıyan metinler değildir ve anayasayı sadece bu işlevi gören bir metin olarak değerlendirmek sakıncalı olacaktır. Anayasanın Çam tarafından belirtilen dar anlamına bakıldığında tanımlanan şeyin anayasanın yalnızca bir metin belgesi olarak varlığı olduğu görülmektedir. Bu tanım, anayasanın varlığını nitelemekten öte bir anlam taşımadığı için eleştirilecek bir yanı da bulunmamaktadır; ancak anayasaların işlevleri veya yapıları ile alakalı da hiçbir şey söylememektedir. Çam'ın yapmış olduğu geniş anlamda anayasa tanımı ise anayasanın metninde yer alan kurallara ek olarak yazılı, yazısız, teamüli ve geleneksel kuralları da anayasal nitelikte kurallar olarak görmektedir (Çam 2011, s. 368). Bu tanım da anayasayı niteleme bakımından geçerli bir tanım olmakla beraber geleneksel kuralları ve teamülleri de anayasal nitelikte kabul etmesi dolayısıyla sakıncalıdır. Geleneklerin ve teamüllerin anayasal metinler için kaynak oluşturması normaldir; çünkü anayasalar toplumların yapısal dinamikleri göz önüne alınarak yazılması gereken metinlerdir. Buna karşılık, geleneksel kuralların anayasalara kaynak olmaktan çıkıp anayasal nitelikte bir üst norm olarak görülmesi toplumsal problemlere sebep olabilecek bir anlayıştır.

Sonuç olarak; ortaya koyulan birbirinden farklı birçok anayasa tanımı içerisinde birini seçmek ve genel geçer bir tanım olarak kabul etmek oldukça zordur. Örneğin; ikinci tanımında Erdoğan, anayasayı yalnızca devletin işleyişini düzenleyen bir metin olarak görmekle yetinmeyerek, anayasanın; siyasi, iktisadi, ahlaki ve kültürel alanlara olan etkisine de değinmiştir. Erdoğan'ın ortaya koyduğu ve vurgu yaptığı "yaşayan anayasa" tanımı da yine aynı şekilde önemlidir; çünkü toplumlar yaşayan varlıklar oldukları için zaman içerisinde yapıları ve bu doğrultuda da ihtiyaçları değişmektedir. Anayasalar toplumların ihtiyaçlarına ve yapılarına göre yazılan ve değişikliğe uğrayan metinler oldukları için anayasalar da yaşayan varlıklar olarak değerlendirilmelidir. Buna karşılık, Teziç'in ve Gözler'in belirttiği anayasanın üst norm olma ve normal kanunlardan farklı usullerle değiştirilmesi gibi özellikleri de Erdoğan tarafından belirtilen bu özelliklerden daha az önemli değildir. Çam'ın değinmiş olduğu sınırlı devlet ilkesi de yine bir anayasayı anayasa yapan en önemli özelliklerden biridir. Kısacası; anayasalar üzerinde yapılan birçok tanım içerisinde bir tanımı seçmek mümkün olmamakla birlikte, yapılan tanımların hemen hepsi anayasaların önemli bir özelliğini vurguladıkları için bunların yalnızca birini mutlak doğru kabul etmemek şartıyla anayasayı birçok farklı şekilde tanımlamakta bir sakınca değil fayda bulunmaktadır.

2.2. ANAYASA TÜRLERİ

Anayasanın, devletin işleyişini düzenleyen üst-norm niteliğindeki bir hukuki metin olmaktan çok daha geniş bir anlam ihtiva ettiği söylenmişti; ancak bu durum tüm anayasaların biçimsel anlamda birbirleriyle benzeştiği anlamına gelmemektedir. Birçok ülkede birçok farklı anayasa türü mevcuttur ve yazılı-yazısız anayasa, yumuşak-katı anayasa ve ideolojik-faydacı anayasa gibi ikili ayrımlar bulunmaktadır. Sayılmış olan bu ikili ayrımlar ve bu ayrımları ortaya çıkaran kavramlar bu bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Yazılı Anayasa-Yazısız Anayasa Ayrımı

Yazılı anayasa, bir anayasayı oluşturabilecek kuralların, yetkili organlarca bir metin belgesine dönüştürülmesiyle ortaya çıkmaktadır (Gözler 2015, s. 23). Bir yazılı anayasadan söz edebilmek için toplanmış olan tüm kuralların tek bir metin belgesi içerisinde yer alması gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Buna örnek olarak üç ayrı

anayasal kanundan oluşan Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet Anayasası'nı vermek mümkündür (Teziç 2016, s 176). Yazılı anayasaların önemini vurgulamak amacıyla kimi düşünürler, yazılı olmayan bir anayasanın anayasa niteliği taşıyamayacağını ve anayasal normların gerçek bir anayasa niteliği taşıyabilmesi için yazılı bir belgede toplanmış olmaları gerektiğini söylemişlerdir. Buna gerekçe olarak da yazılı olmayan kurallara ve teamüllere dayalı bir anayasanın kesinliğinin yazılı kurallara dayanan bir anayasaya göre çok daha düşük olduğunu ve bu nedenle de yazısız bir anayasayı oluşturan kuralların göz ardı edilmeye yazılı anayasayı oluşturan kurallara nazaran çok daha müsait olmasını göstermişlerdir. Yazısız anayasalara ilişkin olarak ortaya konulan bu düşüncelerde haklılık payı olmakla beraber bu iddiaya karşı örnekler de bulunduğu için anayasaların tamamının yazılı olmak zorunda olduğunu söylemek mümkün değildir (Erdoğan, 2015 s. 63).

Yazısız anayasa ise adından da anlaşılacağı üzere yazılı bir belgeye dayanmayan anayasalara verilen isimdir. Yazısız anayasalar "teamüli anayasa" veya "geleneksel anayasa" olarak da isimlendirilmektedirler (Gözler 2015, s. 23). Yazısız anayasa, bir ülkedeki anayasal düzenin varlığı için yazılı bir belgenin varlığının gerekmemesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Buna en sık verilen örnek ise yazılı bir anayasası bulunmayan ve daha çok yerleşik teamüller üzerinden yürüyen İngiltere'dir. Her ne kadar bireysel hakları güvence altına alan çeşitli belgeler ve içtihatlar bulunsun da İngiltere'nin bilinen anlamda yazılı bir anayasası bulunmamaktadır. Buna karşılık siyasal aktörlerin uyduğu birçok teamül bulunmaktadır ve bu teamüller de anayasal bir düzen oluşturacak derecede yerleşmiş ve kabul görmüş durumdadırlar. Bu teamüller ise anayasa yapıcı bir iradenin etkisiyle değil, İngiliz toplumunun yıllardan beri süregelen evriminin ve ihtiyaçlarının etkisiyle ortaya çıkmışlardır (Erdoğan 2015, s. 63).

Yazılı anayasaların ve yazısız anayasaların kendilerine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Yazılı anayasalar, birtakım yazılı pozitif hukuk kurallarının metin haline getirilmesiyle oluştuğu için yazılı bir anayasada, yazısız bir anayasaya oranla müphem kalan konular pek fazla değildir. Ayrıca yazısız anayasalar, çoğunlukla yıllar boyunca yerleşmiş olan teamüller üzerinden yürüdükleri için bir uygulamanın birden farklı yorumunun ortaya çıkması durumunda, zaman içerisinde bir uygulamanın birbiriyle çelişen yorumlarının doğması ihtimali bulunmaktadır. Yazılı

anayasalar ise bu anlamda yazısız anayasalara oranla yorum alanını daralttığı için yazılı anayasaya sahip bir ülkede bu tür çelişkili durumların ortaya çıkması daha düşük bir ihtimale sahiptir. Yazısız anayasaların yazılı anayasalara olan üstün yanı ise zaman içerisinde toplumla beraber değişebilmesidir. Ortada yazılı bir anayasa bulunmadığı için toplumun yeni alışkanlıkları doğrultusunda yeni teamüllerin yaratılması zor değildir. Yazılı anayasalar ise yazısız anayasalarda bulunan bu esnekliğe sahip değildir; ancak bu esneklik aynı zamanda yerleşik bir anayasal kültüre sahip olmayan bir toplumda, anayasal nitelikteki teamüllerin kolaylıkla göz ardı edilebilmesi sonucunu da doğurabileceği için kendi içerisinde de riskler barındırmaktadır. Günümüzde yürürlükte bulunan anayasaların çok büyük bir bölümünün yazılı anayasalar olması ve yazısız anayasaya sahip ülkelerin neredeyse istisnai nitelikte olması da yazısız anayasaların içerisinde barındırdığı bu riskten kaynaklanmaktadır. Son olarak da belirtmek gerekir ki, bu araştırmanın konusunu oluşturan 1961 ve 1982 anayasaları yazılı anayasalardır.

2.2.2. Yumuşak Anayasa-Katı Anayasa Ayrımı

Yumuşak anayasa-katı anayasa ayrımı, bir anayasanın değiştirilmesine dair usulden kaynaklanan bir ayrımdır. Değiştirilmesi için normal kanunlardan farklı bir usul gerektirmeyen anayasalara "yumuşak anayasa" ismi verilmektedir. Bu tanıma en uygun anayasalar ise doğal olarak yazısız anayasalardır; çünkü bu anayasaların değiştirilmesi için izlenmesi gereken özel bir usul bulunmamaktadır. Yazısız bir anayasa olması hasebiyle de İngiltere Anayasası, yumuşak anayasalara verilebilecek bir örnektir (Gözler 2015, s. 24). Yazısız anayasaların yumuşak anayasalar grubuna girmesi ise tüm yumuşak anayasaların yazısız anayasalar olması gerektiği gibi bir sonuç doğurmamaktadır. İstisnai olmakla birlikte, yazılı olmasına rağmen yumuşak anayasa sayılabilecek anayasalar da bulunmaktadır. Bir anayasayı yumuşak anayasa haline getiren şey; başta da söylendiği gibi, söz konusu anayasayı değiştirmek için normal kanunlardan farklı bir usul gerektirmiyor olmasıdır. Bu durum da iki şekilde ortaya çıkabilmektedir; ya anayasanın nasıl değiştirilebileceğine dair herhangi bir düzenleme yapılmamış olmalıdır ya da anayasanın normal kanunlar gibi değiştirilebileceği açıkça belirtilmiş olmalıdır. İkinci hale dair bir örnek bulunmamasına rağmen ilk hale dair verilebilecek en yakın örnek Türkiye'nin 1921 Anayasası'dır. Ayrıca 1848 İtalya

Anayasası da yine ilk hale dair verilebilecek bir yumuşak anayasa örneğidir (Gözler 2015, ss. 24-25).

Yumuşak anayasalar, normal kanunlar gibi değiştirilebilir olması nedeniyle anayasal niteliği tartışmalı olan metinlerdir; zira normlar hiyerarşisinde en üstte olması gereken bir kanun metninin sıradan kanunlar gibi değiştirilebiliyor olması onun normlar hiyerarşisindeki yerini de tartışmaya açan bir durumdur (Gözler 2015, s. 25). Teziç'in ve Gözler'in yapmış oldukları şekli anayasa tanımları düşünüldüğünde, yumuşak anayasaların bu bakımdan anayasal niteliğinin gerçekten de tartışmalı olduğu görülmektedir; çünkü yumuşak anayasalar sıradan kanunlar gibi değiştirilebilmesi nedeniyle her iki yazarın da yapmış oldukları şekli anlamda anayasa tanımlarına uymamaktadır.

Katı anayasalar, yumuşak anayasaların zıddı olacak biçimde; değiştirilmesi için normal kanunlardan daha farklı ve özel bir usul gerektiren anayasalardır. Birkaç istisna dışarıda tutulduğunda, yazılı anayasaların tamamına yakınının katı anayasa tanımına uyan anayasalar oldukları görülmektedir. Katı anayasaların bir özelliği de, değiştirilme usullerinin yine kendileri tarafından belirtilmiş olmasıdır; ancak bu usulün normal kanunları değiştirme usulünden farklı bir usul olarak saptanmış olması gerekmektedir. Aksi durumda ise söz konusu anayasanın katı anayasa olduğu söylenemez; ayrıca böyle bir durumda anayasanın değiştirilme usulünün belirtilmiş olmasının bir anlamı olmayacaktır (Gözler 2015, ss. 25-26).

Bir anayasanın katılık derecesini belirleyen faktör ise bu anayasanın değiştirilebilmesi için tanımlanmış olan usulün zorluğudur. Örneğin; bir maddesinin değiştirilebilmesi için parlamentoda üçte iki çoğunluk arayan bir anayasa, beşte üç çoğunluk arayan bir anayasa oranla daha katıdır (Gözler 2015, s. 28). Bu araştırmanın konusunu oluşturan 1961 ve 1982 anayasaları katı anayasalardır.

2.2.3. İdeolojik Anayasa-Faydacı Anayasa Ayrımı

Anayasalar arasında yapılan bu ayrım, anayasaların güttüğü amaçla alakalıdır. Bir anayasa; belli bir ideoloji doğrultusunda, toplum mühendisliği amacı güderek yapılmışsa bu anayasa "ideolojik anayasa" olarak isimlendirilir. Bu tür anayasaların temel amacı, toplumu bir ideal veya ideoloji doğrultusunda dönüştürmektir ve içeriği de

bu nedenle bir ideal veya ideoloji çerçevesinde düzenlenir. Bu anayasalar esas olarak toplum mühendisliği yapma amacı güttükleri için genel olarak oldukça uzun ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişlerdir. 1917 tarihli Meksika Anayasası ve 1976 tarihli Portekiz Anayasası, sosyalist ideallerle hazırlanan ideolojik anayasa örnekleridir (Erdoğan 2015, s. 66).

Herhangi bir ideolojik kaygı gütmeyen ve bu bakımdan tarafsız özellik gösteren anayasalar "faydacı anayasa" olarak isimlendirilirler. Bu anayasalar ideolojik bir amaç gütmazler ve genel olarak siyasi hayatı ve devletin işleyişini düzenlemekle yetinirler. Faydacı anayasalar, tüm siyasi görüşlerin eşit biçimde rekabet edebileceği bir ortamın çerçevesini çizmekle yetindikleri için "çerçeve anayasa" olarak da isimlendirilirler. Toplum mühendisliği gibi bir amaç gütmadikleri için de bünyelerinde çok ayrıntılı ve uzun düzenlemeler barındırmazlar ve genel olarak kısa olurlar (Erdoğan 2015, s. 67).

İdeolojik anayasa-faydacı anayasa ayrımı maddi anlamda anayasa-şekli anlamda tanımlarıyla denk düşebilecek niteliktedir. Maddi anlamda anayasa tanımı, hukuk terminolojisi içerisinde; devletin işleyiş mekanizmaları ile hukuki ilişkileri düzenleyen ve belli başlı politikaları da bu bağlamda güvenceye alan bir anayasadan bahsetmektedir. Bu bakımdan da, ideolojik anayasa ile maddi anlamda anayasa tanımı arasında bir paralellik bulunduğunu söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır. Şekli anlamda anayasa tanımı ise anayasalara normlar hiyerarşisinde en üstte olmanın ve alelaide kanunlardan daha zor değiştirilmenin ötesinde önemli bir özellik atfetmediği için faydacı anayasaların şekli anlamda anayasa tanımına uyan anayasalar olduklarını söylemek mümkündür. 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası bu tür anayasaların en önemli örneklerinden biridir (Erdoğan 2015, ss. 67-68).

Bir anayasanın tam anlamıyla ideolojik veya tam anlamıyla faydacı bir karakter taşıması günümüz şartlarında mümkün görünmemektedir. Esas itibariyle günümüzdeki tüm anayasalar ideolojik bir alt metne sahiptir; ancak anayasalar arasındaki ayrım alt metindeki ideolojinin ağırlığına oranla değişkenlik göstermektedir. İdeal olan elbette ideolojiler bakımından tam anlamıyla renksiz bir anayasadır; ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anayasalar, bu dönemin kötü tecrübelerini miras alacak şekilde yapılarak siyasi hayata belli başlı sınırlar çizme yoluna gitmişlerdir (Erdoğan 2015, ss 67-68).

Bir anayasanın katı bir ideolojik karaktere bürünerek kanunların nasıl yapılacağını ve iktidar kullanımının sınırlarını göstermekten öte bir anlama sahip olması demek, ülkenin izleyeceği politikaları belirleme yetkisini üzerine alması ve bu bağlamda da halk iradesinin yerine geçmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir anayasal düzende ise bir organ olarak parlamento ve bu organı oluşturacak üyeler için yapılan seçimler anlamını büyük ölçüde yitirmektedir. İdeolojik yanı ağır basan anayasanın bir diğer tehlikesi ise söz konusu anayasanın çizmiş olduğu toplum tahayyülünün sosyolojik, iktisadi veya bunlardan başka bir faktöre bağlı nedenlerden dolayı başarısız olması durumunda toplumu felakete sürüklemeye ihtimalinin bulunmasıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) iktisadi ve sosyolojik olarak başarısızlığa uğrayarak çökmesi bu durumun belki de en önemli örneğidir (Sartori 1997, ss. 256-257). İdeolojik bir anayasanın aynı zamanda katı anayasa niteliğinde olması durumundaysa bürokrasinin çok yavaş bir şekilde işlemesi nedeniyle devlet içerisinde problemlerin ortaya çıkması olasıdır (Öztekin 2016, s. 71). Kısacası; bir anayasanın bir ideolojiyi toplumsal bir ülkü olarak görmesi ve bu doğrultuda da düzenlemeler yapmak suretiyle anayasayı uzun ve ayrıntılı bir hale getirmesi içerisinde büyük riskler taşımakla kalmayıp, bu anayasanın sağlıklı bir biçimde işlemlerini de zorlaştırmaktadır.

Bu araştırmanın konusu olan anayasalar için Erdoğan (2015, s. 66) "Türkiye'nin 1982 tarihli anayasası da ideolojik bir anayasadır ve nispeten uzundur" demiş ve 1961 Anayasası'nı ise arkasında bir ideoloji barındırmasına karşılık düzenleyici bir anayasa olarak tanımlamıştır (Erdoğan 2015, s. 67). Oysaki 1961 Anayasası da her ne kadar 1982 Anayasası kadar ayrıntılı ve ideolojik olmasa da birçok açıdan ideolojik sayılabilecek bir anayasadır.

2.3. ANAYASACILIK HAREKETLERİ

Modern anayasalar ve bu anlamdaki anayasacılık hareketleri düşünüldüğünde, anayasacılığı oluşturan en önemli düşüncenin sınırlı devlet ilkesi olduğu söylenebilir. Devlet kurumları arasındaki güç paylaşımı ve söz konusu iktidar gücü karşısında bireylerin korunması gibi hususlar genel olarak sınırlı devlet ilkesinden doğmuşlardır. Bu ilkenin doğal sonucu ise anayasadan kaynaklanan bir hukuk ve bu hukuku tarafsız bir şekilde uygulayan bağımsız mahkemelerin oluşturulmasıdır. Sınırlı devlet ilkesi bu anlamda "hukuk devleti", yani kendi gücünü hukuk çerçevesiyle sınırlayan devlettir.

Devleti sınırlayan hukukun ise norm hiyerarşisinin en tepesinde bulunana anayasadan kaynaklanması nedeniyle "anayasal devlet" kavramı ile "hukuk devleti" kavramının aynı amacı güttüklerini söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır (Erdoğan 2015, ss. 4-5)

Her ne kadar tarihteki ilk modern anayasa olarak 1787 tarihli ABD Anayasası kabul ediliyor olsa da anayasacılığın tarihi 18. yüzyıldan çok daha eskilere dayanmaktadır. Eski Yunan şehir-devletlerinde ve cumhuriyet döneminde Roma'da modern anayasacılıkla özdeş olmamakla beraber bir hukukun üstünlüğünü ilke edinmiş bir sistemin varlığından söz edilmektedir. Yine orta çağda, feodalizmin egemen olduğu Avrupa topraklarında da krallar, asiller ve tebaa arasında örf ve âdete dayalı bir hukuk geleneği bulunduğu söylenmektedir (Erdoğan 2015, s. 8). Devleti yönetenlerin iktidarı kullanma gücünün sınırlanmasına dair düşünceler ilk ve orta çağlarda ortaya çıkmış ve bu düşüncelerin sonucunda da "karma hükümet" denen bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistem; aristokrasi, monarşi ve cumhuriyet rejimlerinin bazı unsurlarının bir araya gelmesinden müteşekkildi. Hükümdarın aristokratlarla ve halkla yetkilerini paylaşmasına dayanan sınıf temelli bu sistem, 18. yüzyıla; yani modern anayasacılık hareketlerinin ortaya çıkışına dek savunulmuş ve uygulanmıştır (Özbudun 2015, s. 13). Bu bağlamda 1215 yılında İngiltere'de kral John ile asiller arasında imzalanan "Magna Carta", anayasal bir nitelik taşımasa da kralın ülke yönetimindeki yetkilerini kısıtlayan bir belge olması açısından çok önemli bir adımdır; zira başta da söylendiği gibi, modern anayasacılığı oluşturan en önemli faktör sınırlı devlet ilkesidir. Magna Carta, asillerin birçok hakkını güvence altına almakla kalmamış; sıradan vatandaşlara da bazı haklar tanımıştır. Bu haklar ise genel olarak, mahkemelerin bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya yöneliktir; yani kral John, Magna Carta'yı kabul ederek kendi iradesinden daha üstün bir iradenin varlığını, hukukun üstünlüğünü kabul etmiştir (Öztekin 2016, ss. 66-67).

Sartori, anayasacılığın tarihinin, Yunanlılara ve Romalılara kadar götürülmesini anlamsız bularak modern anlamdaki anayasacılığın başlangıcı için 18. yüzyılı kıstas alınması gerektiğini söylemiştir (Sartori 1997, s. 251). Gerçekten de Sartori'nin bu görüşü bu konuda genel görüş haline gelmiştir. Bunun nedeni devletin yönetim şeklinin ve bireylerin temel haklarının ve özgürlüklerinin yazılı belgelerle güvence alınması amacını güden hareketlerin 18. yüzyılda başlamış olmasıdır. "Kuvvetler ayrılığı" ismi

verilen bu yeni anayasa teorisinde, sınıfsal yetki paylaşımına dayanan bir ayırım yerine devletin çeşitli hukuki fonksiyonlarını birbirinden ayıran bir yaklaşım söz konusudur. Bu teori genel olarak Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin fikirlerinden doğmuştur (Özbudun 2015, s. 14). 1787 yılında yapılmış olan ABD Anayasası, modern anlamdaki ilk anayasa olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu anayasa; kurulan federal sistemin işleyişinin, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki denge ve denetimin ve bireylerin hakları ve hürriyetleri gibi konuların yazılı bir şekilde güvence altına alınmasıyla oluşmuştur (Teziç 2016, s. 161). Bu anayasa günümüzde dahi çok büyük bir değişikliğe uğramamış şekliyle halen yürürlükte bulunmaktadır (Öztekin 2016, s. 68).

1787 tarihli ABD Anayasası'nın ardından ortaya çıkan ilk modern anayasa 1791 tarihli Fransa Anayasası'dır. Bu anayasanın ortaya çıkış süreci sadece Fransa için değil dünyadaki tüm toplumlar için önemlidir; çünkü bu anayasa 1789 Fransız Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'ne görüşleriyle ilham veren Locke, Rousseau, Voltaire ve Montesquieu gibi düşünürlerin görüşleri daha sonra modern anayasacılığın gelişiminde de önemli rol oynamıştır (Öztekin 2016, s. 68). Devrimin yarattığı anayasa, 1787 tarihli ABD Anayasası'ndan önemli bir farklılık içermektedir; bu fark da 1791 tarihli Fransa Anayasası'nın, devlet işleyişini düzenlemekten öte bir anlam ihtiva etmesi ve monarkın iktidarını sınırlama amacı gütmesidir. Sınırlı devlet ilkesine uygun olarak, 1791 tarihli Fransa Anayasası iktidarı kullanma gücünü sınırlamıştır (Teziç 2016, ss. 161-162). 1791 tarihli Fransa Anayasası'nın bir diğer özelliği de başında İnsan Hakları Bildirgesi'nin yer almasıdır (Kaboğlu 2013, s. 44).

Anayasanın, iktidar gücünün ve tüm normların üzerinde yer alan bir çerçeve görevi görmesi liberal dünya görüşüne dayanan bir durumdur. Örneğin; Marksist rejimlerde bu durum böyle değildir. Marksizm toplumun değiştirilmesini ve bu yolla da bireyin özgürleştirilmesini esas alan bir dünya görüşü olduğu için devlet gücünün sınırlandırılması ve bireyin devlete karşı korunması gibi bir durum Marksist rejime sahip ülkelerin anayasalarında görülmemektedir. Marksist ülkelerin anayasaları esas olarak devletin birey üzerindeki etkisinin artırılmasını esas almaktadırlar; çünkü bireyin Marksist ideolojinin tahayyül ettiği biçimde "özgürleşebilmesi" için devletin ideolojik bir etken olarak bireylerin üzerindeki gücü önem taşımaktadır (Teziç 2016, s. 166). Bu

bağlamda günümüzde geçerli olan modern anayasacılık akımının liberal dünya görüşünden kaynaklandığını söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır.

Ülkemizdeki anayasacılık hareketleriyle alakalı olarak ise söylenebilecek ilk ve en önemli belge 1808 tarihli Senedi-i İttifak'tır. Senedi-i İttifak, içerik olarak Magna Carta ile benzeşmektedir ve ayanları padişaha karşı korurken ayanlara da padişaha karşı bazı yükümlülükler yüklemiştir (Öztekin 2016, s. 68). Yine de Senedi-i İttifak'ı Magna Carta ile karşılaştırmak abartılı bir yorumdur; çünkü sınırlı devlet ilkesi açısından atılan ilk adım olmasına karşılık Sultan II. Mahmud, Senedi-i İttifak'ı hiçbir zaman uygulamamıştır (Özbudun ve Gençkaya 2010, s. 17). 1839 tarihli "Gülhane Hattı Hümayunu" veya daha çok bilinen ismiyle "Tanzimat Fermanı" da hem tebaaya tanınan haklar açısından hem de merkezi otoritenin yazılı kanunlar vasıtasıyla düzenlenmesi açısından önem taşımaktadır. Tam anlamıyla anayasal nitelik taşıyan ilk belge ise 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'dir; ancak bu belgeyi ilginç kılan özellik, meşrutiyet ilanı ile iktidar gücünün sınırlanmasına yönelik baskıların halktan değil de o dönemde "Jön Türkler", "Genç Osmanlılar" gibi isimlerle anılan aydın kesimden gelmesidir (Teziç 2016, ss. 168-169). Halkın desteğinden yoksun bir şekilde ilan edilen Kanun-ı Esasi, dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından ilanından çok kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yürürlükten kaldırıldığında halktan pek az tepki almıştır ve Meclis-i Mebusan da 1908 yılına kadar kapalı kalmıştır (Karpas 2016, s. 99). 1908 yılında ise Kanun-ı Esasi tekrar yürürlüğe girmiştir ve II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır; bu dönem anayasacılık tarihimizde parlamenter sisteme ilk kez geçilmesi açısından önem taşımaktadır (Teziç 2015, s. 169).

Ülkemizdeki anayasacılık hareketlerinin önemli adımlarından biri 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur. Bu kanun, günümüzde "1921 Anayasası" olarak isimlendirilmektedir; çünkü bu kanun, milli mücadeleyi yürüten meclisin ve kurulmakta olan yeni devletin işleyişini ve düzenini ortaya koyan anayasal nitelikteki bir belgedir. Millet egemenliği fikri de anayasacılık tarihimizde ilk kez 1921 Anayasası ile ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra ise 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu; yani 1924 Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından hazırlanmıştır. 1924 Anayasası da 1921 Anayasası gibi millet egemenliği fikrine dayanmaktadır. Bu iki anayasanın bir diğer ortak özelliği ise TBMM'nin asli kurucu

iktidar sıfatına haiz bur kurum olarak bu iki anayasayı yapmış olmasıdır. 1921 Anayasası için bu konu belki tartışmalı olabilir; ancak 1924 Anayasası'nı yapan TBMM'nin gücünü sınırlayan herhangi bir sert anayasal metin bulunmadığı için TBMM'nin bu anayasayı yaparken asli kurucu iktidar niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. 1921 Anayasası yalnızca devletin işleyiş şeklini gösteren bir anayasaydı, 1924 Anayasası ise klasik anlamadaki haklara ve özgürlüklere de yer vermiştir; ancak bunları güvence altına almamıştır. Padişahlığın ortadan kaldırılmasıyla beraber halkın temsilcisi olan TBMM'nin iktidar gücünü kullanan tek makam haline gelmiş olması bu bakımdan yeterli bir güvence olarak görülmüştür (Teziç 2015, ss. 169-170).

Türkiye'deki anayasacılık hareketlerinin daha sonraki adımlarına bakıldığında 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası önemli kilometre taşları olarak görünmektedir. Bu anayasalar ise bu araştırmanın ana konusunu oluşturduğu için her iki anayasadan da ileride geniş şekilde bahsedilecektir. Bu nedenle bu başlık altında bu anayasalar hakkında bilgi verilmesine dair bir lüzum görülmemiştir.

2.4. DEMOKRASİ-ANAYASA KARŞITLIĞI VE ANAYASAL DEMOKRASİ KAVRAMI

Anayasaların önemli bir işlevinin iktidar gücünün kullanımına ilişkin bir çerçeve çizmesi olduğu söylenmişti. Anayasaların ortaya çıkışı ve tarihteki anayasacılık hareketlerinin, demokratikleşme hareketleriyle karıştırıldığı sıkça görülmektedir; ancak anayasa kavramı ile demokrasi kavramı esasen birbirleriyle karşıt kavramlardır. Demokrasi kavramı iktidarın halkın çoğunluğunu oluşturan kitleye ait olması anlamını taşımaktadır. Anayasacılık hareketleri ise iktidarın gücünü sınırlama amacını taşır. Bazı yazarlar, demokrasinin anayasa tarafından sınırlanmasını problemlili görmüşler ve anayasa tarafından gereğinden fazla sınırlanan bir demokrasinin yaşayamayacağını iddia etmişlerdir. Bu görüşe katılmayan yazarlar ise demokrasinin gereğinden fazla başıboş bırakılmasının bir süre sonra anayasa tarafından çizilen sınırların halk kitleleri tarafından yıkılmasına neden olacağını söylemişlerdir. Meseleye farklı yaklaşmakla beraber; anayasacılık hareketleri ile demokrasi arasında bir çekişme olduğu konusundaysa tüm yazarlar hemfikirdir (Özbudun 2015, ss. 3-4). Bu noktada ilk belirtilmesi gereken husus anayasacılık hareketlerinin tarihinin demokratikleşme hareketlerinden daha eskiye dayandığıdır (Teziç 2016, s. 161).

Demokrasi hakkında yapılabilecek birçok farklı tanım bulunmaktadır; ancak demokrasi teorileri kabaca iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; "normatif demokrasi teorileri" ve "ampirik demokrasi teorileri" olarak tanımlanabilirler. Normatif teoriler genel olarak demokrasinin nihai amacını ve çıkış kaynağını araştıran teorilerdir. Ampirik teoriler ise normatif teorilerin aksine, meseleyi felsefi düzeyde tartışmak yerine demokratik ülkeleri birbirleriyle karşılaştırmak yoluyla incelemeyi tercih eden teorilerdir. Yine de demokrasiyle alakalı yapılacak tanımların tümünde halkın ortaya koyduğu bir ortak iradeden, yani "halk iradesi" kavramından bahsedilir (Özbudun 2015, ss. 73-74). Örneğin; Çam, demokrasiyi (2011, s. 387) "İktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran teoridir" şeklinde tanımlarken, Öztekin ise (2016, s. 80) "Halkın yönetimi elinde bulundurması demektir." şeklinde tanımlamıştır. Erdoğan ise demokrasiyi (2015, s. 39) "Halkın kendi kendisini yönetmesi" şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere demokrasiyle alakalı olarak yapılmış tanımlar arasında bir fikir birliği bulunmaktadır. Bu nedenle demokrasiyi, iktidar gücünün halktan kaynaklandığını savunan ve egemenliği halka dayandıran bir kavram olarak tanımlamakta bir yanlışlık bulunmamaktadır. Ülkemizde yapılan 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarının tamamında egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ibaresi yer almıştır.

Demokrasi denildiği zaman günümüzde büyük ölçüde 18. yüzyılda ortaya çıkan "milli egemenlik teorisi" anlaşılmaktadır. Bu teori ise büyük ölçüde Rousseau'nun fikirlerinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Rousseau; siyasal toplumun temelini, toplumu oluşturan bireyler arasında yapılmış bir sözleşmeye -toplum sözleşmesine-dayandırmaktadır. Bu sözleşmenin amacı kişilerin bir arada yaşamak üzere iradelerini birleştirmeleri ve bir topluluk oluşturmalarıdır. Kişilerin iradelerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan irade ise kişilerin iradelerinin kabaca toplanması değil, kişilerin iradelerinden daha üstün bir başka iradenin; yani genel iradenin ortaya çıkması anlamını taşımaktadır. Bu iradenin ortaya çıkış yolu ise oylamadır. Oylama sonucunda çoğunluğun iradesi, genel irade ismini alır; yani karşıt oy kullanan azınlık da genel iradeye katılır ve alınan karardan etkilenir. Bunun sebebi ise genel iradenin ortak iyiliğe yönelmiş ve asla yanılmayan üstün bir irade olarak görülmesidir (Kapani 2016, ss. 81-82).

Demokrasi kavramına ilişkin olarak, milli egemenlik teorisi dışında ilginç bir şekilde yine Rousseau'nun görüşlerinde dayanan "halk egemenliği teorisi" isminde bir teori daha bulunmaktadır. Rousseau (2008, s. 28), "Egemenlik, devredilemezlik niteliği dolayısıyla, bölünemezlik niteliğini de taşır. Çünkü irade ya geneldir ya da değildir; ya halkın tamamının iradesidir ya da bir kısmının." diyerek her iki teoriye de temel oluşturacak türden bir görüş ortaya koymuştur. Halk egemenliği teorisini, milli egemenlik teorisinden ayıran ana husus ise milli egemenlik teorisinin aksine, halk egemenliği teorisinin egemenliği kişilerin iradelerinin toplanmasıyla ortaya çıkan daha üstün bir iradeye değil, halkı oluşturan vatandaşlar kitlesine vermesidir. Bu iki yaklaşım arasındaki teorik farklılığın pratik anlamda hiçbir fark doğurmayacağı söylenebilir; halk egemenliği teorisinde oy kullanmak bir hak olarak görülürken, milli egemenlik teorisi oy kullanmayı bir yetki olarak tanımlamayı tercih eder (Kapani 2016, ss. 83-84). İki teori arasındaki bir başka fark ise milli egemenlik teorisinde halkın kendi adına konuşacak seçilmiş temsilcilere ihtiyaç duymasıdır. Halk egemenliği teorisine göreyse bireyler, kendi iradelerini aracısız ve direkt bir şekilde açıklama imkânına sahip oldukları için temsilcilere ihtiyaç duymazlar. Bu nedenle de halk egemenliği teorisi; yarı-doğrudan doğruya demokrasi örnekleri için daha müsaitken, milli egemenlik teorisi temsili demokrasi örnekleri için daha uygun bir yapı çizmektedir (Kapani 2016, ss. 84-85). Bu iki teori arasında dile getirilebilecek son önemli fark ise; milli egemenlik teorisinin kuvvetler ayrılığı, anayasa yargısı, fren ve denge ve denetim mekanizmalarına yer verilmesi hususundaki uygunluğuna karşılık, halk egemenliği teorisinin halk iradesinin her şeyden üstte tutarak bu mekanizmaların varlığına olanak sağlamamasıdır. Buna karşılık şunu belirtmekte de fayda vardır ki; günümüzde bu iki teori arasındaki farkların bir önemi kalmamıştır ve her iki teori de birçok açıdan birbirleriyle tamamen birleşmiş ve karışmış durumdadırlar (Kapani 2015, s. 86).

Demokrasi kavramının egemenliği halka dayandıran bir kavram olduğu söylenmişti. Anayasa kavramı ise egemenlik kullanımının sınırlanmasına ilişkin bir kavramdır. Bu noktada ise daha önce bahsedilen demokrasi-anayasa karşıtlığından daha ayrıntılı bir biçimde bahsetmek gereklidir. Anayasa, kendi kendini yöneten ve egemenliğin yegâne kaynağı olan halkın tercihlerine ve iradesine sınırlar çizer. Bu anlamda da anayasacılığın aslında demokrasiden kaynaklanan bir kavram olmadığını söylemek mümkündür (Erdoğan 2015, s. 39). Tarihteki anayasacılık hareketlerine bakıldığında bu

hareketlerin genel olarak bir halk hareketi olarak değil aydınların oluşturduğu bir zümre hareketi olarak ortaya çıktığı görülecektir. Örneğin; ülkemizde anayasacılık hareketlerinin ilk emaresi olarak belirtilen 1808 tarihli Sened-i İttifak, halkın taleplerini değil "âyan" adı verilen ve Avrupa'daki Orta Çağ dönemi derebeylerine aşağı yukarı denk düşen bir zümrenin taleplerini karşılamaya yöneliktir. 1876'da yürürlüğe sokulan Kanun-ı Esasi de yine halktan gelen taleplerle değil; aydın kesimin baskısı sonucu gündeme gelmiştir (Teziç 2016, ss. 168-169). Fransız Devrimi ile ortaya çıkan 1791 tarihli Fransa Anayasası da yine aristokratların etkisiyle ilan edilmiş bir anayasadır ve temel amacı iktidar gücünün kullanım alanının sınırlanmasıdır.

Demokrasi "halkın kendi kendini yönetmesi" olarak tanımlandığı zaman halkın iradesini anayasal kurallarla sınırlamak bir çelişki oluşturur; çünkü hukuk kurallarıyla halkın iradesini sınırlamak, egemenliği halka dayandıran ve her şeyin üstüne koyan demokrasiyle bağdaşmayacaktır. Bir anayasanın varlığı, halkın iradesinden daha üstün bir gücün varlığı anlamına da gelmektedir; çünkü halkı oluşturan insan yığınları anayasaya aykırı olan bir istekte bulunduğu zaman bu isteğin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda anayasanın halkın iradesinin yerine geçerek bir mesele üzerine karar verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır ve bunun da demokrasi kavramıyla çeliştiği net bir şekilde görülmektedir. Bir anayasanın varlığı, egemenliği kayıtsız ve şartsız olarak elinde tutan halkın bu egemenlikten kaynaklanan iktidar gücünü kayıtsız ve şartsız olarak kullanmasının mümkün olmadığı anlamını taşımaktadır.

Anayasanın iktidara çizdiği sınırların demokrasiyle çeliştiği söylenmişti; peki bu durumda anayasacılık hareketlerini demokratik açıdan haklılaştırmanın bir yolu yok mudur? Demokrasi, esasen iktidar gücünün kullanım alanlarıyla değil iktidar gücünün sahibinin kim olduğuyla ilgilenmektedir. Bu noktada daha önce de değinilen milli egemenlik teorisine dönmek gerekir. Bu teori, egemenliğin sahibini halk olarak belirlemek ve bunun ifadesinin "milli irade" olduğunu belirtmekle beraber egemenlik anlayışına ilişkin bir yenilik getirmemiştir. Yani iktidarın kaynağı ve yönetime katılan kesimin genişliği gibi konular demokrasinin esas ilgilendiği alanlardır (Kapani 2016, ss. 82-83). Anayasacılık hareketleri ise iktidar gücünü sınırlandırmakla ilgilenmiş ve iktidarın kaynağıyla ilgilenmemiştir. Anayasacılık hareketlerinin esas gayesi iktidarı

elinde tutan monarkın gücünü kısıtlamaktır (Teziç 2016, ss. 161-162). Demokrasiyle anayasa aynı potada eritmeye çalışıldığı zaman anayasacılık hareketlerinin gücünü sınırlamaya çalıştığı monarkın yerini halk iradesinin aldığı görülecektir. Bu durumda halkın iradesini belli açılardan etkisiz kılabilmek için ortaya konulabilecek bazı haklı gerekçelere ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin; insanların doğuştan gelen bazı haklara sahip oldukları ve bu hakların halk iradesiyle dahi kendinden alınamayacağı kabul edildiğinde, halk iradesinin anayasayla kısıtlanması için haklı bir gerekçe ortaya koyulmuş olur. Anayasayla sınırlanmamış iktidarın bir süre sonra demokrasi için de yıkıcı hale geleceğini ve hukuki bir düzenin yokluğunun zamanla kısa vadeli düşüncelerin egemen olması nedeniyle toplumda birçok problem doğuracağını düşünmekte de bir yanlışlık bulunmamaktadır. (Erdoğan 2015, ss. 39-40). Anayasacılık hareketlerinin bir monarka karşı, aristokratların kendi haklarını korumaya çalışmaları sonucu doğduğu söylenmişti. İktidar gücünün bir kişiden tüm halka geçmiş olması, iktidarın gücünün yine birilerinin -örneğin toplumdaki azınlıkların- ezilmesi için kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle de anayasadan yoksun bir demokrasinin kısa bir süre sonra çoğunluğun tiranlığı haline geleceği açıktır. Günümüzde "yarışmacı otoriter" ismi verilen rejimler bu durumun örneğidir. Bu tür rejimlerde yarışmacı ve serbest rejimler yapılır; ancak demokrasi yalnızca biçimsel olarak mevcudiyetini sürdürür. İktidar sahipleriyle muhalif gruplar arasında yarışma şartları açısından büyük eşitsizlikler söz konusudur (Özbudun 2015, s. 24). Demokrasi, iktidar gücünün sahipliğini tüm halka yayma amacının güdülmesi anlamına taşımaktadır; bu nedenle devlet gücünü sağlıklı şekilde sınırlayan bir anayasadan yoksun bir demokrasinin zaman içerisinde çoğunluğun tiranlığı haline gelmesi demek, aynı zamanda demokrasinin de kendi kendisini yok etmesi demektir.

Anayasacılık hareketlerinin ardından demokratikleşme hareketlerinin başlaması ve anayasadan yoksun demokrasilerin zaman içerisinde kendini yok edeceği düşüncesinin yerleşmesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın ardından "anayasal demokrasi" kavramından söz edilmeye başlanmıştır. Anayasal demokrasinin ana amacı, iktidar gücünün siyasi özgürlükleri garanti altına alacak şekilde sınırlanması ve bu gücü sınırlayan metnin de olabildiğinde demokratik sınırlar çerçevesinde hazırlanmış olmasıdır. Temel insan haklarının güvence altına alınması, kuvvetler ayrılığı ve denge ve denetim mekanizmalarının varlığı ise bu noktada karşılaşılan en önemli unsurlardır

(Erdoğan 2015, ss. 40-41). Modern anayasaların içerdiği kuvvetler ayrılığı, denge ve denetim ve anayasal yargı gibi unsurlar sayesinde günümüzde birçok problem, günlük siyasetin ve siyasal yarışma ortamının dışında çözülebilmektedir. Yine anayasada değişmez nitelikte belirlenmiş olan kuralların varlığı da bu kurallara ilişkin sorunların siyasal yarışma ortamına bağlı olmaktan kurtardığı için önemlidir. Çoğunluğun iradesinin "genel irade" adını aldığı ve genel iradenin egemenliğin yegâne sahibi olduğu çoğunlukçu bir sistemde ise tüm sorunlar siyasal yarışma ortamında çözülmek zorundadır (Özbudun 1993, ss. 135-136).

Anayasal devlet, siyasal iktidarın devletin kurumları arasında paylaşıldığı ve devletin farklı organlarının hukuk vasıtasıyla birbirlerini denetledikleri devlet anlamına gelmektedir. Anayasal devlet denildiği zaman anlaşılması gereken, iktidar gücünün kullanımıyla alakalı bir "frenler ve dengeler" mekanizmasının varlığıdır. Bu nedenle de anayasal devlet aynı zamanda demokratik devlet anlamına gelmemektedir (Özbudun ve Gençkaya 2010, s. 14). Anayasal demokrasiyi, "demokratik devlet" ile "anayasal devlet" gibi iki karşıt kavramın bir sentezi olarak görmek yanlış olmaz. Demokrasinin istikrarlı bir şekilde sürebilmesi için egemenliğin bir anayasa ile sınırlanmış olması gerekmektedir; çünkü egemenliğin sınırlanmamış olması demek, halkın da özgür olmadığı anlamına gelecektir. Thomas Hobbes'un, Leviathan'da devleti bir canavara, hukuku ise bu canavarı dizginleyen bir zincire benzeten metaforunu bu noktada hatırlatmakta fayda vardır. Halkın iktidarın tehdidi altında olduğu bir demokrasinin istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürme ihtimali bir hayli düşüktür (Erdoğan 2015, s. 43). Demokrasiden yoksun bir anayasacılık anlayışı ise sistemin zamanla ayrıcalıklı azınlıkların hâkim olduğu bir sisteme dönüşmesine yol açacaktır (Özbudun 2015, s. 25). Daha önce de söylendiği gibi; dünyada bugün için geçerli olan anayasacılık anlayışı liberal dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Liberal dünya görüşü, anayasa-demokrasi karşıtlığı içerisinde daha çok anayasal devlete, yani "sınırlı devlet" ilkesine vurgu yapar. Sol ve sosyalist görüş ise anayasaları sosyal adaleti sağlamanın bir aracı olarak gördüğü için "demokratik devlet" kavramını vurgulamayı tercih eder. Şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzdeki baskın anlayış bu iki görüşün uç noktalarında değil, iki görüşün arasında yer alan bir çizgide ülkeden ülkeye değişen pozisyonlardadır (Özbudun 2015, s. 6-7).

Çoğulculuğa dayalı olarak kurulan anayasal demokrasilerin en önemli işlevi, iktidarın çoğunluğun elinde toplanmasına engel olarak iktidara mümkün olan en geniş katılımı sunmasıdır. Genel iradeye dayalı çoğunlukçu sistem, iktidarın tek elde toplanmasını ve kaçınılmaz olarak da azınlıkların iktidardan tamamen dışlanması sonucunu doğurur. Özellikle türdeş olmayan toplumlarda çoğunlukçu demokrasi anlayışının egemen olması tehlikeli bir durumdur; çünkü azınlıkların iktidardan dışlanmalarının uzun vadede demokratik istikrarı ortadan kaldırması büyük risktir. Bu nedenle anayasal demokrasilerin oydaşmacı bir yapıya sahip olması özellikle türdeş olmayan toplumlar için hayati bir konudur (Özbudun 1993, ss. 136-137). Türkiye toplumu da türdeş olmayan bir toplum olduğu için oydaşmacılığı baz alan bir anayasaya ihtiyaç duyduğu su götürmez bir gerçektir; 1961 Anayasası bu anlamda 1982 Anayasası'ndan çok daha önde olmasına karşılık, demokrasiyle bağdaşmayan yanları düşünüldüğünde 1961 Anayasası'nın da tam anlamıyla oydaşmacılığı baz aldığını söylemek mümkün değildir.

2.5. ANAYASANIN RUHU

Daha önce de ifade edildiği üzere, anayasalar yalnızca hukuki metinler değildirler ve çoğu zaman bir toplum tahayyülünün veya siyasi bir felsefenin gerçekleştirilmesi amacını güden metinlerdir. Bu noktada da kimi yazarlar anayasanın ruhu veya anayasanın özü kavramını öne sürmüşlerdir. Bu yazarlara göre, anayasanın ruhu kavramı, anayasanın yapılma amacını ve temelini oluşturan siyasal ve felsefi fikirlerin toplamıdır. Bu fikirlerden, yani anayasanın ruhundan üretilen prensipler de anayasal nitelik taşırlar. Anayasanın ruhunu oluşturan fikirlerin ve prensiplerin değiştirilmesi ise düşünülemez; çünkü bu durum mevcut anayasal sistemin çökmesiyle sonuçlanacaktır. Anayasa yürürlükte olduğu sürece anayasanın ruhunu oluşturan ilkeler asla değiştirilmeden kalmalıdır. Bu ilkelerde yapılacak bir değişiklik ise anayasaya karşı hile anlamına gelecektir; çünkü bu değişiklik, anayasal sistemin belirlediği çerçeveler içerisinde anayasal sistemin değiştirilmesi ve hatta çökertilmesi anlamını taşıyacaktır (Gözler 2015, s. 33).

Birçok anayasanın altında yatan bir toplum tahayyülü ve siyasi felsefe olduğu daha önce söylenmişti. Özellikle ideolojik anayasalar genel olarak bir siyasi felsefenin etkisi altındadırlar; ancak bu siyasi felsefeyi anayasanın ruhu kavramıyla bağdaştırmak ve bunda yapılacak bir değişikliğin mevcut anayasal sistemin çökmesine neden olacağını

söylemek doğru mudur? Ayrıca daha da önemlisi, anayasanın ruhu kavramını objektif bir biçimde tanımlamak ne kadar mümkündür? Zira anayasanın ruhu kavramı, yoruma açık olsa dahi objektif bir biçimde tanımlanamadığı sürece, bu kavramın hukuki bir değer kazanması da mümkün olmayacaktır.

Belli bir ideolojinin etkisi altında olan ve bu doğrultuda toplumsal bir dönüşüm yaratmak isteyen anayasaların varlığı konusunda bugün herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İçerisinde çeşitli sakıncalar barındırmakla beraber, ideolojik anayasalar dünyanın çeşitli yerlerinde tarih boyunca yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam edilmektedir. Bu anayasaların ideolojik kaygılarını anayasanın ruhu olarak tanımlamak ise hem doğru hem yanlış bir davranış olacaktır. Anayasanın etkisinde kaldığı ideolojiyi sübjektif bir bakış açısıyla "anayasanın özü" olarak tanımlamak yanlış değildir; zira ideolojik anayasalar kendilerine öz oluşturan bir ideolojinin etrafında şekillendirilirler. Buna karşılık bu anayasanın özünü oluşturan ilkelerde yapılan bir değişikliğin anayasal sistemin çökmesine neden olacağını söylemek mümkün değildir. Buna en yakın örnek olarak ise ülkemizde defalarca değişikliğe uğrayan 1982 Anayasası verilebilir; söz konusu anayasa geçmişten günümüze defalarca değiştiği halde bu anayasanın ortaya koyduğu problemleri anayasal sistem halen düzeltilebilmiş değildir. Bu örnekten hareketle de anayasanın özünü oluşturan maddelerin değişmesinin söz konusu anayasanın öngördüğü ideolojik sistemin çöküşüyle aynı anlamı taşımadığını söylemek mümkündür.

Anayasanın özü kavramının objektif bir tanımının olduğunu söylemek mümkün değildir. Açıklandığı üzere, anayasanın özü kavramının yapılmış olan tanımına bakıldığında, anayasanın özünü oluşturan ilkelerde yapılan değişikliğin anayasal sistemin çökmesi anlamını taşıyacağından bahsedildiği görülmektedir. Oysaki bunun böyle olmadığı, 1982 Anayasası örneğine bakıldığında dahi anlaşılabilir. Yani bu bakımdan anayasanın ruhu kavramına dair yapılmış objektif bir tanımdan söz etmenin oldukça zor olduğunu söylemekte bir yanlışlık yoktur. Zaten anayasanın ruhunu oluşturan ilkelerin ne olduğuna karar verme hususunda da objektif bir ölçüt koymak kolay değildir; bu nedenle hangi ilkelerin anayasanın özünden kaynaklandığını tespit etmek de zordur (Gözler 2015, ss. 33-34).

Kısacası, anayasanın ruhu kavramı ideolojik anayasalarda karşılaşılan bir kavram olmakla beraber içeriği ve ölçütleri objektif bir biçimde tespit edilebilecek bir kavram değildir. Objektif ölçütlerle ortaya tam olarak konulamamış bir kavramın hukuki olarak değerlendirilmeye alınması ve bunun üzerinden anayasaların niteliğine dair yorum yapılması da sakıncalı bir yaklaşım olacaktır.

3. ANAYASA YAPIM SÜRECİNE DAİR YAKLAŞIMLAR

Bir anayasanın içeriğini, ömrünü ve meşruiyetini belirleyen en önemli unsurlardan biri anayasanın yapım sürecidir. Yapım süreci; söz konusu anayasanın yapılma nedeninden ve zamanından ibaret değildir. Söz konusu anayasa yapılırken kullanılan yöntemler de yapım süreci açısından son derece önemlidir. Bu nedenle de anayasaların yapım süreçlerinin üzerinde durmak son derece faydalı olacaktır.

3.1. ANAYASANIN YAPILMA NEDENİ VE ZAMANI

Bir toplumun bir anayasa yapması veya mevcut anayasasının yerine yeni bir anayasaya ihtiyaç duyması için birçok farklı neden olabilir; ancak şu bir gerçek ki anayasa yapmak bir toplum için günlük bir mesele değildir. Anayasaların toplumu düzenleyici işlevleri de göz önüne alındığında ne kadar önemli metinler oldukları daha önce açıklanmıştı. Bu nedenle bir toplumda anayasa yapımının her zaman ortaya çıkmayan bazı özel şartların varlığını gerektirdiğini söylemekte bir sakınca bulunmamaktadır. Bu özel şartlar ise genel olarak "toplumsal bir yıkımın ardından ortaya çıkan beyaz bir sayfa açma isteği" olarak tanımlanabilir (Erdoğan 2015, s. 44). Daha önce belirtildiği üzere, anayasa yapımının demokratikleşme ile de yakından alakası vardır; çünkü istikrarlı bir demokrasinin varlığı için bir anayasaya, daha doğrusu anayasal bir demokrasiye ihtiyaç vardır (Özbudun 1993, ss. 50-51).

Toplumların yeni bir anayasa yapma ihtiyacını duydukları özel durumlara verilebilecek birçok örnek mevcuttur. Yıkıcı bir savaş sonrası ülkenin yeniden inşası, rejim değişikliği, dış baskılar ve bağımsızlık ilanı gibi durumlar toplumların yeni bir anayasa yapma ihtiyacı duydukları durumlara örnek olarak verilebilirler. Türkiye'nin yapmış olduğu 1924 Anayasası'nı hem rejim değişikliği hem de bağımsızlık ilanı açısından her iki durumun da bir örneği olarak değerlendirmek mümkündür (Erdoğan 2015, ss. 44-45).

Her ne kadar yukarıda sayılan durumlar toplumların yeni bir anayasa yapma ihtiyacını duydukları durumlara örnekse de; yeni bir anayasa yapma ihtiyacı sadece bu gibi durumlarda ortaya çıkmaz. Bir toplumun yeni bir anayasa yapması için olağanüstü bir

durumun ortaya çıkmış olması gerekli değildir. Bir toplum, olağan bir zamanda da yeni bir anayasaya ihtiyaç duyarak anayasasını yenileyebilir. İsveç'in 1975 yılında, Finlandiya'nın ise 2000 yılında herhangi bir olağanüstü durum olmadığı halde anayasasını yenilemiş olması bu durumun örnekleridir (Erdoğan 2015, s. 45). Bu araştırmanın en başında da söylendiği üzere, anayasalar -tıpkı toplum gibi- yaşayan varlıklardır. Toplumlar zamanla değiştikleri gibi toplumların yaşadığı dünya da değişmektedir; bu nedenle de anayasaların herhangi bir olağanüstü durum ortaya çıkmaması halinde dahi değişmeden kalabileceklerini düşünmek mümkün değildir.

Anayasaları yapan ve değiştiren güç; kurucu iktidardır. Kurucu iktidarı Gözler; (2016, s. 10) "Anayasayı yapma ve değiştirme iktidarı" şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle de yeni bir anayasa yapılabilmesi için öncelikli gereken şart kurucu iktidarın varlığıdır (Teziç 2016, s. 177). Kurucu iktidar kavramı "asli kurucu iktidar" ve "tali kurucu iktidar" olarak ikiye ayrılır ve her iki kavrama da bu araştırmanın ileriki bölümlerinde ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu aşamada bilinmesi gereken; kurucu iktidarın, yeni bir anayasanın yapma kudretine haiz olan türünün asli kurucu iktidar olduğudur. Yeni bir anayasanın yapılması için yukarıda sayılan olağanüstü durumlar, esasen asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı durumlardır; ancak asli kurucu iktidarın ortaya çıkması için olağanüstü durumların gerekli olmadığını da olağan zamanlarda anayasasını yenileyen toplumların varlığından hareketle anlamak mümkündür.

Meseleye bu araştırmanın konusunu oluşturan 1961 ve 1982 anayasaları çerçevesinden bakıldığında ise her iki anayasanın da askeri darbelerin ardından yapıldığı görülmektedir. Yani her iki anayasa da olağanüstü şartlarda ortaya çıkmış olan asli kurucu iktidarlar tarafından yapılan anayasalardır.

3.2. ORİJİNAL ANAYASALAR VE TAKLİT ANAYASALAR

Orijinal anayasalar ile taklit anayasalar arasındaki ayrım, bir anayasanın yapım sürecinde, hâlihazırda yapılmış olan başka anayasalardan yararlanılıp yararlanılmaması ölçütü ile alakalı olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer var olan bir anayasal model alınarak ülkedeki şartlara uyduruluyor ve yapılan anayasa da bu model doğrultusunda şekillendiriliyorsa ortaya çıkan anayasa taklit bir anayasadır. Taklit bir anayasanın varlığından söz edilebilmesi için taklit edilen anayasanın yabancı bir ülkeye ait olması

şart değildir. Ülkedeki daha önceki mevcut bir anayasal modelin taklit edilmesi de taklit bir anayasanın ortaya çıkmış sayılabilmesi için yeterlidir (Erdoğan 2015, s. 46). Günümüzdeki anayasaların büyük çoğunluğu taklit anayasalardır ve böyle olması da anayasaların ömrü açısından daha sağlıklıdır. Taklit anayasalar, daha önce yapılmış anayasalardan yararlanılarak yapıldıkları için anayasa yapımıyla alakalı olarak insanlığın oluşturmuş olduğu ortak birikimden daha fazla yararlanırlar; bu nedenle de söz konusu anayasanın ömrüne ve yaratacağı etkiye ilişkin olarak sağlıklı bir tahmin yapabilmek daha olasıdır.

Orijinal anayasalar; günümüzde ender görülmekle beraber, bir anayasa yapılırken yerli veya yabancı herhangi bir anayasal modelden hiçbir şekilde faydalanılmaması halinde ortaya çıkan anayasalara verilen isimdir. Bu tür anayasalar günümüzde ender görülür; çünkü anayasa yapım süreçleri ve buna dair yaklaşımlar incelendiğinde, anayasa yapımı ile ilgili olası modellerin neredeyse tamamen tüketildiği görülecektir. Bu nedenle de günümüzde taklit olmayan bir anayasa yapmak neredeyse imkânsız bir hal almıştır. Bunun dışında, orijinal bir anayasa yapmanın birtakım sakıncaları vardır. Daha önce yapılmış olan anayasalardan ve var olan anayasal modellerden yararlanmayan bir anayasa, doğal olarak anayasa mühendisliği konusundaki tecrübelerden ve birikimlerden de faydalanmamış bir anayasa olacaktır. Böyle bir anayasanın akıbeti ve getirileri üzerinde tahmin yapmak ise imkânsızdır; bu nedenle de orijinal bir anayasanın toplumu ve anayasal düzeni önceden öngörülmesi mümkün olmayacak büyük risklerle karşı karşıya bırakacağını söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır (Erdoğan 2015, s. 45).

Bir anayasanın orijinal mi yoksa taklit mi olduğunu objektif bir biçimde ortaya koymak esasen mümkün değildir. Günümüzde bir anayasanın tamamen taklit veya tamamen orijinal olması zaten mümkün değildir. Tarihteki ilk modern anayasalar bir tarafa bırakıldığı zaman tam anlamıyla orijinal bir anayasanın varlığından söz etmenin çok zor olduğu görülür; çünkü orijinal bir anayasa demek yeni bir anayasal model oluşturan anayasa demektir (Erdoğan 2015, s. 47). Buna karşılık, taklit anayasaların da tamamıyla mevcut olan bir anayasal modeli kopyaladıkları söylenemez; yani taklit anayasalar dahi aslında belli unsurlarıyla içerinde orijinallik taşıyan ve taklit ettiği anayasal modelin kendine has bir versiyonunu ortaya koyan anayasalardır. Rousseau, bu konu hakkında

(2008, s. 53); "Özetle, bütün halklar için geçerli ilkeler dışında her halkın, kendisine özel bir düzen gerektiren ve yasalarının kendine özgü olmasını gerektiren bazı nedenler vardır" demiştir.

Ülkemizde yapılan anayasalara bakıldığında; kendi içinde orijinal unsurlar barındırmakla beraber, yapılan tüm anayasaların taklit anayasalar olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur (Erdoğan 2015, s. 47). Buna karşılık; özellikle 1982 Anayasası'nın içerisinde, kendisini taklit ettiği anayasal modelden ayıran birçok orijinal yan bulunmaktadır. Orijinal anayasaların neden tehlikeli olduğuna az önce değinilmişti; özellikle 1982 Anayasası'ndaki orijinal yanların sebep olduğu sorunlar düşünüldüğü zaman bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

3.3. KURUCU İKTİDAR KAVRAMI

Kabaca tanımlamak gerekirse; kurucu iktidar, anayasa yapma ve değiştirme yetkisine verilen isimdir (Gözler 2015, s. 40). Kurucu iktidarlar, devletin kurumsal yapısını ilk defa kurar, hâlihazırdaki kurulmuş devletin anayasal sisteminin yerine yenisini koyar veya mevcut anayasal sistemde değişiklikler yaparlar (Erdoğan 2015, ss. 48-49). Kurucu iktidarların yaptıkları anayasalar ile yetkileri ve hukuki statüleri saptanan devlet organlarına ise kurulu iktidar veya kurulmuş iktidar adı verilir. Bu organlara, yetkilerinin ve hukuki statülerinin anayasadan kaynaklanmasına rağmen anayasal organ yerine devlet organı denmesinin sebebi ise anayasanın bir tüzel kişiliğinin olmamasıdır (Teziç 2016, s. 177). Kurucu iktidarlar ile kurulmuş iktidarlar arasındaki ayrımın daha iyi anlaşılması açısından şunu da söylemek gerekir; kurulmuş iktidarlar, devletin tüzel kişiliğine bağlıdır ve kendileri için saptanmış olan sınırları aşmaları mümkün değildir. Kurucu iktidarlar ise devletin tüzel kişiliğine bağlı olmadıkları gibi; devletin kurumsal varlığının da dışında yer alırlar. Kurucu iktidar devleti kuran iktidar olduğuna göre devletin kurucu iktidarın varlığından kaynaklandığını söylemekte bir yanlışlık yoktur (Gözler 2016, s. 14). Kurulu iktidar dendiğinde tam olarak neyin anlaşılması gerektiğine ilişkin olarak Kapani, (2016, s. 73) "Bundan özellikle devletin siyasal karar organları olan yasama ve yürütmeyi anlamak gerekir" demiştir.

Kurucu iktidar, hukuki bağlamda herhangi bir kuralla bağlı olmaması hasebiyle egemenlik kavramının birebir karşılığı olduğu söylenebilecek bir kavramdır; ancak

meseleye yalnızca hukuk çerçevesinden bakmak yerine sosyolojik ve siyasi açıdan da bakılırsa, kurucu iktidarın da tamamen bağımsız olmadığı görülecektir. Tüm iktidarlar gibi kurucu iktidar da faaliyetlerini yürütürken çevresindeki isteklere, beklentilere ve eğilimlere göre hareket eder. Bu bakımdan da kurucu iktidarların yaptığı anayasalar genel olarak bu güçlerin etkisinde yapılır. Kurucu iktidarın bu güçleri hiçe sayarak kendi isteği ve ideali doğrultusunda bir anayasa yapmasının önünde hukuki bir engel yoktur; ancak böyle bir anayasa toplumun meşruluk anlayışıyla kaçınılmaz olarak çatışacağı için böyle bir anayasanın uzun ömürlü olacağını söylemek de güçtür. 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası, kurucu iktidarın toplumu hiçe sayarak kendi ideali ve isteği doğrultusunda anayasa yapmasının sonuçlarını göstermeleri bakımından önemli örneklerdir (Kapani 2016, ss. 74-75).

Sonuç olarak, kurucu iktidarın teorik olarak bağımsız ve sınırsız yetki sahibi olduğunu, yani egemen olduğunu; ancak pratikte sosyolojik ve siyasi etkenler tarafından sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. Kurucu iktidarın toplumsal gerçeklere uymayan ve bunları hiçe sayan kurallar koymuş olması durumundaysa bu kuralların kısa süre içerisinde işlevlerini yitirecekleri tarihsel örneklerden de açıkça görülmektedir. Bu nedenle, kurucu iktidarı her türlü etkiden tamamen uzak, sınırsız ve bağımsız bir iktidar; yani egemen olarak tanımlamanın pratikte hiçbir anlamı yoktur (Kapani 2016, s. 76).

Kurucu iktidar, sadece anayasaları yapan değil aynı zamanda da daha önce yapılmış olan anayasaları değiştiren iktidardır. Bu nedenle de kurucu iktidar kavramının kendi içerisinde de ikili bir ayrıma uğradığını söylemek mümkündür. İlk defa veya mevcut bir anayasanın yerine yeni bir anayasa yapan kurucu iktidar türü "asli kurucu iktidar" adını alır. Hâlihazırda mevcut olan bir anayasayı değiştirme gücüne sahip olan kurucu iktidar türüne ise "tali kurucu iktidar" adı verilir (Gözler 2015, s. 40).

3.3.1 Asli Kurucu İktidar

Asli kurucu iktidar, teorik anlamda hiçbir hukuki kuralla bağlı olmayan ve bir devletin ilk anayasasını yapan veya mevcut bir anayasanın yerine yenisini yapan kurucu iktidar türüne verilen isimdir (Teziç 2016, s. 178). Asli kurucu iktidarın en önemli özelliği, kendisini bağlayan bir anayasal düzen olmamasıdır; ancak bu durum asli kurucu

iktidarın, hukukun tamamen ortadan kalktığı durumlarda ortaya çıktığı anlamını da doğurmaz. Hukukun tamamen ortadan kalkmış olması teorik açıdan mümkün olmakla birlikte az önce de söylendiği gibi; pratikte mümkün değildir (Erdoğan 2015, s. 51).

3.3.1.1. Asli kurucu iktidarın niteliği

Asli kurucu iktidarın niteliğine ilişkin olarak çeşitli farklı görüşler bulunmaktadır. Bu tartışmalar ise asli kurucu iktidarın hukuki bir nitelik taşıyıp taşımadığına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadırlar. Hukuki pozitivistler genel olarak asli kurucu iktidarın hukuki bir nitelik taşımadığını söylemektedirler. Tabii hukukçular ise asli kurucu iktidarın hukuki bir iktidar olduğunu savunmaktadırlar (Gözler 2016, s. 24).

Asli kurucu iktidarın hukuk-dışı bir olgu olduğunu düşünen yazarlara göre asli kurucu iktidar, devletin ilk organizasyonunu yapan bir güç olduğu için bu gücün yaptığı işlemlerin hukuki olarak yorumlanmasına imkân yoktur; çünkü asli kurucu iktidar hukuku yaratan güçtür. Bu nedenle de asli kurucu iktidara hukuki bir nitelik yüklenemesinin tek yolu hukukun devletten önce oluştuğunun kabul edilmesidir. Hukuki pozitivistler ise devletin oluşumunun hukuk tarafından belirlenmesinin mümkün olmadığını; çünkü devletin oluşmasının hukuki bir olgu olmadığını söylemişlerdir. Hukuki pozitivistlere göre, hukuku belirleyen gücün aynı zamanda hukuk tarafından belirlenen bir güç olarak tanımlanması mümkün değildir (Gözler 2016, ss. 24-25).

Hukuki pozitivistler, yeni bir devletin kurulmasını hukuk-dışı bir olgu olarak görmeye kalmayıp; mevcut bir anayasanın yerine yeni bir anayasa yapılmasını da hukuk-dışı bir olgu olarak kabul etmişlerdir. Buna gerekçe olarak devrim ve darbe gibi şiddete dayanan ve mevcut hukuk düzenini yok eden hareketlerin sonucunda yeni anayasaların yapılmasını göstermişlerdir. Şiddet hukuki bir olgu olmadığına göre şiddet yoluyla kazanılan iktidarın da hukuki bir niteliğe sahip olduğunu söylemek hukuki pozitivistlere göre mümkün değildir. Gerçekten de; bir işleme hukuki niteliğini kazandıran şey, o işlemin var olan bir hukuk kuralına göre yapılması olduğu için darbe ve ihtilal gibi şiddete dayalı yollarla kurucu iktidar niteliğini kazanan bir gücün hukuki bir niteliğe sahip olduğundan söz etmek mümkün değildir (Gözler 2016, s. 26-27). Hukuki pozitivistlere göre; asli kurucu iktidar, toplumdaki politik yapının oluşturduğu güç

dengelerine göre şekillenen ve hukuki değil siyasi nitelik taşıyan bir kavramdır (Teziç 2016, s. 179).

Asli kurucu iktidarın hukuki olduğunu savunan yazarlar ise öncelikle asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı devrim ve darbe gibi hallerin hukuki açıklamasını yaparlar. Bu görüşe göre, devrim ve darbe gibi haller hukuk-dışı eylemler değil; yeni bir hukuki düzenin yaratılması için yapılan eylemlerdir. Örneğin; yeni bir devlet kurulduğu zaman ortaya koyulması muhtemel yeni bir hukuki düzenin temelleri atılır. Bu görüşe göre bu tür haller hukukun kesintiye uğradığı haller değil; hukukun yeni bir yapıya bürünerek dönüştüğü hallerdir, bu nedenle de asli kurucu iktidarın hukuki bir niteliğe sahip olmadığını söylemek mümkün değildir (Gözler 2016, ss. 29-30). Devrim gibi hallerde var olan devlet düzeni hukuki niteliğini kaybederken, devrimle yeni bir düzen oluşmaktadır ve düzen de devrimle ortaya çıkan yeni hukuk anlayışının çizdiği çerçevede şekillenmektedir. Asli kurucu iktidar da bu noktada kendi hukuk anlayışını devlete ve topluma yerleştirme amacını güttüğü için hukuki bir nitelik taşımaktadır; çünkü asli kurucu iktidarın amacı, hukuku ortadan kaldırmak değil, eski hukuk anlayışının yerine yenisini koyarak hukukun varlığını korumaktır (Teziç 2016, s. 179).

Asli kurucu iktidarın hukuki mi yoksa hukuk-dışı mı olduğu konusundaki görüşlerden bir sonuca ulaşmak gerekirse şunları söylemek mümkündür; asli kurucu iktidarın yaptığı işlem teorik anlamda ele alındığında hukuk-dışı bir işlemdir. Devrim ve darbe gibi şiddete dayanan bir yolla kurucu iktidar sıfatının kazanılması sonucunda yapılan bir anayasa gerçekten de hukuki bir işlem olmayacaktır. Asli kurucu iktidar bir anayasa yaparken kendinden önceki anayasayı ortadan kaldırdığı için veya böyle bir anayasa zaten bulunmadığı için yapılan işlemin de teorik anlamda hukuki bir işlem olduğunu söylemek mümkün değildir; bu bağlamda hukuki pozitivistlerin görüşlerine hak vermek mümkündür. Buna karşılık asli kurucu iktidarın teorik bağlamda hukuki niteliğe sahip olmaması onun tümüyle hukuk-dışı bir niteliğe sahip olduğu anlamını da taşımamaktadır. Asli kurucu iktidarın evrensel hukuk ilkelerini, insan hakları gibi temel kaideleri ve toplumsal talepleri yok sayarak tamamen kendi hukuk anlayışı doğrultusunda bir anayasa yapması günümüz şartlarında mümkün görünmemektedir. Asli kurucu iktidarın böyle bir anayasayı yapmasının önünde teorik anlamda bir engel bulunmamaktadır; ancak pratikte böyle bir anayasanın yapılsa dahi toplum tarafından

kabul görmeyeceği kesindir ve asli kurucu iktidarın da böyle bir anayasa yapma girişiminde bulunmasının mantıki herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Bu nedenle de asli kurucu iktidarın niteliği için "ne tam olarak hukuki ne de tam olarak hukuk-dışı" şeklinde bir tanım yapmak yanlış olmayacaktır.

3.3.1.2. Asli kurucu iktidarın sınırı

Asli kurucu iktidarın sınırıyla alakalı olarak çeşitli yazarlar tarafından savunulan iki farklı görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki asli kurucu iktidarın sınırlı bir iktidar olduğunu savunurken diğer görüş ise bunun tam aksini; yani asli kurucu iktidarın sınırsız bir iktidar olduğunu savunmaktadır (Gözler 2016, s. 55).

Asli kurucu iktidarı sınırlı bir iktidar olarak gören yazarların görüşlerine bakıldığında bu yazarların genel olarak insan haklarıyla alakalı evrensel kuramlardan bahsettikleri görülmektedir. Bu görüşe göre anayasalar, kurucu iktidar tarafından yapılmalarına karşılık iktidar sahipleri tarafından tam bir özgürlük ile değil; insan haklarının çizdiği bir çerçeve içerisinde yapılırlar. Yine bu görüşe göre, sağlıklı işleyen anayasal demokrasilerde insan haklarının ihlal edilmemesi için birçok önlem alınmıştır; kurucu iktidar ile olağan yasama organının birbirlerinden ayrılması bu önlemlerden en önemlisidir. Bu sayede de yasama organının anayasa üzerinde istediği değişikliği yapması önlenir ve yasama organına hâkim olan güçlerin azınlıkları ezmesinin de önüne geçilmiş olunur. İlk bakışta asli kurucu iktidarın insan hakları ile sınırlı olduğu konusundaki görüşe hak verilse bile aslında bu görüş yalnızca ideal bir anayasanın nasıl olması gerektiğini tanımlamaktan öteye gitmemektedir. Teorik açıdan bakıldığında, asli kurucu iktidarların insan haklarını temel alan bir anayasa yapmak gibi bir zorunlulukları bulunmamaktadır. Pratikte ise dünyanın birçok yerindeki asli kurucu iktidarların insan haklarıyla örtüşmeyen hükümler içeren anayasalar yaptıklarına dair birçok örnek mevcuttur. Bunun haricinde; asli kurucu iktidarın sınırlı bir iktidar olduğunu söyleyebilmek için asli kurucu iktidarı sınırlayan kavramdan bahsetmek yetmemektedir. Bu kavramın asli kurucu iktidarı nasıl ve neden sınırladığına dair bir açıklama yapılmadığı sürece asli kurucu iktidarın sınırlı bir iktidar olduğunu hukuk terminolojisi açısından kanıtlamak mümkün değildir. Bu nedenle asli kurucu iktidarın sınırlı bir iktidar olduğunu iddia eden bu görüş kendi içerisinde eksiklikler barındırmaktadır (Gözler 2016, ss. 55-57).

Asli kurucu iktidarın sınırsız bir iktidar olduğunu savunan yazarların görüşlerine bakıldığında, bu görüşlerin; asli kurucu iktidarın hukuk-dışı bir iktidar olduğunu öne süren yazarların görüşleriyle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu görüşe göre; yeni bir anayasal sistem meydana getirecek olan asli kurucu iktidarın iradesini sınırlama gücüne haiz herhangi bir hukuk kuralı yoktur; çünkü eski anayasa ya tamamıyla ortadan kalkmıştır ya da kalkmak üzeredir ve işlemez durumdadır. Bu nedenle de teorik olarak asli kurucu iktidarın iradesini sınırlayan herhangi bir iktidardan veya teoriden söz etmek mümkün değildir (Kapani 2016, s. 74). Siyasal açıdan bakıldığında, devletin kurucusu olması dolayısıyla kendinden üstün ve önce gelen bir hukuk kuralı tanımayan asli kurucu iktidar, bu anlamda ilk sayılabileceği için; asli kurucu iktidar koşullara dayanmayan ve sınır tanımayan bir iktidardır. Yapacağı anayasanın içeriğini ise tamamen kendi koyduğu kıstasları ölçüt olarak yapar ve bu konuda hiçbir kuvvet asli kurucu iktidara baskı yapamaz (Gözler 2016, s. 58).

Asli kurucu iktidarın sınırsız bir iktidar olduğu görüşü, meseleye salt hukuki açıdan yaklaşıldığında doğru olmakla birlikte; tıpkı asli kurucu iktidarın hukuk-dışı olduğunu savunan görüş gibi birtakım noktaları göz ardı etmektedir. Gerçekten de hukuki bağlamda asli kurucu iktidarı sınırlama kudretine haiz hiçbir güç bulunmamaktadır; ancak sosyolojik ve politik etkenler de düşünüldüğünde, asli kurucu iktidarın sınırsız bir iktidar olduğu görüşüne dair bazı kuşklar doğmaktadır. Örneğin, mevcut anayasal düzenin bir devrim sonucu yıkılması halinde ortaya asli kurucu iktidar çıkar; ancak teori bir kenara bırakıldığında; bir devrimin, toplumun veya bürokrasinin en azından bir kesiminin desteğini almadan yapılması, yapılsa dahi yaşaması mümkün değildir. Bu nedenle mevcut anayasal düzeni yıkarak asli kurucu iktidar sıfatını kazanan bir gücün bu gücü keyfi bir şekilde kullanması teorik açıdan mümkün olmakla beraber, reel şartlar göz önüne alındığında pratikte pek de mümkün görünmemektedir. Bu açıdan Türkiye'de yapılmış olan 1982 Anayasası güzel bir örnektir. Söz konusu anayasa yürürlüğe girdiği andan itibaren şiddetli eleştirilerin odağı olmuş ve çok kısa bir süre sonra da kapsamlı değişikliklere uğramıştır (Kapani 2016, ss. 74-76).

Sonuç olarak; asli kurucu iktidarın hukuken sınırsız bir iktidar olmakla beraber fiilen sınırlı bir iktidar olduğunu söylemek mümkündür. Asli kurucu iktidarlara anayasa yaparlarken hukuken istediklerini yapma konusunda serbest olmalarına karşılık fiiliyatta

toplumdaki sosyal güçler arasındaki dengeyi ve bu güçlerin arasındaki sentezi sağlamak zorunda kalırlar; bunu yapmadıkları takdirdeyse ortaya çıkardıkları anayasa ve bu anayasanın ortaya koyduğu hukuki sistem kısa bir süre içerisinde başarısızlığa uğrayacaktır. Anayasayı fiilen sınırlandıran sosyolojik faktörler ise her toplumda ve her devirde farklılık gösterdikleri için bunların hepsinin saptanması ve nesnel bir biçimde ortaya konulması mümkün değildir (Gözler 2016, ss. 60-61).

3.3.1.3. Asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı haller

Daha önce de belirtildiği gibi; asli kurucu iktidarlar, teorik olarak bakıldığında hukuk-dışı ve sınırsız iktidarlardır. Bu nedenle de asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı halleri hukuki açıdan boşluk halleri olarak değerlendirmekte bir yanlışlık yoktur. Bu durumda asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı halleri tespit edebilmenin yolu, hukuki boşluk hallerinin ortaya çıktığı durumları tespit etmektir. Pratikte hukuki boşluk hallerinin ortaya çıktığı birçok durum vardır; ancak bu halleri teorik olarak iki başlık altında toplanabilir. Hukuki boşluk ya sonradan yaratılmış bir hukuki boşluktur ya da baştan itibaren var olan bir hukuki boşluktur (Gözler 2016, s. 65).

Baştan itibaren var olan hukuki boşluk denildiği zaman anlaşılması gereken, asli kurucu iktidarın yeni bir devlet kurduğu hallerdir. Yeni bir devletten kasıt, ortada halef-selef ilişkisi oluşturabilecek türden iki devletin olmaması ve asli kurucu iktidarın herhangi bir devleti ortadan kaldırmadan tamamıyla yepyeni bir devleti inşa etmesidir. Ortada herhangi bir devlet ve anayasa olmadığı için bir hukuki boşluk mevcuttur ve asli kurucu iktidar, yeni bir devlet kurarak bu boşluğu doldurur. Asli kurucu iktidarın yaptığı anayasa da bu devletin ilk anayasası olarak mevcut hukuki boşluğu yeni bir hukuki düzen kurmak suretiyle doldurur (Gözler 2016, s. 65).

Sonradan yaratılmış hukuk boşluğu denildiğinde anlaşılması gereken şey ise; ortada hâlihazırda var olan anayasanın bir şekilde ortadan kalkması ve asli kurucu iktidarın oluşan bu hukuk boşluğunu yeni bir anayasa yapmak suretiyle doldurmasıdır. Sonradan yaratılan hukuk boşluklarında, mevcut anayasayı ortadan kaldırarak hukuki boşluk durumunu yaratan güç çoğu zaman asli kurucu iktidar sıfatıyla yeni bir anayasa yaparak bu boşluğu dolduran güçtür (Gözler 2016, ss. 65-66).

Asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı hukuki boşluk hallerinin niteliği düşünüldüğünde, asli kurucu iktidarı ortaya çıktığı haller bakımından iki başlık altında incelemekte bir sakınca bulunmamaktadır; yani, "yeni bir devlet kuran asli kurucu iktidar" ve "mevcut devletin kuruluşunu yenileyen asli kurucu iktidar" (Gözler 2016, s. 66).

Yeni bir devlet kuran asli kurucu iktidar, yukarıda da bahsedildiği üzere; mevcut olan bir devleti veya anayasayı ortadan kaldırmadan, yalnızca mevcut olan hukuki boşluğu doldurur ve yepyeni bir hukuki düzen oluşturur. Bu hale verilebilecek birçok farklı örnek mevcuttur. Örneğin; Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllarda feodalitenin yıkılması ve bunların yerini merkezden yönetilen mutlak monarşilerin alması; yani milli devletlerin ortaya çıkması, bu türden bir asli kurucu iktidarın ortaya bir çıktığı haldir. Yine sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları da bu türden bir asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı bir haldir. Savaş sonucunda önceden var olmayan bir devletin kurulması, bağımsız birkaç devletin birleşerek yeni bir devlet meydana getirmesi ve bir devletin parçalanarak yeni bağımsız devletler ortaya çıkmasına neden olması gibi haller de yine bu tür bir asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı hallere verilebilecek örneklerdir (Gözler 2016, ss. 66-69).

Mevcut devletin kuruluşunu yenileyen asli kurucu iktidar; devrim, savaş veya buna benzer bir başka durum sonucunda mevcut anayasanın ve hukuk düzeninin ortadan kaldırılması sonucunda ortaya çıkar. Anayasanın ortadan kalkmasıyla birlikte ortaya bir hukuki boşluk durumu çıkar ve asli kurucu iktidar bu boşluğu yeni bir hukuk düzeni ortaya koyarak; yani yeni bir anayasa yaparak doldurur. Asli kurucu iktidar, yeni bir devlet kurmaz; yalnızca mevcut olan devletin siyasal ve hukuki rejimini değiştirir. Bu tür bir asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı hukuki boşluk durumlarına örnek olarak savaş ve devrim veya hükümet darbesi halleri örnek verilebilir. Savaş hali denildiği zaman akla gelmesi gereken; ülkenin işgalci güçler tarafından ele geçirilmesi sonucunda mevcut anayasal düzenin ortadan kalkması; ancak sonrasında ülkenin işgalden kurtarılması sonucunda devletin anayasal düzenini yenilemesidir. Buna örnek olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgale uğrayan Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla yürütüp kuruluşunu tamamıyla yenilemesi verilebilir. Devrim veya hükümet darbesi hali denildiğindeyse anlaşılması gereken, ülkedeki mevcut anayasal düzenin bir devrimle veya hükümet darbesiyle ortadan kaldırılması suretiyle hukuki bir boşluk

durumu yaratılması ve bu boşluğun da devrimi veya darbeyi yaparak asli kurucu iktidar sıfatını kazanan güçlerce doldurulmasıdır. Türkiye'nin 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası hükümet darbelerinin ardından yapılan anayasalar oldukları için bu tür bir asli kurucu iktidar tarafından yapılmışlardır (Gözler 2016, ss. 71-72).

3.3.1.4. Asli kurucu iktidarın sahibi

Asli kurucu iktidarın kime ait olacağıyla alakalı olarak nesnel bir yargı ortaya koymak oldukça zordur. En sık karşılaşılan görüş, demokrasi anlayışı çerçevesinde asli kurucu iktidarın sahibinin doğrudan halk veya millet olduğunu savunan ve tüm temsili yöntemleri reddeden görüştür (Rousseau 2008, ss. 92-93). Bu görüş belki ideal bir anlayışı yansıtmada konusunda başarılıdır; ancak günümüzde ne teorik anlamda ne de pratik anlamda asli kurucu iktidarın sahibinin doğrudan halkın veya milletin kendisinin olduğunu söylemek mümkün değildir.

Asli kurucu iktidarın sahibinin bizzat halkın kendisi olduğu kabul edildiğinde bu durumda bu gücün nasıl kullanılacağı; yani halkın anayasayı nasıl ve ne şekilde yapabileceği problemi ortaya çıkar. Günümüzde tüm halkın bir araya gelerek Rousseau'nun belirtmiş olduğu doğrudan demokrasi anlayışına uygun bir oylama yapması veya anayasa hazırlaması mantıken mümkün olan bir şey değildir. Temsili yöntemler ise baştan reddedildiği için bu noktada bir açmaz ortaya çıkmaktadır ve Rousseau'nun görüşü bu açmazı aşmamaktadır.

Asli kurucu iktidarın sahibinin halk olduğu kabul edildiği takdirde bu yetkinin kullanımı için günümüzde en geçerli ve en uygun olan yöntem halkın bu iktidarı temsilciler yoluyla kullanmasıdır. Bu nedenle Rousseau'nun ortaya koymuş olduğu temsili demokrasiyi tamamen reddeden sistemin günümüzde uygulanabilir bir yöntem olmadığını söylemek mümkündür.

Temsili yöntemler reddedilmediği takdirde de asli kurucu iktidarın sahibinin her durumda halk olduğu konusunda ise nesnel bir hükme varmak mümkün değildir. Birçok ülkede, devrim ve darbe gibi olağanüstü durumlarda asli kurucu iktidar yetkisinin devrimi veya darbeyi yapan güçler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu durumda asli kurucu iktidarın sahibinin halk olduğu düşüncesi her şartta ve durumda geçerli olan bir düşünce değildir. Asli kurucu iktidarın sahibinin kim olduğu sorusunun cevabı ise

duruma göre değişiklik göstermektedir; daha doğrusu, asli kurucu iktidarın tam anlamıyla hukuki bir iktidar olmaması nedeniyle bu sorunun hukuki açıdan net bir cevabı yoktur. (Gözler 2016, ss. 62-64). Örneğin; ülkemizdeki 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası halkın seçtiği kurucu meclisler tarafından değil, askeri darbe sonrası darbeyi gerçekleştiren güçler tarafından yapılmışlardır; ancak bu durum, asli kurucu iktidarın her durumda hukuk-dışı güçler tarafından sahiplenileceği anlamını da taşımamaktadır (Gözler 2015, ss. 43, 44).

3.3.1.5. Asli kurucu iktidarın biçimleri

Asli kurucu iktidarın biçimleri ile kast edilen; asli kurucu iktidarın anayasa yapma yöntemleridir. Bir anayasanın yapılış şekli, söz konusu anayasanın ömrünü belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Anayasa yapılırken izlenen yol, anayasanın içeriğini etkilemekle kalmayıp yürürlükte olduğu ülkedeki anayasal demokrasi anlayışını da doğrudan etkiler. Anayasa yapılırken izlenecek yolu belirlemek ise sadece anayasayı yapacak olan iktidar sahiplerinin tercihlerine kalmamıştır. Toplumsal yapı, ülkedeki süregelen devlet geleneği, ülkenin siyasi kültürü ve son olarak da yeni bir anayasanın yapılmasına neden olan şartlar göz önüne alınarak yeni anayasanın hangi yöntemle yapılacağı belirlenmelidir (Erdoğan 2015, s. 47). Tabii iktidar sahibi de anayasa yapım yönteminin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Bir hükümdar tarafından yönetilen bir ülkede demokratik usullere göre bir anayasa yapılması oldukça düşük bir ihtimaldir. Sağlıklı işleyen bir demokrasiye sahip bir ülkede ise anayasa yapımı sırasında monokratik usullerin izlenmesi olağandışı durumlar haricinde beklenmemelidir (Gözler 2016, s. 74).

Anayasa yapımı için birçok farklı usul bulunmaktadır ve bu usullerin hepsi birbirinden farklı özellikler göstermektedirler. Bu usulleri kabaca, monokratik usuller ve demokratik usuller olarak ikiye ayırmakta bir sakınca yoktur (Gözler 2016, s. 75).

Monokratik usuller, daha önce de söylendiği üzere; anayasa yapma iradesinin, yani kurucu iktidarın tek başına veya gücünü bir meclisle paylaşmış olan bir hükümdarın elinde toplandığı durumlarda uygulanan usullerdir (Teziç 2016, s. 180). Adından da anlaşılacağı üzere, bu usulde anayasaların demokratik olmayan bir biçimde yapılması ve yukarıdan aşağıya dayatılması söz konusudur. Monokratik anayasa yapma usullerini de

kendi içerisinde iki gruba ayırmak mümkündür. Hükümdarın anayasa yapma iradesine tek başına sahip olduğu bir durum söz konusuysa ortaya çıkan usul "ferman", hükümdarın anayasa yapma iradesini bir meclisle paylaşması durumundaysa ortaya çıkan usul "misak" adını almaktadır (Gözler 2016, s. 75).

Ferman; anayasa yapma iradesinin tek bir kişi tarafından kullanıldığı ve bu kişi tarafından yapılan anayasanın hiyerarşik bir yöntemle yukarıda aşağıya dayatılması halinde ortaya çıkan anayasa yapım usulünün adıdır (Erdoğan 2015, s. 47). Bu yöntemle yapılan anayasalar, hükümdarın tek taraflı iradesinin ürünü olduğu için bu anayasa yürürlüğe girene kadar hükümdarın iradesinin sınırsız ve mutlak olduğunu söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır. Hükümdarın, tamamen kendi isteğiyle ve iradesiyle kendi gücünü ve iktidarını bir anayasa yoluyla sınırlamaya karar vermesi bu usulün ortaya çıkışının sebebidir (Teziç 2016, s. 180). Ferman usulünde yapılan bir anayasada halkın anayasa yapım sürecine katılımı hiçbir şekilde söz konusu değildir; bu usul ile yapılan bir anayasa, tamamıyla hükümdarın halka bir lütufta bulunmasının eseridir (Gözler 2016, s. 75).

Ferman usulü anayasalar her ne kadar hükümdarın yüce gönüllülüğünün eseriymiş gibi görünse de; aslında bir yandan da durum bunun tam tersidir. Bir hükümdarın kendi gücünü ve iktidarını durduk yerde sınırlaması görülmüş bir şey değildir; bu nedenle ferman usulü bir anayasanın ortaya çıkmasının elbette belli başlı sosyolojik ve siyasi gerekçeleri vardır. Ferman usulü anayasaları önemli kılan bir diğer nokta ise bu anayasaların tarihsel olarak mutlak monarşi tarzındaki yönetimlerden sınırlı monarşi tarzındaki yönetimlere geçişi temsil etmesidir (Gözler 2016, ss. 76-77).

Ferman usulü anayasaların bir önemli özelliği de tek taraflı bir taahhüt olmasından kaynaklı olarak hükümdar açısından bağlayıcı olmamasıdır. Bir işlemi yapan kişinin o işlemi geri almaya veya değiştirmeye de yetkili olduğu konusu hukukun genel ilkelerine de uygun olduğu için hükümdarın istediği zaman ferman usulü anayasayı ortadan kaldırmasının veya söz konusu anayasada değişiklikler yapmasının önünde bir engel bulunmamaktadır (Gözler 2016, s. 78). Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olarak kabul edilen 1876 tarihli Kanun-ı Esasi, ferman türü anayasalara verilebilecek bir örnektir (Teziç 2016, s. 180).

Misak usulü ile yapılan anayasalarla ferman usulü ile yapılan anayasaları birbirinden ayıran etken, misak usulünde hükümdar iradesini kayıtsız ve şartsız kabul etmek gibi bir zorunluluğu bulunmayan bir meclisin veya buna benzer bir başka temsili organın varlığıdır (Teziç 2016, s. 180). Misak usulü, sadece bir hükümdarın iradesine dayanmaması ve hükümdar ile ona karşıt olanların arasındaki bir uzlaşmaya dayanması açısından önem taşımaktadır. Bu usulle yapılan anayasalar iki taraflı bir anlaşma niteliği taşırlar (Gözler 2016, ss. 78-79).

Misak usulü ile yapılan anayasaların taşıdığı ikili sözleşme niteliğine bakıldığında sözleşmenin taraflarından birinin daima hükümdar olduğu görülecektir. Sözleşmenin diğer tarafının kim olduğu konusundaysa kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Tarihsel örneklere göz atıldığında genel olarak, feodal beylerin ve soyluların misak usulü anayasalarda sözleşmenin diğer tarafı oldukları görülmektedir; ancak devrimler sonucunda kurulan meclisler vasıtasıyla halkın da misak usulü anayasaların tarafı haline geldiğine dair örnekler mevcuttur. Örneğin; 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'de 1909 yılında yapılan değişiklik misak anayasalara verilebilecek bir örnektir (Teziç 2016, s. 180). Hükümdarın karşısındaki tarafın kim olduğundan bağımsız olarak şunu da eklemek gerekir ki; yapılan ikili anlaşmada tarafların güçleri birbirlerine eşittir ve anayasa tarafların ortak iradesiyle yapılır. Hükümdarın, hükümdar olmaktan kaynaklanan belli başlı imtiyazları saklı tutulur; ancak parlamentoya da taht boş kaldığında yeni hükümdarı belirleme hakkı tanınmıştır. Bu sözleşmeyi kısaca özetlemek gerekirse; "hükümdarın belli yetkilerinden vazgeçmesi karşılığında sözleşmenin diğer tarafının hükümdarı egemen olarak tanınmasıdır" denebilir (Gözler 2016, ss.79-80).

Misak usulü anayasaları ferman usulü anayasalardan ayıran önemli bir unsur bağlayıcılık konusudur. Hükümdarların ferman usulü anayasalarla bağlı olmadıkları ve bu anayasaları istedikleri zaman değiştirebilecekleri veya bu anayasalardan dönebilecekleri daha önce söylenmişti. Misak usulü anayasalar ise iki taraflı bir sözleşmenin eseri oldukları hükümdarların istedikleri zaman bu anayasaları geri almaları veya bu anlaşmada değişiklikler yapmaları mümkün değildir. Misak usulü anayasaların geri alınabilmesi veya bu anayasalarda değişiklik yapılabilmesi için sözleşmenin taraflarının ortak rızası gerekmektedir. Hükümdarın kendi başına bu tür bir tasarrufta bulunması ise mümkün değildir (Gözler 2016, ss. 80-81).

Demokratik usuller, anayasa yapma iradesinin; yani kurucu iktidarın tek bir kişiden oluşmadığı usullerdir (Teziç 2016, ss. 180-181). Bu usullerde anayasa yapma iradesi halka aittir ve anayasanın hangi usulle ve hangi organ tarafından hazırlanacağına dair karar da yine bu doğrultuda verilir. Bu kararın ne olacağı konusuna ise daha önce de sözü edilen milli egemenlik teorisi ve halk egemenliği teorilerine göre iki farklı şekilde yanıt verilmesi mümkündür (Gözler 2016, s. 81).

Milli egemenlik teorisi baz alındığında, egemenlik milleti oluşturan bireylere değil bu bireylerin toplamının oluşturduğu yüksek bir iradeye ait olduğu için bireylerin tek başlarına egemenliğin nasıl kullanılacağına ilişkin bir söz söyleme imkanları bulunmamaktadır. Egemenliğin nasıl kullanılacağına belirlenmesi için milletin iradesinin gereğini yapacak olan seçilmiş temsilcilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda karşımıza halkın seçilmiş temsilcilerinden oluşan anayasa yapma yetkisine haiz "kurucu meclis" kavramı çıkar (Gözler 2016, s. 81). Bu teoriye göre yapılan anayasalar bir sözleşme niteliği taşımazlar ve milletin tek taraflı iradesinin ifadesi olan temel kanunlar olarak ele alınmalıdırlar (Gözler 2016, s. 83)

Halk egemenliği teorisi baz alındığında ise, egemenlik milleti oluşturan bireylerin toplamının oluşturduğu bir iradeye değil; doğrudan bireylere ait olduğu için anayasa yapma yetkisi de halka aittir. Bu teori temsili demokrasiyi reddeder ve doğrudan veya yarı-doğrudan doğruya sistemini benimser; yani bu teoriye göre anayasa yapımı için kullanılması gereken yöntemler bu ikisinden biridir. Günümüz şartları düşünüldüğünde doğrudan demokrasi ile bir anayasa yapılabilmesine imkân olmadığı aşikârdır. Bu nedenle yapılacak olan anayasanın yarı-doğrudan doğruya demokrasi yöntemiyle yapılacağı söylenebilir. Bu teorinin üzerinde durduğu temel noktanın, anayasanın halkoylaması yolu ile kabul edilmesi olduğu da söylenebilir. Anayasanın halkoylaması sonucunda kabul edilmesi usulüne ise "kurucu referandum" ismi verilir. Bu teoriye göre yapılan anayasalar bireyler arasındaki bir toplumsal sözleşmeyle aynı niteliği taşırlar (Gözler 2016, ss. 82-83). Demokratik yöntemlerin üzerinde ayrı ayrı durmakta ve bunları açıklamakta fayda vardır.

3.3.1.5.1. Kurucu meclis

Yeni bir anayasanın yapılması amacıyla halk tarafından bu iş için özel olarak seçilmiş meclislere "kurucu meclis" ismi verilmektedir. Bu meclisler bağlı oldukları kuralları ve çalışma usullerine ilişkin düzenlemeleri de yine kendileri yaparlar; çünkü asli kurucu iktidar yetkisini kullanan bu meclislerden daha üst bir hukuki iktidar yoktur ve bu nedenle bu meclisleri bağlayan hiçbir norm yoktur (Gözler 2016, ss. 83-84).

Kurucu meclisler görevleri bakımından iki çeşittirler; bunlar Fransız tipi kurucu meclis ve Amerikan tipi kurucu meclistir. Fransız tipi kurucu meclislerin yetkileri yalnızca anayasa yapımıyla sınırlı değildir. Bu meclisler görevleri süresince bir yasama meclisi gibi de görev yaparlar ve anayasa yapımının yanında, görevleri bitene dek yasama işlerini de bu meclisler üstlenirler. Amerikan tipi kurucu meclisler ise yalnızca anayasa hazırlama yetkisine sahip olan meclislerdir; Fransız tipi kurucu meclislerin aksine, bu meclislerin anayasa yapma yetkileri dışında ülkedeki olağan yasama işlerini yürütmeye dair bir yetkileri bulunmamaktadır (Gözler 2015, s. 48).

Kurucu meclisler, olağan yasama meclislerinden farklı olarak anayasa yapımı için seçilmiş meclislerdir; bu nedenle de görev süreleri yeni bir anayasa yapıp yürürlüğe girdiğinde biter. Buna karşılık; seçiliş biçimleri bakımından bu iki meclis arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu iki meclisi farklı kılan en önemli unsur, kurucu meclislerin yeni bir anayasanın yapılması için seçilmeleri nedeniyle, seçilen temsilcilerin yüklendiği vekâlettir. Olağan yasama meclisleri, kurucu meclislerden farklı olarak asli kurucu iktidar gücüne haiz değildirler (Gözler 2016, s. 85).

Kurucu meclis yöntemi, milli egemenlik teorisini esas alan bir yöntem olduğu için oldukça demokratik bir usuldür (Gözler 2015, s. 48). Asli kurucu iktidarın sahibi olan halk, bu gücünü seçmiş olduğu temsilciler eliyle kullanır ve temsilciler de bu güce dayanarak yeni bir anayasa yaparlar. Doğrudan ve genel oyla seçilen bu meclislerin yapısı da toplumun siyasi yelpazesini en geniş biçimde yansıttıkları için, hem toplumda kayda değer bir kesimi etkileyen her siyasi görüş mecliste temsil edilme ve sözünü duyurma imkânı bulur hem de bu çeşitlilikle birlikte meclisteki tartışmaların verimi ve zenginliği artmış olur (Gözler 2016, ss. 85-86).

Kurucu meclisler, milli egemenlik teorisini esas aldıkları için; bu meclisler tarafından yapılan anayasalar halkoyuna sunulmadan doğrudan kabul edilmiş sayılırlar ve yürürlüğe girerler. Bunun nedeni ise milli egemenlik teorisinin, halkın yaptığı seçimlerle kendine vekil seçmeyip bizzat kendinden üstün bir irade ortaya çıkardığını kabul etmesidir. Ortaya çıkan bu meclis, milletin iradesinin kendisi olduğu için aldığı yetkiyi halka vekâleten değil bizzat halkın iradesi olarak serbest biçimde kullanır. Seçilen meclis direkt olarak halkın iradesi olduğu için de yapılan anayasanın tekrar halkoyuna sunulmasının bir manası yoktur (Gözler 2016, s. 86).

3.3.1.5.2. Kurucu referandum

Milli egemenlik teorisine dayanan kurucu meclis usulünden farklı olarak, bu yöntem halk egemenliği teorisine dayanmaktadır. Bu yöntem, adından da anlaşılacağı üzere hazırlanan anayasanın kabul edilmiş sayılabilmesi için halkın onayını alması gerektiğini şart olarak görmektedir. Kurucu referandum yöntemi, kurucu meclis usulünün demokratik niteliğinden şüphe edilmesi nedeniyle, kurucu meclis usulündeki sakatlıkların ortadan kaldırılması amacıyla ortaya çıkmıştır ve meclise seçilen temsilcilerle veya meclisin demokratik niteliğiyle alakalı bir problem varsa, hazırlanan anayasa halkoyuna sunulduğunda halkın bu şekilde hazırlanmış bir anayasayı kabul etmeyerek bu sakatlıkları ortadan kaldırmış olacağı düşüncesine dayanmaktadır (Gözler 2015, ss. 48-49). Bu usulde de anayasayı hazırlamakla görevlendirilmiş bir meclis vardır ve anayasa bu meclis tarafından hazırlanır. Kurucu meclis usulü ile bu usulü ayıran yegâne fark, meclis tarafından hazırlanmış anayasanın yürürlüğe girebilmesi için halkoylaması sonucunda kabul edilmesinin şart koşulmuş olmasından ibarettir ve bu usul de oldukça demokratik usuldür (Gözler 2016, ss. 86-87).

3.3.1.5.3. Kurucu plebisit

Kurucu plebisit denildiği zaman anlaşılması gereken şey aslında demokratik usullerden bir başkası değil; kurucu referandum usulünün demokratik niteliklerinden sapmış ve dejenere olmuş bir varyantıdır (Gözler 2015, s. 49). Bundan da anlaşılması gereken şudur ki; her halkoylaması aslında referandum niteliği taşımamaktadır (Gözler 2017). Kurucu plebisit yönteminde, demokratik olmayan bir usulle hazırlanan bir anayasa söz konusudur ve yapılan halkoylamasının amacı demokratik olmayan yollarla hazırlanan

bu anayasaya meşruluk kazandırmaktır. Bu yöntemde anayasalar, halk tarafından seçilmiş kurucu meclisler tarafından değil; genellikle iktidar sahiplerinin iradesinin altındaki kurullar tarafından hazırlanırlar. Anayasanın yapım sürecinde de, halkoyuna sunulması sürecinde de özgür bir tartışma ortamının doğmasına izin verilmez. Söz konusu anayasanın halkoylanmasıyla reddedilmesi halinde ne olacağına dair bir alternatif de sunulmaz (Erdoğan 2015, ss. 56-57).

Kurucu plebisit yöntemi ile kurucu referandum yöntemi arasındaki farkı anlayabilmek için öncelikle plebisit kavramı ile referandum kavramı arasındaki farkların neler olduğunu anlamak gerekir. Plebisit de tıpkı referandum gibi bir halkoylamasıdır; ancak plebisitlerde bir kişinin oylanması söz konusuysen referandumlarda bir sorunun çözümüyle alakalı bir oylama yapılıır. Buna ek olarak; referandumlarda halk, tüm sürece etkin bir şekilde katılır ve tüm tartışmaların da öznesi durumundadır. Plebisitlerde ise halkın tartışmalara ve anayasanın yapım sürecine katılmasına izin verilmez; halk yalnızca önüne sunulan anayasa metnine kabul veya ret oyu vererek sürecin sonuna katılabilir (Gözler 2016, ss. 87-88).

Plebisitler, genel olarak tek adam heveslilerinin ve diktatörlerin, kendilerine meşruluk sağlama amacıyla başvurdukları ve demokrasiyle hiçbir alakası olmayıp; yalnızca sandık popülizmi yoluyla meşruiyet elde etmek için başvurdukları bir yöntemdir. Kurucu referandum gibi demokratik bir yöntemin, siyasi oyunlarla kurucu plebisite dönüştürülmesi çok da zor bir iş değildir. Tek adam olmaya hevesli bir siyasi aktör, kendine neredeyse sınırsız yetki verecek bir anayasa metnini yazdırıp; daha sonra da muhaliflerine propaganda özgürlüğü vermeden bu metni halkoyuna sunar. Halk ise bir anayasayı oyladığını düşünerek sandığa gider; ancak burada halkoyuna sunulan aslında bir anayasa değil bir kişinin sınırsız iktidarınıdır. Plebisitlerde muhalefete hiçbir propaganda şansı tanınmadığı için de oylamaya sunulan metinler genel olarak ezici çoğunlukla kabul edilirler (Gözler 2016, ss. 88-89).

Kurucu plebisit yöntemiyle hazırlanan anayasalar, halkın tümünü kapsayan bir kurucu meclis tarafından değil; doğrudan iktidara bağlı bir kurul tarafından hazırlanırlar. Halkın anayasanın hazırlanışıyla alakalı tartışmalara iştirak etmesine izin verilmez ve halkoyu döneminde de iktidar karşıtı bir propaganda yapılmasına engel olunur. Halk ise genel

olarak bir şiddet ve korku atmosferi yaratılarak sindirilir ve halkın kendisini tehdit altında hissederek sandığa gitmesi amaçlanır (Gözler 2016, ss. 89-90).

Korkuyla ve şiddetle sindirme yöntemi kurucu plebisitlerde en çok karşılaşılan yöntem olsa da kurucu plebisitlerde kullanılan yöntemler sadece bundan ibaret değildir. Özellikle 20. yüzyılın totaliter rejimleri, bu konuda farklı yaklaşımlar üretmişler ve halkı korku ve şiddetle sindirmenin yanında, halkın çeşitli duyarlılıklarını yükseltmeyi ve duygularını sömürerek halkın sandığa sadece korkuyla ve panikle değil aynı zamanda da coşkuyla gitmesini amaçlamışlardır (Gözler 2016, s. 90).

Kurucu plebisit yönteminin bir diğer önemli özelliği de, oylamaya sunulan anayasanın madde madde değil bir bütün halinde oylanmasıdır; yani oylamaya sunulan metin ya tümüyle kabul edilecektir ya da tümüyle reddedilecektir. Buna karşılık, plebisitlerden hemen hemen her zaman "evet" sonucu çıkar ve bu sonuç da %90'ı dahi aşan ezici bir çoğunlukla alınır. Tabii bu sonuç, söz konusu anayasanın halk tarafından meşru kabul edildiği ve benimsendiği anlamına gelmemektedir. Nitekim kurucu plebisit yöntemiyle yapılan anayasalar kabul edildikleri günden itibaren tartışma konusu haline gelirler ve kısa bir süre sonra da kısmen veya tamamen değiştirilirler (Gözler 2016, ss. 90-91).

Kurucu plebisit yöntemiyle yapılan anayasalara verilebilecek en geçerli örnek, 1799 Fransa Anayasası'dır. Napoléon Bonaparte'a bağlı bir kurul tarafından hazırlanan bu anayasa, halkın üzerinde tartışmasına izin verilmeksizin halkoyuna sunulmuştur ve kabul edilmiştir. Bu yöntemi uygulayan ilk iktidar sahibi Napoléon Bonaparte olduğu için kurucu plebisit yöntemine "Bonapartist Anayasacılık" da denilmektedir (Teziç 2016, s. 181).

Kurucu plebisit yöntemi, otoriter rejimlerin anayasa yapmak için en çok kullandıkları yöntemdir. Bu yöntemin bu kadar çok kullanılmasının nedeni, otoriter bir rejimin, baskıcı niteliğini "demokrasi" ve "milli irade" gibi kavramların arkasına saklamasına olanak sağlamasıdır. Ortada çarpıtılmış da olsa bir halkoylaması olması otoriter yönetimlere aradıkları meşruiyeti sağlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan totaliter rejimler, meşruiyetlerini bu yöntemi kullanarak sağlamışlardır (Gözler 2016, ss. 91-92).

Kurucu plebisitin yukarıda açıklanan şekli dışında bir başka şekli daha bulunmaktadır. Bu şekilde ise hazırlanan bir anayasa halkoyuna sunulmaz; bunun yerine hazırlanacak olan bir anayasayı oluşturacak çeşitli kaideler ve ilkeler için halkoyuna gidilir ve daha sonra da halkın katılımı olmaksızın bir anayasa hazırlanır. Örneğin; 1852 tarihli Fransa Anayasası kurucu plebisitin bu yöntemiyle yapılmış bir anayasadır (Gözler 2016, s. 92).

Ülkemizde çok partili hayata geçilmesinin ardından yapılmış olan 1961 Anayasası'na ve 1982 Anayasası'na göz attığımızda her iki anayasanın yapımında da plebisiter bir tutumun varlığı göze çarpmaktadır. 1961 Anayasası'nı yapan kurucu meclis, doğrudan seçimle gelen üyelere değil; atanmış üyelere teşekküllü ve korporatist yönü ağır basan bir meclisti. Ayrıca 1950-1960 arasında iktidarda olan Demokrat Parti'den (DP) hiçbir temsilci söz konusu anayasanın yapım sürecinde yer almamışken o dönemin muhalefet partileri olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) temsilcileri söz konusu anayasanın yapımına katılmışlardır; yani halkın önemli bir kısmı anayasa yapım sürecinden tamamen dışlanmış ve sonuçta halkoyuna sunulan anayasa %61,5 oranında evet oyu almıştır (Teziç 2016, ss. 185-188). 1982 Anayasası ise plebisiter özellikleri 1961 Anayasası'na oranla çok daha ağır basan ve tam anlamıyla kurucu plebisit örneği olarak gösterilebilecek türden bir anayasadır. Bu anayasanın hazırlanışı sırasında bütün siyasi partiler kapatıldığı ve siyasi faaliyetler de yasaklandığı için halk anayasa yapım sürecinden tam anlamıyla dışlanmış. Anayasayı yapan kurucu meclis tamamen atanmış üyelere oluşmaktadır. Hazırlanan anayasa taslağı tamamen plebisiter bir yöntemle halkoyuna sunulmuş ve %91 gibi ezici bir çoğunlukla kabul edilmiştir (Erdoğan 2015, s. 56). Her iki anayasa da alakalı tartışmalar bu araştırmanın ilerleyen bölümlerinde çok daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

3.3.2. Tali Kurucu İktidar

Bir anayasanın, yürürlükteki anayasadan kaynaklanan yetkiler vasıtasıyla değiştirilebilmesi yetkisine haiz olan iktidar tali kurucu iktidardır. Bu iktidar; asli kurucu iktidar gibi sınırsız bir iktidar değildir ve sınırları mevcut anayasanın çizdiği çerçeveye belirlenmiştir. Buna bağlı olarak da asli kurucu iktidarın aksine, tali kurucu iktidarın hukuki niteliğine dair herhangi bir kuşku durumu bulunmamaktadır; tali kurucu iktidar hukuki bir iktidardır (Erdoğan 2015, s. 57). Tali kurucu iktidara,

anayasadan kaynaklanan bir iktidar türü olduğu için "türev kurucu iktidar" da denilmektedir. Bu konuya ilişkin olarak Teziç (2016, s. 191) "Tali, ikinci derecede önemsiz anlamına geliyor. Oysa türev sıfatı, nispi bir önemsizliği ifade etmesi açısından daha yerindedir." demişse de tali kurucu iktidar da denildiğinde türev kurucu iktidar da denildiğinde anlaşılan şey aynıdır ve bu iki kavram arasında hukuk terminolojisi açısından bir farklılık bulunmamaktadır.

Tali kurucu iktidar, anayasanın değiştirilmesi mümkün olmayan maddeleri haricindeki tüm maddelerini değiştirme gücüne sahiptir. Bundan anlaşılması gereken, tali kurucu iktidarın isterse anayasanın değiştirilemez maddeleri dışındaki tüm maddelerini değiştirebileceğidir; ancak uygulamada bu tür bir işleme rastlanmamaktadır. Tali kurucu iktidarlar genellikle anayasalarda belli başlı maddeleri içeren kısmi değişiklikler yapmakla yetinirler (Gözler 2015, s. 50). Tali kurucu iktidarın yeni bir anayasa yapma gücü ise yoktur; çünkü tali kurucu iktidar anayasa tarafından kurulmuş bir iktidardır (Gözler 2011, ss. 48-49). Tali kurucu iktidarların varlığı önemlidir; çünkü bir anayasanın değiştirilemez katılıkta olması zamanla bu anayasanın toplumun değişen ve dönüşen yapısına ayak uyduramamasına neden olacaktır. Anayasaların tıpkı toplumların kendisi gibi yaşayan varlıklar olduğundan bu araştırmanın başında söz edilmişti. Bu durum göz önüne alındığında tali kurucu iktidarın, toplumun ve anayasal düzenin selameti açısından ne kadar hayati bir rol üstlendiği daha iyi anlaşılacaktır (Gözler 2016, ss. 110-114).

Anayasayı değiştirme iktidarının, yani tali kurucu iktidarın kime ait olduğu konusundaki sorunun net bir cevabı bulunmamaktadır. Daha doğrusu; tali kurucu iktidar, anayasadan kaynaklanan hukuki nitelikteki bir iktidar olduğu için, tali kurucu iktidarın sahibinin kim olacağı da yine anayasa tarafından belirlenir. Mevcut anayasa, değişikliklerle ilgili hükümlerinde kimi yetkili kılarsa tali kurucu iktidar yetkisinin sahibi de o olur. Anayasalar genellikle bu yetkiyi kendi kurdukları bir organa vermek suretiyle tali kurucu iktidara kimlik kazandırır. Bazı anayasal düzenlerdeyse ise halka veya devlet başkanına tali kurucu iktidarın yaptığı değişiklikleri veto hakkı tanınmıştır. Bu tür bir sistemde tali kurucu iktidarın; halk veya devlet başkanı ile anayasanın belirlediği bir organ arasında paylaşıldığını söylemek mümkündür (Gözler 2015, s. 51). Anayasa, tali kurucu iktidarı kullanma gücünü kime vereceğini belirlerken, belli bir kurumu veya

kişiyi seçmek gibi bir yükümlülük altında değildir; yani bu yetki halka, yasama organına, hükümete veya direkt olarak bir kişiye dahi verilebilir. Tali kurucu iktidar yetkisinin kime verileceğini belirleyen güç, asli kurucu iktidardır ve asli kurucu iktidar da teorik bakımdan sınırsız bir iktidar olduğu için tali kurucu iktidarın kime verileceği konusunda da teorik olarak sınırsız bir özgürlük bulunmaktadır (Gözler 2016, ss. 116-117).

Anayasaların nasıl değiştirileceği yine anayasaların kendisi tarafından belirlenir; ancak anayasaların değiştirilmesine dair usul de doğal olarak normal kanunların değiştirilmesine dair usullerden daha farklı ve daha özel bir usul olmalıdır. Daha açıkça söylemek gerekirse, anayasaların değiştirilme biçimleri normal kanunların değiştirilme biçimleri kadar basit olmamalıdır. Böyle bir durumun varlığı, daha önce de değinildiği üzere hem anayasanın normlar hiyerarşisindeki yerine dair çelişki yaratacaktır hem de anayasanın keyfi bir biçimde değiştirilmesine önayak olacağı için devletin ve toplumun düzeninin bozulmasına yol açacaktır. Bu usulün haddinden fazla katı kılınması ise anayasanın değişen topluma ve çağa ayak uyduramaması sonucunu doğuracağı için başka problemler yaratacaktır (Erdoğan 2015, s. 57).

Tali kurucu iktidar, hukuki bir iktidar olduğu için doğal olarak da sınırlı bir iktidardır. Bu iktidarın sınırları ise anayasa tarafından belirlenmiştir. Bu sınırlar ise içeriksel, zamansal veya biçimsel sınırlar olabilirler. İçeriksel sınırlar denildiği zaman anlaşılması gereken, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilemez maddeler olarak belirlenmesidir. Örneğin; 1982 Anayasası'nın ilk üç maddesi değiştirilemez nitelikte maddeler oldukları için tali kurucu iktidarın bu maddeleri değiştirmesi mümkün değildir. Zamansal sınırlar denildiğinde anlaşılması gereken ise tali kurucu iktidarın anayasayı değiştirmesinin belli bir zaman için yasaklanmış olmasıdır. Örneğin; 1978 Portekiz Anayasası, kabul edildiği tarihten itibaren ilk beş yıl için anayasada değişiklik yapılmasını yasaklamıştır. Anayasada bu tür hükümlerin varlığı zamansal sınırlar olarak değerlendirilirler. Biçimsel sınırlar denildiğindeyse, geniş anlamda; mevcut anayasanın değiştirilmesi için izlenen usul anlaşılır. Anayasaların yalnızca, normal kanunlardan farklı ve daha meşakkatli bir usul izlenerek değiştirilebileceği daha önce söylenmişti. İşte bu usul anayasa metninde ayrıntılı olarak ortaya koyulur ve bu usulün tüm özellikleri de tali kurucu iktidarın biçimsel sınırlarıdır (Gözler 2015, s. 52). Bazı yazarlar, "anayasanın

ruhu" konusunu gündeme getirerek, tali kurucu iktidarın anayasanın özünü oluşturan maddeleri değiştiremeyeceğini savunmuşlardır; ancak anayasanın ruhu konusu kendi içerisinde problemleri olan hukuki açıdan da nesnel bir biçimde değerlendirilmesi mümkün olmayan bir kavram olduğu için bu görüşe katılmak mümkün değildir (Gözler 2016, ss. 153-154).

Anayasanın tali kurucu iktidar tarafından nasıl değiştirileceğine ilişkin usul yine anayasa tarafından belirlenmiştir ve bu usulün temel olarak üç safhadan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu safhalar; teklif, karar ve onay safhalarıdır. Onay safhası zorunlu bir safha değildir; örneğin 1961 Anayasası değişikliklerle alakalı olarak onay safhasına yer vermemiştir (Teziç 2016, s. 193). Şunu da belirtmek gerekir ki; teklif, karar ve onay safhaları yazılı anayasalar için geçerli safhalarlardır (Gözler 2016, s. 164). Yazısız anayasalar için doğal olarak daha farklı usuller vardır; ancak bu araştırmanın konusunu aşacağı için bu usullere değinilmeyecektir.

Teklif safhası, anayasa değişikliğinin gerçekleşmesi için atılması gereken ilk adımların yer aldığı safhadır (Gözler 2015, s. 54). Anayasa değişikliğini teklif etmeye yetkili organlar, anayasada belirtilmiş olan usule uyarak bir değişiklik teklifi verirler. Değişiklik teklifi için yetkili olan organ birçok ülkede farklıdır, kimi ülkelerin anayasalarında bu hak yalnızca yasama organına verilirken kimi ülkelerde hem yasama organı hem de yürütme organı yetkili kılınmıştır. Kimi ülkelerde ise bu yetki direkt olarak seçmenlere, yani halka tanınmıştır. Ülkemizde yürürlükte olan 1982 Anayasası, bu yetkiyi yalnızca yasama organına tanımıştır. Aynı şekilde, 1961 Anayasası da bu yetkiyi yalnızca yasama organına tanıyan bir anayasa olarak karşımıza çıkmaktadır (Teziç 2016, s. 193).

Teklif aşamasının ardından geçilen aşama karar aşamasıdır. Mevcut anayasaların büyük bölümü karar yetkisini yasama organına verirler; ancak bazı istisnai farklılıklar da bulunmaktadır. Bu yetkinin yürütmeye veya özel bir kurucu meclise verilmesi bu durumlara verilebilecek örneklerdendir (Gözler 2015, s. 54). Karar aşamasına uygulanan en yaygın ve geçerli usul ise yasama organının bu yetkiyi kullanmasıdır. Türkiye'de 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası ilk yöntemi kabul etmiş anayasalardır. Hâlihazırda yürürlükte olan 1982 Anayasası'na göre yapılan bir anayasa değişikliğinin kabulü için aranan çoğunluk üçte ikidir. Mevcut uygulamada ise üçte ikilik çoğunluğun

sağlanamamamsı; ancak beşte üç çoğunluğun sağlanması halindeyse teklif edilen anayasa değişikliğinin akıbeti halkoyu ile belirlenmektedir (Teziç 2016, s. 194).

Anayasa değişikliğine ilişkin son safha ise onay safhasıdır (Gözler 2016, s. 167). Bu safhada onay yetkisinin kim tarafından kullanılacağı konusu ortaya çıkan sorudur. Bazı anayasalar bu yetkiyi direkt olarak devlet başkanına verirlerken bazı anayasalar bu yetkiyi halka vermişlerdir. Devlet başkanına verilmiş olan bu onay yetkisinin üç farklı şekli vardır. İlk şekilde, devlet başkanı anayasa değişikliğini onaylamak istemiyorsa bunu meclise iade etme yetkisine sahiptir. Meclisi aynı değişikliği aynı çoğunlukla tekrar onaylaması durumundaysa devlet başkanının bu değişikliği tekrar veto etme yetkisi yoktur; yani bu yetki "geciktirici veto" niteliği taşımaktadır. İkinci şekildeyse devlet başkanının veto ettiği bir anayasa değişikliğinin aynı şekilde tekrar kabul edilebilmesi için parlamentonun daha nitelikli bir çoğunluğuna ihtiyaç duyulur. Bu tür bir vetonun da "güçleştirici veto" niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Üçüncü şekildeyse, devlet başkanının onay yetkisi sınırsızdır; yani devlet başkanının onaylamadığı bir anayasa değişikliğinin tekrar görüşülmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Devlet başkanına verilmiş olan bu yetkinin "mutlak veto" niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür (Gözler 2015, ss. 55-56).

Onay yetkisinin halka verildiği haller incelendiğindeyse iki yaygın usulle karşılaşılır. Bunlar, değişikliğin mecburi olarak halkoyuna sunulması ile ihtiyari olarak halkoyuna sunulmasıdır. Değişikliğin mecburi olarak halkoyuna sunulması usulü, adından anlaşıldığı üzere; yapılan anayasa değişikliğinin onaylanması için halk tarafından kabul edilmesini şart koşan bir usuldür. Değişikliğin ihtiyari olarak halkoyuna sunulması usulünde ise, belirtilen sayıdaki parlamenterin, seçmenin veya bizzat devlet başkanının talebiyle yapılan değişikliğin halkoyuna sunulması söz konusudur. 1982 Anayasası, meclisin üçte iki çoğunlukla kabul ettiği anayasa değişikliklerinin halkoyuna sunulmasına dair bir imkân vererek bu usulü kabul etmiştir (Gözler 2015, s. 56).

4. 1950-1960 ARASI TÜRK SİYASİ HAYATININ MESELELERİ

Çok partili hayata geçiş, Türkiye'nin siyasi tarihi için dönüm noktası sayılabilecek bir gelişmedir; çünkü daha önceki başarısız denemelerden sonra Türkiye ilk defa 1946 yılında gerçek anlamda çok partili bir siyasi hayatı tecrübe edebilmiştir. Tek partili sistemin terk edilerek çok partili sisteme geçilmiş olması özellikle demokrasi açısından büyük bir adım olmuştur. Bu adımın daha anlamlı hale gelmesi ise 1950 Genel Seçimleri'nde iktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesiyle olmuştur. Buna karşılık 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeyle demokrasi kesintiye uğramış ve siyasal hayatta köklü değişiklikler olmuştur. Özellikle 1961 Anayasası'nın daha iyi anlaşılabilmesi için DP'nin iktidarda olduğu 10 yıllık dönemin ayrıntılı bir biçimde incelenmesinde fayda vardır.

1950 Genel Seçimleri, Türkiye'nin çok partili hayata geçişin ardından yaptığı ilk "sağlıklı" seçimlerdir. DP'nin katıldığı ilk seçim 21 Temmuz 1946 tarihinde tek dereceli açık oy ve gizli tasnif ilkesine göre yapılmıştı ve kayıtlı seçmenlerinin %85'inin oy kullandığı bu seçimleri CHP ezici bir üstünlükle kazanmıştı (Karpat 2016, s. 250). DP'liler 1946 Genel Seçimleri'ne birçok yerde hile karıştığını iddia etmişlerdir. Gerçekten de seçimlerin açık oy ve gizli tasnif ilkesine göre yapılmış olması, sonuçların meşruluğuna büyük ölçüde gölge düşürmüştür. Seçimleri izleyen tarafsız bir gözlemcilik kurumu mevcut değildi ve sayılan oylar da hemen imha ediliyordu. Bürokrasinin bu dönemde tüm gücüyle CHP'nin yanında yer alıyor olması da hesaba katıldığında DP'nin seçimin meşruluğuna dair öne sürdüğü şüphelerinde çok da haksız olmadığı ortaya çıkmaktadır (Zürcher 2016, s. 312). Bu seçimlerin ardından DP'nin CHP'ye olan muhalefetinin en büyük gerekçesi de Seçim Kanunu'nun uzun süre değiştirilmemesi olmuştur.

1946-1950 arasındaki dönemde DP ile CHP arasındaki çekişmelerin ana başlığını oluşturan seçim yasasının durumuyla ilgili tartışmalar 1950 Genel Seçimleri yaklaşırken halen sürmekteydi. DP, seçim yasasının demokratik ve tarafsız bir seçimi garanti edecek şekilde düzenlenmemesi halinde 1950 Genel Seçimleri'ni boykot edeceğini belirtmiştir. DP'nin en büyük itirazı, seçimlerin denetimiyle alakalıydı. DP, seçimlerin bağımsız

mahkemeler tarafından denetlenmesini şiddetle savunmaktaydı (Zürcher 2016, s. 315). Bu dönemde CHP içerisinde de bir değişiklik yaşanmıştı ve Başbakanlık görevi muhafazakâr görüşleriyle bilinen Şemsettin Günaltay'a verilmişti. Günaltay kabinesinin yaptığı ilk icraatlardan biri, Seçim Kanunu'nu demokratik ve tarafsız bir biçime getirecek bir hukukçular kurulu kurmak olmuştu. Genel seçimler yaklaşırken DP'nin itirazlarının da artmasıyla beraber, kurulun hazırladığı yasa tasarısı TBMM'ye sunuldu. Tasarı, DP'lilerin isteklerini tatmin edecek niteliklere sahipti ve 16 Şubat 1950'de kabul ederek yasa halini aldı (Teziç 1976, s. 262). Yasa; seçimlerin tek dereceli, genel, eşit, gizli oy, açık tasnif ve çoğunluk ilkelerine dayanarak yapılmasını öngörüyordu. DP'nin eski kanuna dair en büyük muhalefet gerekçesi olarak öne sürdüğü seçimlerin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce denetlenmesi ilkesi de yine bu kanunla yürürlüğe girmişti (Çaylak ve Nişancı. 2014, s. 329).

Yeni seçim kanununun TBMM'de kabul edilmesinin ardından 24 Mart 1950 tarihinde meclis tatile girmiştir ve partilerin tümü 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacağı ilan olunan genel seçimlere yoğunlaşmıştır. Meclisteki tüm partiler de programlarını ve kampanyalarını belirlemeye başlamışlardır. Seçim kanunu için ret oyu veren MP (Millet Partisi), DP'yi muvazaa partisi olmakla ve CHP ile işbirliği yapmakla suçlamaktaydı. Gerçekten de CHP ile DP arasında bu dönemde bazı gizli görüşmeler yapıldığı daha sonra ortaya çıkmıştır. Bu görüşmeler, parti liderlerinin seçilmesinin garanti altına alınması için listelerde bırakılacak boşluklar ve CHP'nin DP'ye mecliste 50 milletvekilliği sözü vermesi ekseninde geçmişti. Bunun dışında DP, seçime gidilirken kabinede DP'lilerin yer aldığı bir CHP-DP koalisyon hükümeti kurulmasını önermişse de CHP bu koalisyonun seçim kanununun geçirilmesi sırasında doğal olarak oluştuğunu belirterek DP'den gelen bu talebi reddetmiştir (Çaylak ve Nişancı. 2014, s. 329).

Seçimlerin yaklaşmasıyla beraber politik ortam da iyice gerginleşmeye başlamıştı. Gerginliği artıran olaylardan biri, DP'nin önerisiyle TBMM'de kabul edilen Genel Af Kanunu'nun kabulünün seçimlerden sonraya bırakılmasıdır. DP'nin seçimlere CHP-DP koalisyonu ile gidilmesi önerisi de gerginliği artıran olaylardan bir diğerydi. Bayar, DP'nin bu öneriyi 1946 Genel Seçimleri sırasında yaşanan olayların yeniden yaşanmasının önlenmesi amacıyla ortaya attığını söyleyince CHP ile DP arasındaki ilişkiler gerginleşmişti. Bu sırada partiler arasındaki bu gergin havayı artıracak bir başka

olay meydana geldi. DP'den istifa ederek MP'ye geçen Mareşal Fevzi Çakmak, seçimlere kısa bir süre kala vefat etmişti (Karpat 2016, ss. 323-324). Çakmak'ın vefatının ardından bayrakların yarıya indirilmemesi ve radyodaki normal yayın akışına devam edilmesi özellikle MP'lilerin büyük tepkisine neden olmuştur. Çakmak'ın İstanbul'daki cenaze merasimi sırasında MP'liler bu tepkilerini dışa vurmuşlardır ve cenaze büyük bir İslamcı gösteri halini almıştır. Cenazede özellikle CHP'nin laik politikalarına tepki gösterilmiş ve kanunlara aykırı bir biçimde Arapça ezan okunarak CHP'ye adeta meydan okunmuştur (Çaylak ve Nişancı 2014, ss. 329-330).

Çakmak'ın cenazesi sırasında yaşananlar MP'nin itibarını oldukça kötü etkilemiştir. Yaşananların tümünden MP sorumlu tutulmuş ve partinin özellikle Çakmak'ın şahsını kullanarak dini siyasete alet etmeye çalıştığı söylenmiştir. MP ise cenazede yaşanan olayların irticai faaliyet olarak görülmesi iddiasını abartı bir iddia olarak görmüş ve olanların sorumlusunun MP değil; halkın vicdanını yaralayan uygulamaları dolayısıyla genel bir galeyen durumu ortaya çıkmasına neden olan CHP olduğunu ileri sürmüştür. Meselenin bu kadar abartılması ise MP tarafından MP'nin yükselişinin CHP ve muvazaa partisi DP tarafından durdurulmak istenmesine bağlanmıştır (Çaylak ve Nişancı 2014, s. 330).

Seçimler gergin bir şekilde beklenirken siyasi partiler de seçim beyannamelerini ilan etmeye başladılar. CHP'nin beyannamesi kabaca, Günaltay'ın Başbakanlık görevine gelmesinden sonra başlayan liberalleşmenin artarak devam edeceğini gösteriyordu. Siyasi bakımdan da Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sınırlandırıldığı çift meclisli bir parlamenter sistem öneriyor ve CHP'nin altı temel ilkesinin de anayasadan çıkarılacağını vaat ediyordu. Daha önce büyük tepkiyle karşılanan toprak reformu da yine CHP'nin programında yer almıştı. CHP'nin vaatlerinin önemli bir kısmının 1961 Anayasası'nda hayat bulmuş olması dikkat çekici bir noktadır. DP ise beyannamesindeki en geniş kısmı, CHP'yi eleştirmeye ayırmıştı; ancak DP de genel olarak CHP'nin beyannamesinden çok farklı olmayan liberal bir program uygulamayı vaat ediyordu. Siyasal sistemdeki kusurların giderileceği ve devlet idaresinin bürokrasiden çok TBMM elinde toplanmasına yönelik vaatler de yer alıyordu; ancak ilerleyen dönemde DP'nin bu vaatlerinin hiçbiri uygulanmamıştır. MP ise beyannamesinde yine CHP ile DP arasındaki danışıklı dövüşe dikkat çekiyor ve MP'nin, bu partilerin aksine İnönü'nün

yerini sağlamlaştırmak için değil halk için mücadele edeceği söyleniyordu (Karpat 2016, ss. 326-327).

Planlandığı şekilde 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler oldukça sakin ve dürüst bir şekilde geçmiştir. Seçimlere katılım oldukça yüksek olmuştu ve kayıtlı seçmenlerin yaklaşık %90'ı oy kullanmıştı. Seçim sonuçları ise özellikle CHP açısından oldukça şaşırtıcı olmuştur; DP, geçerli oyların %53,4'ünü almayı başarmıştı. CHP ise %39,8'de kalarak DP'den büyük bir fark yemişti (Zürcher 2016, s. 318). Seçimlerden önce DP'ye TBMM'de 50 milletvekilliği önerecek kadar kendine güvenen CHP ağır bir yenilgiye uğramıştı. Oransal açıdan aradaki oy farkı çok büyük değildi; ancak parlamentodaki dağılım CHP için çok daha şok edici bir sonuç ortaya çıkarmıştı. Uygulanan çoğunluk sistemi nedeniyle toplam 487 milletvekilliğinin 396'sını kazanan DP mecliste ezici bir çoğunluğu ele geçirmişti. CHP ise 68 milletvekilliği kazanabilmişti. Seçimlerin bir diğer kaybedeni de yalnızca 1 milletvekilliği kazanabilen MP olmuştu (Karpat 2016, s. 327). Bu seçimlere uygulanan seçim sisteminin etkisini anlamak içinse şu söylenebilir; eğer bu seçimlerde çoğunluk sistemi yerine D'Hondt Sistemi uygulanmış olsaydı DP, TBMM'de 270 milletvekili kazanırken; CHP 210 milletvekilliği kazanacaktı. Temsilde adalet ilkesine hiçbir şekilde uymayan bu durum, iktidarın muhalefet üzerinde tam bir tahakküm kurmasına ve sistemin parlamenter nitelikten çıkıp zamanla çoğunluğun tiranlığına dönüşmesine neden olan faktörlerden yalnızca biridir (Göktepe 2014a, s. 362).

CHP açısından sonuçlar gerçekten şok ediciydi; çünkü CHP, DP'nin kurulduğu ilk zamanlara nazaran siyasi rüzgârı lehine döndürmeyi başardığı inancındaydı. DP'lilerin sert muhalefetine neden olan birçok olumsuzluk giderilmiş, savaş yıllarından gelen ekonomik buhran dönemi aşılmaya başlanmış ve iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler de tamir edilmişti. Kısacası; DP'yi ve MP'yi memnun edebilecek her türlü önlem alındığı gibi ülkedeki sermaye sahiplerinin de desteğini alacak reformlar yapılıyordu. Tüm bunlara rağmen CHP'nin başarısız olması, DP'nin CHP'nin geçmişten gelen imajını iyi şekilde kullanmasından ileri gelmektedir. Özellikle İnönü'nün varlığı ve halk üzerindeki imajı CHP için o dönemde büyük bir handikap yaratıyordu (Ahmad 2015, ss. 49-50). CHP'ye olan tepki, Günaltay'ın başbakanlığa gelmesinden sonra büyük ölçüde dinmişti; ancak bu CHP'nin geçmişini silmek için yeterli olmamıştı. Bu konuya dair

Karpat (2016, s. 328), "Seçimler 1947 veya 1948 yıllarında yapılmış olsaydı CHP, 1950'de topladığı oyların belki de ancak yarısını almış olurdu; son yıllarda yürütülen liberal siyaset, partinin itibarını artırmıştı." diyerek CHP'nin yenilgisinin aslında büyük ölçüde beklenen bir durum olduğunu belirtmiştir. Seçimlerle alakalı bir diğer ilginç nokta da CHP'nin genel olarak Ankara'nın doğusundaki daha az kalkınmış bölgelerde yüksek oy oranlarına ulaşırken, Ankara'nın batısındaki tek bir şehirde dahi birinci gelememiş olmasıdır. Bu durum, Milli Mücadele yıllarından beri geleneksel olarak CHP'ye bağlı olan toprak ağalarının ve aşiret reislerinin halen CHP'yi desteklediklerinin bir göstergesiydi (Zürcher 2016, s. 318).

Seçimlerin DP zaferiyle sonuçlanması beraberinde birçok sorunu da getirmişti. CHP, yıllardır ülkeyi tek başına iktidarda yönetmişti ve muhalefette olma fikri CHP'ye oldukça yabancıydı. Buna paralel olarak DP için de iktidarda olma fikri oldukça yabancı bir fikirdi. Her iki partinin de öncelikli olarak siyasi arenada bu yeni rollerine adapte olmaları gerekmektedir (Ahmad 2015, s. 51). Bu problemlere ek olarak, ordu içerisinde bazı yapılanmaların seçimlerin CHP aleyhinde sonuçlanmasından rahatsız oldukları ve İnönü'ye bir askeri müdahale ile iktidarın CHP'de kalmasını sağlamayı önerdikleri söylentileri yayılmaktaydı. Bu söylentilere karşılık İnönü, daha önceki demokrasi yanlısı söylemlerinden taviz vermemiştir. Her ne kadar İnönü, DP'yi CHP'ye iktidar yolunda rakip bir parti olarak değil de TBMM'deki rolü CHP'ye yapıcı muhalefet yapmaktan ibaret bir parti olarak düşünmüşse de DP İnönü'yü yanıltmış ve iktidarı CHP'den söküp almıştı. Dolaşan tüm söylentilere rağmen İnönü, seçimlerin sonucunu büyük bir sükûnet içerisinde karşılamış ve iktidarı DP'ye teslim etmekte isteksiz davranmamıştır. İnönü artık Başbakan veya Cumhurbaşkanı değil yalnızca muhalefet partisi CHP'nin lideriydi (Zürcher 2016, s. 319).

CHP'nin iktidarını kaybetmesi ve DP'nin iktidara gelişi Türkiye'nin demokrasisi için önemli bir dönüm noktasıydı; çünkü beklenen olmamış ve CHP, iktidarı barışçı bir şekilde terk etmesini bilmişti. Bununla beraber, bu iktidar değişikliğinin ihtiva ettiği başka anlamlar da bulunmaktaydı. CHP'nin tek parti dönemindeki bürokratik iktidarı seçimlerde yenilgiye uğramıştı ve bu kadronun yerini şimdi cumhuriyetin yeni burjuvaları ve toprak ağaları almıştı (Teziç 1976, ss. 262-263). İktidarın barışçıl bir şekilde el değiştirmesiyle beraber mecliste ezici bir çoğunluğa sahip olan DP,

Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar'ı getirdi. Bayar ise kabineyi kurma görevini Adnan Menderes'e verdi (Ahmad 2015, s. 51). Cumhurbaşkanlığı için partiler üstü bir kişi olarak Ali Fuat Cebesoy'un da ismi önerildiyse de DP'liler bu isteği reddetmişlerdir. Daha sonra Cebesoy'a Milli Savunma Bakanlığı önerilmiş; ancak Cebesoy bu teklifi geri çevirmiştir. Buna karşılık Bayar, Cumhurbaşkanı olduğu gün DP'deki genel başkanlık görevini bırakarak fiilen olmasa da görüntüde partiler üstü bir konum almıştır. Başbakanlık ve parti genel başkanlığı ismi içinse Fuat Köprülü'nün ismi sıklıkla geçmesine karşılık her iki göreve de Adnan Menderes getirilmiştir (Göktepe 2014a, s. 363). Bayar'ın Cumhurbaşkanı olduğu gün Refik Koraltan da TBMM Başkanı seçilmiştir. Menderes'in kabinesi ise 29 Mayıs 1950'de programını mecliste okuduktan sonra 2 Haziran 1950'de güvenoyu alarak görevine başlar. DP iktidara geldikten sonra CHP ile arasındaki ilk tartışma da bu oylama sırasında yaşanmıştır; programla alakalı eleştiri için son sözün kendilerine verilmesi gerektiğini söyleyen CHP'li milletvekilleri, bu istekleri kabul edilmeyince TBMM'yi terk etmişlerdir (Teziç 1976, s. 263).

Hükümetin DP'ye geçmesiyle beraber Türkiye'de yıllardan beri yerleşmiş olan siyaset anlayışında da keskin değişimler yaşandı. 1950'ye kadar siyaset, seçkinlerin tekelindeki bir uğraş olarak bilinmekteydi. Dürüst seçimler sonucunda halkın oylarıyla iktidara gelen DP ise böylece siyaseti seçkinlerin tekelinden çıkarmış ve halka açmış oluyordu. Bu durum da Türkiye'de yerleşmiş olan bürokratik geleneğin yıkılışıyla beraber halkın geniş kesimlerinin siyasete katılımını ve hatta yeni bir burjuvazinin doğmasını sağlayacaktı (Göktepe 2014a, s. 363). DP'nin milletvekillerinin profilleri de CHP'nin iktidarda olduğu yıllardaki milletvekillerinin profillerinden oldukça farklıydı. DP milletvekilleri, CHP'nin milletvekillerine oranla daha gençlerdi ve seçim bölgeleriyle olan bağları çok daha kuvvetliydi. Üniversite mezunu olanların sayısı CHP milletvekillerine oranla daha azdı; ancak ticaretle ve hukukla uğraşanların sayısı da CHP'lilere göre daha fazlaydı. En önemli fark ise; DP milletvekilleri içerisinde bürokrasi veya kırsal kökenli hiç kimsenin olmamasıydı (Zürcher 2016, s. 323).

Uzun yıllar süren CHP iktidarı nedeniyle bürokrasi ve ordu içerisinde CHP oldukça güçlü bir konuma sahipti. DP'nin beklenmedik bir şekilde iktidara gelmesi CHP'nin devlet aygıtıyla olan bağlarını kesmişti; ancak bürokraside ve ordu içerisinde halen CHP'nin etkinliği sürmekteydi. Bu nedenle de DP, orduya ve bürokratlara güven

duymuyordu (Zürcher 2016 s. 324). DP'nin ilk icraatları orduyu ve bürokrasiyi CHP'nin hâkimiyetinden çıkartarak kendi hâkimiyetine alabilmeye yönelikti. 6 Haziran 1950 tarihinde ordunun yüksek kademelerinde birçok tasfiye yapılarak CHP'yi tekrar iktidara getirmek için yapılabilecek bir darbenin önüne geçilmek istenir (Teziç 1976, s. 263). Bu olay CHP ile DP arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. DP'liler, İnönü faktörü nedeniyle ordunun hükümetten çok CHP'ye yakın bir görüntü çizmesinden endişe etmekteydiler; ancak yine de CHP'ye yakın olan basın organları bu tasfiyeleri şiddetle eleştirmişlerdir (Ahmad 2015, s. 53).

DP, milli iradenin yegâne temsilcisi olduğunu ileri sürerek CHP tarafından yapılan muhalefeti önemsememiştir. DP'li yöneticilere göre muhalefetin söylediklerinin haklılık payı varsa halk ilk genel seçimlerde gereğini yapar ve DP'yi iktidardan düşürürdü; hatta bu konuda CHP de ikna olmuş görünüyordu. Bu düşünce yapısı ise her ne kadar demokrasiye uygun düşen bir düşünce yapısı olarak görünse de DP'nin tek parti iktidarı döneminin antidemokratik uygulamalarını yok etme iddiasını gerçekleştirmesine mani olmuştur. DP zamanla demokrasiyi pekiştirecek uygulamalar yapmak yerine muhalefete tahammül edemeyen bir zihniyete bürünmüştür ve bu bağlamda da eleştirdiği CHP iktidarından bir farkı kalmamıştır (Ahmad 2016, ss. 133, 134).

DP, 5 Eylül 1950 tarihinde yapılan yerel seçimlerde de başarısını sürdürdü. Türkiye'deki toplam 600 belediyenin 560'ını kazanan DP yerel yönetimlerde ezici bir çoğunluğu ele geçirmişti. Başbakan Menderes, bu durumu; halkın CHP'yi iktidardan ettiği gibi muhalefetten de tasfiye ettiği şeklinde yorumlamıştır (Göktepe 2014a, s. 364). Daha önce de bahsedildiği üzere; DP ile CHP arasında programlar bazında çok büyük bir fark bulunmamaktaydı. Bayar bu konuyla alakalı olarak CHP ile DP'yi aynı malzemelerle helva yapan iki aşçıya benzeterek DP'nin daha maharetli bir aşçı olduğunu öne sürmüştür (Ahmad 2016, s. 133). Bu nedenle de CHP'nin Günaltay'ın başbakanlığı döneminde başlattığı liberal ve batı bloğu ile bütünleşme amacını güden politikalar DP iktidarı döneminde de devam etmiştir.

DP iktidarı döneminin ilk yarısının en öne çıkan gelişmeleri ekonomi alanındadır. Bu dönem Türkiye'nin ekonomisi açısından oldukça olumlu bir dönemdir. Özellikle tarımsal üretim bakımından DP'nin yaptığı atılımlar oldukça olumlu sonuç vermiş ve iklimin de oldukça elverişli olması nedeniyle Türkiye'nin tarımsal üretimi CHP'li yıllara

oranla adeta patlama yapmıştır. DP'nin özellikle makineleşmeye önem vermesi üretimdeki artışın en önemli sebeplerinden biriydi. Tarımsal alandaki gelişmeye verilebilecek en önemli örneklerden biri ise Türkiye'nin buğday üretimidir. 1950 yılına kadar buğday ithal eden bir ülke olan Türkiye, 1954 yılına gelindiğinde dünyada en çok buğday ihraç eden ülkeler arasında dördüncü sıraya yükselmişti. Çoğunluğu köylerde yaşayan halkın ise bu sayede DP'ye olan ilgisi daha da artmıştı (Göktepe 2014a, s. 366). CHP ise seçim yenilgisinin ardından halen toparlanamamıştı. Özellikle DP iktidarının olumlu gidişatı nedeniyle CHP herhangi bir alternatif dahi sunamaz hale gelmişti ve kendi içerisindeki karışıklıkları bir türlü çözemiyordu. CHP'nin 1951 ve 1953 kongrelerinde partinin programında köklü değişiklikler yapılarak Kemalizm ve "altı ok" yeniden tanımlandıysa da halk nezdinde CHP'nin programının ilgi çekici bir yanı bulunmamaktaydı. Bu duruma rağmen CHP yönetiminin herhangi bir alternatif sunmaksızın DP'nin her icraatını sert bir biçimde eleştirmesi, ordudaki ve bürokrasideki CHP etkisinden çekinen DP'nin CHP'ye karşı sert bir biçimde saldırıya geçmesine neden oluyordu. DP'nin bu dönemde CHP'ye karşı temel argümanı; milli iradenin meşru temsilcisi olan DP'nin meşruiyetinin CHP ve onun başkanı İnönü tarafından kabul edilemediği şeklindeydi (Zürcher 2016, s. 325).

DP iktidarı, demokrasinin geliştirilmesi için gerekli anayasa değişikliklerinin yapılacağına dair verdiği sözleri çabuk unutmuştu. Özellikle CHP'nin ordu ve bürokrasi içindeki gücünü kırmak isteyen DP, demokrasiyi pekiştirmeye çalışmaktansa CHP'nin gücünü kırmaya çalıştı. Öncelikli olarak Halkevlerinin bulunduğu tüm taşınmazlara hazine tarafından el konuldu. Bu taşınmazların tamamı CHP'nin mülküydü; yani burada el konulan aslında CHP'ye ait taşınmazlardı (Karpas 2015, ss. 181-182). Bu eylemi, 1953 yılının aralık ayında CHP'nin tüm mallarına el konulması izledi (Zürcher 2016, s. 326). DP'nin bu eylemleri CHP tarafından Atatürk devrimlerine karşı birer saldırı olarak nitelenmişse de DP, 5 Temmuz 1951 tarihinde çıkarılan bir kanunla Atatürk inkılâplarını ve Atatürk heykelleri, Atatürk büstleri gibi tüm simgeleri koruma altına almış olmasına dayanarak bu iddiaları reddetmiştir (Göktepe 2014a, s. 368). Ezanın Arapça olarak okunmasının serbest bırakılmasıyla beraber de CHP'lilerin eleştirileri giderek artmıştır. Ezanın Arapça okunması esasen 1947'de CHP tarafından serbest bırakılmıştı; ancak bu durumun yaygınlaşması DP döneminde olduğu için bu serbestiyi de genel olarak DP'ye mal edilmektedir. DP'nin taşra bölgelerinde modern din adamlarının

yetiştirilebilmesi için aldığı önlemler de tartışılan bir diğer uygulamadır. CHP'liler, DP'nin tutumu nedeniyle Türkiye'de bir İslami uyanış başladığını belirtiyorlardı. Gerçekten de taşra bölgelerinde Atatürk heykellerine saldırılması gibi birtakım gerici faaliyet meydana gelmekteydi; ancak bunların DP'nin tutumuyla mı alakalı olduğu yoksa CHP iktidarına duyulan tepkinin yansıması mı olduğu konusunda net bir çıkarım yapmak kolay değildir. Bu tür olaylar 1954 yılından sonra büyük ölçüde azalarak gündemin üst sıralarından düşmüştür (Karpat 2015, s. 182).

DP ile CHP arasındaki tartışmalar aslında oldukça yersiz ve temelsiz tartışmalardı. DP'nin iktidarda olduğu on yıllık süre zarfında dozu artan bir şekilde gerilen ilişkiler herhangi bir ideolojik anlaşmazlığa dayanmamaktaydı. CHP ve DP arasında anlaşmazlık konusu olan konular aslında bir hayli sınırlıydı. Her iki parti de Kemalizm'in ve cumhuriyetin getirdiği kazanımların korunmasından yanaydı. Her iki parti de Türkiye'nin batı bloğu ile bir bütün olması konusunda hemfikirdi. Buna rağmen bu partiler arasında bu kadar anlaşmazlık yaşanıyor olmasının ana sebebi ise her iki partinin de rollerini tam olarak sindirememiş olmalarından kaynaklanmıştır. Uzun yıllar iktidarda kaldıktan sonra muhalefete düşen CHP, uzun bir süre DP'nin tüm icraatlarını yıkıcı bir biçimde eleştirmekten başka bir şey yapmamış ve bunun sonucunda da iktidardan uzak kaldığı gibi önemli oy kayıpları da yaşamıştır. DP ise iktidara geldikten sonra kendini Türk Devrimi'ni bir sonraki aşamaya geçirecek bir oluşum olarak görmüştür. Muhalefeti ise miadını doldurmuş bir oluşum olarak gören DP, bu doğrultuda CHP'nin muhalefeti tamamen yok saymış; hatta bununla da kalmayıp CHP'den geçmişin intikamını alırcasına hareket etmiştir. CHP'nin muhalefete düşmeyi sindirememiş olmasından kaynaklanan saldırgan muhalefet politikaları, DP'nin bu politikalara çok daha sert bir şekilde karşılık vermesiyle sonuçlanmıştır. Birbirleriyle çok büyük ölçüde benzeşen bu iki partinin bir şekilde uzlaşmayı denemek yerine birbirleriyle demagojik argümanlar üzerinden sonu gelmeyen çatışmalara girmeleri ise Türkiye'yi darbeye götüren ana sebeptir (Ahmad 2014, ss. 54-56). Bu iki parti arasındaki ufak tefek farklılıklar ise partilerin kuruluş şekillerinden ve genel olarak liderlerinin siyasi karakterlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle bu dönem "demagojik ikiz partiler düzeni" olarak da adlandırılmaktadır (Göktepe 2014a, s. 368).

DP'nin iktidara geldikten sonra dış politikada yaptığı en önemli atılım NATO'ya (Kuzey Atlantik Paketi) üye olmaktı. 1950 yılının yazında Kore Savaşı başlayınca savaşın başlamasından yalnızca bir ay sonra Bakanlar Kurulu olağanüstü bir toplantı yaparak Kore'ye 4500 kişilik bir askeri kuvvet gönderilmesine karar verir. Yürürlükte olan 1924 Anayasası'na göreyse bu kararın Bakanlar Kurulu tarafından değil TBMM tarafından verilmesi gerekiyordu. Buna rağmen hükümet bir oldubitti ile bu kararı almış ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) bağlı 4500 kişilik bir kuvvet Güney Kore saflarında savaşması için gönderilmiştir. Bu karara rağmen Türkiye'nin NATO'ya katılması özellikle Türkiye'nin bir Kuzey Atlantik ülkesi olmaması nedeniyle şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Buna karşılık; Doğu Avrupa'yı etkisi altına alan ve hem Orta Doğu'yu hem de Orta Avrupa'yı ve Güney Avrupa'yı tehdit etmeye başlayan SSCB tehlikesi nedeniyle 1952 yılında Yunanistan ile birlikte Türkiye de pakta kabul edilmiştir (Teziç 1976, s. 265). NATO üyeliği Türkiye için önemliydi; çünkü bu sayede Türkiye'nin Batılılar arasındaki yeri daha belirgin ve daha sağlam hale gelmişti. Ayrıca Türkiye NATO'ya üye olarak SSCB'nin tehdidine karşı da kendini güvenceye almayı başarmıştı (Karpas 2015, s. 183).

DP'nin tarımı merkeze alan ekonomik liberalizm programı, 1952 yılından itibaren sanayi yatırımlarını merkeze alan bir devletçilik politikası haline gelmeye başlamıştı; ancak bu devletçilik politikası CHP'nin izlediği politikadan farklı olarak orta sınıfların kalkınmasını ve özel sermayeyi teşvik etmeyi hedef almaktaydı. DP, bu politikaya uygun olarak Türkiye'nin her yerinde yeni fabrikalar kurmaya başladı ve özel girişimcilere büyük krediler verdi. Yabancı sermayenin de ülkeye gelmesi için birçok kolaylık sağlandı, yabancılar için özellikle vergi muafiyetini esas alan pek çok düzenleme hayata geçirildi. Devletin çiftçilere olan desteği de devam etti, geniş kredi imkânları ve makineleşmenin desteklenmesiyle köylülerin ekonomik şartları belirgin ölçüde iyileşti. Bu sayede ekonomideki olumlu hava sürdü; ancak bu yatırımlara paralel olarak kırsal kesimdeki nüfus yavaş yavaş şehirlere göçmeye başladı. Maddi olarak iyice güçlenen köylüler daha iyi şartlarda yaşabilmek için köyleri terk edip şehirlere yerleşmeye başladılar. Tarımın ekonomideki payı azalırken, sanayinin ekonomideki payı artmaya başladı. Yatırımlar planlı olarak yapılmadığı için ülkenin dış ticaret açığı büyüdü, köylerden kentlere göçler ise gecekondulaşma gibi birçok toplumsal sorunu beraberinde getirmeye başladı (Karpas 2014, ss. 183-185).

Ekonomi alanındaki iyi gelişmeler sürerken DP ile CHP arasındaki ilişkiler yine demagojik bir eksen üzerinde yürümeye devam ediyordu. DP'nin CHP'yi sindirecek adımlar atmaması halkın geniş kesimlerinde tepki uyandırmamasına karşılık aydınlar arasında tepki yaratmaya başlamıştı. Kurulduğu günden beri aydınların büyük desteğini alan DP, 1952 yılının ortalarından itibaren artan bir şekilde aydınların desteğini CHP'ye kaptırmaya başlamıştır. Bu durumda DP'nin tüm sorunların çözümünü milli iradede arayan yaklaşımının payı büyüktür. DP, yaptığı her eylemi meşru görüyor ve yaptığı eylemin meşruiyetini yalnızca halkın sorgulayabileceğinden hareketle sandığı adres gösteriyordu. Bununla da kalmayan DP'liler, meselenin CHP meselesi olmadığını ve DP'nin asıl probleminin direkt olarak İnönü'nün şahsiyeti olduğunu dile getiriyorlardı. İnönü'nün resminin kâğıt paralardan kaldırılması ve yaşayan insanların isminin caddelere ve okullara verilmesinin yasaklanması DP'nin İnönü'ye olan bakışını gösteren önemli göstergelerdendir. Yine de o dönemde İnönü'nün kişiliğinin CHP'yi tamamen bastırıldığını ve CHP'nin tamamen İnönü'nün şahsında vücut bulmuş bir parti görüntüsü sergilediği düşünüldüğünde DP'nin İnönü'ye olan tavrının CHP'den ayrı bir biçimde düşünülemeyeceği açıkça görülmektedir (Ahmad 2014, ss. 61-63).

Hızlı ve plansız büyümenin getirdiği sorunların 1952 yılından itibaren yavaş yavaş kendini göstermeye başlaması ve aydınların tekrar CHP saflarına geçmeye başlamalarıyla beraber İnönü, 1952 yılından itibaren DP'yi bir erken seçime zorlayabilmek için ülke çapında gezilere başladı. Bu durum DP ile CHP arasındaki gerilimi daha da artırdı ve Balıkesir'de İnönü'nün miting yapılmasına valilik tarafından izin verilmeyince İnönü, muhalefetin meşru haklarının kullanılmasının engellendiğini öne sürerek ülke çapındaki gezilerini iptal etti. Bu gerginlik o dönemde Türkiye'nin önemli gazetecilerinden biri olan Ahmet Emin Yalman'a İslamcı bir genç tarafından suikast girişiminde bulunmasına kadar sürmüştür. Bu girişim, DP'nin CHP'ye "irticaya, komünistlere ve diğer çılgınlara karşı işbirliği yapma" şeklinde bir öneri sunmasını sağlamıştır ve böylece iki parti arasındaki gergin hava bir süre için yumuşamıştır. 1953 yılında CHP'nin malvarlığının soruşturulmaya başlanması ve bu soruşturmanın CHP'nin mallarına el konulmasıyla sonuçlanması, iki parti arasındaki ilişkilerin yeniden eski gergin havasına dönmeye neden olmuştur (Ahmad 2014, ss. 63-64).

1952 yılından itibaren başlayan ekonomik durağanlığa rağmen DP'nin ilk dört yılı DP'nin iktidardaki en başarılı yılları olarak görülmektedir. Bu dört yıllık süre birçok yazar tarafından "dört altın yıl" şeklinde de tanımlanmaktadır (Göktepe 2014a, s. 369). DP'nin liberal vaatlerini yerine getirmek yerine bunun aksi bir tutum olarak antidemokratik tasarruflarda bulunması aydınların CHP saflarına geçmeye başlamalarına neden olmuştu; ancak bunlar toplumda oldukça küçük bir kitleyi oluşturmaktaydılar. Özellikle köylülerin hayat standardında meydana gelen olumlu değişimler DP'nin o dönemde büyük bölümü köylü olan halkın çok büyük bir bölümünü arkasına almasına yetmişti. 1954 Genel Seçimleri yaklaşırken DP; sivil toplumu, özgürlükleri ve demokrasiyi geliştirme yönündeki vaatlerini tamamen unutmuş gibi davranıyordu. Hâlihazırda yeterince ağır olan ceza yasası daha da ağırlaştırılırken özerk kurumların yapıları özerklikleri azaltılacak biçimde değiştirilmek isteniyordu. 1954 yılının ocak ayında MP'nin laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle kapatılması DP'nin tutumundaki değişmeyi açıkça ortaya koymaktaydı (Ahmad 2016, s. 136).

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler, DP'nin 1950 yılındakinden daha büyük bir zaferiyle sonuçlandı. DP, oy oranını %58,4'e yükselterek iktidardaki yerini korumuştur. CHP'de ise erime sürüyordu ve oyları %35,1 seviyesine gerilemişti. Kapatılan MP'nin yerine Osman Bölükbaşı tarafından kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ise oyların %4,8'ini alabilmişti. Bu oy oranlarının meclise yansması ise uygulanan çoğunluk sistemi nedeniyle 1950 Genel Seçimleri sonucunda ortaya çıkandan çok daha ezici bir DP çoğunluğu şeklinde olmuştu. DP, TBMM'de 503 milletvekilliği kazanırken CHP yalnızca 31 milletvekilliği kazanabilmişti. MP ise tamamı Bölükbaşı'nın memleketi Kırşehir'den olmak üzere 5 milletvekilliği kazanmıştı. Bu seçimler DP'nin kırsal kesimler üzerindeki etkisinin net bir göstergesiydi. Demokrasi ve özgürlükler alanındaki problemler, ekonomik gelişmeler sayesinde yaşam standartları yükselen köylülerin DP'ye olan desteğini engellemeye yetmemişti. Kampanyasını genel olarak hükümetin otoriter eğilimlerinin eleştirisi üzerine kuran CHP'nin ağır bir şekilde mağlup olması ise halkın halen CHP'nin tek parti dönemindeki uygulamalarını unutmadığını ve bu bakımdan CHP'yi inandırıcı bulmadığını açık bir şekilde ortaya koymuştu. Bu seçimler DP'nin hem temsil gücü hem de oy bakımından zirveye çıktığı seçimlerdir. 1954 yılından sonra darbeye devrildiği 1960'a kadar DP bir

daha 1950-1954 yılları arasında yakaladığı popülariteye ulaşamamıştır (Karpuz 2015, ss. 326-327).

Büyük ölçüde eriyen muhalefete rağmen DP bekleneni yapmayıp muhalefeti sindirmek için antidemokratik uygulamalar yapmaya devam etmiştir. Seçimlerden hemen sonra 1954 yılının haziran ayında çıkarılan kanunlar vasıtasıyla DP, muhalefet partilerine oy veren seçim çevrelerinde bazı değişiklikler yaparak o bölgeleri adeta cezalandırır. 14 Haziran 1954 tarihinde çıkarılan kanunla CHP'nin en güçlü olduğu illerden biri olan Malatya ili ikiye bölünür ve bu ile bağlı olan Adıyaman ilçe statüsünden çıkarılarak il yapılır. 30 Haziran 1954 tarihinde ise CMP lideri Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir il olmaktan çıkarılarak ilçe yapılmıştır. Yine aynı tarihte çıkarılan bir başka kanunla da karma liste usulü kaldırılarak partilerin seçim ittifakı yapmasının önüne geçiliyordu. Bununla da kalınmayarak, muhalefet partilerinin radyoda konuşması yasaklanıyor ve yalnızca iktidar partisinin hükümet adına konuşma yapması serbest bırakılıyordu (Teziç 1975, s. 267).

Seçimlerden çok kısa bir süre sonra DP'nin bu şekilde muhalefeti tamamen ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmasının nedenini anlamak için Menderes'in seçimlerden sonra gazeteci Ahmet Emin Yalman'a söylediklerinin üzerinde durmakta fayda vardır. Prof. Feroz Ahmad'ın aktardığı üzere (Ahmad 2016, s. 137); Menderes, Yalman'a şunları söylemiştir:

Seçimler yurttaşlarımızın ne kadarının izlediğimiz yolu benimsediğini göstermiştir. Şimdiye kadar bu konuda siz gazetecilere danışıyordum, ama halkın gösterdiği bu güven artık bu türden danışmalara gerek kalmadığını ortaya koyuyor.

Menderes'in milli iradeyi her şeyin üzerine koyan anlayışının devam ettiği bu beyandan da açıkça anlaşılmaktadır. Seçimlerde elde edilen büyük başarıyla beraber Menderes'in CHP ve İnönü faktörü nedeniyle çekindiği orduya olan tavrı dahi değişmişti. Menderes, ordunun yedek subaylarla yönetilmesinin önünde bir engel bulunmadığını ifade ederek, ordunun yüksek komuta kademesini açıkça tehdit etmişti (Ahmad 2016, s. 137).

DP'nin seçimlerden bir kere daha zaferle ayrılmasıyla beraber CHP içerisindeki karışıklıklar daha da artmıştı ve parti 1950-1954 arasındaki halinden bile daha aciz bir duruma düşmüştü. DP ise mecliste çok daha ezici bir çoğunluk elde etmişti; ancak bu durum DP'nin gücünü artırmamıştı. CHP'ye karşı geniş ve homojen olmayan bir

muhalefet koalisyonu olarak kurulan DP içerisindeki hizipleşmeler tekrar gündeme gelmeye başlamıştı. 1954 Genel Seçimleri'nin ardından Menderes'e ve Bayar'a karşı muhalefetin sesi daha güçlü çıkıyordu; bu nedenle Menderes, birtakım önlemler alarak parti içi muhalefeti susturma yoluna gitti. Menderes esaslı bir revizyon yaparak kendine en yakın isimlerde oluşan bir kabine kurdu. Seçimlerde elde edilen başarı nedeniyle Menderes hem parti içinde hem de halk nezdinde çok güçlü bir konumdaydı ve Menderes'e karşı çıkmak pek kolay değildi. Bu nedenle başlarda bu değişim kabullenildi; ancak devamındaki gelişmeler, Menderes'in parti içindeki konumunu dahi sarsacak boyuta ulaşacaktır (Ahmad 2014, s. 69).

1950-1954 arasındaki DP adına olumlu hava 1954-1957 arasında büyük ölçüde ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu dönem, biriken ekonomik sorunların iyice çözümsüz bir hal alması, 6-7 Eylül Olayları, DP içi muhalefetin gittikçe büyümesi ve DP'nin iyice otoriter ve baskıcı bir tutum takınmaya başlaması nedeniyle DP iktidarının en çok tartışılan yıllarıdır. DP bu dönemde özellikle bürokrasi üzerinde büyük bir baskı kurarak CHP yanlısı memurları tasfiye etme yoluna gitmiştir. CHP'nin iktidar yıllarındaki uygulamalarını eleştiren DP, eleştirdiği CHP'den farklı davranmamaya başlamıştı (Göktepe 2014a, s. 369). DP'nin hem parti içi muhalefete hem de CHP'ye ve CMP'ye karşı olan tavrının giderek daha sert bir hal almasında ekonomik problemlerin su yüzüne çıkmaya başlamasının büyük etkisi vardır. 1952 yılına kadar oldukça iyi giden, 1952-1954 yılları arasında ise plansız ve dengesiz büyüme sebebiyle enflasyonla tanışarak durgunluğa giren ekonomi, 1954 yılından itibaren başlayan kuraklığa bağlı olarak tarımsal üretimin düşmesiyle birlikte iyice bozulmuştu. Kore Savaşı sırasında dünyanın dördüncü büyük buğday ihracatçısı haline gelen Türkiye, 1954'te ABD'den buğday ithal etmek zorunda kalmıştı. Bu durum da özellikle 1950-1954 yılları arasında DP karşısında aciz durumlara düşen muhalefetin canlanmasına ve eleştirilerini yöneltebileceği bir mecra bulmasına yol açmıştı. Menderes ise bu problemleri önemli görmediği gibi, milli iradenin DP'yi yetkilendirmiş olmasından hareketle muhalefetin eleştirilerine çoğu zaman kulak tıkıyor ve bu eleştirilerin sahiplerini dikkate almaktan çok susturmaya yönelik eylemler yapabileceği bir zemini yaratmaya çalışıyordu (Ahmad 2014, s. 70). DP, ekonomik sıkıntıları aşabilmek için ABD'den kredi istemişse de ABD bu isteği reddederek Türkiye'nin ihtiyacına cevap vermekten oldukça uzak bir miktarda hibe yapmayı uygun görmüştür. Bunun üzerine 1955 yılında çok sert

ekonomik tedbirler içeren "Milli Koruma Kanunu" Bakanlar Kurulu kararıyla uygulanmaya başladıysa da bu kanun da ekonomik sıkıntıların büyümesine engel olamamıştır (Teziç 1976, s. 263).

DP'nin otoriter politikalarının halkta yarattığı gerilimin ilk büyük dışavurumu 1955 yılının eylül ayında ortaya çıktı. Dış politikada bir anda gündeme gelen Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasında çeşitli görüşmeler yapılmaktaydı ve görüşmelerin gerilimi nedeniyle de özellikle basının etkisiyle ülkede milliyetçi bir dalga yükselmekteydi. Türk kökenli bir Yunan vatandaşının Selanik'te bulunan Türk konsolosluğuna bomba yerleştirdiği haberiyle İstanbul'da başlayan olaylar, haberin hızla yayılması ve Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığı iddialarının da eklenmesiyle İstanbul'daki özellikle Rum vatandaşlara karşı genel bir saldırı haline dönüştü. Tarihimize "6-7 Eylül Olayları" ismiyle geçen bu olaylar sonucunda önemli can ve mal kayıpları yaşandı. Polisin gösteriler sırasında adeta müdahale etmemek üzere emir almış gibi davranması da birçok tartışmaya sebep olmuştur. Olayların aslında DP hükümeti tarafından halkın Kıbrıs meselesine olan duyarlılığının herkesçe görülebilmesi amacıyla başlatıldığı; ancak milliyetçi bir gösteriden ibaret olarak planlanan olayların zamanla kontrolden çıktığı şeklinde iddialar gündeme gelmiştir. Hükümet bu olayların ardından İstanbul'da, Ankara'da ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır (Zürcher 2016, s. 336).

DP'nin otoriter tavrının yarattığı problemlerden rahatsız olan muhalefet grupları, bu olaylarla beraber seslerini daha da fazla yükseltmeye başladılar. CHP'ye ve CMP'ye ek olarak DP içerisindeki muhalefet de 1955 yılından itibaren iyice belirgin bir hal almaya başlamıştı. 1954 Genel Seçimleri'nin ardından kısıtlayıcı ve antidemokratik bir niteliğe bürünen Basın Yasası nedeniyle hakkında dava açılan gazetecilerle alakalı bir tartışma sırasında DP içerisindeki muhalefet ile Menderes arasında büyük bir çekişme yaşandı ve tartışmalar o kadar şiddetlendi ki Menderes, DP meclis grubundan güvenoyu istemek zorunda kaldı. Menderes güvenoyu almasına rağmen parti içerisindeki tartışmalar dinmedi ve 1955 yılının aralık ayında DP içerisindeki Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başını çektiği liberal eğilimli muhalifler, DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi isimli yeni bir parti kurdular (Zürcher 2016, s. 337). Ordu içerisinde DP'yi iktidardan indirme amacıyla hareket eden cunta bezeri yapıların da ilk olarak 1955 yılında ortaya çıkmaya

başladığı görülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla beraber ordunun modernizasyonu için komuta kademesindeki birçok önemli mevkie yurtdışındaki NATO programlarında eğitim görmüş subaylar getirilmişti. Bu subaylar yurtdışında bulunma fırsatı yakaladıkları için Türkiye'nin NATO üyesi Batılı müttefiklerine göre ne kadar geri kalmış bir durumda olduklarını yakinen görmüşlerdi. Ayrıca bu subaylar, CHP lideri İnönü'ye de büyük bir sempati beslemekteydiler ve kendisine DP tarafından yapılan eleştirileri hoş karşılamamaktaydılar. Bu nedenle de 1960 İhtilali'ni gerçekleştiren yapılanmaların bu subayların önderlik ettiği yapılar oldukları bilinmektedir (Göktepe 2014a, s. 370).

Hürriyet Partisi'nin kurulmasının ardından DP'deki iç kavgaların dinmesi beklendi; ancak kavgalar dinmedi. Ülkedeki gidişat nedeniyle DP içerisindeki iç kavgalar büyüyerek devam etti ve bu kavga DP'nin meclis grubunun kendi bakanlarını düşürmesine kadar gitti. Sonuçta DP grubu, Menderes'in tüm kabinesini çekilmek zorunda bırakmıştır ve yalnızca Menderes'e güvenoyu vermiştir. Menderes, bir önceki kabinesinden büyük ölçüde farklı ve yeni bir kabineyi güçlkle kurduktan sonra güvenoyu almayı başarmışsa da parti üzerindeki gücü büyük ölçüde kırılmıştır. Menderes ise parti içerisindeki gücünü tekrar sağlayabilmenin tek yolunu muhalefete saldırmakta görmüştür ve CHP'ye olan muhalefeti daha da sertleştirmiştir (Teziç 1976 s. 269). Bu dönemde DP grubunun aslında Menderes'e de güvenoyu vermeyeceği ve onun yerine başbakanlığa başka bir ismin getirileceği de konuşulmaktaydı. Tüm bakanları düşürülürken Menderes'in yerinde kalmış olmasının iki ana sebebi bulunmaktaydı; bunlardan birincisi, Menderes'in halkın gözünde halen çok büyük bir itibara sahip olmasıydı. Gerçekten de Menderes, 1954 Genel Seçimleri'ni DP'ye adeta tek başına kazandırmıştı ve her şeye rağmen halk nezdinde çok büyük itibara sahipti. Menderes'e güvenoyu verilmesinin ikinci sebebi ise parti içerisinde Menderes'e alternatif olabilecek kişilerin tamamının DP'den çoktan ayrılmış olmasıydı (Ahmad 2016, ss. 137-138). Bu noktada DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kuran parti içi liberal kanadın çok önemli bir strateji hatası yaptığını söylemek mümkündür. Hürriyet Partisi'ni kuran liberaller partiden ayrılmak yerine DP'de kalmış olsalardı Menderes'in kabinesinin devrilmesi sırasında alacakları rolle beraber muhtemelen partinin yönetimini ele geçireceklerdi ve yeni başbakan da bu hizip içerisinde biri olacaktı; ancak bu kanat partiden ayrılmayı seçerek büyük bir fırsatı kaçırmıştır.

1955 yılında yapılan yerel seçimler, DP'nin erimeye başladığının ilk göstergesi olması bakımından önemlidir. DP'nin CHP iktidardayken yerel seçimleri boykot etmesini andıran bir uygulamayla bu seçimler CHP ve CMP tarafından boykot edilmiştir. CHP'nin ve CMP'nin aldığı bu karar sonucunda da seçmenlerin seçimlere katılım düzeyi %37'de kalmıştır. 1954 Genel Seçimleri'ne ise seçmenlerin %88'i katılmıştı. Ayrıca CHP ve CMP seçimlere katılmamasına rağmen yeni kurulan ve seçimlere katılan Köylü Partisi (KP) oyların önemli bir bölümünü toplamayı başarmıştır. Bu durum, DP'deki erimeyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir (Karpat 2016, s. 503). Yerel seçimlerde de DP açısından endişe verici sonuçlar çıkması DP'deki otoriter eğilimlerin artarak devam etmesine neden oldu. Tek parti dönemiyle anılan "Milli Koruma Kanunu", 1956 yılında yeniden yürürlüğe sokuldu. Basın Kanunu da DP'nin basın ve yaygın organları üzerindeki denetimini daha da artıracak bir biçimde yeniden düzenlendi; böylece DP, söz konusu yasanın liberalleştirileceğine dair vermiş olduğu sözden de dönmüş oluyordu. Bu dönemde çıkarılan bir başka önemli yasa ise seçim kampanyalarının dışındaki tüm siyasal toplantıların yasaklanmasına dair yasadır (Zürcher 2016, s. 337). Özellikle bu yasa, DP'nin otoriter eğilimlerinin vardığı boyutu göstermesi açısından önemlidir.

DP'nin 1956 yılında aldığı otoriter önlemler ülkedeki siyasi ortamın iyice belirsizleşmesine neden olmuştu. DP, TBMM'de ezici çoğunluğu elinde tutmasına rağmen içindeki kavgalarla uğraştığı için güçlü bir şekilde hükümet edemiyordu. Başbakan Menderes, DP üzerindeki tartışmasız hâkimiyetini kaybetmişti ve ülkedeki muhalefetin gittikçe güç kazandığı bir ortamda otoriter önlemler almaktan başka bir şey yapamaz durumdaydı. CHP ise ülkenin ekonomik açıdan gidişatını ve DP'nin otoriter tutumu sayesinde ağır yenilgiler sonucunda sürüklendiği iç karışıklıkları aşabilmiş ve yeniden muhalefet yapabilir hale gelmişti. Özellikle DP'nin hayal kırıklığına uğrattığı liberal aydınların desteğini alan CHP, uzun bir aradan sonra siyaset üretebilir bir hale gelmişti.

1957 yılına girildiğinde artık ülkede bir erken genel seçim yapılması ihtimali dile getirilmeye başlanmıştı. Geçerli seçim takvimine göre 1957'de yalnızca ara seçimlerin ve yerel seçimlerin yapılması planlanmıştı; ancak ülkedeki siyasi belirsizlik ortamı bir türlü giderilemiyordu ve bu durumun yalnızca erken bir genel seçim sayesinde

düzeltilebileceği birçok çevre tarafından konuşuluyordu. DP ise tabanının erimekte olduğunun farkındaydı ve bu nedenle sandığa gitme konusunda eskiye oranla çok daha isteksiz davranmaktaydı. DP, ara seçimleri ve yerel seçimleri erteleme yoluna giderek toparlanabilmek için zaman kazanmaya çalıştı; bu durum da erken bir genel seçim yapılacağına dair iddiaları daha da kuvvetlendirdi. DP yönetimi, bu iddiaları her seferinde reddetmesine rağmen özellikle yaz ayları boyunca gayriresmî bir genel seçim kampanyası yürüttü. Dış politikada SSCB'nin Kıbrıs meselesinde tavrını Rum lider Makarios'tan yana koyması ve Suriye'de de solun güçlenmesiyle beraber Türkiye'nin adeta SSCB tehdidini yeniden hissetmeye başlaması bu noktada DP'nin seçimlere giderken iç politikada rahatlamasını sağlamıştır. Sonuç olarak 4 Eylül 1957'de yapılan açıklamayla genel seçimlerin tarihi 27 Ekim 1957 olarak belirlenmiştir (Ahmad 2014, ss. 74-75).

Genel seçimlerin erkene alınmasıyla beraber, muhalefette DP'ye karşı bir güç birliği yapma arayışı ortaya çıktı. İlk olarak CHP ile CMP arasında yapılan görüşmeler bu iki partinin seçimlere ortak bir liste ile girmeleri üzerineydi. Daha sonra Hürriyet Partisi de bu görüşmelere katıldı; böylece muhalefetin DP'nin karşısına tek bir blokla çıkması sağlanacaktı. Ancak DP, Seçim Kanunu'nda daha önce yapılan değişikliklere ek olarak, 11 Eylül 1957 tarihinde yaptığı değişikliklerle partilerin seçim çevrelerinde ayrı ayrı aday göstermeleri zorunluluğunu getirerek bu güç birliğinin önüne geçmiştir. Ayrıca altı ay içerisinde bir partiden ayrılan bir kişinin bir başka partiden aday olması da yasaklanmıştı. Bu yasağın getirilme sebebinin ise DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ne geçen Fuat Köprülü'nün milletvekili olmasının önüne geçilmesi olduğu açıktır (Teziç 1976, ss. 270-271).

1957 Genel Seçimleri oldukça gergin bir havada gerçekleşti. Seçmenlerin bir kısmı listelerde ismini bulamayarak oy veremeyince bu gerginlik daha da arttı ve birçok yerde olayların çıkmasına neden oldu. Seçimlerin sonuçları ise DP'deki erimeyi açıkça ortaya koyacak nitelikteydi (Karpata 2016, s. 505). DP'nin oyları büyük bir düşüş göstererek %47,9 seviyesine gerilemişti. Buna karşılık CHP'nin oyları %41 seviyesine çıkmıştı (Ahmad 2014, s. 76). Seçime katılan diğer partilerden CMP %7,2 seviyesinde oy alırken Hürriyet Partisi ise %3,9 oy almıştı. DP iktidara geldiğinden beri ilk defa muhalefetin oylarının toplamı DP'nin oylarını geçmişti ve DP seçmen bazındaki

çoğunluğunu kaybetmişti. Buna karşılık uygulanan seçim sistemi nedeniyle DP, 1954'teki durumuna oranla oldukça zayıflamış olmakla beraber yine de TBMM'de çoğunluğu elde etmeyi başarmıştı. DP, TBMM'de 424 milletvekilliği kazanırken CHP ise milletvekilliği sayısını neredeyse altı kat artırarak 178'e çıkarmıştı. Küçük muhalefet partileri ise meclise girmeyi başarmışlardı. CMP 4 milletvekilliği kazanırken Hürriyet Partisi ise 2 milletvekilliği kazanarak TBMM'de temsil hakkı elde etmişti. DP'nin oylarının %50'nin altına inmesine rağmen meclisteki çoğunluğu elinde tutmaya devam etmesi nedeniyle 1957 Genel Seçimleri sonrasında CHP'nin ortaya koyduğu en önemli muhalefet argümanı "meşruiyet sorunu" olmuştur (Göktepe 2014a, s. 371). Bu arada seçimlerden hemen sonra CMP ile KP birleşerek, "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)" isimli yeni bir parti meydana getirdiler (Zürcher 2016, s. 338).

1957 Genel Seçimleri'nin sonuçları DP'nin gücündeki erimeyi açıkça göstermekle beraber Menderes'in halk arasında desteğinin erimesine paralel olarak DP içindeki gücünü de iyice yitirmesine neden olmuştur. Menderes, seçimlerden sonra Bakanlar Kurulu listesini ancak bir ayda hazırlayabilir ve hükümetin güvenoyu alması süreci aralık ayına kadar uzar (Teziç 1975, s. 271). DP'nin bir erken genel seçim sonucunda çoğunluğu elde etmek suretiyle siyasi istikrarı yeniden sağlama düşüncesi de işe yaramamıştı; çünkü DP seçimlerden beklenenin üstünde bir güç kaybıyla çıkarken CHP hem halk desteği olarak hem de TBMM'deki mevcudiyeti olarak çok daha güçlü bir şekilde DP'nin karşısına çıkmıştı. Meclisteki diğer muhalefet partileri olan CKMP ve Hürriyet Partisi de CHP ile beraber hareket etmeye başladıkları için yekpare DP bloğu karşısında parçalanmış bir muhalefet bloğunun varlığından da söz etmek mümkün değildi.

DP'nin iktidardaki son yılları, DP'nin otoriterliğin dozunu iyice artırdığı ve buna paralel olarak ordunun da siyasi arenadaki baskısını iyice hissettirmeye başladığı yıllardır. İktidara geldiği günden bu yana CHP ile ordu arasındaki ilişkilerden daima kuşku duyan DP, 1957 Genel Seçimleri'nin hemen öncesinde CHP'nin ordu vasıtasıyla meclisi işgal ettireceği şeklindeki söylentilerin çıkmasıyla beraber bu kuşkularını bir kere daha gündeme taşımıştır. Kabine kurulduktan hemen sonra DP, muhalefeti sindirebilmek için birtakım önlemleri seri bir şekilde almaya başlamıştır. Bu değişiklikler sonucunda muhalefet partileri TBMM çatısı altında konuşma özgürlüklerini dahi kaybetmişlerdir.

Ayrıca yapılan bu yeni değişiklikler yalnızca muhalefeti değil DP içerisindeki birçok milletvekilini de rahatsız etmiştir. Değişikliklerin oylanması sırasında 40 kadar DP milletvekili, oylamaya katılmamıştır. Ordunun bir askeri darbe planladığına dair ilk ciddi imalar ise 1958 yılının başlarında dile getirilmeye başlanmıştır. Bu konuda yapılan soruşturma için gözaltına alınan subaylara bilgi alınabilmesi için işkence dahi yapıldıysa da soruşturmada kayda değer bir ilerleme sağlanamadı; ancak darbe iması dahi zaten tedirgin olan DP'nin tüm kontrolünü kaybetmesine yetecekti (Ahmad 2014, ss. 76-77).

1957 Genel Seçimleri'nin sonuçları muhalefete çok büyük bir moral vermişti ve bu durum DP'nin her yaptığını eleştirme biçimindeki yıkıcı bir muhalefet anlayışı olarak kendini göstermeye başlamıştı. DP ise bu duruma muhalefet üzerindeki baskıyı daha da artıracak biçimde önlemler alarak karşı koyacağını ima ediyordu. 1958 yılının ekim ayında "Vatan Cephesi" kuruldu. Vatan Cephesi, DP'nin seçmen kitlesini mobilize ederek DP'ye oy kazandırmak amacıyla kurulmuştu; ancak zamanla bu kampanyanın amacı da değişti. Artık tamamen hükümetin denetimine geçmiş olan radyoda saatlerce Vatan Cephesi'ne katılan insanların listeleri okunmaktaydı. Daha sonradan anlaşıldığı üzere, bu listelerde yer alan kişilerin arasında bebekler, ölümler ve hayali kişilikler de yer almaktaydı. DP'nin askeri darbeye devrildiği güne kadar süren bu propaganda yurt çapında büyük tepki topladı ve ülkedeki birçok şehirde "Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyetleri" şeklindeki kuruluşların kurulmasına dahi sebep oldu (Zürcher 2016, s. 348).

Irak'ta 14 Ağustos 1958'de meydana gelen askeri müdahale ve bunun sonucundaki yönetim değişikliği DP'nin iç siyasetteki tavrını etkilemesi açısından oldukça önemlidir. Halk desteğini arkasına alan askeri güçlerin yönetimi devirmesi DP'nin benzeri bir olayın Türkiye'de de olabileceği yönündeki endişelerini artırdı ve bu durum DP'nin muhalefete olan baskıcı tutumunu pekiştirdi. CHP'nin faaliyetleri artık bir kusur bulunabilmesi için yakından inceleniyordu. Menderes daha da ileri giderek muhalefeti "demokrasiyi paydos etmekle" dahi tehdit etmekten çekinmiyordu (Ahmad 2014, ss. 77-79). Bu arada muhalefet bloğunda da bir bütünleşme söz konusuydu. DP'den ayrılan liberallerin kurduğu Hürriyet Partisi, 1957 Genel Seçimleri'nde CHP ile güç birliği yapamamıştı; ancak seçimlerden kısa bir sonra Hürriyet Partisi, CHP'ye katıldı. Vatan

Cephesi de esas olarak muhalefetteki bu bütünleşmeye bir cevap olarak kurulmuştu. Bu dönemde CHP ile DP arasındaki gergin atmosfer tüm yurda ve hatta TBMM'ye kadar yansıdı. TBMM içerisindeki toplantılarda ve yurt çapında CHP'liler ile DP'liler arasında fiziki çatışmalara varan sert tartışmalar yaşandı. CHP'nin DP tarafından koyulan siyasi toplantı yasağını hiçe sayarak mitinglerini sürdürmesi aradaki ilişkileri daha da kötüleştirdi (Karpaz 2015, s. 189).

CHP'nin popülaritesini artırabilmek için DP karşısında geniş bir propaganda yapması gerekmiyordu. Nasıl ki DP kurulduğunda CHP'nin baskıcı yönetiminden bıkan her görüşten ve her kesimden muhalifler kendiliğinden DP'ye toplanmışlardı şimdi de DP'nin baskısından bıkan muhalifler CHP'ye koşmaya başlamışlardı. DP'nin ekonomi alanındaki başarısızlıkları da DP'deki dağılmayı daha da hızlandırmıştı. DP 1950'lerin başındaki özgürlükçü imajını tamamen yitirirken CHP ise bu süreçte kendini yenilemeyi geç de olsa başarmıştı. Gelecek yıllarda CHP'nin ortaya koyacağı "ortanın solu" fikri de ilk defa bu dönemde, DP yönetiminde ortaya çıkan ekonomik manzara nedeniyle şekillenmeye başlamıştır (Ahmad 2014, s. 79).

1958 yılının sonlarında ve 1959 yılının başlarında meydana gelen iki olay DP'ye kısa bir süreliğine de olsa nefes aldırırken DP-CHP ilişkilerinin çok kısa bir süre için sakinleşmesini sağladı. IMF'nin istikrar programının kabul edilmesiyle beraber Türkiye'ye 359 milyon Amerikan Doları yardım yapılmıştı ve bu yardım çiftçilerin durumunu düzeltmesini sağladığı için DP'nin kırsal kesimdeki itibarı yeniden artmıştı. 17 Şubat 1959 tarihinde Londra Gatwick havaalanında Menderes'in uçağının kaza yapması ve birçok yolcunun hayatını kaybettiği kazada Menderes'in mucize eseri sağ kurtulması da CHP ile DP arasındaki siyasi kavgaların bir süreliğine dinmesini sağlamıştır. DP ise Menderes'in mucizevî bir şekilde uçaktan sağ çıkmasını Menderes'e tanrısal sıfatlar atfetmek suretiyle istismar etmiştir (Zürcher 2016, ss. 348-349).

CHP ile DP arasındaki barış kısa sürmüştür ve iki parti arasındaki gerilim kısa sürede yeniden başlamıştır. CHP, 19 Nisan 1959 tarihinde Ege Bölgesi şehirlerini kapsayan ve İnönü'nün de şahsen katılacağı "Büyük Taarruz" isimli propaganda gezilerini başlatmıştır. Bu gezi sırasında yaşanan olayları ise DP açısından "sonun başlangıcı" olarak değerlendirmekte bir beis yoktur. Gezinin ilk durağı olan Uşak, DP'nin yurt çapında en güçlü olduğu illerden biriydi. İnönü'nün treni şehre yanaştıktan sonra DP

yanlılarından oluşan bir grup ile CHP'liler arasında olaylar çıktı ve gruptan bir kişinin attığı taş İnönü'nün kafasına isabet ederek yaralanmasına neden oldu. Bu olay ülke çapında büyük bir kızgınlık yarattı ve CHP de bu olayı sürekli gündemde tutarak bir istismar malzemesi haline getirdi. Bu olayın gündemde kalması özellikle ordu içerisindeki huzursuzluğu iyice artırdı; çünkü ordu içerisinde İnönü'ye büyük saygı duyulmaktaydı. İnönü bu olaylara rağmen gezilerini iptal etmedi ve Anadolu'nun birçok yerinde buna benzer başka olaylar da yaşandı. Yaşanan olaylar ise CHP'nin ülke genelindeki gücünü daha da artırmaktaydı. Kayseri'de CHP'lilerin şehre alınmaması yönündeki hükümet tarafından verilen emirlere askerler tarafından itaat edilmemesi İnönü'nün ordu içerisindeki karizmasını gösterdiği gibi ordu içerisinde DP'ye duyulan tepkiyi de göstermesi açısından önemlidir (Göktepe 2014a, ss. 371-372).

Kayseri'de yaşananlar ordunun CHP'den yana tavır koyduğunun net bir şekilde görülmesi açısından önem taşımaktadır. Ordunun CHP'den yana tavır koyması ise DP'nin iyice köşeye sıkışmış hissederek muhalefete karşı her zaman olduğundan daha saldırgan bir ruh haline bürünmesine neden olmuştu. 18 Nisan 1960 tarihinde DP milletvekillerinden oluşan "Tahkikat Komisyonu" isimli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon yasama, yürütme ve yargı erklerini neredeyse tek elde toplayacak ölçüde oldukça geniş yetkilere sahipti. Bu komisyonun amacı muhalefetin meclisteki faaliyetlerinin soruşturulmasıydı. Komisyonun görev süresi üç ay olarak belirlenmişti ve bu süre içerisinde meclis dışında herhangi bir siyasi faaliyet yürütülmesi yasaklandığı gibi mecliste yapılan tartışmaların gazetelerde yayınlanması da yine yasaklanmıştı (Zürcher 2016, s. 349). Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ülke çapında muhaliflerin büyük gösteriler yapmalarına neden oldu. Gösteriler, komisyonun kuruluşu ilan edildikten hemen bir gün sonra başlamıştı (Ahmad 2014, s. 84). Bu gösteriler özellikle Ankara'da, komisyonun yetkilerinin anayasaya aykırı olduğunu ilan eden hukuk fakültesi profesörlerinin önderliğinde gerçekleşmekteydi. Gösterilere üniversite öğrencileri de iştirak etmekteydiler. Gösterileri normal yollardan yatıştırılamayacağını gören hükümet, bu duruma sıkıyönetim ilan ederek karşılık verdi (Ahmad 2016, s. 138). Gösterilerle alakası bulunan profesörler siyasetle uğraştıkları gerekçesiyle disiplin cezaları aldılar ve bu durum öğrenci olaylarını daha da artırdı. Gösterilerin bastırılabilmesi için ordu devreye sokuldu. Ordunun devreye sokulması ise Harp Okulu öğrencilerinin tepkisini çekti, öğrenciler 21 Mayıs 1960'da Ankara'da sessiz bir yürüyüş

yaparak tepkilerini gösterdiler. Basın ise siyasi tartışmaları yasaklar nedeniyle yayımlayamadıkları için Güney Kore Başbakanı Syngman Rhee'nin devrilmesine neden olan öğrenci hareketlerine geniş yer ayırarak durumu adeta üstü kapalı olarak izah ediyordu (Zürcher 2016, s. 349). Gösterilerin bastırılmasında ordunun kullanılmasıyla ilgili bir diğer önemli detay ise hükümetten gelen emre rağmen askerlerin öğrencilere ateş açmayı reddetmesidir (Karpaz 2014, s. 190). Bu durum hem DP'nin muhalefeti bastırabilmek için geldiği noktayı hem de ordunun DP'ye karşı tavrını göstermesi açısından önemlidir. DP, muhalefeti bastırabilmek için artık her yolu mubah gören bir çizgiye gelmişti, ordu ise hükümet tarafından verilen emri ikinci defa yerine getirmemişti. Harp Okulu öğrencilerinin yaptığı yürüyüş ise ordunun DP'ye olan tepkisini gösteren bir diğer olaydır.

Ülke çapında gösteriler sürerken bir yandan da kurulan Tahkikat Komisyonu çalışmalarını muhalefetin tepkilerine rağmen sürdürmekteydi. Komisyonun tüm itirazlara rağmen kurulmuş olması üzerine İnönü "şartlar tamam olduğunda ihtilal yapmak ulusun meşru bir hakkıdır, o vakit sizi ben bile kurtaramam" şeklinde bir açıklama yaparak aslında gidişatın işaretlerini vermişti. İnönü yine aynı konuşmasında bu ihtilali yapacak olanların CHP içerisinde çıkmayacağını da söylemiştir (Karpaz 2014, ss. 189-190). Ordu üzerindeki en etkili kişilerden biri olan İnönü bu açıklamayı muhtemelen gelişigüzel bir şekilde yapmamıştı. İnönü'nün ordu içerisindeki huzursuzluktan ve komitelerden büyük bir ihtimalle haberi vardı; ancak açıklamalarına bakıldığında İnönü'nün meseleyi bir askeri darbeye gerek kalmadan çözebilmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencileri tarafından yapılan gösteri DP'yi oldukça sarsmıştı. Menderes, meselenin ciddiyetini belki de ilk defa bu gösteriler vasıtasıyla anlayabilmişti; ancak yaklaşmakta olan bir darbenin önüne geçmesi için de zamanı kalmamıştı. 25 Mayıs 1960'da Menderes bir ülke turu başlattı ve ilk olarak Eskişehir'e gitti. Burada yaptığı konuşmada Menderes, Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının bittiğini -oysaki komisyonun süresi üç ay olarak planlamıştı- ve raporunun yakında açıklanacağını söylemiştir. Yine Menderes'in bu konuşmada 1960 yılının eylül ayında erken seçimlerin yapılacağını açıklayacağı; ancak Hasan Polatkan'ın bu açıklamayı Konya konuşmasına saklaması için Menderes'i ikna ettiği söylenmektedir. Tahkikat

Komisyonu'nun kaldırılması ve erken seçimlerin tarihinin ilan edilmesi CHP ile DP arasındaki ilişkileri normalleştirebilecek türden iki gelişmeydi; ancak DP bu iki adımı da atmak için çok geç kalmıştı. 27 Mayıs 1960 tarihinde TSK içerisindeki cunta benzeri yapılardan bir grup subay askeri darbe yaparak DP hükümetini devirdi ve yönetime el koydu (Ahmad 2014, ss. 85-86).

Darbe büyük ölçüde DP'nin otoriter tutumu nedeniyle gerçekleşmişse de bu konuda tüm suçu DP'ye yıkmak doğru değildir. DP, CHP iktidarı döneminde yapılan uygulamalara tepki duyan kitlelerin desteğini alarak yükselmiş bir partiydi ve CHP döneminin uygulamaları nedeniyle mağdur olmuş kitlelerin rövanşist zihniyeti zamanla tüm DP'yi ele geçirerek DP'nin tek parti dönemi CHP'si ile siyasi bakımdan aynı yere konumlanmasına neden olmuştur. DP ile CHP arasında ideolojik bakımdan da çok büyük bir fark bulunmamaktaydı; yani bu partiler arasındaki tartışmalar daha çok demagojikti. Bu nedenle bu iki partinin uzlaşmak yerine ülkeyi darbeye kadar götürecek bir çatışma ortamı yaratması ülke açısından faydalı bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. CHP'nin iktidarda olduğu süre içerisinde demokrasiye geçiş konusunda ağırdan alması ve isteksiz davranması DP'nin iktidarda olduğu süre boyunca bu konuyu istismar malzemesi haline getirmesinin önünü açmıştır; ancak DP de iktidara geldikten kısa bir süre sonra eleştirdiği CHP gibi otoriterleşmiş ve muhalefeti demokrasiyi paydos etmekle dahi tehdit etmiştir. İki partinin uzlaşmamasının faturasını ise tüm ülke ödemiştir ve aslına bakılırsa bu iki hizip arasındaki çatışma da hiçbir zaman bitmemiştir.

DP iktidarını sadece yaşanan kötü olaylarla değerlendirmek ve bu iktidarın yaptığı olumlu şeyleri görmezden gelmek DP'ye haksızlık etmek anlamına gelecektir. DP iktidarı döneminde iyi planlanmamış olmasına rağmen özellikle ekonomik anlamda önemli ilerleme sağlanmıştır. Bu ilerlemede tarım alanında yapılan modernleşme çalışmalarının yeri büyüktür. Yine sanayi alanında da hem iç hem de yabancı sermayenin desteklenmesiyle beraber önemli atılımlar yapılmıştır ve bu atılımların bir kısmını da devletçilik politikasına uygun bir biçimde devlet gerçekleştirmiştir. CHP ile arasındaki tüm tartışmalara rağmen DP'nin cumhuriyet devrimlerine saygılı olduğu ve bunları tartışma konusu haline getirmeye çalışmadığı da açıktır. DP, dini siyasete alet etmekle suçlanmışsa da bu suçlama bir abartıdan ibarettir (Karpat 2016, s. 506). DP'nin

toplumda yarattığı en önemli değişim ise köylerde artan refahla birlikte insanların köylerden şehirlere göç etmeye başlayarak dünyayla daha entegre bir yaşam sürmeye başlamalarıdır. Bunun sonucunda şehirlerde daha iyi koşullarda ve geçim sıkıntısı olmadan ve daha iyi eğitim alarak yaşayan insanların demokrasi ve özgürlük gibi kavramlara olan ilgisi artmıştır. Aslında bu bakımdan DP, tarihteki birçok otoriter modernleşme hareketi gibi bir bakımdan kendi sonunu hazırlamıştır demek de yanlış değildir.

5. 1960 ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA SİYASİ ORTAM VE 1961 ANAYASASI'NIN YAPIM SÜRECİ

1960 İhtilali ile birlikte ülkedeki demokrasi kesintiye uğradı ve sivil siyasetçiler bir süre için ülkenin yönetiminden uzaklaştırıldılar. Bu süre zarfında ülkenin yönetimini ele alan ordunun içerisinde de birçok farklı görüş bulunmaktaydı. Ayrıca darbe siyasi tartışmaları da başka bir boyuta taşımıştı. Siyasi tartışmalar, darbe sonrası yapılacak olan anayasanın yapım sürecinde de sürmüş ve bu anayasayı da oldukça etkilemiştir. Bu nedenle söz konusu dönemdeki siyasi ortam ve sonrasındaki anayasa yapım ve referandum süreçleri üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

5.1. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ YÖNETİMİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASİ ORTAMI

27 Mayıs 1960 tarihinde sabaha karşı saat üç sularında TSK'ya bağlı subaylar tarafından yönetime el koyuldu. Halk bu olayı radyolardan, adı daha sonra sıkça duyulacak olan Alparslan Türkeş'in okuduğu bir bildiriyle öğrendi. Bildiride "kardeş kavgasına engel olmak" ve "demokrasiyi içinde düştüğü buhrandan kurtarmak" gibi amaçlarla ordunun ülkenin yönetimine el koyduğu belirtilmekteydi. Bildiride önemli bir şekilde vurgulanan bir diğer husus da darbenin kimseye karşı yapılmadığı ve kesinlikle tarafsız olduğuydu (Zürcher 2016, s. 351). Bunun gerçekte böyle olmadığı ise daha sonra özellikle DP'lilere karşı yapılanlardan açıkça anlaşılacaktır.

Darbe emir komuta zinciri içinde yapılan bir darbe değildi. Darbeyi gerçekleştiren cunta genel olarak küçük rütbeli subaylardan oluşmaktaydı, bu nedenle de 1960 İhtilali için TSK'nın askeri hiyerarşisi içinde yapılmayan tek başarılı darbe demek yanlış olmayacaktır. Ordu, Türkiye içerisinde her zaman en prestijli kurumların başında gelmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında rol oynayan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi kişiliklerin tamamının asker olması ülkede orduya olan sevgili ve saygıyı artırmıştı. Buna karşılık bir meslek olarak askerlik, özellikle Osmanlı Devleti dönemindeki kadar prestijli bir meslek değildi artık. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren artan bir ivmeyle askerlik mesleği eski saygınlığını yitirmiştir. Özellikle DP iktidarı döneminde ordunun

komuta kademelerinde yapılan tasfiyeler itibarı iyice azalmış olan ordunun DP'ye zaten pek de olumlu olmayan bakışının iyice olumsuz bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle de 1960 İhtilali'ni gerçekleştiren askerlerin orduya eski saygınlığını ve ihtişamını geri kazandırma güdüsüyle de hareket ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Ahmad 2016, ss. 147-148).

27 Mayıs 1960 darbesinden 12 Haziran 1960'a kadar geçen süre ordunun fiili olarak iktidarda bulunduğu dönemdir. Bu dönemde anayasa askıya alınmış ve yönetime el koyan askerler tarafından sivil ağırlıklı bir kabine oluşturulmuştur. Yeni bir anayasa yapılmasına dair ilk tartışmalar da bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir Bilim Kurulu meydana getirilmiş bu kurulun geçici bir anayasa hazırlaması istenmiştir (Göktepe 2014b, s. 395). Esasen darbeyi yapan grup içerisinde de tam olarak bir fikir birliği bulunmamaktaydı ve bu nedenle darbecilerin nasıl bir yol izleyeceği konusunda net bir görüş bulunmuyordu. Darbecilerin bir kısmı yönetimin İnönü liderliğindeki CHP'ye teslim edilmesinden yanaydı. Diğer bir kısım, siyasetçiler içerisinde bir temizlik yapılmasından sonra yeni bir seçim yapılarak siyasi hayatın eski akışına dönmesinden yanaydı. Bir başka grup ise siyasi hayatın olağan akışına dönmesinden önce birtakım reformların yapılarak parlamenter demokrasinin tahkim edilmesinden ve bu tam olarak başarılana kadar da ordunun yönetimde kalmasından yana tavır koymaktaydı. Sayılan bu gruplar içerisinde en büyük güç, yüksek rütbeli subayların da içerisinde olduğu ikinci gruptu. Darbeci subaylar kendilerine "Milli Birlik Komitesi (MBK)" ismini vermişlerdi; ancak MBK'nın varlığı henüz hukuki bir çerçeveye oturtulmadığı için MBK yalnızca fiilen vardı. Darbeciler içerisindeki anlaşmazlıkların önlenmesi için MBK'nın başına emekliliğini yaşamak için İzmir'e giden Orgeneral Cemal Gürsel apar topar geçirilmişti; ancak darbeyi yapan cunta içinde Alparslan Türkeş ve Cemal Madanoğlu gibi isimler Gürsel'den çok daha etkili bir konumdaydılar (Ahmad 2014, ss. 170-171).

Bilim Kurulu'nun kurulması 1960 İhtilali'nin niteliğini oldukça değiştirmiştir. İktidarı ele geçirdikten sonra nasıl bir yol izleyeceği konusunda bir fikri olmayan MBK, entelektüellerin de işin içine katılmasıyla kurumsal bir devrim niteliği kazanmıştır. Onar başkanlığındaki kurul, 28 Mayıs 1960 tarihinde MBK'ya bir ön rapor sundu. Bu rapor genel olarak DP'yi suçluyor, DP'nin yönetiminde ülkedeki sistemin tamamen

yozlaştığını dile getiriyor ve bu bakımdan da askeri darbeyi meşrulaştırıyordu (Ahmad 2016, ss. 153-154). Bununla da kalmayan kurul üyeleri, uzun bir bildiri yayımlayarak darbenin neden meşru olduğunu ayrıntılı bir biçimde anlattılar. Bildiride de yine DP'yi suçlayıcı bir dil hâkimdi ve DP ile oluşan ve iktidara gelen yeni orta sınıfın devletteki işleyişi tamamen yozlaştırdığı; ancak MBK'nın bu gidişata dur demek için yönetime el koyduğu ve gelecekteki faaliyetleriyle de durumu tamamen düzeltereği anlatılmaktaydı. Oysaki MBK, darbe gecesi yayınladığı bildiride askeri darbenin hiçbir siyasal veya toplumsal grubu hedef almadığını ilan etmişti. Kurulun bildirisi ise darbenin hedefinin DP olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. DP'nin son günlerinde üniversite ve Harp Okulu öğrencilerinin katıldığı protestolar bir bakıma darbe sonrası durumun aynası olmuştu. Askerlerden ve aydınlardan oluşan bir ittifak DP'ye cephe almış ve onu darbeye iktidardan alaşağı etmişti (Karpas 2015, ss. 191-193).

12 Haziran 1960'da darbeye ve MBK'nın varlığına hukuki dayanak kazandıran geçici bir anayasa yayınlandı; böylece MBK artık yalnızca fiilen değil hukuken de ülkenin yöneticisi konumuna gelmişti. MBK tarafından kurulmuş olan sivil ağırlıklı kabine ise yürütme organı olmasına rağmen siyasi meselelerde son kararlar daima MBK tarafından verilmekteydi. Yani bu dönemde MBK'nın, ülkenin yönetimindeki tek otorite olduğunu söylemek mümkündür (Zürcher 2016, s. 353). Geçici anayasanın kabul edilmesinden 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'in açılmasına kadar geçen süre MBK'nın hukuki olarak ülkedeki tek yönetici olduğu dönemdir (Göktepe 2014b, ss. 395). Geçici anayasa sayesinde MBK, yasama gücünü doğrudan; yürütme gücünü ise kabine aracılığıyla kullanabilir hale gelmişti. MBK başkanı Cemal Gürsel aynı zamanda Devlet Başkanı da olmuştu. Mahkemeler ise MBK ile en azından hukuki bakımdan bağımsız görünmekteydiler (Ahmad 2016, s. 154).

Geçici anayasa, yayınlanmasından iki gün sonra yürürlüğe girdi. Anayasada iktidarın ne zaman ve ne şekilde yeniden sivillere devredileceğine dair bir takvim öngörülmüştü. Buna göre, genel seçimler yapıldıktan ve yapılacak olan yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra MBK'nın görevi bitecek ve iktidar sivillere devredilecekti. MBK, toplam 38 üyeden oluşmaktaydı ve komitenin kendi içindeki karar alma mekanizmaları da yine geçici anayasada düzenlenmişti (Ahmad 2014, ss. 173-174). MBK içerisindeki hizipler arasındaki çatışma da bir süre sonra su yüzüne çıkmaya başladı. MBK'nın lideri

olan Gürsel, ılımlı ve hırstan uzak kişiliği nedeniyle farklı görüşler tarafından saygı duyulan bir birleştirici rolü oynuyordu; ancak MBK içerisindeki en etkili isim Devlet Başkan Yardımcılığı ve Başbakanlık Müsteşarı görevlerini üstlenmiş olan Alparslan Türkeş'ti. Türkeş, siyasal sistemde köklü bir değişiklik yapılabilmesi için MBK'nın uzun süre görevde kalması gerektiğine inanan gruptandı ve İnönü'nün CHP'si de dâhil olmak üzere siyasal partilere güveni yoktu. 1960 yılının ağustos ayında ordunun komuta kademesinde yapılan geniş çaplı tasfiyeler Türkeş'in grubunun inisiyatifi sonucunda gerçekleşmişti. Gücünün çok artması nedeniyle kuşku toplayan Türkeş, Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden istifa ettiyse de MBK'daki etkisini yitirmedi. 1960 yılının ekim ayında, orduda gerçekleşen tasfiyelerin bir benzeri de üniversitelerde gerçekleşti; ancak bu durum üniversitelerde büyük tepkiye yol açınca MBK geri adım atmak zorunda kaldı ve tasfiye edilen öğretim üyeleri görevlerine geri döndüler. Bu durum Türkeş hizbinin aldığı ilk yenilgiydi (Zürcher 2016, ss. 353-354).

MBK içerisindeki görüş ayrılığı zamanla daha da artarak güç mücadelesine dönüştü. Bu güç mücadelesinin taraflarından biri fikirsel olarak Onar'ın liberal ve demokratik görüşlerine yakın durmaktaydı ve bunlar Onar grubu olarak anılmaktaydı. Türkeş grubu ise Nasır'ın Mısır'ını andıran sosyalist nitelikte ve partisiz bir rejim öneriyordu. Sonuçta bu iki grup arasında yaşanan mücadele, Cemal Gürsel'in de tavrını Onar'ın görüşlerini savunan gruptan yana koymasıyla beraber Türkeş hizbinin aleyhine sonuçlandı. 13 Kasım 1960 tarihinde Türkeş ve beraberinde diğer üyeler MBK'dan tasfiye edildiler. Bu üyeler "Ondörtler" adıyla anılmaktaydılar ve MBK'dan tasfiye edildikten sonra bu üyelerin tamamı tutuklandılar; daha sonra da hapiste de tehlikeli olabilecekleri düşüncesinden hareketle dünyanın çeşitli yerlerindeki oldukça uzak ülkelere "danışman" olarak atandılar (Ahmad 2016, ss. 154-155). Ondörtler'in tasfiyesi MBK içerisindeki görüş ayrılıklarını tam olarak ortadan kaldırmamakla beraber asgari şartlarda anlaşmanın sağlanmasının önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırmıştı. Buna rağmen tasfiyeler, ordu içerisinde önemli ölçüde rahatsızlık yaratmıştı. Ondörtler'in görüşleri aydınlar ve bunların MBK içerisindeki taraftarları tarafından aşırı bulunmaktaydı; ancak ordu içerisinde Ondörtler ile aynı fikirde olan çok sayıda asker bulunmaktaydı. Bu durum da ordu içerisinde yeni komitelerin tertip edilmesine neden oldu (Ahmad 2014, s. 177).

MBK'da bunlar olurken bir yandan da tutuklanan DP'lilerin yargılamaları başlamıştı. Darbenin gerçekleşmesinin ardından uzun bir tutukluluk hali geçiren DP'liler, 14 Ekim 1960 tarihinde Marmara Denizi'nde bulunan Yassıada'da ilk kez mahkemeye çıkarıldılar. Yargılamalar toplam 11 ay sürecektir ve bu mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığıyla ilgili şüpheler hiçbir zaman tam olarak giderilemeyecektir. Sanıklar arasında DP'nin ileri gelen isimleri bulunmaktaydı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi isimlerin yanında darbe öncesindeki son kabinenin tüm üyeleri, DP'nin TBMM grubundaki tüm milletvekilleri ve bunlara ek olarak bürokrasiden, iş dünyasından ve hatta ordudan bile birçok isim sanıklar arasındaydı (Göktepe 2014b, s. 396). DP'lilerin yargılamasının başlamasından kısa bir süre önceyse DP'nin üyelerinden Cemal Özbey'in kongrenin zamanında yapılmamış olması gerekçesiyle açtığı dava sonuçlandı ve DP, 29 Eylül 1960 tarihinde Ankara 4. Asliye Hukuk Makemesi'nin verdiği karar mucibince kapatıldı (Teziç 1976, s. 274). DP'nin kapatılarak DP'lilerin yargılanmaya başlaması da bir kere daha açıkça göstermiştir ki darbenin hedefinde artık direkt olarak DP vardır ve darbe öncesi yaşanan her şeyin sorumluluğu DP'ye yıkılacaktır.

Ondörtler'in tasfiye edilmesinden sonra ordu içerisinde ortaya çıkan rahatsızlıklar, MBK ve MBK dışındaki diğer yüksek rütbeli subaylar tarafından da görülmekteydi. Ordunun yüksek kademelerindeki subaylar, bu durumun yaratacağı tehlikeyi öngörerek bu unsurları kontrol altında tutacak bir yapı kurmaya karar verdiler. "Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)" adını alan bu grup, birçok farklı rütbeden subayı kapsayan geniş bir örgüttü. Dönemin Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Cevdet Sunay, hem örgütü kendi kontrolüne alabilmek hem de ordu içerisindeki rahatsızlıkların bu grup vasıtasıyla önlenebileceğini düşünerek SKB ile arasındaki ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. SKB'nin varlığı ise yalnızca ordudaki rahatsızlıkları giderme amacını taşımamaktaydı. SKB sayesinde MBK'nın dilediği gibi hareket etme özgürlüğü ortadan büyük ölçüde kalkmıştı; çünkü SKB, MBK'ya da alternatif olabilecek türden bir oluşum portresi çizmekteydi. Özellikle Ondörtler'in tasfiyesinden sonra oluşan boşlukta ismi öne çıkmaya başlayan Cemal Madanoğlu'nun iktidarı tek başına ele geçirme hevesine kapılması halinde SKB'nin devreye gireceği düşünülmekteydi (Ahmad 2014, s. 178). SKB zamanla güçlenecek ve ülkedeki gerçek iktidar odağına dönüşecektir. Ordu içerisindeki rahatsızlıklar ise yeni anayasanın yürürlüğe girmesiyle beraber sivil hayata

dönüldüğünde kendini gösterecek ve hükümet kısa bir süre içerisinde iki farklı başarısız darbe girişimiyle karşı karşıya kalacaktır.

5.2. KURUCU MECLİS'İN OLUŞTURULMASI, 1961 ANAYASASI'NIN YAPIMI VE REFERANDUM SÜRECİ

Ordu içerisindeki çekişmelerin büyük ölçüde ortadan kalkması ve DP'nin kapatılması suretiyle MBK'nın siyasi kurumları da istediği gibi şekillendirmesinin ardından yeni bir anayasanın yapımı konusu gündeme alınmıştır. MBK, tamamı subaylardan oluşan bir kurul olduğu için yeni anayasanın bunlar tarafından yapılması doğal olarak mümkün değildi. Bu nedenle yeni anayasanın yapımı için bir "Kurucu Meclis" oluşturulması ve anayasanın da bu meclise yaptırılması konusu gündeme alındı ve bu fikir MBK tarafından da kabul gördü. Demokrasiye dönüş için öncelikle bir Kurucu Meclis'in oluşturulması, daha sonra bu meclisin yeni anayasayı yapması ve yapılan yeni anayasanın da halkoyuyla kabul edilmesinin ardından genel seçimlerin yapılması şeklinde yol haritası yapılmıştı. İzlenecek olan bu yola ilişkin olarak atılan ilk adım Kurucu Meclis'in oluşturulmasıdır.

5.2.1. Kurucu Meclis'in Yapısı

1961 Anayasası'nı oluşturacak olan Kurucu Meclis ilk kez 6 Ocak 1961 tarihinde toplanmıştır. Bu meclis, asli kurucu iktidar yetkisini "halk adına" kullanması amacıyla bir araya getirilmiş bir meclisti. MBK'nın yönetime el koymasıyla beraber 1924 Anayasası'nın ortaya koyduğu hukuki düzen ortadan kalkmıştı; yani fiilen hukuki bir boşluk hali ortaya çıkmıştı. Bu hukuki boşluk halini dolduracak olan ise asli kurucu iktidar yetkisine haiz olan Kurucu Meclis'in yapacağı yeni anayasaydı. Kurucu Meclis'in yapısı ise asli kurucu iktidarın sahibinin kim olduğuyla alakalı olarak daha önce yapılmış tartışmalara katkı yapacak niteliktedir; çünkü kurucu meclisin demokratik anayasa yapma usullerine uygun bir biçimde meydana getirildiğini söylemek mümkün değildir.

MBK'nın anayasa yapımına dair izlediği yolu darbenin ardından demokrasiye yeniden geçiş sürecinde "reform yolu" yolu olarak tanımlamak mümkündür. Bu yolu; "otoriter rejimin yöneticisi olan kişilerin bizzat kendi elleriyle demokrasiyi getirmeleridir" şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır (Özbudun 1993, ss. 51-52). MBK, Kurucu

Meclis'i kurdurup demokrasiye geçiş için de bir takvim ortaya koyarak bu yolu benimsediğini açıkça göstermiştir. Esasen CHP'nin 1946 yılında çok partili hayata kendi isteğiyle geçişi de demokrasiye geçiş sürecinde reform yolu olarak adlandırılabilir. 1946 yılında çok partili hayata geçilmesi ise 1924 Anayasası'nın daha önce dikkat çekmeyen birçok defosunu ortaya çıkarmıştır. 1924 Anayasası'nın 103. Maddesi: "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na münafi olamaz." şeklindedir (Erdem 2012, s. 94). Söz konusu madde, anayasaya aykırılıklarla ilgili sınırları net bir şekilde çizmişti; ancak 1924 Anayasası, kanunların anayasaya aykırılığını denetleyecek bir mekanizmadan yoksundu.

Kurucu Meclis, iki kanatlı olacak biçimde tasarlanmıştı. Kurucu Meclis'in bir kanadını doğrudan MBK oluşturmaktaydı. Kurucu Meclis'in diğer kanadı ise "Temsilciler Meclisi (TM)" adı verilen bir organdı (Tanör 1994, s. 16). TM'de toplam 292 üye bulunmaktaydı ve bu üyeler arasında CHP'liler, CKMP'liler, üniversitelerin, baroların, sendikaların ve buna benzer diğer kuruluşların temsilcileri yer almaktaydı. Kurucu Meclis'te DP'li herhangi bir üye ise bulunmamaktaydı. MBK'nın DP'ye olan tavrı burada da kendini açık bir şekilde göstermişti (Karpata 2015, s. 196). Kurucu Meclis kurulmadan önce aslında Bilim Kurulu Başkanı Onar tarafından 17 Ekim 1960 tarihinde MBK'ya bir anayasa taslağı sunulmuştu; ancak Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapan bir grup hukukçu da bu arada kendi anayasa taslaklarını hazırlayarak MBK'ya sunmuşlardı. Kurucu Meclis'in kurulmasına da büyük ölçüde bu iki grup arasındaki görüş farkları ve Ankara grubunun bu konudaki ısrarı vesile olmuştur (Zürcher 2016, ss. 355-356).

Parti temsilcilerinin katılımıyla TM dolaylı olarak da olsa kısmen seçilmiş, kısmen de korporatif nitelikteki bir meclise dönüşmüştü. 292 üyeli mecliste CHP'ye 49, CKMP'ye ise 25 üyelik verilmişti. "Devlet Başkanı" sıfatını taşıyan Cemal Gürsel 10 üyeyi doğrudan atarken bu üyelerin dışındaki 18 üye ise MBK tarafından atanmıştı; ayrıca Bakanlar Kurulu üyeleri de Kurucu Meclis'e üyeydiler. 75 üye illerden dolaylı olarak seçileceklerdi; ancak bu seçimlerde sıradan halk oy hakkına sahip değildi. Her köyden bir delege, ilçe merkezlerinde bulunan mahallelerin muhtarları ve ilkokul müdürleri, meslek kuruluşlarının yönetim kurullarında görev yapan üyeler ve CHP ve CKMP'nin

yönetim kurulu üyeleri bu 75 üyenin seçiminde oy kullanabileceklerdi. Kalan 79 üyeyi ise meslek kuruluşları, esnaf ve zanaatkar odaları, üniversiteler, yargı mensupları gibi kişiler seçeceklerdi. DP'nin kapatılmasıyla ülkedeki en büyük ve en güçlü siyasi yapılanma haline gelen CHP, aydınların ve ordunun da desteğini arkasına almış olduğu için bu Kurucu Meclis büyük ölçüde CHP'nin etkisi altındaki üyelere oluşan bir meclis haline gelmiştir (Özbudun ve Gençkaya ss. 24-25).

1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 Tarihli ve 1 Sayılı Geçici Kanuna Ek "Kurucu Meclis Teşkili" Hakkında Kanun'un üçüncü maddesinde; "Kurucu Meclis üyeleri, herhangi bir bölgenin, siyasi zümrenin veya kendilerini seçen kurum, kurul, makam ve mercilerin değil Türk milletinin temsilcileridir." ibaresi yer almaktadır (Erdem 2012. s. 142). Kanunda geçen bu ibareden de anlaşıldığı üzere, Kurucu Meclis kendini halkın temsilcisi olarak görmektedir; yani asli kurucu iktidar yetkisinin asıl sahibinin halk olduğunu ve bakımdan da Kurucu Meclis'in bu yetkiyi halk adına kullandığı belirtilmek istenmektedir. Oysaki Kurucu Meclis, halkın seçtiği bir meclis olmadığı gibi ülkedeki tüm siyasi eğilimleri de adil bir biçimde temsil eden bir meclis değildi.

TM oluşturulurken toplumsal katılım ve korporatif nitelik ön planda tutulmaya çalışılmıştır; ancak darbenin sorumluluğu DP'ye yüklendiği için mecliste hiçbir DP'li yer almadığı gibi DP'ye yakın hiçbir unsura da yine mecliste yer verilmemiştir (Göktepe 2014b, s. 403). Toplumsal katılım ise halkın doğrudan meclise temsilci seçmesi yoluyla değil dolaylı olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durum da anayasanın geleceği için önemli sakıncaları beraberinde getirecektir. DP devrildiği gün halen iktidar partisiydi ve öyle veya böyle Türkiye'nin en büyük partisi olma özelliğini kaybetmemişti. Yapılacak olan genel seçimlerde de DP'nin tekrar iktidara gelme olasılığı hiç de azımsanacak bir olasılık değildi; çünkü DP oy kaybettiği 1957 Genel Seçimleri'nin sonucunda dahi TBMM'de güçlü bir çoğunluk elde edecek oy oranına ulaşmayı başarmıştı. DP'nin ve DP'ye oy veren seçmenin süreçten bu şekilde dışlanması, yapılacak olan anayasanın içeriğinden bağımsız bir şekilde halkta tepki yarattı. Ayrıca o sırada en geniş siyasi bloğu oluşturan DP'lilerin süreçten izole edilmeleri yapılacak olan anayasanın meşruiyetini de tartışmaya açan bir durumdur.

DP'lilerin Kurucu Meclis'ten tamamen dışlanması yeni anayasa tartışmalarının niteliğini ve meşruiyeti bakımından problemlili bir durumdu. Kurucu Meclis'in iki kanatlı yapısı zaten kendi içerisinde problem teşkil etmekteydi; çünkü ne MBK ne de TM seçilmiş organlar değillerdi. TM'nin ancak bir kısmı dolaylı yoldan seçimle gelmiş üyelere oluşturmaktaydı, geri kalan üyelerse halkın seçtiği üyeler olmadıkları için halkın anayasaya yönelik taleplerinin tartışmalara tam anlamıyla yansıtıldığını söylemek mümkün değildir.

5.2.2. 1961 Anayasası'nın Yapımı ve Dikkat Çeken Yanları

Turhan Feyzioğlu ve Enver Ziya Karal tarafından başkanlık edilen 20 kişilik Anayasa Komitesi'nin yaptığı çalışmalar ve Kurucu Meclis'te yapılan tartışmalar sonucunda ortaya bir anayasa taslağı çıkarıldı. Taslak, 1924 Anayasası ile oldukça farklıydı ve gerçekten de CHP'nin, aydınların ve MBK'nın görüşlerini yansıtacak türden görüşlere yer vermekteydi. Genel seçimlerde salt çoğunluğu elde eden partinin TBMM'de sınırsız hareket özgürlüğü kazanmasının engellenmesi için çift meclisli yapıya geçilmişti ve "Cumhuriyet Senatosu" kurulmuştu. Yasalar artık ancak her iki meclis tarafından da onaylanması koşuluyla yürürlüğe girebileceklerdi ve senato üyelerinin bir kısmı doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilecekti. MBK üyeleri ise anayasa yürürlüğe girdiği andan itibaren doğal senatör olacaklardı. Yine meclisten geçen kanunların anayasal denetimini sağlayacak bağımsız bir Anayasa Mahkemesi de kurularak yasama organının üzerindeki denetim de güçlendirilmişti. En önemlisiyse nispi temsil sistemi getirilerek bir partinin mecliste ezici bir çoğunluk elde etmesinin önüne geçilmişti. Ordunun konumu ise Milli Güvenlik Kurulu isimli bir organ vasıtasıyla anayasal bir güvenceye alınmıştı. Bu kurulun görevi hükümete iç ve dış güvenlikle alakalı tavsiyeler vermek olarak tanımlanmışsa da zamanla kurul güçlenerek ülkenin gerçek yönetim ve iktidar mekanizması haline gelecektir (Zürcher 2016, ss. 356-357). Anayasa Mahkemesi'nin kurulması Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmuş olması önemliydi; çünkü Türkiye'nin saf parlamenter sistemle varmış olduğu nokta DP iktidarı döneminde açıkça görülmüştü. Parlamenter sisteme yapılan bu eklemeleri parlamenter sistemin Türkiye'ye uyum sağlaması amacıyla yapılmış bir yorum olarak görmekte bir yanlışlık bulunmamaktadır (Kalaycıoğlu 2016, ss. 372-373).

CHP'nin tek parti olarak iktidarda olduğu dönemde, dönemin totaliter rejimlerinde olduğu gibi CHP iktidarı anayasal bir nitelik kazanmıştı ve partiyle devlet milliyetçi bir ideoloji çerçevesinde iç içe geçmişti (Kalaycıglu 2016, ss. 371-372). Tek partili sistemde partiler arası bir siyasi mücadele olmadığı için bu iç içe geçiş büyük bir problem yaratmamıştı. DP kurulduktan ve iktidara geldikten sonraysa bu durumun sakıncaları daha açık bir şekilde görüldü. CHP ile DP arasındaki mücadele siyasi olmaktan çıkıp devlet hâkimiyeti için yapılan bir mücadeleye dönüştü. İktidarda olan DP, devletin gücünü CHP'yi bir daha toparlanamayacak şekilde ezmek için kullandı. 1924 Anayasası iktidarın muhalefeti ezmesini önleyecek türden bir sınırlama mekanizması içermiyordu. 1961 Anayasası da bu duruma karşı tepkisel bir yaklaşım ortaya koymuş; iktidarı sınırlandırmak ve anayasanın üstünlüğünü sağlamak gibi önlemler alınmıştır. Bu sayede partilerle devletin iç içe geçmesinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. TM, büyük ölçüde CHP'lilerden veya CHP'ye yakın olan kişilerden oluştuğu için anayasa tartışmalarında da CHP'nin 1950'li yıllarda öne sürdüğu görüşler ağır basmaktaydı (Karpaz 2015, s. 196). Çift meclisli yapı, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, yetkileri sınırlandırılmış partisiz Cumhurbaşkanlığı, seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin kaldırılması gibi hususlar CHP'nin seçim programlarında yer almıştı. Bunlara ek olarak, MBK'nın ve aydınların DP iktidarına olan tepkileri de anayasa tartışmalarına damgasını vurmaktaydı. 1924 Anayasası'nın sağladığı geniş imkânlar nedeniyle DP, TBMM'ye on yıl boyunca tek başına hâkim olup çok güçlü bir iktidar portresi çizmişti ve kontrol mekanizmalarının yokluğu veya çalışmaması nedeniyle de bu gücünü de muhalefeti ezmek için kullanmaktan çekinmemişti. Yapılacak yeni anayasa bu nedenle yürütmenin gücünü azaltacak kontrol ve denetim mekanizmaları kurmakla kalmayıp seçim sistemini de güçlü çoğunluklar ortaya çıkmasını engelleyecek bir biçimde düzenlenecekti.

1961 Anayasası'nın TBMM'nin faaliyetlerine ilişkin olarak öngördüğu denetim organlarından biri Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi de yine CHP'nin 1957 Genel Seçimleri için hazırlamış olduğu beyannamede kurulması önerilen bir organdır. Yeni anayasa yapımıyla ilgili çalışmalar sırasında da ilk olarak Bilim Kurulu'nun hazırladığı anayasa taslağında bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasından bahsedilmiştir. Bu taslağa göre Anayasa Mahkemesi toplam on beş üyeden oluşacaktır ve yasama organı bu üyelerin seçiminde hiçbir şekilde yer almayacaktır.

Cumhurbaşkanı ise yalnızca iki üye seçebilecektir. Ayrıca taslakta Anayasa Mahkemesi'ne oldukça geniş bir denetim alanı öngörülmüştü. Anayasa Mahkemesi yalnızca kanunları ve yasama meclislerinin içtüzüklerini değil, bu meclislerin verdiği tüm kararları da denetleme yetkisine sahip olacaktı. Ayrıca yasama meclislerinin ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin kanuna aykırılık iddiaları konularının da yine Anayasa Mahkemesi'nin denetleme alanı içerisinde yer alması öngörülmüştü. 1961 Anayasası'nda ise Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı taslaktaki şekliyle bırakılmasına karşılık, üyelerinden beşinin yasama meclisleri tarafından, ikisinin de Cumhurbaşkanı tarafından atanması fikrinde karar kılınmıştır. Bu değişiklik Anayasa Mahkemesi'nin demokratik meşruiyetinin sağlanması açısından önemlidir; ancak 1961 Anayasası genel olarak DP iktidarı dönemine bir tepki olarak ortaya çıktığı için demokratik meşruiyet arayışında çok da ileri gidilmemiştir (Özbudun 2014, ss. 135-136). Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ve üyelerinin seçiminin büyük ölçüde TBMM'nin yetkisinin dışında tutulması da MBK'nın ve aydınların yasama organına olan güvensizliğinin bir başka göstergesidir.

Tek partili sistemde anayasa yargısı gibi bir anayasal denetim mekanizmasının olmaması çok büyük bir problem arz etmiyordu; zira böyle bir mekanizma hayata geçirilse dahi rejimin doğası gereği muhtemelen işlemeyecekti. Çok partili hayata geçişle beraber anayasal denetimin olmamasının sakıncaları açık bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. 1924 Anayasası, TBMM'nin yetkilerini sınırlayan bir mekanizmaya sahip değildi. Bu nedenle de seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin de etkisiyle çok güçlü çoğunluklar elde ederek TBMM'nin tek hâkimi haline gelen DP'yi denetleyecek hiçbir mekanizma bulunmamaktaydı. DP bu sayede anayasaya aykırı kanunları rahatlıkla meclisten geçirerek muhalefet üzerinde her türlü baskıyı kurabilmekteydi. DP'nin gücünü sınırlayan hiçbir mekanizma olmaması da DP ile CHP arasındaki ilişkileri iyice germiş ve bu kutuplaşma ortamı da ülkeyi darbeye götürmüştü. Çift meclisli yapının ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması gibi fikirler de bu noktada ilk olarak CHP'nin 1957 seçimleri öncesinde yayınladığı beyannamede dile getirilmişti (Özbudun 2014, s. 133).

TM'deki CHP etkisi parlamentonun yeni yapısı oluşturulurken de kendini göstermiştir. Öncelikli olarak TBMM, "Millet Meclisi" ve "Cumhuriyet Senatosu" olmak üzere iki

farklı organa bölünmüştür. Millet Meclisi 450 üyeden oluşan ve dört yılda bir yapılan seçimlerle tüm üyeleri yenilenen ve genel oyla seçilen bir organ olarak tasarlanmıştı. Cumhuriyet Senatosu ise yine genel oyla altı yıllığına seçilen üyelerden oluşan bir meclisti; ancak bu meclisin üçte biri her iki yılda bir yenilenmekteydi. Cumhuriyet Senatosu'na seçilen üyelerin toplam sayısı 150'dir; ancak mecliste bu 150 üye dışında doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanan 15 üye daha bulunmaktaydı. Ayrıca MBK üyeleri ve eski cumhurbaşkanları da Cumhuriyet Senatosu'nda "tabii üye" sıfatına haiz olacaklardı. Cumhuriyet Senatosu'na seçilmenin şartları ise Millet Meclisi'ne seçilmenin şartlarından farklıydı. Millet Meclisi'ne seçilebilmek için 30 yaşını doldurmuş olmak yeterliyken, Cumhuriyet Senatosu'na seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim görmüş olmak şartları aranmaktaydı (Soysal 1997, s. 62). Cumhuriyet Senatosu bu bağlamda seçilmiş iktidarları denetleyecek ve 1950-1960 arasındaki türden baskıcı bir iktidarın yeniden ortaya çıkmasına engel olacak yüksek profilli bir "akiller meclisi" olarak düşünülmüştü. Meclisin tamamının seçimle geliyor olmaması ve MBK üyelerinin tabii senatör sıfatına sahip olmasıysa ordunun yasama organı üzerindeki etkisini hukuki bir zemine oturtmaktaydı. Cumhurbaşkanı'nın atayacağı 15 üye de yine hiç şüphesiz ordunun yasama organı üzerinde kuracağı vesayeti simgeleyen bir diğer unsurdur. Zira 1960 İhtilali'nin ardından MBK lideri Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olmuştur. Gürsel'den sonra da Cumhurbaşkanlığı makamı uzun bir süre boyunca ordu mensuplarının seçildiği bir makam olarak kalmış ve hatta bir ara Genelkurmay Başkanları'nın emekli olduktan sonra Cumhurbaşkanı olmaları gibi bir teamül dahi yaratılmaya çalışılmıştır.

Önemli bir kısmı seçimle gelmeyen üyelerden oluşan Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi gibi organların kuruluşuyla beraber iktidar gücü büyük ölçüde parçalanmıştı ve TBMM'nin güdümünden çıkarılmıştı; ancak 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis bu önlemleri de yeterli görmemiştir. 1961 Anayasası'nda düzenlenmemiş olmakla beraber Seçim Kanunu da yeniden düzenlenmiştir. Çok partili hayata geçildikten sonra yapılan seçimlerin tümünde "tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi" uygulanmıştı. Bu sistem kabaca bir seçim çevresinde basit çoğunluğu sağlayan partinin o seçim çevresindeki tüm temsilcilikleri elde etmesine dayanmaktadır (Teziç 2016, s. 339). Bu sistemin en önemli özelliği genellikle parti parçalanmasını azaltarak iki partili sistemler ortaya çıkarmasıdır. Parti sayısının azalması ise mecliste güçlü çoğunlukların ortaya

çıkmasını kolaylaştırıcı bir etki yapar (Sartori 1997, ss. 81-81). Türkiye'de anayasal denetim mekanizmalarından yoksun bir ortamda uygulanan çoğunluk sistemi nedeniyle TBMM'de ezici bir çoğunluk elde eden DP'nin uygulamalarının yarattığı tepkiler seçim kanunu düzenlenirken de kendini net bir şekilde göstermiştir. Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi kaldırılarak Millet Meclisi'nin seçimleri için "nispi temsil sistemi" getirilmiştir. Bu sistem, parlamentodaki üyeliklerin kullanılan oylarla orantılı olarak dağıtılmasının sağlanması için ortaya çıkmış bir sistemdir. Bu bakımdan da nispi temsil sistemi, ülkedeki siyasi eğilimlerin oransal olarak yasama organına yansması bakımından ele alınırsa en ideal sistemdir. Bu sistemin en önemli özelliği, parlamentoda güçlü çoğunlukların ortaya çıkmasına izin vermediği için genel olarak koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlamasıdır (Erdoğan 2015, ss. 334-335).

Nispi temsil sistemi, güçlü çoğunluklar ortaya çıkmasını engellemekle beraber, bu sistemin saf bir biçimde uygulanmasının ülke için bazı sakıncaları bulunmaktaydı. Türkiye, sosyolojik açıdan parçalanmış bir toplum yapısına sahip olduğu için nispi temsilin saf olarak uygulanması parti sisteminin gereğinden fazla parçalı bir yapıya bürünmesine ve böylece meclisin hükümet kuramaz bir hale gelmesine neden olabilirdi. Ayrıca kimi görüşlerin mecliste yer alması da MBK tarafından baştan itibaren sakıncalı görüldüğü için nispi temsil sisteminin saf bir biçimde uygulanması düşünülmemiştir. Bunun yerine, çoğunluk sisteminde olduğu kadar olmasa da seçim bölgesinde birinci gelen partiye avantaj sağlayan "D'Hondt Sistemi" kabul görmüştür.

D'Hondt Sistemi aynı zamanda "en yüksek ortalama sistemi" ismiyle de anılmaktadır. Bu sistem dünyada en çok uygulanan nispi temsil sistemidir ve bu sistem hem ülkedeki birçok farklı siyasi görüşü verilen oy oranında meclise taşınması hem de en çok oyu alan partiye avantaj sağladığı için yönetimde istikrarı sağladığı için çok kabul görmüştür. Saf nispi temsile oranla parti parçalanmasını azaltması da bu sistemin çokça tercih edilmesinin bir diğer sebebidir (Sartori 1997, ss. 21-23). Bu sistemin getirilmesiyle yasama organında bir partinin DP'nin 1950-1960 arasında elde ettiği türden güçlü bir çoğunluk elde etmesinin de önüne geçilmiş olduğu gibi aynı zamanda parti sisteminin de gereğinden fazla parçalanması engellenmiş olacaktı.

1961 Anayasası'nda Cumhuriyet Senatosu dışında vesayetçi tutumu yansıtan bir diğer önemli kurum da Milli Güvenlik Kurulu'dur. 1961 Anayasası'nın 111. Maddesi'nde

Milli Güvenlik Kurulu ile alakalı olarak: "Milli Güvenlik Kurulu, kanunu gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur." (Erdem 2012, s. 190) denmektedir. Ayrıca yine aynı maddede "Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirir" (Erdem 2012, s. 190) denmektedir. Kurul, anayasadaki tanımlanmış biçimiyle değerlendirilirse ortaya çıkan manzara bu kurulun yalnızca bir tavsiye görevini yetirdiği şeklindedir. Oysaki gerek ülkedeki siyasi konjonktürün gerekse de maddede belirtilen "milli güvenlik" kavramının keyfi bir biçimde gereğinden fazla geniş yorumlanmasının etkisiyle bu kurul zamanla ülkenin gerçek iktidar merkezi haline gelmiştir. Buna ek olarak, 1924 Anayasası'nda Milli Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nın 1961 Anayasası'nda Başbakan'a karşı sorumlu hale getirilmesi de ordunun devlet içerisindeki konumunu güçlendirmiştir (Özbudun 2016, s. 45).

1961 Anayasası'nın dikkat çeken önemli yanlarından biri de MBK'nın kendini meşrulaştırma ve darbeyi hukuki olarak gerekçelendirme çabalarının anayasanın metnine de yansımış olmasıdır. Bu amaçla da 1961 Anayasası'nın "Başlangıç" bölümünde "direnme hakkı" isimli bir kavramdan söz edilmiştir. Direnme hakkı; halkın kendilerine baskı ve zulüm uygulayan yöneticilere karşı kendilerini koruyabilmek amacıyla gerekirse şiddet yoluna başvurarak tepki koymaları olarak tanımlanabilecek bir kavramdır. Böyle bir hakkın bir anayasada yer almasının bu hakkı kötü niyetli kişiler tarafından istismara açık hale getirdiği gibi çeşitli yorumlar yapılmaktaydı. Gerçekten de direnme hakkının hangi koşullarda kullanılabilceği konusunda bir müphemlik söz konusuydu ve bu durum yorumlarda belirtilen tehlikelere yol açabilirdi. Bu nedenle de direnme hakkından 1961 Anayasası'nın yalnızca giriş kısmında söz edilmiştir ve bu hakka ilişkin bir maddeye anayasada yer verilmemiştir (Soysal 1997, ss. 50-51). Bu yolun izlenmesi sayesinde de MBK yapılan darbeye hukuki meşruluk sağlayacak bir dayanak bulmuştur ve gelecekte de direnme hakkından kaynaklı olarak ortaya çıkması muhtemel problemlerin önüne geçmeye çalışmıştır.

1961 Anayasası'nı 1924 Anayasası'ndan ayıran en önemli anlayış farkı hiç şüphesiz ki egemenliğin kullanılışı konusundaki anlayış farkıdır. 1924 Anayasası'nın 4. Maddesi'nde "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup

millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder" denmektedir (Erdem 2012, s. 84). 1961 Anayasası'nın 4. Maddesi'nde ise "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletindedir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır." denmektedir (Erdem 2012, s. 161). Görüldüğü üzere, egemenliği kullanma yetkisi artık 1924 Anayasası'nda olduğu gibi yalnızca TBMM'ye ait bir yetki olarak değil birçok organa ait bir yetki olarak tanımlanmıştır. Bu durum 1924 Anayasası'nda öngörülüş olan "güçler birliği" ve "meclis hükümeti" gibi kavramların da ortadan kalktığı anlamını taşımaktaydı. Egemenlik artık yalnızca TBMM eliyle değil; yasamayı, yürütmeyi ve yargıyı oluşturan yetkili organlar eliyle kullanılacaktır. Bu ifade, 1961 Anayasası'nın güçler ayrılığını kurumsallaştırılmış olması açısından önem taşımaktadır. Yine de şunu da belirtmek gerekir ki; güçler ayrılığında kast edilen aslında yargının, yasamadan ve yürütmeden ayrılmış olmasıdır. Şeklen bakıldığında yasama ve yürütme arasındaki ayrılık da 1961 Anayasası sayesinde hukuki bir dayanak kazanmış gibi görünebilir; ancak bu güçler arasındaki ayrılık yalnızca bunların görevlerinin tanımlanmasından ibarettir. 1961 Anayasası yargı bağımsızlığını ve yargıç güvencesini ayrıntılı bir şekilde ele alırken, yasama ile yürütme ayrımı konusunda ise bu ikisi arasındaki olası çatışmaları önleyecek görev tanımlarını yapmakla yetinmiştir (Soysal 1997, ss. 32-34). Bu düzenlemelerin yapılmasındaysa şüphesiz ki DP'nin kendi içerisinde yaşadığı çatışmaların etkisi olmuştur. DP'nin kendi içerisinde yaşadığı çatışmalar genel olarak parti disiplinin bulunmamasından kaynaklanmaktaydı ve bu durum zaman zaman hükümetin işlemesine dahi engel olmaktaydı. Yapılan bu düzenlemelerle yasamanın ve yürütmenin birbirleriyle çatışması engellenmek istenmiştir.

1961 Anayasası'nın bir diğer önemli özelliği de özerk kamu kuruluşlarının meydana getirilmesidir. Bu husus da hiç kuşkusuz ki egemenliğin bölünmesi amacını taşıyan bir başka düzenlemedir. Örneğin 1961 Anayasası'nın 120. Maddesi'nde: "Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir" (Erdem 2012, s. 192) ibaresiyle üniversiteler özerk kurumlar haline getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın 121. Maddesi'nde ise: "Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir" (Erdem 2012, s. 192) ibaresi yer almıştır ve böylece radyolar ve televizyonlar da özerk kurumlar haline getirilmişlerdir. Bu kurumlara özerklik verilmesi ise 1961 Anayasası'nın geçmiş döneme tepki olarak çoğulcu demokrasi anlayışını benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Üniversitelerin, radyoların ve

televizyonların özgürlüğü de bu bakımdan büyük önem taşımaktadır (Özbudun 2016, ss. 41-42). Ayrıca DP'nin iktidarda olduğu dönemde üniversiteler ve radyolar üzerinde kurduğu baskı da bu kurumların özerk statülü kurumlar olarak yeniden düzenlenmelerinin bir başka nedenidir.

1961 Anayasası'nda çoğulcu toplum yapısını geliştirilebilmesi için birçok başka husus da göz önüne alınmıştır. Siyasi partilerin statüsü anayasal güvence altına alınırken, işçilere toplu sözleşme, grev ve sendikalaşma hakkı tanınmış, tüm vatandaşlara önceden izin almaksızın dernek kurabilme hürriyeti verilmiş ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında çalışan kişilerin bir yargı kararı olmaksızın geçici veya sürekli olarak görevlerinden uzaklaştırılmayacakları anayasada belirtilmiştir. Hiç kuşku yoktur ki bu düzenlemelerin tamamı ülkede çoğulcu anlayışı geliştirme ve toplumdaki fikirsiz zenginliği artırma açısından oldukça olumlu düzenlemelerdir. 1961 Anayasası, temel haklar ve özgürlükler bakımından da oldukça liberal bir tutuma sahiptir. 1924 Anayasası'nın aksine; özgürlüklerin sayılmasıyla yetinilmemiş, birçok hürriyet ayrıntılı bir biçimde anayasada düzenlenmiştir. TBMM'nin özgürlükler üzerindeki tasarruf yetkisinin sınırları da yine anayasada belirtilmiştir. 1924 Anayasası ise TBMM'ye bu açıdan sınırsız bir tasarruf yetkisi vermektedir. Bu nedenle 1961 Anayasası'nın özgürlükler rejimi bakımından 1924 Anayasası'ndan çok daha liberal bir anayasa olduğunu söylemek mümkündür. (Özbudun 2016, s. 43). 1961 Anayasası'nın 11. Maddesi'nde: "Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın özüne sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir" ibaresi yer almaktadır (Erdem 2012, s. 162). Bu madde, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak yapılacak değişikliklerin hangi şartlarda yapılabileceğini belirlemiş olması açısından önemlidir. Yasama organının keyfi bir şekilde temel hak ve hürriyetler üzerinde tasarruflarda bulunması bu düzenleme ile engellenmiştir. Özgürlükler rejimi bakımından takınılan bu liberal tutuma oldukça olumlu olsa da 1961 Anayasası'nın vesayetçi karakteri de göz ardı edilmemelidir.

1961 Anayasası, ideolojik açıdan özlemci olarak isimlendirilebilecek türden bir anayasadır. Tek tek sayılmamış olmakla beraber, Kemalizm'in "altı ok"u 1961 Anayasası'nın birçok bölümünde kendini göstermiştir. Tabii bu ilkelerin bazıları oldukça farklı ve geniş bir biçimde yorumlanmıştı; ancak anayasanın ideoloji olarak Kemalizm'i belirlediği konusunda bir tartışma yoktur (Parla 2016, s. 36). Buna ek olarak

değınılebılecek bır dığer husus da 1961 Anayasası'nın, 1924 Anayasası'na oranla oldukça uzun ve geniş düzenlemelere yer veren bır anayasa olmasıdır. İdeolojik anayasaların genel olarak bır toplumsal ideali gerçekleştirme amacı güttükleri ve bu ideali gerçekleştirmek için de oldukça ayrıntılı ve uzun metinler oldukları düşünıldüğünde 1961 Anayasası'nın ideolojik kaygıları daha rahat anlaşılabilir.

1961 Anayasası'nın ideolojik tutumunu gösteren bır dığer unsur da söz konusu anayasaya koyulan değıştirilmesi mümkün olmayan bır maddenin bulunmasıdır. 1961 Anayasası'nın birinci maddesi: "Türkiye Devleti bır Cumhuriyettir" (Erdem 2012, s. 161) ibaresine yer vermiştir. Dokuzuncu maddede ise: "Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna hakkındaki Anayasa hükmü değıştirilemez ve değıştirilmesi teklif edilemez" (Erdem 2012, s. 162) ibaresine yer verilmiştir. Devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna dair maddenin değıştirilmesinin teklif edilmesinin dahi yasaklanmış olması 1961 Anayasası'nın ideolojik bır anayasa olması hususunu perçinlerken ayrıca söz konusu anayasayı daha katı bır hale getirmiştir.

5.2.3. Siyaset Yasağının Kalkması ve Referandum Süreci

Kurucu Meclis'in toplanmasından oldukça kısa bır süre sonra, 13 Ocak 1961 tarihinde MBK, siyasi faaliyetlere ilişkin yasakları kaldırdı. Bu yasakların kaldırılması, aynı yıl yapılacak olan genel seçimlere hazırlık amacı taşımaktaydı; ayrıca yeni yapılacak anayasanın referandum süreci de yine bu açıdan önem taşımaktaydı. Darbeden önceki partilerden CHP ve CKMP varlıklarını sürdürüyorlardı, DP ise kapatılmıştı. Yasağın kalkmasının ardından CHP'ye ve CKMP'ye ilaveten on bır yeni parti kurulduysa da bu partilerin çoğu kısa sürede kapandı. Yeni kurulan partilerden en önemlisi ise hiç kuşkusuz Adalet Partisi idi (AP). MBK tarafından emekliye sevk edilen generallerden biri olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanlığını yürüttüğü bu parti, tutuklu DP'lilerin ve tasfiye edilen subayların eski konumlarına iade edilmelerini savunmaktaydı. Bu nedenle de hem destekçileri hem de muhalifleri bu partiyi DP'nin devamı olarak görmekteydiler (Zürcher 2016, s. 357). Yine de DP'nin oylarına sahip çıkma iddiasında bulunan tek parti AP değildi. 12 Şubat 1961'de kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) de DP'nin devamı olduğunu iddia etmekteydi; ancak bu partiyi kuran ekip 1955'te DP'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kuran ekibe daha yakın bır kanattan gelmekteydi. Partinin genel başkanı ise MBK'da bır süre Maliye Bakanı olarak da görev

yapan Ekrem Alican'dı. Bu nedenle de YTP'nin MBK ile olan ilişkileri, AP'nin MBK ile olan ilişkilerinden çok daha sıcaaktı. Parti daha kuruluş aşamasındayken bile MBK lideri Cemal Gürsel'in desteğini almayı başarmıştı (Teziç 1976, s. 308).

Siyasi faaliyetlerin yeniden serbest bırakılması ülkedeki siyasi ortamı fikirler bakımından zenginleştirebilecek bir hamleydi ve özellikle yeni bir anayasanın yapımı sırasında yapılacak olan fikri tartışmalar oldukça yararlı olabilirdi. MBK ise bu konuda farklı bir düşünceye sahipti. MBK, anayasa yapımını siyasi değil yalnızca bilimsel bir iş olarak görmekteydi ve siyasetçileri mümkün olduğunda bunun dışında tutmak istemekteydi (Soysal 1997, s. 45). MBK'nın sahip olduğu bu düşüncenin kaynağını ise anlamak zor değildir. DP iktidara geldikten sonra olanlar nedeniyle ordunun siyasilere ve halkın yaptığı seçimlere olan itimadı büyük ölçüde sarsılmıştı. MBK, ülkede yaşanan tüm olumsuzlukları DP'ye mal ederek işin içinden çıkmıştı; ancak DP'yi seçen de bizzat halkın kendisiydi. Yani bu noktada MBK, yalnızca DP'ye değil DP'yi seçen kitlelere de güvensizlik duymaktaydı. 1961 Anayasası da bu güvensizliği gösteren emarelerle doludur; çünkü anayasayı yapan aydınlar da birçok konuda MBK ile paralel düşüncedydiler.

Kurucu Meclis'te 1961 Anayasası olarak kabul edilecek metin üzerinde uzlaşıldıktan sonra sıra metnin halkoyuna sunulmasına gelmişti. 1961 Anayasası için yapılacak olan referandumun tarihi 9 Temmuz 1961 olarak belirlenmişti. Bu tarih ayrıca darbeden sonra halka ilk defa kendini siyasi açıdan ifade etme fırsatı verdiği için önemliydi; çünkü oylamadan çıkacak olan sonuç, halkın darbeye olan bakışını da gösterecekti (Zürcher 2016, s. 357). Siyasi faaliyetler üzerindeki yasak kaldırılmıştı ve siyasi partiler ülke çapında propaganda yapmaktaydılar; ancak ülkede halen MBK iktidarı devam etmekteydi. DP'liler anayasa yapım sürecinden tamamen dışlanmışlardı ve parti ileri gelenlerinin birçoğu da hapsedilmişlerdi. Kamuoyunda bir yandan yeni anayasa yapımıyla ilgili tartışmalar yapılırken bir yandan da Yassıada'da DP'liler yargılanıyordu ve bu mahkemelerin ne kadar bağımsız ve tarafsız olduğu konusu da oldukça tartışmalıydı. Görünürde referandum için anayasanın aleyhine propaganda yapmak yasak değildi; ancak ülkenin siyasi şartları düşünüldüğünde demokratik ve özgür bir siyasi ortamdan da söz etmek imkânsızdır. Ülkenin en büyük siyasi partisinin kapatılması nedeniyle oluşan siyasi boşluğu doldurmak isteyen yeni partiler kurulmuştu;

ancak bu partiler henüz DP'nin yerini tam olarak alabilecek örgütlülüğe ulaşamamışlardı. Eski rejimin liderlerinin hapiste olduğu bir ortamda yapılacak olan oylamada eski rejimi tasvip eden bir tavra bürünmek doğal olarak herkesin cesaret edebileceği bir davranış değildi. Bu nedenle de başta AP olmak üzere, DP'nin halefi olma iddiasını taşıyan partiler referandumda hayır oyu verilmesi için "oylarınız hayırlı olsun" gibi sözlerle üstü kapalı propaganda yapmayı tercih etmişlerdir. Bu bakımdan söz konusu oylama kurucu plebisit olarak nitelendirilemese dahi belli açılardan plebisiter özellikler taşımaktadır.

9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan referandumun sonuçları özellikle MBK açısından oldukça şaşırtıcı olmuştu. 1961 Anayasası, %61,7'lik bir oranla kabul edilmişti; ancak %38,3 gibi ciddi bir kitle anayasaya hayır demişti. Bu durumu daha ilgi çekici yaparsa, anayasaya en yüksek oranda ret oyu veren illerin DP'nin 1950-1960 arasında en güçlü olduğu Batı Anadolu illeri olmasıdır. DP kapatılmıştı, yöneticileri hapsedilmişti ve yurt çapında hiçbir örgüte sahip değildi; ancak bu haliyle bile DP'li seçmen konsolide olmayı başarmıştı ve sandıktan oldukça dikkat çekici bir sonuç çıkmasını sağlamıştı. Bu durum MBK'nın da ürkmesine neden olmuştur. MBK, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılması kararlaştırılan genel seçimlere katılacak partilere bir protokol imzalattı. Bu protokole göre, seçimlere katılacak olan partiler 27 Mayıs darbesini ve DP'lilerin yargılanmalarını hiçbir şekilde propaganda malzemesi yapmayacaklarını dair söz veriyorlardı (Zürcher 2016, ss. 357-358). Bu protokolün amacı hiç kuşkusuz ki DP'nin siyasi arenadaki varlığını tamamen silmek ve unutturmaktı; ancak MBK bunu dahi yeterli görmemiştir. Yassıada'da yapılan yargılamalar 15 Eylül 1961 tarihinde sona erdi ve aralarında Adnan Menderes, Celal Bayar, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın da buldukları on beş kişi idam cezasına çarptırıldı. İçeriden ve dışarıdan gelen tüm baskılara rağmen Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 16 Eylül 1961 tarihinde, Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 tarihinde idam edildiler. Celal Bayar'ın cezası ise yaşı ve hastalığı nedeniyle ömür boyu hapse çevrildi (Karpuz 2015, ss. 198-99). İç ve dış baskılar bu idamların gerçekleştirilmesini önleyememişse de idama çarptırılan diğer DP'lilerin idam edilmeleri önlenememiştir.

Başta Adnan Menderes olmak üzere DP'lilerin idam edilmelerinin sembolik anlamı eski sistemin tamamen tasfiye edilmiş olmasıdır. 1961 Anayasası'na güçlü bir şekilde ret oyu

veren DP'nin halk arasında halen büyük bir itibarı olan liderinin idam edilmesi MBK'nın DP'yi siyasal hayattan tamamıyla temizlemek istediğinin göstergesidir. Menderes her ne kadar bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanmış gibi görünse de o dönemdeki bir mahkemenin MBK etkisinde olmaması son derece düşük bir ihtimale sahiptir. Buna ek olarak, Menderes'in bir uçak kazasından mucizevî bir şekilde canlı olarak çıkması, DP'lilerin bir kısmının ona bazı tanrısal sıfatlar atfetmesine de neden olmuştur. Tüm baskılara rağmen Menderes'in idamının durdurulmamasında halkın bir kısmının gözünde tanrısal sıfatlara sahip efsanevi bir kişilik olarak görülmeye başlanan Menderes'in bu imajının yok edilmesi isteğinin de yattığı söylenmektedir.

15 Ekim 1961 tarihinde 1961 Anayasası'nın kabulünden sonraki ilk genel seçimler gerçekleşti. Seçimlerin sonuçları MBK için yine beklenmedik bir tabloyu ortaya çıkarmıştı. MBK'nın seçimleri rahat bir şekilde kazanmasını beklediği CHP %36,7 oy alabilmişti ve Millet Meclisi'nde 173 milletvekilliğine sahip olmuştur. AP ise beklentilerin üzerine çıkarak %34,7 oranında oy almış ve Millet Meclisi'nde 158 milletvekilliği kazanmıştı (Zürcher 2016, ss. 357-358). DP'nin devamı olma iddiasındaki bir diğer parti olan YTP ise oyların %13,7'sini alarak Millet Meclisi'nde 65 milletvekilliğine sahip olmuştur. Muhafazakâr kitlenin oyunu alan ve DP'nin devamı olduğunu iddia eden bir diğer parti CKMP ise oyların %14'ünü alarak Millet Meclisi'nde 54 milletvekilliğine sahip olmuştur (Teziç 1976, s. 353). Millet Meclisi'nde durum MBK açısından hiç de iç açıcı değildi; ancak CHP'nin birinci parti olması en azından İnönü'nün başkanlık edeceği bir kabine kurulmasını mümkün kılması açısından önemli görülmekteydi. Yine de bu seçimler açık bir şekilde DP'nin ruhunun yaşamaya devam ettiğini göstermişti (Zürcher 2016, s. 358). Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerdeyse bu seçimlerde uygulanan çoğunluk sistemi nedeniyle CHP ağır bir yenilgiye uğramıştı (Karpat 2015, s. 199). AP'nin kazandığı 71 senatörlüğe karşılık CHP yalnızca 36 senatörlük kazanabilmişti. Diğer partilerden CKMP 16 senatörlük kazanırken, YTP ise 27 senatörlük kazanmıştı (Teziç 1976, s. 353).

Anayasanın kabul edilmesi ve genel seçimlerin sonuçlanmasıyla ülkedeki MBK yönetimi de sona erdi. Ordu, seçimlerin beklendiği gibi sonuçlanmaması nedeniyle bu sonuçları geçersiz saymaya yeltendiyse de bu fikirden daha sonra vazgeçilmiştir. Bu vazgeçişte de CHP lideri İsmet İnönü'nün büyük payının olduğu söylenmektedir.

Seçimlerin sonucunun da kabul edilmesiyle birlikte MBK'nın lideri Orgeneral Cemal Gürsel, 26 Ekim 1961 tarihinde TBMM'de yapılan seçimle Cumhurbaşkanı seçildi. MBK'nın diğer üyeleri ise tabii senatör sıfatıyla Cumhuriyet Senatosu'nda görev yapmaya başladılar. Cumhurbaşkanlığı için AP'nin destek verdiği aday olan Ali Fuat Başgil ise gelen baskılar nedeniyle Cemal Gürsel karşısında adaylıktan çekilmek zorunda kalmıştı; yani MBK'nın vesayeti fiilen halen sürmekteydi. 1961 Anayasası'na ve MBK yönetiminde yapılan diğer kanunlara dokunulmaması koşuluyla sivil yönetime geçiş kabul edildi. CHP ile AP arasında yapılan ilk koalisyonla birlikte Türkiye askeri vesayetinin baskısı altında da olsa yeniden sivil yöneticiler tarafından yönetilmeye başlandı; ayrıca 1961 Genel Seçimleri Türkiye'nin daha önce karşılaşmadığı koalisyon hükümetleriyle ilk kez karşılaşması açısından da önemlidir (Karpaz 2015, s. 199).

5.3. DEMOKRASİ AÇISINDAN 1961 ANAYASASI'NIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1960 İhtilali'ne DP ve sonrasında da DP'nin devamı olarak kurulacak olan partilerin çizgisinde olanlar direkt olarak cephe almışlardı. Bunlara göre, 1960 İhtilali milli iradeye ve egemenliğe ters düşen bir davranışın tezahüründen öte bir anlam taşımamaktaydı. Örneğin Bayar; 1960 İhtilali'ni Osmanlı dönemindeki geleneksel ordu-medrese işbirliğinin devamı olarak görmektedir. Ona göre buradaki tek farklılık, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte medreselerin yerini üniversitelerin ve aydınların almış olmasıdır (Tanör 1994, ss. 11-12). Bu tür düşünceler ise büyük ölçüde DP'lilerin söz konusu anayasanın yapım sürecinden tamamen dışlanmış olmalarından kaynaklanmıştır.

1961 Anayasası'nın yapılış süreci demokratik teamülleri karşılamaktan oldukça uzaktır. DP, askeri bir darbe ile devrildikten sonra DP'liler hükümette oldukları süre içerisinde yaptıkları icraatlar dolayısıyla tutuklanarak cezaevine gönderilmişlerdir. Bu durum demokrasi açısından oldukça problemlidir ve bunun doğal görülüp kabul edilmesi imkânsızdır. Bir siyasi partinin yöneticilerinin hükümette oldukları süre içerisinde yaptıkları icraatlardan dolayı yargılanmaları ve sonunda da idama mahkûm edilmeleri ülkedeki demokrasinin sağlıklı ve huzurlu bir biçimde işlemlerini imkansız kılar; çünkü bu durum gelecek hükümetlerin de icraatlarında sağlıklı ve özgür bir tutum almalarına engel olur. Halkın oyunu alarak güçlü bir şekilde iktidara gelen bir partinin

yöneticilerinin yargılanarak idam edilmiş olmalarını bu bakımdan Türkiye için büyük bir demokrasi ayıbı olarak değerlendirmek gerekir. Üstelik DP'lilerin yargılandığı mahkemelerin tarafsızlığı ve bağımsızlığı konusundaki şüpheler de yersiz ve gereksiz olarak görülebilecek şüpheler değildirler. Bu nedenle de Türkiye'nin demokrasisini geliştirme süreci içerisinde 1961 İhtilali sonucunda yaşanan bu durumu, gelecek hükümetlerin de huzur içerisinde çalışmalarını engelleyecek nitelikte büyük bir geri adım olarak değerlendirmek mümkündür.

1961 Anayasası'nın Türkiye açısından yarattığı en önemli problemlerden biri, ordunun vesayetçi anlayışını hukuki bir temele dayandırmasıdır. Milli Güvenlik Kurulu ve tabii senatörlük gibi kavramların demokratik hayata girişleriyle beraber egemenliğin halk iradesine dayanması konusundaki görüş dayanaksız kalmaya başlamıştır. Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu bir hale getirilmesi ise ordunun liderinin protokoldeki yerinin yükselmesi anlamını da taşıdığı için ordunun vesayetçi rolünün psikolojik olarak da tanımlanması anlamına gelmektedir. MBK'nın lideri olarak görülen Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ve karşısına aday olarak çıkartılan Ali Fuat Başgil'in çekilmek zorunda kalması da ordunun sivil siyaset üzerindeki gücünü göstermiştir. Cemal Gürsel'den sonra da Türkiye'de uzun bir süre boyunca Cumhurbaşkanlığı makamı asker kökenli kişiler tarafından doldurulacaktır.

1961 Anayasası'nın yapılış süreci oydaşmacı bir demokrasi anlayışını esas almadığı için bu anayasanın katılımcılığı esas alan demokratik bir usulle yapıldığını söylemek de zordur. TM, halkın doğrudan oyuyla seçilmiş bir meclis değildi. Halkın temsili kısmi ve dolaylı bir şekilde sağlanmıştı. Mecliste CHP'nin ve CKMP'nin temsilcileri vardı; ancak darbe yapıldığı sırada ülkenin en büyük partisi olan DP kapatıldığı gibi Kurucu Meclis'te eski DP'li veya DP'ye yakın olan hiçbir üye bulunmamaktaydı. Bu durum da darbe gerçekleştiğinde MBK her ne kadar aksini iddia etmiş olsa da yapılan darbenin DP'ye karşı yapıldığını açıkça ortaya koymuştur. MBK'nın darbeyi baştan itibaren DP'ye karşıt tavır alacak bir biçimde mi planladığı tartışmalıdır; ancak darbe sonrasında alınan tavrın DP'yi dışlayıcı ve yok sayıcı olduğu konusunda bir şüphe yoktur. DP'li yöneticilerin yargılamalarının sürdüğü bir ortamda DP'lilerin süreçten tamamen dışlanacağı bir biçimde yeni anayasa tartışmalarının yapılması ve hazırlanan metnin halkoyuna sunulması, DP kapatılmış olmasına rağmen ülkedeki halen en büyük seçmen

grubu olan DP'lilerin bu anayasaya karşı müspet bir tavır takınmalarına engel olmuştur. DP'liler 1961 Anayasası'na içerikten bağımsız bir şekilde karşıt bir tavır almışlardır ve yapılan halkoylamasında da DP'lilerin bu tavrı açıkça görülmüştür. 1961 Anayasası referandumla kabul edilmiştir; ancak verilen hayır oylarının oranı, söz konusu anayasanın meşruiyetini sorgulatacak nitelikte yüksek olmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra 1961 Anayasası'nın tartışılmaya başlanması ve değişikliklere uğraması yolundaki söylemler, ordunun vesayetçi anlayışının sürmesine rağmen kendilerini göstermeye başlamışlardır.

Türkiye'nin günümüzde dahi tam olarak aşamadığı ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetçi anlayışının yerleşerek kurumsal bir kimlik kazanması ilk defa 1961 Anayasası'yla kanuni bir çerçeve bulduğu için söz konusu anayasayı Türkiye'de askeri vesayetlinin başlangıcı açısından milat kabul etmek mümkündür. Her ne kadar ordunun siyaset üzerindeki etkisinin temeli Osmanlı İmparatorluğu'na kadar dayandırılabilse de ordunun siyaset üzerindeki vesayetini kurumsallaştıran ilk belge 1961 Anayasası'dır. Bu anlayış daha sonra yapılacak olan anayasa değişikliklerinde, 1982 Anayasası'nda ve daha sonrasında da kendini göstermeye devam edeceği için ordunun vesayetini kurumsal bir hale getiren ilk belge olan 1961 Anayasası'nın milat olarak görülmesinde bir yanlışlık bulunmamaktadır.

1961 Anayasası'nın vesayetçi anlayışı yalnızca ordunun kendi konumunu güçlendirmek istemesinden kaynaklanmamaktadır. Söz konusu anayasa bir tepki anayasasıdır ve içeriği tamamıyla 1950-1960 arasındaki siyasi gelişmelere olan tepkinin neticesidir. Otoriter CHP'ye tepki olarak kurulan ve güçlü bir şekilde iktidara gelen DP'nin kısa zamanda tepki gösterdiği CHP gibi otoriter bir tavra bürünmesi devrin yöneticileri ve anayasa yapıcıları tarafından sistemsal bir problem olarak görüldüğü için siyasal sistem tamamen yeniden yaratılmıştır. Çoğunluk sisteminin yerine nispi temsil sisteminin getirilmesiyle beraber mecliste güçlü çoğunlukların elde edilmesi engellenmeye çalışılmıştır. TBMM iki kanada bölünerek yasama organının üzerinde bir kontrol mekanizması kurulması amaçlanmıştır. Tarafsız ve partiler üstü bir kişilik haline getirilen Cumhurbaşkanı'nın, siyasi aktörler arasındaki anlaşmazlıkları çözecek ve aktörler arasında denge sağlayacak bir figür olması planlanmıştır. Anayasa Mahkemesi kurularak TBMM'nin işlemlerinin anayasal denetimi mümkün kılınmıştır ve böylece

yasama organı üzerinde bir de yargı denetimi mekanizması yaratılmıştır. Anayasanın giriş kısmında direnme hakkından bahsedilmesi de yine 1950-1960 arası siyasi gelişmelere olan tepkinin bir diğer yansımasıdır. 1961 Anayasası genel olarak sivil siyasete ve doğal olarak da milli iradeye olan bir güvensizliğin tezahürüdür; söz konusu anayasa sivil siyasetçilerin yaptıkları hatalar sonucunda halk tarafından seçimlerde cezalandırılacaklarına dair bir inancın ifadesi olarak görünmemektedir.

1961 Anayasası'nın kazanımlarına bakıldığında ise ilk göze çarpan unsur, 1961 Anayasası ile anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesinin ilk kez sağlanmış olmasıdır. 1924 Anayasası, anayasaya aykırı bir kanun çıkarılmayacağını söyleyerek bu üstünlüğü ifade etmişti; ancak bu konuda hiçbir denetim mekanizması öngörmediği için fiili durumda böyle bir üstünlükten söz edilememektedir. 1961 Anayasası ilk defa anayasanın üstünlüğünü somutlaştıran bir belge olarak büyük önem taşımaktadır (Tanör 1994, s. 19). 1961 Anayasası'nın Türkiye'ye sağladığı bir diğer önemli kazanım ise çoğulcu toplum yapısının sağlanması ve özgürlükler rejimi bağlamında yaptığı değişikliklerdir. Bu anayasanın sağladığı ortam ve getirilen yeni seçim sistemi sayesinde sivil siyasette birçok farklı görüş ve birçok yeni siyasi parti ortaya çıkmıştır ve bunların birçoğu mecliste temsil imkânı da bulmuştur. Bu kazanımların korunamaması ise anayasanın oydaşmacı bir yöntemle yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Daha yapılış aşamasında toplumda en geniş desteğe sahip olan bir partiyi karşısına alan bir anayasa doğal olarak içeriğinden bağımsız bir şekilde söz konusu partinin yandaşları tarafından tepkiye maruz kalmıştır ve zaten hiçbir zaman da tam anlamıyla sağlıklı bir biçimde uygulanamamıştır. Özellikle, başta AP olmak üzere kendini DP'nin siyasi anlamda mirasçısı olarak gören oluşumlardan büyük tepki alan 1961 Anayasası, yürürlükte olduğu sürece bu oluşumlar tarafından ülkedeki problemlerin kaynağı olarak işaret edilmiştir. AP'nin kısa sürede güçlü bir şekilde iktidara gelmesi ve uzun süre iktidarda kalması da bu tartışmaları daha da artırmıştır; ancak ilginç şekilde anayasada 1971 yılında yapılan önemli değişiklikler AP tarafından değil yine ordunun baskısıyla yapılmıştır. 1961 Anayasası'nın, yasanın ve yürütmenin elini kolunu bağladığı için yükselen terörün ve anarşinin engellenmesinde iktidarları çaresiz bıraktığına dayanan bu söyleme katılmak mümkün değildir; zira söz konusu anayasanın AP gibi kendisini uygulama konusunda ayak sürüyen bir iktidar baştayken ülkede ortaya çıkan problemlerin çözümüne dayanak olması zaten mümkün

değildir. AP'nin ve kitesinin 1961 Anayasası'na karşı olan tavrı, anayasanın yapılış biçimine olan eleştiriler bir kenara bırakıldığında ideolojik ve zaman zaman da demagojik argümanların ötesine çoğu zaman geçmemektedir. Bu tavır, anayasada 1971'de yapılan çok kapsamlı değişikliklere rağmen devam etmiştir ve sonuç olarak 1982 yılında 1961 Anayasası'ndan her anlamda çok farklı yeni bir anayasa yapılmıştır. 1982 Anayasası'nı yapanlar ve 1961 Anayasası'na karşı olanlar ise genel olarak aynı fikirde birleşmişler ve 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerin Türkiye için lüks olduğunu ve toplumun bu tür özgürlüklerin değerini idrak edecek kadar olgun olmadığını iddia etmişlerdir.

1961 Anayasası ideolojik bir anayasadır; ancak öngördüğü toplumsal tahayyülü gerçekleştirme konusunda başarısız olmuştur. Söz konusu anayasayı yapan kişilerin genel olarak liberal ve sosyal demokrat eğilimli olduğu anayasanın metninden anlaşılmaktadır. Siyasal katılım, sivil toplumun gelişmesi ve sosyal devlet gibi kavramlar açısından incelendiğinde görülecektir ki 1961 Anayasası, Türkiye'de bugüne kadar yapılmış anayasalar içerisinde en olumlu niteliklere sahip anayasadır. Tam olarak uygulanamamış olmasına karşılık; bu anayasanın yaratmış olduğu ortam ülkedeki siyasi ve fikri hayatı gerçekten de canlandırmıştır. Ülkede tabu olarak görülen birçok fikir ve düşünce kamuoyuna açık bir şekilde ifade edilebilmiş ve hatta 1960 öncesinde düşünülemeyecek bir şey olmuş ve sosyalizmi parti ideolojisi olarak kabul eden "Türkiye İşçi Partisi (TİP)" gibi bir parti meclise girmeyi başarmıştır. Buna karşılık 1961 Anayasası, bahsedilen faktörler nedeniyle hiçbir zaman toplum tarafından tam anlamıyla benimsememiştir ve bu yönü nedeniyle biraz da siyasi partilerin oy alma kaygısından kaynaklı olarak boy hedefi haline getirilmiştir. Bir darbe ürünü olan 1961 Anayasası'nın başarılı olduğu tek konu ise muhtemelen askeri vesayeti kurumsallaştırmış olmasıdır. Söz konusu anayasanın 1971'de uğradığı büyük çaplı değişikliklerde yine ordunun parmağı vardır. 1961 Anayasası'nı ortadan kaldıran 1982 Anayasası ise yine bir darbenin ürünüdür.

6. 1970-1980 ARASI TÜRK SİYASİ HAYATININ MESELELERİ

1980 İhtilali'ni tetikleyen olayları 12 Mart 1971 tarihinden de önceye dayandırmak mümkündür; çünkü 1961 Anayasası kabul edildiği tarihten itibaren söz konusu anayasa toplumun bir kısmı tarafından kabul görmemişti. Bu durum da toplumun bu kesiminin özelemlerini yansıtan siyasi oluşumların 1961 Anayasası ile bir çekişme içine girmelerine neden olmuştu. Bu çekişme ortamına ek olarak çeşitli sebeplerden dolayı ülkede anarşinin ve terörün yükselmesi, ekonomik zorlukların artması ve siyasetin bu problemleri çözmedeki yetersizliği 1980 yılında ordunun bir kez daha yönetime el koymasıyla sonuçlanacak bir zinciri başlatmıştır. Bu dönemi 12 Mart 1971 öncesinden başlayarak bölümler halinde ayrıntılı incelemek daha faydalı olacaktır.

6.1. 12 MART 1971 MUHTIRASI ÖNCESİ SİYASİ ORTAM

12 Mart 1971 tarihinde AP hükümetine verilen muhtıra ile Demirel'in ordu tarafından istifaya zorlanması, Türkiye'nin siyasal hayatındaki önemli dönüm noktalarından biridir. Demirel'in muhtıra verilmesi yoluyla istifaya zorlanması esasen birçokları için pek de şaşırtıcı olmamıştır; hatta ordu içerisindeki hangi hizbin verilen muhtıradan sorumlu olduğu tam olarak anlaşılamadığı için sonradan muhtıraya muhalif olacak birçok isim dahi başta muhtırayı desteklemiştir. Örneğin; 1961 Anayasası'nın öngördüğü reform hareketlerinin taraftarları olan liberaller, muhtıranın ordu içerisindeki reformcular tarafından verildiğini ve Demirel'in devrilme nedeninin de bu reformları yapmaktaki ayak sürüyen tavrı olduğunu düşünmüşlerdir; ancak durumun böyle olmadığı daha sonradan anlaşılmıştır (Ahmad 2014, ss.285-286).

1969 Genel Seçimleri sonucunda ikinci kez tek başına iktidara gelmeyi başaran AP, bu dönemde iktidarda eskisi kadar rahat olamamıştır. AP, gereken üçte iki çoğunluk sağlandığı takdirde 1961 Anayasası'nın değiştirileceği vaadinde bulunarak girdiği bu seçimlerde %46,5 oranında oy alarak 450 sandalyeli mecliste 256 milletvekiliği elde etmişti; ancak Demirel'in genel başkan olmasından beridir dinmeyen AP içerisindeki huzursuzluklar da bu dönemde tekrar su yüzüne çıkmaya başlamışlardır. İktidara geldiği günden beri sermayedarlar ile iyi geçinen AP'nin ilk defa bu dönemde sermaye kesimleriyle olan ittifakı bozulmaya başlamıştır. DP'nin geleneksel mirasçısı olarak DP

döneminde zenginleşen Anadolu iş adamları ile daima iyi geçinen AP, zamanla tavrını değiştirerek ülkedeki tekeli sermayeden yana tavır koymaya başlayınca bu politikalara tepki olarak parti içerisinde de muhalefet başlamıştır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı da yapmış olan Necmettin Erbakan, AP'ye tepki olarak Anadolu sermayedarları temsil amacıyla siyasete girmiştir ve Konya'dan bağımsız olarak milletvekili olmuştur. Daha sonra da 8 Şubat 1970 tarihinde muhafazakâr ve İslamcı bir ideolojiye sahip olan Mili Nizam Partisi'ni (MNP) kurarak, AP'den kopmaya meyilli muhafazakârları toparlamaya çalışmıştır (Teziç 1976, ss. 302-303). Demirel'in yaşadığı problemler bununla da sona ermiyordu. AP içerisinde İslamcı kanadın yanında DP döneminden beridir geleneksel olarak AP seçmeni olan, toprak ağaları ve Anadolu esnaflar da gidişattan memnun değildi; çünkü ülkenin ekonomik finansmanı için koyulan vergiler genel olarak bu kesimin sırtına binmekteydi. AP içindeki tüm muhalifler birleşerek, bütçe oylamasında meclisteki diğer muhalefet partileriyle hareket edince Demirel Başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı; ancak meclis içerisinde alternatifi olmaması nedeniyle 1970 yılının Mart ayında Demirel yeni bir kabineyle tekrar Başbakan oldu (Zürcher 2016, ss. 365-366). Demirel'in tekrar Başbakan olması ve güvenoyu alabilmesi ise Türkiye'deki Alevi kesimin partisi olarak bilinen Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) hükümetten yana oy kullanması sayesinde gerçekleşebilmişti (Çaylak ve Baran. 2014, s. 448).

Demirel alternatifsizlik yüzünden yeniden Başbakan olmuştu; ancak AP içerisindeki huzursuzluklar halen dinmiş değildi. Demirel, yeni oluşturduğu kabinede parti içerisindeki muhalifleri tamamen dışlayarak yalnızca kendine yakın isimlerden oluşan bir kabine kurmuştu. Bununla da kalmayan Demirel, parti içerisinde muhalefet temizliğine girişmiş ve bütçe oylamasında ret oyu vererek hükümetin düşmesine neden olan milletvekillerinin bir kısmının partiden ihraç edilmelerini sağlamıştır. Partideki muhafazakar kanadın lideri olarak görülen Saadettin Bilgiç ise partiden bir yıllığına ihraç edilmiştir. Bu strateji ile Demirel hem parti içi muhalefetten bir süre için kurtulmuş hem de ağır bir ceza vermediği için partinin parçalanmasına neden olacak türden bir galeyanın ortaya çıkmasının önüne geçmiş olacaktı; ancak bu strateji işe yaramadı. Birçok politikacı AP'den istifa ederek Ferruh Bozbeyle tarafından kurulan Demokratik Parti'ye geçtiler. Demokratik Parti'nin kurucuları arasında birçok eski

DP'nin de yer alması AP içerisindeki parçalanmayı daha da hızlandırmıştır (Seydi 2014, s. 259-267).

AP kendi içindeki problemlerle uğraşırken, ana muhalefet partisi olan CHP'nin durumu da AP'den pek farklı değildi. 1965 Genel Seçimleri öncesinde "ortanın solu" isimli bir kavram ortaya koyarak bunu partinin ideolojisi olarak kabul eden CHP yönetimine parti içerisinde büyük itirazlar gelmekteydi. CHP'nin bu ideolojiyi kabul etme gerekçeleri 1961 Anayasası'nın ideolojik anlamda ortanın solu fikriyatını benimsemiş olması ve o dönemde yükselen aşırı sol akımların başka türlü kontrol altına alınamayacak olması şeklinde izah edilmiştir. 1965 Genel Seçimleri'nde CHP'nin uğradığı yenilgi, bu politikayı daha da tartışmalı hale getirdiyse de genel başkan İnönü, söz konusu politikadan taviz vermemiştir. 1966 yılında yapılan kongrede ortanın solu fikriyatının savunucularından biri olan Bülent Ecevit, muhaliflerin tüm çabalarına rağmen genel sekreterliğe seçilmiştir. Bu durum; CHP'nin örgütlerinin ve tabanının da ortanın solu projesini benimsediğini ve büyük oranda desteklediğini göstermiştir. Ecevit'in genel sekreterliğe seçilmesi ise CHP içerisindeki çekişmeleri daha da alevlendirmiş ve sonuçta muhalifler, 30 Nisan 1967'de CHP'den istifa ederek 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisi'ni (GP) kurmuşlardır. Bu parti daha sonra adını Milli Güven Partisi (MGP) olarak değiştirecektir. CHP'den ayrılarak GP'yi kuranlar, yalnızca parti içerisindeki sağ-sol tartışmalarından dolayı ayrılmamışlardı. Bu milletvekilleri, CHP içerisindeki sermayedarların ve bürokratların da temsilcileriydi ve CHP içerisindeki değişimle birlikte bu kişilerin parti içerisindeki konumları da sarsılmıştı. CHP'nin 1970 yılının temmuz ayında yaptığı kongrede, partinin halkla kucaklaşması ve eski bürokratik görüntüsünden sıyrılması gerektiği şeklindeki söylemlerin büyük ölçüde kabul görmesi de bunun net bir göstergesidir (Teziç 1976, ss. 294-296).

Bu dönemde siyasi hayatta meydana gelen dikkat çeken gelişmelerden biri de MBK'dan tasfiye edilerek yurt dışına gönderilen Alparslan Türkeş'in Türkiye'ye dönerek arkadaşlarıyla beraber CKMP'ye katılmasıydı. Türkeş o kadar etkili bir figürdü ki CKMP'ye katıldıktan kısa bir süre sonra partiyi adeta ele geçirmiştir. 1965 yılının sonlarına doğru Türkeş tarafından yazılan ve "Dokuz Işık" ismiyle yayınlanan bir kitapçıkla CKMP'nin yeni ideolojisi ilan edildi (Zürcher 2016, ss. 371-372). Türkeş'in yönetimi altında aşırı milliyetçi, militarist ve hem komünizme hem de kapitalizme

düşman bir ideoloji benimseyen CKMP, 1969 yılının Şubat ayında yapılan kongreyle ismini yeni ideolojisini yansıtacak biçimde "Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)" olarak değiştirmiştir (Ahmad 2016, s. 172). MHP zamanla gücünü ve tabanını genişleterek ülkedeki en önemli siyasal figürlerden biri haline gelecektir.

Kendini ülkedeki solun meşru siyasi zemindeki yegâne temsilcisi olarak gören Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise 1970'lere girilirken zor durumdaydı. Seçimlerde istenen başarının gösterilememesi ve alınan oyların da genel olarak TİP'in hedef kitlesi olan işçilerden ve köylülerden gelmiyor olması hem parti içerisindeki hizipleşmeleri hem de parti dışındaki sol çevrelerden gelen eleştirileri artırmıştı. O dönemde Marksistler arasında "Milli Demokratik Devrim (MDD)" ve "Sosyalist Devrim" adı verilen iki farklı görüş yaygın olarak benimsenmişti. Milli Demokratik Devrim görüşünü benimseyenler, Türkiye'nin sosyalist bir devrime hazır olmadığını; çünkü proletaryanın güçlü ve sınıf bilincine sahip bireylerden oluşmadığını bu nedenle de devrimin yalnızca devrimci aydınların ve subayların önderliği ile gerçekleşebileceğini savunmaktaydılar. Bu grubun başını Mihri Belli çekmekteydi. Sosyalist Devrim görüşünü benimseyenler ise Türkiye'nin demokratik yollarla gerçekleşecek bir devrime tamamıyla hazır durumda olduğunu düşünmekteydiler. Bu durumda da yapılması gereken, meşru zeminde TİP'in önderliğinde örgütlenerek işçilerin sınıf bilincini artırmak ve bu yolla da devrimin gerçekleşmesini sağlamaktı. TİP ile MDD'ciler arasındaki tartışmalar bu şekilde sürüp giderken SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi TİP'in bölünmesine yol açtı. Genel başkan Mehmet Ali Aybar, işgali kınamıştı; ancak partinin etkili isimlerinden Sadun Aren ve Behice Boran gibi isimler bu konuda Aybar ile aynı fikirde değillerdi. MDD grubu ise Türkiye'nin feodal bir toplum olup olmadığı konusundaki ideolojik anlaşmazlıktan dolayı bölünmüştü. MDD'cilerin aşırı kanadından bazı kişiler bu dönemde siyasal mücadelenin yeterli olmadığını savunarak silahlı mücadelenin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi örgütler bu dönemde kurulmuşlardır. Bu örgütler daha sonra silahlı terör eylemlerine girişerek ülkedeki istikrarsızlığı artırmak yoluyla bekledikleri türden bir devrimin yapılabilmesi için mücadele etmişlerdir. MDD'cilerin ordudaki ilerici subaylarla devrim yapacaklarına olan inançları ise 15-16 Haziran 1970'te İstanbul'daki işçi eylemlerinin ordu tarafından sert şekilde bastırılmasıyla büyük ölçüde sarsılmıştır (Zürcher 369-372).

1969 Genel Seçimleri sonrasında artan öğrenci eylemleri ve bu eylemlerin zamanla şiddet eylemlerine dönüşmesi siyasal ortamda büyük bir gerginlik ve umutsuzluk yaratmaktaydı. Öğrenci olaylarına ek olarak işçilerin grevlerinin başlaması ve bunların da sokak çatışmalarına dönüşmesi AP'nin iktidar partisi olarak bu sorunları çözmekte yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmaktaydı. Gerçekten de AP, bu sorunları çözmek konusunda gerekli önlemleri alamıyor ve meselelere çoğu zaman gereğinden fazla pasif yaklaşıyordu. AP'nin bu tavrı ise hem sağcılardan hem solculardan büyük tepki alıyordu. Sağcılara göre sorunlar solculardan kaynaklı olduğu için AP ülkedeki solcuları tamamen bastırmak suretiyle sorunu çözmeliydi. Solcular ise bu görüşün aynısına tek bir farkla sahipti; onlar problemleri yaratanların ve bu nedenle de bastırılması gerekenlerin sağcılar olduğunu düşünmekteydiler. İki tarafın da bu şekilde radikal bir tutum almış olması ise olayların yatışmasını büyük ölçüde engelleyen en önemli faktördü. Sokaklardaki mücadele genel olarak MHP'nin gençlik örgütü olarak bilinen; ancak kamplarda paramiliter tarzda silah eğitimi de alan gençlerden oluşan "Ülkü Ocakları" ile silahlı mücadele vasıtasıyla Türkiye'yi devrime götürme gayesi güden solcu gençlerden oluşan ve "Devrimci Gençlik (Dev-Genç)" ismiyle de anılan "Türkiye Devrimci Gençler Federasyonu" arasında yaşanmaktaydı. Yaşananlar nedeniyle AP yalnızca halk nezdinde değil TBMM'de de zor durumda kalmaktaydı. CHP, AP'yi sorunların çözümü noktasında basiretsiz davranmakla ve silahlı grupların iki kanadına karşı tarafsız davranmıyor olmakla suçlamaktaydı. AP ise alınacak sert bir tedbirin sorunları daha da derinleştireceğinden hareketle pasif bir siyaset izlemeyi sürdürme taraftarıydı (Çaylak ve Baran 2014, s. 452).

Demokratik Parti'nin kurulması ve AP'nin meclisteki çoğunluğunu kaybetmesiyle Başbakan Demirel'in duruma hâkim olma konusundaki güçsüzlüğü iyice ortaya çıktı. Demirel AP'ye dahi hâkim olamadığı gibi düşürülen hükümetinin yerine yenisini kurmakta da zorlanmıştı. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 13 Ocak 1971'de yaptığı açıklamayla Demirel'in bir süre geri çekilmesinin iyi olacağını söylediysen de bu konuda tavsiyenin ötesinde bir yetkisinin olmadığını da dile getirmiştir (Ahmad 2014, s. 250). Asker kökenli bir Cumhurbaşkanı olan Sunay'ın bu sözleri özellikle zamanlaması açısından manidardır. Demirel ise ülkedeki problemlerin giderilememesi konusunda 1961 Anayasası'nı hedefe koyarak, bu karakterdeki bir anayasanın varlığının ülkedeki problemlerin çözümüne engel olan birinci faktör olduğunu işaret ediyordu.

Ülkedeki gittikçe büyüyen problemlere ve ordunun rahatsızlıklarına rağmen AP'nin seçimlerden tek başına iktidar olarak çıkmış olması birçok çevreyi AP'nin demokratik biçimlerle iktidardan düşürülemeyeceği konusunda ikna etmişti. 12 Şubat 1971 tarihinde Bursa'da bir açılışa katılan Cumhurbaşkanı Sunay'ın bu ziyaretini yarıda keserek Eskişehir'e gitmesi ve ordudaki üst düzey komutanlarla toplantı yapması yaklaşmakta olan askeri müdahalenin bir diğer önemli bir işaretiydi (Çaylak ve Baran 2014, ss. 453-454). Aynı dönemde Demirel, bir beyanında erken bir seçimin yapılabileceğinden bahsediyordu; ancak bu mümkün olmayacaktı. AP bölünmüş olmasına rağmen parti içerisinde halen Demirel'in birçok muhalifi bulunmaktaydı. 8 Mart 1971'de AP içerisindeki problemlerin çözülmesi amacıyla yapılan toplantıda Demirel her şeye rağmen partideki hâkimiyetini korumayı başarabildi; ancak 12 Mart 1971'de ordunun yüksek kademesi tarafından verilen muhtıra neticesinde Demirel Başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı (Ahmad 2014, ss. 250-251).

6.2. 12 MART ARA REJİMİ DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER VE ETKİLERİ

Muhtıra, genel olarak Demirel'i ve AP'yi eleştiriyordu ve ülkedeki anarşiyi sona erdirecek reformları Atatürkçü bir görüşle bir an evvel uygulayacak güçlü bir hükümetin kurulması gerektiğini belirtiyordu. Bu taleplerin karşılanmaması halindeyse ordu, anayasal görevini yerine getirecek ve yönetime doğrudan el koyacaktı. Verilen muhtırayla alakalı birçok tartışma hemen başladı. Bu tartışmalar sonucunda ortaya atılan en önemli görüş, ordudaki düşük rütbeli subayların 27 Mayıs benzeri bir harekât planladıkları ve ordunun komuta kademesinin buna engel olmak için muhtıra verdiği yönündeydi. Muhtıradan kısa bir süre sonra ordu içerisinde yapılan tasfiyeler, bu görüşü destekler nitelikteydi ancak bu konuda kesin bir kanıt bulunmamaktaydı. Siyasetçiler ise muhtıraya genel olarak olumsuz tepki göstermişlerdir. Demirel muhtıra verilir verilmez istifa etmiştir, CHP lideri İnönü ise ordunun siyasete karışmasından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir. Buna rağmen kısa bir süre sonra Demirel de İnönü de müdahaleye olan tavırlarını yumuşatmışlardır (Zürcher 2016, ss. 373-374).

MDD'ciler verilen muhtırayı başta oldukça olumlu karşılamışlardır. Ordu içerisindeki devrimci subayların darbe yaptığını sanan birçok MDD'ci, Demirel'in istifasından oldukça hoşnut olduğu gibi sol görüşlü birçok aydın da darbeyi övücü bir tavır içine

girmiştir. İstifa eden Demirel ise parti mensuplarını sakin davranmaları konusunda uyararak olabilecekleri sakin bir şekilde beklemeye geçmiştir. Demirel'in muhtırayı bu kadar sakin bir biçimde karşılamasının nedeni, ordunun içerisindeki 27 Mayıs benzeri bir harekât planlayan güçlerin darbe yapmasının engellenmesi amacıyla muhtıra verildiğinin kendisine izah edilmesine bağlanmaktaysa da bu konuya dair net bir kanıt bulunmamaktadır. İnönü ise başta muhtırayı kınamışsa da Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başkanı gibi bazı askeri yetkililerle görüştüğünden sonra tavrını yumuşatmıştır; ancak İnönü'nün tavrındaki yumuşama CHP içerisinde tartışmalara yol açmıştır (Fedayi 2014, s. 494).

12 Mart 1971 Muhtırası'nın verilmesi çoğu kişi tarafından şaşırtıcı olmamıştı; çünkü siyasi ortam böyle bir şeyin olacağına habercisiydi; ancak muhtırayı verenlerin nasıl hareket edeceklerine dair hiç kimsenin bir fikri yoktu. Tıpkı siviller gibi ordu da kendi içerisinde birçok farklı hizbe bölünmüştü ve muhtırayı veren kanadın hangi görüşten olduğu bilinmemekteydi. Muhtıra metnine bakıldığında zaman meselede 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni yapan güçlerin ağırlığı olduğu düşünülmekteydi; çünkü metin 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformların tamamlanmasından ve bu reformları Atatürk'ün görüşlerinin ışığında ve demokratik ilkeler çerçevesinde yapacak bir hükümetin kurulmasından söz ediyordu (Ahmad 2016, s. 177). Cumhurbaşkanı Sunay 15 Mart 1971'de parti liderleriyle bir araya geldi; ancak MNP, MHP, TBP ve TİP liderleri toplantıya çağrılmamışlardı. Toplantıda AP, CHP, MGP ve Demokratik Parti liderleri Sunay ile bir araya gelmişti. Bu toplantının amacı, muhtıra sonrası kurulacak olan partiler üstü hükümete başkanlık edecek kişinin bulunmasıydı. Bu kişinin iyi seçilmesi şarttı; çünkü Cumhuriyet Senatosu'ndaki eski MBK üyelerinden oluşan "Milli Birlik Grubu (MBG)" tarafından da kabul göreceği bir aday bulunması gerekmekteydi. Sonuç olarak CHP içinde İnönü'nün de güvendiği isimlerden biri olan Nihat Erim'de karar kılındı. Erim'in Başbakan olması üzerinde karar kılınınca İnönü'nün muhtıraya olan bakışı iyice yumuşamıştı; ancak bu durum CHP içindeki tartışmaları daha da büyütecekti. Nihat Erim, partiler üstü bir hükümet kurmakla görevlendirildiği için bağımsız kalmak amacıyla İnönü'den icazet alarak CHP'den istifa etti (Fedayi 2014, s. 495). 19 Mart 1971'de hükümeti kurma görevini alan Erim, bir hafta sonra kabinesini ilan ederek göreve başladı (Ahmad 2014, s. 287). O sırada CHP Genel Sekreteri olarak

görev yapan Bülent Ecevit ise İnönü'nün Erim hükümetini desteklemesine olan tepkisini bu görevinden istifa ederek gösterdi (Zürcher 2016, s. 374).

Erim'in Başbakan olması, MDD'cilerin de muhtıraya ilişkin fikirlerini değiştirmiştir. Erim, CHP'nin ortanın solu hizbinden değil sağa yakın kanadından gelen bir isimdi. Kabineyi Erim'in kurmasıyla beraber muhtırayı solcu subayların yaptığı bir darbe zannederek sevinen sol görüşlü aydınlar da muhtıraya karşı tavır aldılar. Erim'in Başbakan olması açıkça göstermişti ki olan şey solcu subayların bir darbesi değil, ordu içerisinde komünizmi ülkeye yönelmiş ana tehdit olarak gören komutanların yönetime dolaylı yoldan el koymasıydı (Zürcher 2016, s. 374).

Erim, genel olarak teknokrat nitelikli ve idarecilik geçmişi olan kişilerden oluşan bir kabine kurdu. Erim'e göre kabinenin ilk önceliği, muhtıranın metninde sözü geçen reformların yapılmasıydı; kabinenin bu tür kişilerden oluşturulmasının sebebi de buydu. Buna karşılık; Erim'in kurduğu kabinede 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra kurulan hükümetlerde yer alan ve anayasanın öngördüğü reformların yapılmasına engel olmak konusunda kötü anlamda ünlenmiş kişiler de bulunmaktaydı. Erim, bu kişileri kabinesine mecliste geniş bir destek bulabilmek için almıştı; ancak bu durum nedeniyle Erim kabinesi kendi içerisinde çelişkili ve ahenkten yoksun bir kabine haline gelmişti (Ahmad 2016, s. 179). Kabineyi oluşturan bakanların 14'ü parlamento dışından atanmıştı. Kalan bakanlardan ise 5'i AP'li, 3'ü CHP'li, 1'i MGP'li 1'i ise MBG üyesiydi. Erim'in kabinesi kurulduğu sırada ülkedeki sağ ve sol gruplar arasında cereyan eden anarşi ve terör olayları tüm hızıyla sürmekteydi. Buna karşı önlem olarak 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. THKP-C tarafından İsrail'in İstanbul Başkonsolosu'nun kaçırılarak öldürülmesiyle beraber hükümet sol gruplar üzerinde büyük bir baskı kurdu. Bu baskı zamanla sol grupları da aşarak ülkedeki mevcut düzene muhalif olan herkese baskı biçiminde kendini göstermeye başladı. 20 Mayıs 1971'de MNP "laikliğe aykırı davranışları" nedeniyle kapatıldı. 20 Temmuz 1971'de ise Anayasa Mahkemesi TİP'i "Türk dilinden ve kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak yoluyla toplumda azanlıklar yarattığı" gerekçesiyle kapattı. Bu partilerden sonra kapatılacağı düşünülen diğer bir parti olan MHP'ye ise bu süreçte dokunulmadı (Fedayi 2014, s. 495). MHP'ye bu dönemde dokunulmamasının gerekçesi olarak ise hükümetin ve ordunun yüksek kademesinin ülkedeki en büyük tehdidi genel olarak komünizm olarak görmesi

söylenmektedir. Sokak çatışmalarında büyük rol oynayan MHP'nin gençlik yapılanmaları, bu çatışmalarda sol gruplarla karşı karşıya geldiği için TİP kapatılırken MHP'ye dokunulmamıştır. Bu konudaki tartışmalar daha sonra Ecevit'in Başbakan olduğu dönemde solun bastırılması için kullanılan "Kontrgerilla" isimli bir örgütten bahsetmesiyle alevlenecektir. Kontrgerilla'nın silahlarını ve finansmanını direkt olarak ordunun sağladığı ve bu örgütün sağcı sivillerden oluştuğu bu konudaki iddiaların bazılarıdır (Zürcher 2016, s. 375).

Ülkede bunlar olurken hükümet de sözünü ettiği reform programını gerçekleştirmeye çalışıyordu. Hükümet CHP'nin ve MGP'nin desteğini almayı başarmıştı; ancak AP'liler hükümetten pek de hoşnut değillerdi. Erim ise AP'lileri yatıştırmaya çalışıyordu çünkü meclisteki en kalabalık grup halen AP'nin grubuydu ve hükümetin AP'nin oyları olmadan yaşaması imkânsızdı. Erim'in AP'lileri yatıştırmaya yönelik tavrı ise hükümet içerisinde huzursuzluklara neden oluyordu. Kabinedeki bazı bakanlar Erim'i mevcut durumun sorumlularına boğun eğmekle suçlayıp istifa etmek istedilerse daha sonra Erim tarafından ikna edildiler ve istifalarını geri aldılar; çünkü Erim'in AP'nin desteğini alma konusundaki endişesi yersiz değildi. Hükümet her ne kadar kendini ordunun desteğini alarak kurulmuş olan bir reform hükümeti olarak tanımlamayı uygun görmüş olsa da mecliste AP'nin desteği olmadan yaşayacak durumda değildi (Ahmad 2014, s. 289).

Hükümet içindeki çelişkiler nedeniyle Erim hükümeti, sözünü ettiği reformların gerçekleştirilmesi konusunda çok yavaş bir şekilde ilerleme kaydedebiliyordu. Erim'in AP ile uzlaşma konusundaki çabaları daha önce hükümet içerisinde bir krize sebep olmuştu; ancak Erim daha sonra bu kişileri istifalarından vazgeçmeleri için ikna etmeyi başarmıştı. Gündeme gelen ilk konu 1961 Anayasası'nın liberal içeriğini ortadan kaldıracak nitelikteki bazı değişikliklerin yapılması oldu. Mecliste büyük bir çoğunluğu elinde tutan sağ görüşlü partilerin de desteğiyle 1961 Anayasası'nın 44 maddesinde değişiklik yapıldı (Zürcher 2016, ss. 375-376). Özellikle 11. maddede yapılan değişiklik vasıtasıyla temel hak ve özgürlüklerin yasayla kısıtlanabilmesi imkânı getirilmesi (Erdem 2012, s. 219), 1961 Anayasası'nın özgürlükler rejimi bakımından sağladığı serbestinin büyük ölçüde yok edilmesi anlamını taşımaktaydı. Değişiklikler bununla da kalmadı; üniversiteler, radyolar ve televizyonlar özerk statülerini kaybettiler. Anayasa

Mahkemesi'nin yetkileri sınırlandırıldı, basın özgürlüğü büyük ölçüde ortadan kalktı. Milli Güvenlik Kurulu ise daha da geniş yetkilere sahip oldu ve kabinenin talebi dışında da "tavsiyeler verme" imkânına sahip oldu; böylece sivil siyasetin üzerindeki vesayetçi yapı daha da güçlendi. Normal kanunlara tabi olan mahkemelerin yanında kendi özel kanunlarıyla yargılamalar yapan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kuruldu ve birçok kişi bu mahkemelerde yargılandı. Her ne kadar bu mahkemeler 1976'da kaldırılmış olsa da bu mahkemelerin yarattığı problemler uzun süre ortadan kalkmayacaktır (Zürcher 2016, s. 376).

1971 değişiklikleri 1961 Anayasası'nın vesayetçi yanını daha da güçlendirirken özgürlükleri esas alan liberal yanını ise büyük ölçüde budamıştır. Bu durum da kendi içerisinde zaten birçok çelişki barındıran söz konusu anayasanın çelişkilerini gidermek yerine anayasayı toplum yapısıyla daha uyumsuz bir hale getirmiştir. Anayasada yapılan değişikliklerin en temel gerekçesi bu anayasanın toplum için bir lüks olduğuydu ve anayasanın yasamayı ve yürütmeyi çok güçsüz kılması nedeniyle ülkedeki terörün ve anarşinin önüne geçilemediğiydi. Oysaki 1971 değişiklikleriyle beraber 1961 Anayasası'nın karakteri büyük ölçüde değiştirildiği halde ülkedeki anarşi ve terör azalmamış ve 1970'li yılların sonlarına doğru da zirveye çıkmıştır. Bu durum da ülkedeki anarşinin ve terörün önlenemiyor olmasının gerekçesinin 1961 Anayasası'nın karakteri olmadığını veya öyleyse bile bu durumun tek sorumlusu olmadığını net bir şekilde göstermiştir. Siyasetçilere olan güvensizlikle birlikte özgürlükler rejimi bakımından geniş serbestiler tanıyan 1961 Anayasası'nın özgürlükler rejimi yönünden budanması ve yasamanın ve yürütmenin yetkilerinin genişletilmesi ülkedeki gidişatı tersine çevirmemiştir.

1971 değişiklikleriyle birlikte askeri otorite, sivil iktidardan birtakım önemli tavizler koparmayı başarmıştır. Askeri yargının görev alanı sivil yargının aleyhine olacak bir biçimde genişletilmiş, sıkıyönetim ilanı için yeni sebepler üretilerek sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmış ve TSK'nın elindeki malların denetleme usulleri de değiştirilerek bu malların aleni değil gizli bir biçimde denetlenmesi usulü kabul edilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısında da sembolik olmakla beraber önemli bir değişiklik yapılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu'na artık kuvvet temsilcileri değil kuvvet komutanları katılacaktır (Tanör 1994, ss. 54-55).

Başbakan Erim, 12 Mart 1971'i bir dönüm noktası olarak kabul ederek Türkiye'nin bu tarihin öncesindeki ortama bir daha asla geri dönmeyeceğini söylemiştir. Erim'in bu sözlerinden kastı ise 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler vasıtasıyla gelişen liberal siyasi ortamdır. Erim'e göre Türkiye, bundan sonra bu türden bir özgürlük ortamını bir daha yaşamayacaktır (Ahmad 2014, s. 293). Gerçekten de yapılan anayasa değişiklikleri Erim'in sözlerini doğrulayacak nitelikte olmuştur ve 1961 Anayasası ile ortaya çıkan liberal siyasi ortam, anarşinin kaynağı olarak görülerek büyük ölçüde yok edilmiştir. Erim bunları ifade ediyordu ama bir yandan da 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları yapmaktan bahsetmeyi de ihmal etmiyordu. Kendini ülkeyi ileri taşıyacak bir reformcular grubunun lideri olarak gören Erim, 1961 Anayasası'nda öngörülen toprak, eğitim ve vergi reformlarını yapmaktan söz ediyordu. Ülkedeki sanayileşme hamlesini de hızlandırmak isteyen Erim kabinesi, ekonomik önlemler ve reformlar öngören bir reform paketi açıkladı; ancak bu paket beklenenden çok daha büyük bir muhalefetle karşılaştı. Yapılan siyasi reformlar vasıtasıyla ülkedeki liberal demokrasiye büyük hasar veren Erim, aydınlar arasındaki tüm desteğini kaybetmişti. Hazırlanan ekonomik reform paketi ise iş dünyasından tepki almıştı ve Erim'in sermaye çevreleri arasındaki desteği de büyük ölçüde azalmıştı (Ahmad 2014, ss. 295-297). Buna karşılık Erim'in AP ile uzlaşma konusundaki istekli tavrı zamanla Demirel hükümetinde görev yapan bazı eski bakanların yeniden kabineye alınmasını da gündeme getirince kabinedeki teknokratlardan 11'i 1971 yılının aralık ayında kabineden çekildi. Erim bu kez bu harekete engel olmadı ve çekilen bakanların yerini AP'den gelen bakanlarla doldurdu (Zürcher 2016, s. 375).

Önceleri kendini reformculardan oluşan bir kabinenin lideri olarak gören Erim, 11 Aralık 1971'de ikinci kabinesini ilan ettiğinde kabinedeki bakanlardan bu durumun artık değiştiğini anlamak mümkündü. Erim bu kez reformculardan ve teknokratlardan değil muhafazakârlardan ve bürokratlardan oluşan bir kabine kurmuştu. Her ne kadar reformlardan vazgeçilmemiş olsa da Erim'in meclise ve sermaye çevrelerine boyun eğdiği konusunda herkes hemfikirdi. Erim'in yeni kabinesi ve hükümetin programı hem iş çevrelerini hem de meclisteki çoğunluğu oluşturan sağ partileri büyük ölçüde memnun etmişti (Ahmad 2014, ss. 300-301). Erim kabinesini yenileyerek mecliste özellikle AP'nin desteğini almayı başarmıştı; ancak bu kabine de beklenen başarıyı gösteremeyerek kısa sürede başarısızlığa uğramıştır. Hükümet büyük ölçüde AP'nin

güdümüne girdiği için Erim, AP'nin istemediği hiçbir şeyi yapamamaktaydı. Demirel'in hükümet üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için Başbakan Erim, Cumhurbaşkanı Sunay'ın onayıyla yürürlüğe girecek kararnameler vasıtasıyla ülkeyi yönetme yetkisi istedi; ancak bu istek mecliste reddedildi (Zürcher 2016, s. 376). Bunun üzerine Erim, 17 Nisan 1972'de güvenoylamasından hemen önce Başbakanlık görevinden istifa etti. Erim'in görevde kaldığı süre içerisinde yaptığı en önemli faaliyetler ise anayasada yapılan değişiklikler ve ABD'nin baskısıyla haşhaş ekiminin yasaklanmasıydı (Ahmad 2016, s. 183).

Erim'in istifasının ardından ilk olarak hükümeti bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü'nün kurması gündeme gelmiştir ve Cumhurbaşkanı Sunay da görevi Ürgüplü'ye vermiştir. Buna karşılık ordunun üst kademesi Ürgüplü'nün Başbakan olmasına sıcak bakmadığı için Ürgüplü'nün kabinesi Sunay tarafından onaylanmamıştır. Daha sonra Ferit Melen isminde karar kılınarak hükümeti kurma görevi Melen'e verilmiştir (Fedayi 2014, s. 496). Melen MGP'nin yönetim kadrosundan tanınmış bir siyasetçiydi. AP'nin onayı olmadan kurulan bir hükümetin mecliste yaşamasının olanaklı olmadığı farkında olan Melen, AP ve Demirel ile Erim'e oranla çok daha yakın bir ilişki kurmayı tercih etmiştir (Zürcher 2016, s. 376). Melen, bir Başbakan olarak Erim'den çok daha farklı bir portre çiziyordu. Melen'in reformlar yapmak ve sistemi dönüştürmek gibi bir niyeti yoktu. Melen yalnızca ülkedeki mevcut siyasi statükonun korunmasını ve ülkedeki problemlerin sıkıyönetim ilanına gerek kalmaksızın çözülmesini sağlamayı amaçlıyordu. Bunun için de anayasada yeni değişiklikler yapılmasını ve Siyasi Partiler Kanunu'nun (SPK), anayasanın ruhunu inkâr eden türden sol partilerin kurulmasını engelleyecek biçimde düzenlenmesini öneriyordu (Ahmad 2016, s. 184).

Hükümet kanadında bunlar olurken CHP içerisinde de Ecevit yanlıları ile İnönü yanlıları arasındaki mücadele sürmekteydi. Ecevit'in 12 Mart rejimine tepki koyarak genel sekreterlik görevinden istifa etmesi ve demokrasinin ne olursa olsun sürdürülmesi gerektiğini söyleyerek bu rejime ılımlı yaklaşan İnönü'ye eleştirmesi parti içerisinde bir bölünme yaratmıştı. Ecevit, CHP'nin parti meclisinde ve merkez yönetim kurulunda çok daha etkin bir konumdaydı. Buna karşılık Ecevit'in karşıtları da partinin parlamento gruplarında etkinlerdi ve İnönü de tavrını bunlardan yana koymaktaydı. Bu mücadelenin

sona ermesi içinse 1972 yılının mayıs ayında toplanacak olan Beşinci Olağanüstü Kurultay beklenecektir. Kurultayın açılış konuşmasında Ecevit'e karşı sert bir tutum alan İnönü, "ya ben ya o" diyecek kadar ileri gitmiştir; ancak Ecevit'in hâkimiyetindeki parti meclisi 709 güvenoyuna karşılık 504 güvensizlik oyu ile güvenoyu almayı başarmıştır. Sonuç ortadaydı; CHP'liler Ecevit'in politikasına güvenoyu vererek İnönü devrini kapatmışlardı. İnönü de yenilgiyi kabullenerek CHP Genel Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. 14 Mayıs 1972'de toplanan genel başkanlık gündemli kurultayda Bülent Ecevit, 826 oy alarak CHP'nin üçüncü genel başkanı olur. İnönü ise bu sonuçtan kısa bir süre sonra CHP'den ve milletvekilliği görevinden istifa ederek eski bir Cumhurbaşkanı olarak Cumhuriyet Senatosu'nda tabii senatör sıfatıyla görev yapmaya başlamıştır (Teziç 1976, s. 297). Ecevit'in CHP'nin başına geçmesi Türk siyasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır; çünkü Ecevit, parti içi demokrasi yoluyla mevcut genel başkanı devirerek genel başkanlık koltuğuna oturan ilk liderdi. Ecevit'in karşısındaki adayın İsmet İnönü olması ise bu durumu çok daha değerli kılmaktadır.

Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesiyle beraber CHP içinde bir kopuş daha yaşanmıştır. CHP'nin ideolojisini "ortanın solu" olarak benimsemesinin ardından yaşanan kopuş gibi partinin sağ kanadına mensup isimler CHP'den istifa etmişlerdir. Başını Kemal Satır'ın çektiği bu kişiler, CHP'den ayrılarak "Cumhuriyetçi Parti" isminde bir başka parti kurmuşlardır; ancak bu parti uzun ömürlü olmamıştır. Kısa bir süre sonra bu parti, CHP'den daha önce ayrılmış olan Turhan Feyzioğlu hizbinin partisi olan MGP ile birleşmiştir ve ortaya çıkan yeni partiye de "Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)" ismi verilmiştir. Partinin genel başkanlığını ise Prof. Turhan Feyzioğlu yürütmekteydi. Ecevit'in bu duruma tepkisi, kabinedeki CHP'li bakanları çekmek olmuştur. Bu karara sert tepki gösteren eski genel başkan İnönü ise bu karar üzerine CHP'den istifa etmiştir. Ecevit'in ara rejime bu şekilde tavır alması ordu çevresinde de endişelere yol açmıştır. İnönü'yü daima bir denge unsuru olarak gören ordu, onun yokluğunda CHP'nin Ecevit tarafından aşırı sola kaydırılacağına dair endişeler taşımaya başlamıştır; ancak Ecevit daha sonra bir şekilde bu endişeleri gidermeyi başarmıştır (Fedayi 2014, s. 496).

CHP, Melen kabinesini desteklemiştir; çünkü bu kabineyi bir seçim kabinesi olarak görmüştür. Buna karşılık hükümetin çoğu icraatını da başta idamlar olmak üzere onaylamamıştır ve bunlara engel olmaya çalışmışsa da bu konuda başarısız olmuştur.

Ecevit'in genel başkanlığı ile CHP'nin tavrında meydana gelen değişiklik ise oldukça ilgi çekicidir; çünkü kurulduğu günden itibaren orduyla ve bürokrasiyle daima çok yakın ilişkileri olan askerlerin rejimin sigortası olarak gördüğü parti ilk kez ordu ile ters düşmüştü. CHP'nin tavrındaki bu değişim halk nezdinde CHP'yi ordunun ve devletin partisi olarak gören olumsuz yöndeki algının da değişmesini sağlamıştır. Kendisine karşı verilen muhtıraya rağmen 12 Mart rejimine karşı çıkmayan ve kurulan hükümetlere destek veren AP ise bu noktada CHP ile adeta rolleri değişmiş gibi görünmekteydi (Fedayi 2014, s. 496-497).

12 Mart rejimi devam ederken partilerin muhtıra sonrası karşılıklarına çıkacak olan ilk önemli sınav yeni Cumhurbaşkanı'nın seçimiydi. Mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 1973'te sona erecekti ve bir sonraki Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusunda tartışmalar devam ediyordu. Ordunun üst kademesi bu görev için Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in ismi üzerinde karar kılmışlardı. Bu amaçla da 1971 yılında emekliliği dolan Gürler'in görev süresi bir yıl daha uzatılarak kendisine Genelkurmay Başkanlığı yolunun açılması amaçlandı. Mevcut Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a ise emekliye ayrılması için ordudaki yüksek subaylar tarafından baskı yapıldı. Böylece Gürler Genelkurmay Başkanı olabilecek ve daha sonra da senatör olarak TBMM'ye üye olabilecekti. Gürler'in TBMM'ye girmesi ise kendisinin Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterilebilmesi anlamına gelecekti. Subayların planı büyük ölçüde istedikleri gitti ve Genelkurmay Başkanı olan Gürler, bu görevde çok kısa bir süre kaldıktan sonra istifa ederek Cumhurbaşkanlığı kontenjanından atanmış senatör sıfatıyla Cumhuriyet Senatosu'na üye oldu (Ahmad 2016, s. 185).

Gürler'in adaylığı siyasetçiler üzerinde büyük bir baskı yaratmıştı. Partiler Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay'ın ardından bir başka askeri liderin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine itiraz ediyorlardı; çünkü bu durumun üçüncü kez tekrarlanacak olması demek bir yerde bunun bir teamül halini alması anlamına gelecekti (Zürcher 2016, s. 377). Ordudan da Gürler'in seçilmesi yolunda büyük bir baskı gelmekteydi. Gürler'in dışında bir adayın seçilmesi durumunda ordunun yönetime topyekûn el koyacağına dair söylentiler dahi yayılmaktaydı (Fedayi 2014, ss. 497-498). Buna karşılık siyasetçiler ülkedeki hâkim istikrarsızlık ortamında ordunun bu kadar ileriye gidemeyeceğinin farkındaydılar ve

bunun verdiği rahatlıkla direnmeye çalışıyorlardı (Ahmad 2014, s. 308). Yapılan 15 gizli oylama sonucunda Gürler'i Cumhurbaşkanı olarak seçecek çoğunluk sağlanamadı, meclis orduya direnmişti; ancak ortada üzerinde uzlaşılan bir başka aday da bulunmamaktaydı (Zürcher 2016, s. 377). Orduda ise Gürler'in seçilmemesinden kaynaklanan bir öfke hâkimdi; ancak zaten iktidarda oldukları için onlar da geri adım atmak zorunda kaldılar. Öncelikli olarak mevcut Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin uzatılması için anayasada değişiklik yapılmasına ilişkin bir öneri getirdiler; ancak bu öneri reddedildi. Bunun üzerine subaylar, TBMM'yi ordunun da kabul edebileceği bir aday olması koşuluyla istediği adayı seçmesi konusunda serbest bıraktı. Böylece ordu ile TBMM arasındaki gerilim büyük ölçüde ortadan kalktı. Demirel ve Ecevit'in emekli bir asker olan ve aynı zamanda tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'nda görev yapan Oramiral Fahri Korutürk üzerinde anlaşmalarıyla beraber problem tamamıyla çözüldü. Korutürk ılımlı görüşleriyle ve demokrat fikirleriyle tanınan bir senatördü ve asker kökenli olması nedeniyle ordunun da itiraz edemeyeceği bir isimdi. Gerçekten de ordu, Korutürk ismine olumlu yaklaşmıştır ve 6 Nisan 1973 tarihinde Fahri Korutürk, TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Ahmad 2016, s. 185).

Korutürk'ün Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından Başbakan Melen, Korutürk'e kendi Başbakanını atayabilme fırsatı vermek için istifasını sundu. Korutürk ise hükümeti kurma görevini Naim Talu'ya verdi (Zürcher 2016, s. 377). Talu, Melen kabinesinde Ticaret Bakanı olarak görev yapmaktaydı. Talu tarafından kurulan hükümet ise bir AP-CGP koalisyonu görüntüsündeydi. Talu'nun görevi genel olarak ülkeyi seçimlere götürmekten ibaretti ve Talu da bu nedenle çok dikkat çeken söylemlerde bulunmaktan kaçınıyordu. Söylenenler ise genel olarak reformların genel seçimlerden sonra ortaya çıkacak olan hükümet tarafından sürdürüleceği yönündeydi (Ahmad 2016, ss. 185-186).

1973 Genel Seçimleri'ne gidilirken Türkiye'nin siyasi manzarası oldukça karışmıştı ve nasıl bir sonuç çıkacağına dair hiç kimsenin net bir fikri yoktu. Son genel seçimlerin tartışmasız galibi olan AP'nin içinden Demokratik Parti çıkmıştı. Ana muhalefet CHP ise iki defa bölünmüş ve bu bölünmeden doğan partiler birleşerek CGP'yi oluşturmuşlardı. CKMP, MHP'ye dönüşmüştü ve mecliste olmasa da özellikle

sokaklarda çok etkin bir güç haline gelmişti. 12 Mart rejiminin baş düşman olarak gördüğü TİP kapatılmıştı ve TİP'in kapatılmasıyla siyasi yelpazenin sol tarafında doğan boşluğu Ecevit'in liderliğindeki CHP doldurmaya çalışıyordu. Alevilerin partisi olarak görülen TBP ise varlığını etkisiz bir biçimde sürdürüyordu.

Seçimler yaklaşırken en çok dikkat çeken olaylardan biri, kapatılan MNP'nin genel başkanı olan Necmettin Erbakan'ın partinin kapatılması üzerine gittiği İsviçre'den Türkiye'ye geri dönmesidir. MNP kapatılmıştı; ancak TİP'lilerin uğradığı cezai yaptırımlara MNP'liler uğramamışlardı. Bu durum da söz konusu kitleyi yeni bir parti kurma konusunda cesaretlendirmişti. Sonuçta 1972 yılının ekim ayında kapatılan MNP'nin halefi sayılabilecek olan Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu ve bu partinin 1973'te yapılacak olan genel seçimlere hazırlanması konusunda ara rejim tarafından bir engel çıkarılmadı. MSP ise MNP dönemindeki politikalarına kıyasla daha dikkatli davranıyor, İslam'ı kültürel anlamda çok fazla öne çıkarmak yerine İslami çözümleri ekonomik temele oturtan ve "İslami sosyalizm" diye tanımlanabilecek bir programı savunuyordu. Bu program genel olarak yerli sanayinin geliştirilmesi ve bankacılık sisteminin faizden arındırılması gibi çözümlerden bahsetmekteydi. Ülkedeki ekonomik problemleri ise yabancı sermayeye olan bağımlılığa ve kapitalizmin yarattığı tekelleşmelere bağlamaktaydı. Parti yönetimi her ne kadar bu terimi hiçbir zaman kullanmış olmasa da MSP'nin programının "İslami sosyalizm" olarak tanımlanmasının nedenleri genel olarak bunlardır (Ahmad 2016, ss. 188-189).

1973 Genel Seçimleri'nin sonuçları neredeyse tüm çevreler için oldukça şaşırtıcı olmuştur. Ülkede genel olarak AP'nin oy kaybetmekle beraber ülkenin en büyük partisi olmaya devam edeceğine dair bir beklenti vardı; ancak CHP %33,3'lük oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başarmıştı. CHP bu sonuçla 450 sandalyeli mecliste 185 milletvekilliğine sahip olmuştu AP ise beklenenin de ötesinde bir oy kaybına uğramış ve %29,8 oranında oy alarak ancak ikinci olabilmişti ve mecliste 149 milletvekilliğine sahip olmuştu. AP'den kopan Demokratik Parti, %11,9'luk oy oranıyla 45 milletvekilliğine sahip olurken MSP ise dikkat çeken bir başarı yakalamış ve %11,8'lik oy oranıyla 48 milletvekilliğine sahip olmuştu. Seçime giren diğer partilerden CGP %5,3'lük oy oranıyla 13 milletvekilliğine sahip olurken MHP ise %3,4 oranındaki oyuyla 3 milletvekilliğine sahip olmuştu. TBP ise bu seçimlerde büyük bir kayıp

yaşamış ve oy oranı %1,1'e inerken partinin parlamentodaki milletvekilliği sayısı da 1'e inmişti (Teziç 1976, s. 356). TBP için bu seçimlerde dikkat çeken nokta, başta genel başkan Mehmet Ali Aybar olmak üzere TİP'lilerin bir kısmına listelerinde bağımsız olarak yer vermesidir. Buna rağmen TBP, "Alevilerin partisi" algısını aşamadığı için TİP'lilerin oylarını kendisine çekmeyi başaramamıştır (Ahmad 2014, s. 319).

Seçimlerde ortaya çıkan bu tablo AP'deki parçalanmanın beklenenden çok daha büyük çaplı olduğunu göstermişti. Bir önceki seçimlere göre %15'i aşan bir kayıp yaşayan AP meclisin en büyük partisi olma özelliğini de kaybetmişti. CHP ise AP'deki parçalanmanın da etkisiyle birinciliğe yükselmişti; ancak bir önceki seçimlere göre oylarını da anlamlı bir biçimde artırmıştı. Üstelik CHP'den de AP'de yaşanan parçalanmayı anımsatan bazı istifalar olmuştu ve bu kişiler CGP'de birleşmişlerdi; ancak buna rağmen CHP'nin oyları artmıştı. Bu durum da İnönü'nün yerine genel başkanlığa seçilen Ecevit'in 12 Mart rejimine karşı aldığı tavrın halkta karşılığını bulduğunu göstermişti. Yine Ecevit'in CHP'de İnönü dönemi boyunca yerleşmiş olan katı bürokratik, ordu yanlısı ve devletçi görüntüyü kırarak halka inmeye çalışması da CHP'nin bu dönemdeki yükselişini açıklayan bir başka faktördür. CHP'nin yükselişi bu seçimlerden sonra da devam edecek ve ülkedeki popülerliği gittikçe artan Ecevit'in liderliğinin getirdiği dinamizmle birlikte CHP, 1970'li yıllar boyunca ülkenin en etkili siyasi aktörü olacaktır. Bu seçimlerde dikkat çeken diğer partiler ise MSP ve MHP'dir. MSP, beklentileri aşan bir başarıyla 48 milletvekili çıkararak mecliste hükümetlerin kurulması için anahtar bir parti haline gelmişti. 1970'li yılların başında MNP ile başlayan İslamcı siyaset çizgisi MSP ile olgunlaşarak düzenle uyumlu bir hal almayı başaracaktır. MHP ise oransal bazda bir önceki seçimlere oranla önemli bir başarı kazanamasa da meclise bu kez 3 milletvekiliyle girmişti. Özellikle sokak olaylarında adı sıkça anılan MHP için siyasi meşruiyet sağlanması açısından parlamentoda bulunmak dahi çok önemliydi. 12 Mart rejimi döneminde herhangi bir zarar görmeyen MHP de gelişimini sürdürecektir ve Türk siyaseti içerisindeki bir başka önemli çizgiyi oluşturacaktır.

6.3. 1973-1980: İSTİKRARSIZ KOALİSYONLAR DÖNEMİ

1973 Genel Seçimleri'nin galibi tartışmasız bir biçimde CHP olmuştu; ancak hiçbir parti mecliste hükümeti kuracak çoğunluğu elde edememişti. CHP'nin 185 milletvekili vardı ve Millet Meclisi'nde güvenoyu alabilmek için 226 oya ihtiyaç duyuyordu; yani ya bir azınlık hükümeti kurulacaktı ya da CHP bir partiyle koalisyon yapacaktı. Bu noktada da partiler arasındaki çekişmeler devreye girmektedir. CHP'nin en muhtemel koalisyon ortağı olarak bakılan AP, CHP ile koalisyonu daha en baştan reddetmekteydi. CHP de aynı şekilde AP ile koalisyon yapmaya sıcak bakmamaktaydı. Demokratik Parti ise hem CHP'ye hem de Demirel başta olduğu sürece AP'ye koalisyon konusunda kapıları kapatmıştı. Geriye CHP'nin koalisyon kurabileceği tek bir parti kalmıştı; o da MSP'ydi. MSP genel olarak hem CHP ile hem de AP ile koalisyon kurmaya hazır bir görüntü sergiliyordu; ancak MSP de kendi tabanından çekinmekteydi. Sonuç olarak seçimlerin yapıldığı 14 Ekim 1973 tarihinden 25 Ocak 1974'e kadar hükümet kurulamadı (Ahmad 2014, s. 322) ve seçimlerden önce göreve gelen Naim Talu hükümeti bu süre zarfında görev yapmaya devam etti.

Tabanları arasındaki büyük farklılığa rağmen CHP ile MSP arasında esasen özellikle ekonomik programları açısından büyük benzerlikler vardı. Her iki parti de ekonomik eşitsizliklerin giderilmesini istiyor, ekonomik kalkınmanın toplumsal adalet olmaksızın gerçekleştirilemeyeceğini savunuyor, yerli bir sanayi yaratılmasından, ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin millileştirilmesinden ve ülkenin kapitalizmin küresel tekellerinin nüfuzundan korunmasından bahsediyordu. Ekonomik söylemlerdeki bu benzerliklere rağmen partilerin tabanları ve ideolojik düşünceleri arasında büyük bir uçurum bulunmaktaydı; ancak CHP'nin MSP dışında ortaklık kurabileceği başka bir parti de bulunmamaktaydı. Bu noktada CHP, biraz da pragmatik bir tutum sergileyerek militan laiklik anlayışını terk ederek laikliği "İslam'a hoşgörülü yaklaşım" olarak tanımlamayı seçmiştir. MSP ise hükümette yer almayı baştan beri istemekte olduğu için CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur (Ahmad 2016, ss. 191-193).

CHP-MSP koalisyonu genel olarak bu iki partinin bir çıkar birlikteliği yapmasından çok da öte bir fikrîsel birliğe sahip değildi. Buna rağmen partilerin üzerinde mutabık kaldıkları birçok konu da mevcuttu. Hükümet programı genel olarak ülkedeki sosyoekonomik dengesizliklerin giderilmesi ve 1971 ara rejimi nedeniyle aşınan

demokrasinin yeniden kurulması üzerine kurulmuştu. Program, iş dünyasının ve muhafazakâr çevrelerin çekincelerini de önemsiyor ve bu kesimlere karşı da ihtiyatlı tavır alan bir yaklaşım sergiliyordu. CHP ile MSP'nin üzerinde mutabık kaldığı yerli sermayenin kalkındırılması ve ağır sanayi yatırımları yapılması konusu da yine hükümetin programında işlenen konulardandı. Özellikle milli silah sanayine yatırım yapılmasından söz edilmesi ordunun da hükümete olan bakışını olumlu kılacak türden bir hamleydi. Toprak reformundan ise programda hiçbir şekilde bahsedilmemekteydi. Tüm bunlara karşılık; hükümet programının bugüne kadar gelmiş hükümetlerin tamamından daha fazla demokrasi vurgusu içeriyor olması Ecevit'e zaten kuşkuyla bakmakta olan muhafazakâr çevreleri tedirgin etmeye yetmişti. Demokrasiyi sokak olaylarının, terörün ve anarşinin yükselişindeki ana faktör olarak gören muhafazakâr ve statükocu çevreler, hükümetin bu konudaki vurgularından ürkmüşlerdir (Ahmad 2014, ss. 330-332). Bu arada genel seçimlerden çok kısa bir süre sonra 1973 yılının aralık ayında yapılan yerel seçimlerde de CHP birinci parti olmuştu (Fedayi 2014, s. 500); bu nedenle Ecevit'in ülkedeki popülaritesi ve itibarı da bir hayli yüksekti. Zira CHP'nin seçimlerdeki başarıları direkt olarak Ecevit'in başarıları olarak görülmekteydi.

CHP-MSP koalisyonunun ilk önemli icraatı Erim hükümeti döneminde ABD'nin baskısıyla yasaklanmış olan haşhaş ekimini serbest bırakmak oldu. 1 Temmuz 1974 tarihinde alınan kararla, uyuşturucu madde yapımında kullanılmaması için tedbirler alınarak haşhaş ekimi kontrollü olarak serbest bırakılmıştır. Bu karar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri germiştir ve bunun sonucu olarak ABD Türkiye'ye yaptığı askeri yardımları durdurduğu gibi ek bir yaptırım olarak da ambargo kararı almıştır. Dış politikadaki bir diğer önemli mesele olarak görülen "Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)" üyeliği konusunda ise hükümet herhangi bir adım atmamıştır (Fedayi 2014, s. 501). Türkiye'nin bu dönemde dış politikada karşılaştığı en önemli sorun ise hiç kuşkusuz ki Kıbrıs meselesidir. Bu mesele ortaya çıktığında koalisyon henüz birkaç ayını yeni doldurmuş durumdaydı (Zürcher 2016, s. 377). Kıbrıs meselesi Türkiye'nin önüne 1950'lerin ortalarından itibaren sürekli olarak gelen ve bir türlü tam olarak çözüme ulaşamayan bir sorundu. 1960'lı yılların ortalarından itibaren adadaki Türklere baskıların artması ve Yunanistan'dan gelen kışkırtmalar sonucunda adadaki Rum nüfusun içerisindeki aşırıların Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek amacıyla adadaki Türk nüfusa karşı zaman zaman katliamlara varan eylemlere girişmesi Türkiye'yi Kıbrıs'a

müdahale etmek zorunda bırakmıştır. Garantör sıfatını kullanan Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a çıkartma yaparak adanın kuzey tarafında denetimi sağlamıştır. Taraflar arasında anlaşma sağlanamayınca Türkiye 14 Ağustos 1974'te ikinci saldırıyla adanın yaklaşık %40'lık bir kısmında denetimi sağlamıştır. Bu harekât, Ecevit'in ülkedeki itibarını çok yükseltmişti; ancak Türkiye'yi dış politikada büyük bir yalnızlığa düşürmüştü. ABD ile haşhaş ekimi nedeniyle bozulan ilişkiler daha da bozuldu ve ABD, Türkiye'ye 1978'e kadar sürecek bir silah ambargosunu uygulamaya koydu. Türkiye ise bu uygulamaya ABD'nin Türkiye'deki bazı askeri tesislerini kapatarak cevap verdi. BM de bu süreçte Türkiye'nin yanında yer almamış ve Türk askerinin adadan çekilmesi gerektiğine dair çağrılar yapmıştır (Zürcher 2016, ss. 396-397).

Kıbrıs meselesi ve ikinci harekât boyunca aradaki uyumsuzluklara rağmen uyumlu bir görüntü veren CHP ile MSP arasındaki anlaşmazlıklar ikinci harekâtın ardından kendini göstermeye başladı. Ecevit'e göre MSP, Kıbrıs'taki problemlerin çözümünden yana bir tavır koymuyor; bunun tersine meseleye fetih anlayışıyla yaklaşıyordu. Harekât sayesinde Ecevit'in ve CHP'nin ülkedeki itibarının daha da yükselmesi ise MSP'ye rahatsızlık vermekteydi; çünkü Ecevit'in bu durumu kendi lehine kullanmak için bir erken genel seçime gitmek isteyeceği söylentileri dolaşmaktaydı. Gerçekten de Ecevit'in erken seçime giderek hükümeti tek başına kurabileceği bir çoğunluk elde etmek gibi bir düşüncesi vardı; ancak CHP'nin böylesine güçlü olduğu bir dönemde muhalefetin ve iktidar ortağı MSP'nin böyle bir seçime sıcak bakmayacağı ortadaydı. Üstelik CHP'nin mecliste böyle bir çoğunluğu da hâlihazırda bulunmamaktaydı. Bu konuda Ecevit'in güvenebileceği yegâne faktör ise erken seçim yapılması için toplumdan gelecek olan baskıydı; ancak tek başına böyle bir baskının muhalefeti erken seçimlere ikna etmeye yetip yetmeyeceği konusu oldukça şüpheli görünmekteydi (Fedayi 2014, s. 502).

Kıbrıs meselesi konusundaki anlayış farkı ve Ecevit'in erken seçim düşünceleri koalisyonun durumunu da kısa sürede sarsmıştı. Koalisyonun artık işlemez hale geldiğini gören Erbakan, Ecevit'ten tamamen bağımsız davranarak kendi kitlelerini olası bir erken seçim öncesi kontrol altında tutacak demeçler vermeye başladı. Bu söylemlerden en çok dikkat çekenini hiç kuşkusuz ki İslami usullere uygun faizsiz bir bankacılık sisteminin kurulması gerektiği yönündeki söylemdir. Kıbrıs konusunda ise

tıpkı Ecevit'in ifade ettiği gibi Erbakan'ın problemi çözmeye yönelik olmayan hamasi bir üslubu vardı. Ecevit, Kıbrıs'ın bölünmesine şiddetle karşı çıkarken Erbakan adanın bölünmesi gerektiğini savunuyor ve Kıbrıs'ı fethedilmiş bir toprak olarak görüyordu. Muhafazakâr basın ise MSP'nin itibarını yükseltebilmek için, Kıbrıs müdahalesinin aslında Erbakan'ın eseri olduğunu ve CHP'li bakanların müdahaleye ret oyu verdiklerini iddia etmekteydiler; ancak bu iddiaların temelsiz olduğu daha sonradan anlaşılmıştır (Ahmad 2014, s. 339).

CHP-MSP koalisyonunun dağılmasına neden olan mesele Ecevit'in İskandinavya gezisiyle birlikte patlak vermiştir. Başbakan Ecevit, geziye çıkmadan önce Başbakanlık vekâletini Erbakan'a bırakmak istememiştir. Buna tepki gösteren Erbakan ise Ecevit'in gezisi için düzenlenen kararnameye imza atmamıştır. Bu durum üzerine de Ecevit Başbakanlık görevinden istifa etmiştir ve böylece CHP-MSP hükümeti yaklaşık 10 aylık bir süreden sonra 17 Kasım 1974 tarihinde dağılmıştır (Çaylak 2014, s. 502). Bu hükümet, birçok açılardan uyumsuz olmasına karşılık özellikle Kıbrıs meselesi, haşhaş ekiminin serbest bırakılması ve yerli sanayi kurulması konusunda önemli işler yapmıştı. Tabii hükümetin bu kadar sürmesi ve partiler arasındaki birçok bakımdan giderilemeyen anlaşmazlıklar ve uyumsuzluklar hükümet programında belirtilen birçok icraatın da gerçekleştirilmesine engel olmuştur. Özellikle MSP'nin tabanının CHP ile kurulan koalisyondan duyduğu hoşnutsuzluk ve muhafazakâr basının CHP'nin giderek artan gücü karşısında MSP'nin eriyeyeceğine dair endişeleri de hükümetin kısa sürede dağılmasında etkili olmuştur. Tabii Ecevit'in Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından ülkede adeta bir milli kahramana dönüşmesiyle beraber erken seçime gitmek istemesi ve bu nedenle hükümeti sürdürme konusunda pek de istekli davranmaması da dikkate değer bir husustur. Ecevit, bu hükümetin dağılmasının ardından yeni bir hükümet kurulabileceğini düşünmüyordu ve muhtemelen toplumsal baskının da etkisiyle erken seçimlere gidileceğini umuyordu; ancak CHP'nin bu kadar popüler olduğu bir dönemde erken seçimlere gidilmesi sağ partiler için siyasi intihar anlamına gelecekti. Bu nedenle Ecevit'in meclisteki çoğunluğu oluşturan sağ bloğun buna izin vereceğini düşünmesi oldukça ilginçtir; zaten Ecevit'in bu konudaki tahmini de gerçekleşmemiştir.

Yaşanan hükümet krizinin ardından yeni bir hükümet kurulması için görev yeniden Ecevit'e tevdi edildi; ancak hiçbir parti CHP ile koalisyon kurmaya yanaşmıyordu. Son

olarak Demokratik Parti ile CHP arasında bir koalisyon kurulması gündeme geldiyse de bu koalisyon da Ecevit'in aralık ayında erken seçimlerin yapılmasını şart koşması nedeniyle gerçekleşmedi; çünkü Demokratik Parti yeni kurulmuştu ve bir süre iktidarda kalarak çeşitli icraatlar vasıtasıyla seçmen tabanını tutmak niyetindeydi (Fedayi 2014, s. 503). Hükümetin kurulamadığını gören Cumhurbaşkanı Korutürk ise bu problemi çözebilmek için hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü Sadı İrmak'a verdi. İrmak'tan beklenen partiler üstü bir hükümet kurması ve hükümetin de erken seçim kararı alarak seçimlere kadar ülkeyi yönetmesiydi; ancak güvenoylaması sırasında İrmak hükümetine meclisten yalnızca 17 oy çıkmıştır. Buna karşılık alternatif bir hükümet de bir türlü kurulamadığı için İrmak kabinesi 29 Ekim 1974'ten 31 Mart 1975'e kadar görevini sürdürmüştür. Ecevit'in istifasıyla başlayan hükümet krizi tam 241 gün boyunca çözülememiştir (Ahmad 2016, s. 196).

Yapılan müzakerelerin büyük pazarlıkların ve ince pazarlıkların ardından hükümeti kurmayı başaran ise Demirel olmuştur. Demirel; AP, MSP, CGP, MHP ve Demokratik Parti'den ayrılan bağımsız milletvekillerinden müteşekkil geniş bir sağ koalisyon kurmuştu. Bu hükümet, meclisteki tüm sağ bir araya getirdiği için "I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (I. MC)" ismiyle anılmaktadır. Demirel bu hükümeti kurabilmek için küçük partilere büyük tavizler vermek zorunda kalmıştı ve bu nedenle tam 30 bakandan oluşan bir kabine açıklamıştı. 30 bakanlıktan 16'sı AP'nin, 8'i MSP'nin, 4'ü CGP'nin ve 2'si de MHP'nin olmuştu (Fedayi 2014, s. 503. Bu hükümetin kuruluşu bir anlamda da Türkiye'nin 1950'lerdeki cephe siyasetine geri dönmesi demektir. Ayrıca MHP ve MSP gibi partilerin meclisteki güçlerine oranla kabinede çok güçlü bir şekilde temsil şansı bulmuş olmaları da dikkate değer bir olgudur. Özellikle MHP, bulduğu bu imkân sayesinde gücünü ve etkinliğini iyice artıracaktır ve yapılan cephe siyasetinin de etkisiyle adeta hükümetin sokaklardaki paramiliter gücü haline gelecektir.

I. MC'nin kurulması özellikle sol çevrelerde büyük bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Meclisteki tüm sağ tek bir çatı altında toplayan bu koalisyonun CHP'yi yalıtma ve ötekileştirme amacı güdeceğinden korkulmaktaydı. Nitekim sağ çevrelerde de hâlihazırdaki sağ-sol kutuplaşmasının ve sokak olaylarının da etkisiyle bu konuda bir beklenti bulunmaktaydı. Özellikle hükümet yanlısı basın "Parlamentoda Demirel, sokakta Türkes" gibi sloganlarla memnuniyetlerini ifade etmeleri endişelerin

boşa olmadığını göstermekteydi. Büyük ölçüde CGP lideri Feyzioğlu tarafından hazırlanan hükümet programında komünizm açıkça düşman ilan ediliyor ve aşırı solun faaliyetlerinin engellenmesi gerektiğinden söz ediliyordu (Ahmad 2014, ss. 342-343). MHP'nin çoğunlukla "bozkurtlar", zaman zaman da "ülkücüler" ve "komandolar" ismiyle anılan gençlik yapılanmaları bu dönemde sağ-sol arasında çatışmalarda etkin rol oynamaya başladılar. Bu gençler, MHP'nin askeri kampı andıran kamplarında birer asker gibi eğitilmişlerdi ve hükümet tarafından sokaklarda özellikle de sol grupların ezilmesi için kullanıldılar. Hükümetin ana amacı esasen CHP'ye oy veren kitleyi yıldırma ve solun tehlikelerini göstermek suretiyle CHP'nin oy potansiyeli azaltmaktı; ancak hükümetin uygulamalarının sonuçları beklenenden çok daha ağır oldu. Ülkücülerin sokaklardaki etkinliğini artırması hâlihazırda şiddete başvuran sol grupların bu tür eylemlere daha da çok başvurmalarına neden oldu. Özellikle: "Devrimci-Yol (Dev-Yol)" ve "Devrimci-Sol (Dev-Sol)" isimli gruplar şehirlerde terör eylemleri yapmaya başladılar. Bu durum hükümetin yaratmaya çalıştığı sol algısını destekleyici ve güçlendirici bir nitelikteydi; ancak ülkeye verdiği zarar çok büyüktü (Ahmad 2016, s. 197).

Demirel, hükümeti kurmayı başarmıştı ve 1971'de muhtıra ile gittikten sonra bu onun için kişisel bir zafer sayılabilirdi; çünkü her şeye rağmen partisinin başında kalmayı başarmış ve Başbakanlık koltuğuna tekrar oturmuştu. Üstelik Ecevit'in popülaritesinin en yüksek olduğu bir dönemde erken seçimi engellemeyi başararak partisinden dağılan sağ oyları toparlayabilmek için de zaman kazanmıştı. Gelişmeler bu bakımdan AP için olumluydu; ancak şu da bir gerçektir ki I. MC, siyasi bütünlükten ve ahenkten yoksun derme çatma bir koalisyondu. Partiler arasında sağ tandanslı olmak dışında herhangi bir ideolojik fikir birliği yoktu ve hükümet daha çok, küçük partilerin AP'den kopardıkları tavizlere pragmatik yaklaşım göstermeleri ve erken seçim tehdidi nedeniyle kurulabilmişti. O günlerde yapılacak bir erken seçimin CHP'yi tek başına iktidara taşıması hiç de az bir ihtimal değildi. Yine bu seçimin küçük partileri meclisten silmesi de düşük bir olasılık değildi; çünkü CHP karşısında sağın parçalanmış bir durumda olması muhafazakârları ürkütmüştü. Bu nedenle de sağ oyların yeniden AP'ye akmaya başlaması ihtimali hiç de azımsanacak bir ihtimal değildi (Ahmad 2014, ss. 344-345).

I. MC, ideolojik ve hamasi söylemlerinin yanında; dış politikada ve ekonomide CHP-MSP koalisyonundan çok da farklı bir şey söylemiyordu. Kıbrıs sorununda Ecevit'in de savunduğu ikili federatif yapıyı savunan Demirel, Yunanistan ile yaşanan kıta sahanlığı” problemiyle alakalı olarak da Türkiye'nin çıkarlarını tavizsiz bir biçimde korumaktan yana tavır koymaktaydı. Ekonomik program konusunda ise enflasyonla savaşılmaması, yerli sanayinin teşviklerle güçlendirilmesi, çiftçilerin sübvansede edilmesi gibi alışıldık çözümlerden söz edilmekteydi. Tabii böylesine uyumsuz bir hükümetle Demirel'in bahsettiği ekonomik önlemleri alma ihtimali bulunmamaktaydı; nitekim I. MC, özellikle ülkedeki ekonomik problemleri çözmeye konusunda çok başarısız bir performans sergileyecektir (Ahmad 2014, ss. 345-346).

12 Ekim 1975 tarihinde, Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesi için seçimler yapıldı. Çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimlerde CHP %43,4 oy alarak 25 senatörlük kazanırken, AP ise %40,8 oy alarak 27 senatörlük kazanmıştı. MSP ise %8,9 oy almış ve 3 senatörlük kazanabilmişti (Teziç 1976, s. 357). Bu seçimlerden önce yapılan propagandalarda CHP oldukça zorlanmıştı; çünkü Ecevit seçim gezileri sırasında birçok defa saldırıya uğramıştı. Özellikle Ecevit'in seçim otobüsünün Bolu'nun Gerede ilçesinde taşlanması ve daha sonra yapılan CHP mitingine ülkücüler tarafından taş ve sopalarla saldırılması bu dönemde yaşanan olayların zirvesidir. Saldırganlar daha sonra polisin müdahale edeceği kaygısıyla bir camiye sığınmışlardır; ancak CHP'lilerin polisle birlik olarak camiyi ateşe vereceği söylentisinin yayılması yoluyla halkta dini bir infial yaratılmaya dahi çalışılmıştır. Gerede olayı birçok kesim tarafından Ecevit'in hayatına kasteden bir saldırı olarak yorumlandığı için önemlidir; çünkü 1980 yılında askeri darbeye sonuçlanan olayların fitilinin Gerede'de ateşlendiği söylenmektedir. Bir askeri darbe ihtimali bu dönemden sonra ciddi şekilde konuşulmaya başlanmıştır. Bu darbe ihtimalinin yanında dile getirilen bir diğer ihtimal ise, hükümetteki Türkeş'in ve MHP'nin öncülük ettiği bir faşist rejim kurulacağı ve CHP'nin de bu rejim tarafından kapatılacağı şeklindeydi. Ecevit tüm bu söylentilere ve hükümetten gelen uyarılara rağmen siyasi programına ara vermemiştir ve bu sayede de yapılan kısmi senato seçimlerinde de önemli bir başarı kazanmıştır (Ahmad 2014, s. 347-349).

Senato seçimlerinde oyların CHP’de ve AP’de toplanmaya başladığı ve Türkiye’nin iki kutuplu bir siyasi sisteme doğru kaydığı görülmüştü. Bu durum da güçsüz ve ahenksiz I. MC’nin ömrünü uzatmıştı; çünkü bu seçimlerde CHP ve AP dışındaki tüm partiler oy kaybına uğramışlardı. Belki MHP oylarını korumuş sayılabilirdi; ancak seçimlerde herhangi bir başarı da elde edememişti. Bu durum da halkın üst üste kurulan derme çatma koalisyonlardan rahatsızlığını açıkça gösteren bir faktördü. Seçim sonuçları hükümeti bir arada tutuyordu; ancak hükümetin ahenkten yoksun yapısı nedeniyle hiçbir önemli iş becerilemiyordu. Partiler, iktidarda olduklarının farkında değilmiş gibi davranarak bir yandan sanki seçimlere hazırlanır gibi söylem bazında hükümetten tamamen bağımsız bir yol izlerken bir yandan da kendilerine verilmiş olan bakanlıklarda kadrolaşarak bürokrasiyi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Özellikle kadrolaşmanın doğurduğu bu sorunlar ülkenin bürokrasisini hantallaştırdığı için ülkedeki mevcut problemlerin çözümü de güçleşiyordu (Ahmad 2016, ss. 198-199).

1976 yılı, ülkedeki sağ-sol çatışmasının daha da şiddetlendiği ve hükümetin sorunların çözümündeki etkisizliği nedeniyle ekonomik zorlukların kendini daha da hissettirdiği bir yıldır. Bu yıl içerisinde ülkedeki siyasi havayı iyice sertleştiren ve özellikle liberaller ve aydınlar arasında endişe yaratan önemli bir olay gerçekleşmiştir. 19 Mayıs 1976 tarihinde yapılan resmi kutlamalar sırasında ülkücülerin MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’i Nazileri andıran militarist öğeler içeren bir tazim gösterisi ile selamlamaları büyük tartışmalara yol açmıştır (Fedayi 2014, s. 504). Durumun ciddiyeti siyasilerin büyük bölümü tarafından pek anlaşılammıştır; ancak 1930’lu yıllarda Nazi Almanyası’nda deniz ataşesi olarak görev yapmış olan Cumhurbaşkanı Korutürk meselenin ciddiyetini anlamış ve bu duruma bir tepki olarak, gösterilerin yapıldığı stadyumdan Türkeş’in elini sıkmadan ayrılmıştır (Ahmad 2016, s. 199). Ekonomik zorluklar gittikçe artarken ve hükümet de bu noktada herhangi bir çözüm getiremezken, hükümetin küçük ortakları da bürokrasi içerisinde kadrolaşmaya devam etmekteydiler. Partilerin böyle davranmalarının sebebini ise AP’nin ve CHP’nin yükselişine bağlamak mümkündür; çünkü 1977 yılında yapılacak genel seçimlerde bu iki partinin küçük partileri süpüreceği tahmin edilmekteydi. Küçük partiler ise bunu bürokraside kadrolaşarak telafi etme telaşı içindeydiler; böylece küçük partiler hükümette olmasalar dahi ideolojilerini hayata geçirme şansına sahip olacaklardı (Ahmad 2014, ss. 354-355).

1976 yılında yaşanan zorluklar CHP'yi de kötü etkilemişti. Koalisyonun bozulmasından sonra erken bir seçim yapılmaması ve partinin muhalefette kalması parti içinde Ecevit'e karşı seslerin yükselmesine neden olmuştu. Ülkenin sosyoekonomik durumu ise parti içerisinde farklı hiziplerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Birçok partili, hükümetin sol karşısındaki tavrı nedeniyle CHP'nin daha radikal bir solcu kimliğe bürünmesini savunur olmuşlardı. Ekonomik zorlukların en çok ezdiği sınıf olan işçi sınıfı 12 Mart dönemindeki güçsüzlüğünü atmıştı ve sendikalar büyük ölçüde CHP'ye destek vermekteydiler; ancak CHP'yi birçok iş adamı da desteklemekteydi. Bu nedenle CHP'nin daha radikal bir çizgiye sapması iş adamlarının desteğini kaybetmesi anlamını da taşıyacağından pek de olası görülmemekteydi. Özellikle 1977 Genel Seçimleri öncesinde sosyalist eğilimleriyle bilinen “Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK)” CHP'yi destekleme kararı alması önemlidir; çünkü bu karar sadece sosyal demokratların değil solun tamamının CHP'de birleşmeye başladığını göstermekteydi. Bu durum CHP'ye özellikle hükümete karşı büyük bir psikolojik üstünlük sağlamıştı (Ahmad 2016, ss. 199-200). I. MC, genel olarak CHP kitlelerini yıldırmaya, daha sol unsurları ise sindirmeye yönelik bir siyaset izlemekteydi; ancak bu siyaset bir anlamda ters teperek sosyalistleri tam da seçim arifesinde CHP ile bir araya getirmişti.

Ülkede artan ekonomik zorluklara ve teröre karşılık hükümetin duruma hâkim olamaması, kimi çevrelerde bir erken seçim ihtimalinin konuşulmaya başlanmasına neden olmaya başlamıştı. Gerçekten de I. MC ülkenin problemlerini çözme konusunda acizdi ve bu durumu koalisyondaki partiler dahi kabul etmekteydiler. Demirel'in ve Türkeş'in, hükümetin olaylara hâkim olma konusundaki acizliği nedeniyle sıkıyönetim ilan ederek olayları ordu vasıtasıyla kontrol altına almak istedikleri yönünde söylentiler gezmekteydi. 1975'ten itibaren darbe söylentileri yeniden başlamıştı. Bu dönemde hem AP hem de CHP, böyle bir olayın önüne geçebilmek amacıyla kadrolarına asker kökenli birçok ismi katmışlardır. 1976 yılının sonlarına gelirken sağ-sol çatışması üniversitelerde de iyice kendini göstermeye başlamıştı. Ekonomik kriz gittikçe derinleşmekteydi ve ülkenin dış sorunlarının çözümü konusunda da bir ilerleme kaydedilememişti. Sonuç olarak sonbaharda yapılması planlanan genel seçimlerin tarihi erkene çekildi ve seçimlerin 5 Haziran 1977 tarihinde yapılması kararlaştırıldı (Ahmad 2014, ss. 356-357). Demirel, seçimlerde AP'nin oyunun artacağına farkındaydı ve bu

durumun kendisini MSP, CGP ve MHP gibi küçük partilerle hükümet kurma zorunluluğundan kurtarmasını umuyordu (Ahmad 2016, s. 200). CHP ise olası bir seçimin birinci partisi olmaya en yakın parti olmakla beraber tek başına iktidara gelmeye de en yakın partiydi. I. MC, Ecevit'in en popüler olduğu dönemde kurularak onun rüzgarını kesmeyi başarmıştı; ancak Ecevit halen ülke çapındaki en popüler liderdi. CHP bir önceki seçimden farklı olarak, uygulanan hükümet kaynaklı baskıların ve meşru zeminde kendisinden daha sol bir parti bulunmamasının da ortak etkileriyle sosyalistlerin de desteğini almayı başarmıştı. Buna karşılık CHP'nin yeniden açılmış olan TİP ve TBP ile yaptığı seçim ittifakı gündemli görüşmeler Ecevit'in solla ilişkilerinde mesafeli olma çabası nedeniyle başarısızlığa uğramıştı (Ahmad 2014, s. 357).

1977 Genel Seçimleri yaklaşırken, işçiler de örgütlenmişlerdi ve seslerini daha güçlü duyurmaya başlamışlardı. 1 Mayıs 1977 tarihinde DİSK'in önderliğinde tüm sol grupların katılımıyla İşçi Bayramı'nın kutlanması ve onların deyimiyle ülkedeki "yükselen faşizme karşı" bir gövde gösterisi yapılması amacıyla Taksim Meydanı'nda büyük bir toplantı tertip edildi (Fedayi 2014, s. 504). Toplantıya saldırılacağına dair birçok söylenti çıkmıştı; ancak bu söylentileri ciddiye alan katılımcılar da birçok önlem almışlardı. Toplantı gayet sakin bir biçimde başladı ve muhtemelen aynı şekilde de sona erecekti; ancak toplantının sonlarına doğru belirlenemeyen bir yerden kalabalığa doğru ateş açıldı. Bu durum meydandakilerin paniğe kapılmalarına yol açtı, bunun üzerine polis duruma hâkim olabilmek için yüksek sesle siren çaldı; ancak siren sesi paniği daha da artırdı. Meydana açılan caddeler güvenlik amacıyla polis tarafından kapatılmıştı; ancak dar sokaklar açıldı, bu nedenle paniğe kapılan kalabalık dar sokaklara doğru yöneldi. Dar sokaklardaysa panik nedeniyle yaşanan izdihamdan dolayı birçok kişi ezilerek hayatını kaybetti. Ezilerek ölenlerin sayısının artmasında polisin mermilerden korunabilmeleri için katılımcılara yere yatma talimatı vermiş olmasının da payı vardır. Tarihe "Kanlı 1 Mayıs" ismiyle de geçen bu olayda 36 kişi hayatını kaybetmiştir; ancak ölenlerin yalnızca 2'si açılan ateş sonucunda hayatını kaybederken, 34 kişi ise ezilerek can vermiştir. Pek çok kişi, bu katliamda devlet içerisinde o dönemde varlığından söz edilen Kontrgerilla yapılanmalarının parmağı olduğunu ifade etmiştir (Ahmad 2016, ss. 200-201). Olaylar, Taksim Meydanı'na bakan binaların çatılarından kalabalığa doğru

ateş açan kimliği belirsiz kişiler yüzünden meydana gelmişti. Kanlı 1 Mayıs, 12 Eylül darbesi öncesinde meydana gelen en ciddi katliamlardan biriydi (Fedayi 2014, s. 504).

Kanlı 1 Mayıs'ın yarattığı hava ülkedeki seçmenleri sandıktan uzaklaştırmadı; tam tersine, bir önceki seçimlere oranla katılım arttı. 1973 Genel Seçimleri'nde seçmenlerin %66,8'i oy kullanmışlardı. 1977 Genel Seçimleri'nde ise katılım %72,4'e yükselmişti. Yine de şiddet tehdidi olmasaydı seçimlere daha yüksek bir katılımın gerçekleşebileceği de düşünülebilir (Ahmad 2014, s. 358). Sonuçlar ise hiçbir partiyi mutlu etmeyecektir. CHP, aldığı %41,4'lük oy oranıyla 1950 sonrasındaki tarihi zirvesine ulaşmıştı, Ecevit'in ülke çapında kişisel itibarının tartışmaya açık olmadığını bu sonuç göstermekteydi. AP ise beklendiği üzere ortaklarını eritmişti ve oylarını %36,9'a yükseltmişti (Çaylak 2014, s. 504). Demokratik Parti ve CGP beklendiği üzere oy kaybetmişlerdi; ancak bu kayıp beklenenin üzerinde olduğu için her iki parti de fiili olarak siyaset sahnesinden silinmişlerdi. Her iki parti de %1,9 oranında oy alabilmişti. MSP'nin oyları ise %8,5 seviyesine gerilemekle beraber partinin önemli bir oranda oy almış olması bu partinin belli bir seçmen tabanını tutmayı başardığını göstermekteydi. MHP ise oylarını neredeyse ikiye katlamış ve %6,4 seviyesinde oy almıştı. Sonuçlar hiçbir partiyi mutlu etmemiştir; çünkü bu sonuçlar yine bir koalisyon kurulmasını zorunlu kılıyordu. CHP 213 milletvekili çıkararak tek başına iktidar olabilmek için gereken 226 milletvekilliğini kıl payı kaçırmıştı. AP'nin vekil sayısı 189'a çıkmıştı; ancak iktidara gelebilmek için diğer sağ partilere olan mahkûmiyetinden kurtulamamıştı. CGP'nin milletvekilliği sayısı 3'e, Demokratik Parti'nin ise 1'e inmişti ve bu partiler artık "tabela partisi" olmaktan öte bir anlam ifade etmemekteydiler. MSP meclisteki gücünün yarısını kaybetmişti ve 24 milletvekilliğine sahip olmuştu; ancak hala meclis içerisinde anahtar parti konumundaydı. MHP ise milletvekilliği sayısını 16'ya çıkararak seçimlerde beklenenin üzerinde bir başarı gösteren tek parti olmuştu. Seçimlere katılan diğer partiler TBP ve TİP ise meclise girememişlerdi (Öztekin 2016, s. 210). MHP'nin seçimlerde gösterdiği başarı oldukça dikkat çekicidir; çünkü sokaklardaki şiddetin baş sorumlularından biri olan MHP'nin seçimlerdeki başarısı MHP'nin şiddete dayalı siyasetinin halk tarafından da onaylandığını göstermekteydi. Bu durum da MHP'nin eylemlerini meşru olarak görmeye başlamasına yol açmıştır (Ahmad 2014, s. 358).

Seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP'nin lideri Ecevit'e hükümeti görevi verildi; ancak CHP'nin uygun bir hükümet ortağı bulma ihtimali yoktu. AP ve MHP, CHP ile hükümet kurmaya en başından karşıydı; zaten karşı olmasalar dahi CHP'nin de bu partilerle hükümet kuracağı düşünülmemekteydi. MSP ise gerek önceki hükümet deneyimlerinden gerekse de tabanındaki erimenin hızlanmasından çekindiği için CHP ile hükümet kurmaya sıcak bakmamaktaydı. CHP'nin hükümeti kurup güvenoyu alabilmek için 13 eksiği vardı; meclisteki diğer partiler olan CGP ve Demokratik Parti ve hatta bağımsızlar da hükümete güvenoyu vermeye ikna edildiğinde dahi CHP hükümeti kurabilmek için 5 milletvekiline daha ihtiyaç duyuyordu.

Herhangi bir koalisyon formülünün olmadığını gören Ecevit'in geriye yapabileceği tek bir şey kalmıştı; o da bir azınlık hükümeti kurarak meclisteki diğer partilerin güvenoylaması sırasında fire vermesini ummaktı. Ecevit bir azınlık hükümeti kurdu ve 3 Temmuz 1977 tarihinde hükümet güvenoyuna sunuldu; ancak güvenoylamasından Ecevit'in beklediği sonuç çıkmadı. Bu durum CHP için olduğu kadar istikrarlı bir hükümetin kurulmasını bekleyen iş dünyasında, aydınlarda ve halkta da tedirginliğe neden oldu; çünkü istikrarsız ve uyumsuz bir koalisyonun ülkedeki problemlerin çözümünde ne kadar aciz kalabileceği I. MC döneminde görülmüştü (Ahmad 2016, s. 201). Ecevit hükümeti her ne kadar güvenoyu alamamış olsa da bir sonraki hükümetin kurulmasını kadar geçecek olan sürede görevine devam etmiştir. Bu süre içerisinde özellikle iş çevrelerinden bir AP-CHP koalisyonu kurulması konusunda her iki partiye de büyük baskı yapılmaktaydı. (Fedayi 2014, s. 505). Gerçekten de böyle bir hükümetin kurulabilmesi, ülkedeki sağ-sol çatışmasını bir nebze olsun azaltabileceği gibi meclisteki güçlü çoğunluk nedeniyle bu iki partiden müteşekkil bir koalisyonun problem çözme ve icra yeteneği de oldukça fazla olacaktı. Partilerin ideolojileri ve tabanları belki çok uyumlu değildi; ancak ülkenin önünde bunlardan öte acil olarak çözülmesi gereken çok önemli sorunlar bulunmaktaydı. AP-CHP koalisyonu en azından bu sorunları ortadan kaldırma konusunda büyük mesafe alabilirdi; ancak bu koalisyon gerçekleşmemiş ve bir öneriden ibaret olarak kalmıştır.

Ecevit'in güvenoyu alamaması üzerine hükümeti kurma görevini alan Demirel, 21 Temmuz 1977 tarihinde AP, MSP ve MHP'yi bir araya getiren ve "II. Milliyetçi Cephe Hükümeti (II. MC)" olarak anılan koalisyon hükümetini kurdu. Demirel'in kabinesi 26

bakanlıktan oluşmaktaydı ve bu bakanlıkların 13'ü AP'ye, 8'i MSP'ye, 5'ise MHP'ye verilmişti. Demirel istediğini yapamamış ve yine küçük partilere taviz vererek bir hükümet kurmak zorunda kalmıştı. Üstelik bu sefer kurulan hükümette bakanlık sayıları da oldukça dengesizdi ve meclisteki güçlerinin toplamı AP'nin gücünün dörtte birine bile ulaşmayan MSP ve MHP kabinede AP ile eşit bir güçte temsil olanağı bulmuşlardı. Bu durum Demirel'in hükümet kurma konusundaki çaresizliğini göstermekteydi; çünkü AP için başka bir hükümet formülü bulunmamaktaydı (Çaylak 2014, s. 505).

Seçimlerin beklendiği gibi sonuçlanmamış olması ve yine uyumsuz ve ahenksiz bir koalisyon kurulmuş olmasından dolayı herkes hayal kırıklığına uğramıştı. Ülkedeki sağ-sol kutuplaşması giderilemediği gibi ülkenin acil ekonomik problemlerini çözebilecek istikrarlı bir hükümetin kurulması ihtimali de seçimlerin sonuçlanmasıyla birlikte ortadan kalkmıştı. Bu durum da insanları iyiden iyiye kötümserliğe sevk ediyordu. Bu noktada MHP lideri Türkeş, durumun farkına vararak; seçimlerdeki başarısının da kendisine vermiş olduğu güvenle daha ılımlı bir tavır takınmaya başladı. Hükümete bu kez çok daha güçlü bir şekilde ortak olan MHP, bunun da etkisiyle eski sertlik yanlısı tavrından uzaklaşmaya başlamıştı; çünkü sertlik yanlısı politikalar ülkeyi daha da yönetilmez bir hale getiriyordu ve iktidarda olan bir partinin bu durumdan etkilenmemesi olanaksızdı. Buna karşılık MHP'nin tavrı beklenen rahatlamayı sağlamadı, sadece hükümetin ilk 15 gününde 26 kişi öldürülmüştü. Şiddet artarak devam etmekteydi (Ahmad 2016, s. 202).

II. MC, I. MC kadar uzun ömürlü bir koalisyon olmamıştır. 11 Aralık 1977 tarihinde yapılan yerel seçimlerde AP %37,1 oranında oy almıştır; ancak 67 ilden 42'sinin belediye başkanlıkları %41,7 oranında oy alan CHP tarafından kazanılırken, AP yalnızca 15 ilin belediyesini kazanabilmiştir. Bu durum AP içerisinde büyük tartışmalara sebep olmuştur. Partinin MSP ve MHP ile kurduğu üst üste koalisyonları ve bu partilere verilen tavizleri seçimlerde uğranan başarısızlığın gerekçesi olarak gören muhalifler, Demirel'i "neofaşistlerle işbirliği" yapmakla suçlamışlardır (Ahmad 2014, s. 359). Bazı milletvekilleri AP'den istifa ederek mecliste bağımsız kaldılar. Bu milletvekilleri özellikle Kürt nüfusunun yoğunlukta olduğu illerde Kürtlere yapılan baskılardan ve II. MC'nin giderek artan katliamlara engel olamamasından şikâyetçiydiler. Bu şartlar altında 31 Aralık 1977 tarihinde yapılan güvenoylamasında

AP'den istifa eden bağımsızlar hükümetin aleyhinde oy kullanınca II. MC'nin de sonu gelmiş oldu (Ahmad 2016, s. 202).

1978 yılının ocak ayında CHP ile bu bağımsızlar arasında yapılan görüşmeler sonucunda Ecevit, hükümeti kurmayı başardı. Pazarlıkların Ecevit açısından ne kadar sıkıntılı olduğu açıkça belli oluyordu; çünkü bağımsız milletvekillerinin tamamına kabinede yer verilmişti. CHP mecliste 213 milletvekiline sahipti; ancak kurulan kabineye CHP hükümeti demek oldukça zor görünmekteydi (Zürcher 2016, s. 378). Ecevit ile bağımsız milletvekilleri arasında yapılan bu pazarlıklar tarihe “Güneş Motel Vakası” olarak geçmiştir. Hükümet çevrelerinde bu olaylarla alakalı olarak Ecevit'in AP'den istifa eden vekillerle çok daha önceden görüştüğü ve bu milletvekillerini AP'den bakanlık vaadiyle istifa ettirdiği; böylece de II. MC'yi sabote ettiği şeklinde söylemler dolaşmaktaydı. Ecevit ise bu iddiaları şiddetle reddediyordu ve vekillerle bu konuda bir pazarlık yapılmadığını; vekillerin AP'den istifalarıyla CHP hükümetini desteklemelerinin birbirinden bağımsız iki olgu olarak görünmesi gerektiğini söylüyordu. Hangi tarafın söylediklerinin doğru olduğu hiçbir zaman tam olarak anlaşılammıştır; ancak istifa eden milletvekillerinin tamamına bakanlık verilmesi, CHP ile bu milletvekilleri arasında II. MC'nin düşürülmesinden öncesine dayanan bir pazarlık yapılmış olma ihtimalini daha kuvvetli bir şekilde akıllara getirmektedir.

Ecevit'in hükümeti güvenoyu almıştı; ancak kurulan hükümet bir AP-CHP koalisyonu görüntüsü vermekteydi. Ayrıca kabinede CGP'li Turhan Feyzioğlu ve Salih Yıldız'ın yanı sıra Demokratik Parti'nin tek milletvekili olan Faruk Sükan da bulunmaktaydı. Bu uyumsuz koalisyon görüntüsü nedeniyle kurulan bu hükümetin de I. MC ve II. MC gibi ahenkten yoksun ve sorunların çözümü noktasında radikal tedbirler almaktan aciz bir hükümet olacağı açıkça anlaşılmaktaydı. Ecevit, hükümet programında toplumsal barışı sağlamaktan bahsediyordu; ancak hükümet, görevde olduğu süre boyunca bazı sorunları çözmek için bazı pragmatik tedbirler almanın ötesinde bir şey yapamayacaktır. Toplumsal kutuplaşmanın en üst düzeyde olduğu ve siyasetin de hem bu sebeplerle hem de II. MC'nin sona eriş şekli nedeniyle iyice gerginleştiği bir ortamda toplumsal barışın getirilmesi o kadar da kolay bir iş değildi. Muhalefet CHP'nin karşısında bir blok halindeydi ve ne olursa olsun CHP'yi başarısızlığa uğratmaya kararlıydı. Hükümet programı okunurken dahi mecliste milletvekilleri arasında büyük bir kavga yaşanmıştı

ve oturuma ara verilmek zorunda kalınmıştı. 1 Ocak 1978 ile hükümet programının okunduğu tarih olan 15 Ocak 1978 arasında yurt çapında gerçekleşen olaylarda toplam 30 kişi öldürülmüş ve 200'den fazla kişi de yaralanmıştı (Ahmad 2016, ss. 202-203).

Hükümetin kuruluş şekli sadece muhalefette değil; CHP'nin içinde ve kamuoyunda da büyük eleştirilere yol açmıştı. CHP'li Turan Güneş, Ecevit'i "Başbakan olma pahasına koltuk satmak" ile itham etmekteydi. Hükümetin kuruluşunda bu usulsüzlük ve ahlaki açıdan tartışmalı durum; Ecevit'in ve CHP'nin ülke çapındaki popülerliğini de etkilemişti. Ayrıca hükümetin tıpkı I. MC ve II. MC gibi uyumsuz ve ahenksiz bir koalisyon olması ülkedeki problemlerin çözümünü de imkânsız kıldığı için Ecevit'in hükümeti kurabilmek için bu kadar taviz vermesi ve bu kadar aceleci davranmasının nedeni özellikle CHP içerisinde sorgulanmıştır (Fedayi 2014, ss. 506-507).

Hükümetin kurulmasından sonra geçen altı ay boyunca terörün ve anarşinin önlenmesine dair alınan önlemlerin hiçbiri bir işe yaramamıştı. Olayların önlenmesi konusunda polis gücü yetersiz kalıyordu. Bu yetersizliğin hükümet tarafından da anlaşılması çok sürmedi ve hükümet 2 Temmuz 1978 tarihinde olayların önlenmesi için "Mavi Bereliler" ismi verilen birlikleri kullanmaya karar verdiğini duyurdu. Polisin yetersizliği ise sağ-sol ayrışmasının polis teşkilatının içinde bile şiddetli bir hal almış olmasına bağlanmaktaydı (Ahmad 2014, s. 360). Mavi Bereliler ise jandarma komandolarıydı ve doğrudan orduya bağlılardı (Ahmad 2016, s. 203). Bu nedenle polis teşkilatı içerisindeki bölünmenin bu birlikler arasında yerleşmemiş olması umut edilmekteydi.

Ülkedeki anarşi ve terör bir türlü bastırılamıyordu ve 1978 yılından itibaren terör çok daha farklı ve tehlikeli bir metot kullanmaya başladı. Terör artık sadece sokaklarda sıradan vatandaşları hedef almıyor, çeşitli görüşlerden birçok insanı seçerek hedef alıyordu. 11 Temmuz 1978 tarihinde Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Bedrettin Cömert öldürüldü. Bedrettin Cömert, ülkücülerin terör faaliyetleriyle olan ilişkilerini araştıran bir komitede görevliydi. Cömert'le başlayan suikastlar zinciri hem sağ görüşlü hem de sol görüşlü aydınları ve siyasetçileri hedef alarak devam etti. Bu cinayetlerden en çok dikkat çekenini ise Milliyet Gazetesi'nde genel yayın yönetmeni olarak görev yapan Abdi İpekçi'nin 1979 yılında öldürülmesidir. İpekçi, sağ-sol kamplaşmasının herhangi bir tarafında bulunduğu söylenebilecek türden biri değildi ve

Ecevit'in de gazetecilik yıllarından yakın bir dostuydu. Bu nedenle bu suikast, Ecevit'in itibarına yönelik bir saldırı ve Ecevit'in şahsına da bir mesaj olarak algılanmıştır. İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca ise uzun müddet yakalanamamıştır (Ahmad 2014, s. 360).

Terörizmin bu dönemdeki bir diğer hedefi ise ülkede mezhepsel çatışma ortamı yaratmaktı. Geleneksel olarak çoğunlukla CHP'ye oy veren Aleviler bu dönemde ülkücüler tarafından yapılan provokasyonların ve saldırıların hedefi haline geldiler. Alevilere yapılan ilk önemli saldırı 18-19 Nisan 1978 tarihlerinde Malatya'da gerçekleşti. Bu saldırıyı, Eylül 1978'de Sivas'ta ve Ekim 1978'de Bingöl'de yapılan saldırılar izledi. Bu saldırılarda 6-7 Eylül olaylarını andırır bir biçimde Alevilerin evleri ve işyerleri tahrip ediliyor ve Alevilerin "dinsiz ve komünist" olduklarından hareketle dini ve mezhepsel bir galeyan hareketi yaratılmaya çalışılıyordu. Muhalefet ise bu dönemde Ecevit hükümetini terörü durdurma konusunda etkisiz kalmakla suçlayıp sıkıyönetim ilan edilmesi yönünde hükümete baskı kurmaya çalışıyordu; oysaki özellikle Alevilere yönelik yapılan terörün kaynağı büyük ölçüde muhalefetin kendisiydi. Bu nedenle hükümetten gelen önerilerin meseleyi çözmeye yönelik değil de hükümeti başarısızlığa uğratmaya yönelik olduğunu söylemek mümkündür (Ahmad 2014, ss. 360-361).

Ecevit'in sıkıyönetimi bir çözüm olarak kabul etmeyen tavrı, 1978 yılının aralık ayında Kahramanmaraş'ta yaşananlardan sonra değişecektir. Alevilere yönelik olarak yapılan saldırılar ve provokasyonlar bir katliama dönüşmüştür. Yedi gün süren olaylar sonucunda 111 kişi öldürülmüş ve 300'den fazla kişi de yaralanmıştır (Fedayi 2014, ss. 508-509). Katliamın arkasında yine ülkücüler bulunmaktaydı. Olayların başlamasından birkaç gün önce ülkücüler, Alevilerin ve komünistlerin cenaze namazının kılınamayacağını söyleyerek sokak olayları sırasında öldürülen kişilere ait iki cenazenin namazlarının kılınmasını engellemişlerdi. Yaşanan bu olaydan sonra da dükkânlar ve evler MHP amblemi ve uluyan kurt şeklindeki damgalarla işaretlenerek hangi evlere ve dükkânlara saldırılacağı, hangilerineyse saldırılmayacağı belirlenmişti. Bu da saldırının sistematik ve planlı bir şekilde yaptığını ortaya koymaktadır (Ahmad 2016, s. 204). Yerel yetkililer olayları önlemek için neredeyse hiçbir önlem almamışlardı, bu durum da işin içinde devlet içinde var olduğu söylenen kontrgerilla yapılanmalarının da olduğu

şüphesini doğurmaktadır. Olaylar ancak Kayseri'den kalkan savaş uçaklarının şehrin üzerinde alçak uçuş yapmasıyla ve 39. Zırhlı Birlik'in şehre girmesiyle son bulabilmiştir. Olayların ancak ordunun müdahalesi vasıtasıyla önlenememiş olması sivil iradenin derin bir acizlik içinde olduğunu açıkça göstermiştir. Başka çaresi kalmayan Ecevit, 25 Aralık 1978'de toplam 13 ilde sıkıyönetim ilan etmiştir (Ahmad 2014, s. 361). Sıkıyönetim ilanıyla beraber siyaset üzerindeki ordu etkisi de artmaya başlamıştır; çünkü sivil iradenin ülkedeki kaosu ve terörü engelleme gücünden yoksun olduğu artık açıkça görülmüştür.

Hükümetin uğradığı başarısızlık ve Ecevit'in sıkıyönetim döneminde dahi orduyu sivil iradenin kontrolü altında tutmaya çalışması hem terörün ve anarşinin bitirilmesinde ordunun etkisiz kalmasına neden oluyordu hem de Ecevit'in ülke çapındaki itibarının azalmasına neden oluyordu. Muhalefet Ecevit'i gerekli yetkileri vermeyerek olaylar karşısında ordunun elini kolunu bağlamakla suçluyordu. Bu söylemler ordunun komuta kademesi tarafından dile getirilmekteydi ve darbe sonrasında da komutanlar, darbe öncesinde anarşinin önlenememiş olmasını buna bağlayacaklardır (Ahmad 2014, ss. 361-362). Öte yandan, sıkıyönetim başka problemlere de neden olmaktaydı. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerde sıkıyönetimin baskıcı bir hal alması nedeniyle CHP'nin bu illerden seçilmiş olan üç milletvekili istifa ettiler. İstanbul'da ise 1 Mayıs gösterilerinin sıkıyönetim gerekçesiyle yasaklanması Ecevit'in sendikalar ve diğer sol gruplar arasındaki desteğini kaybetmesine neden oldu. Ecevit tepkileri dindirebilmek için durumu yumuşatmaya çalışıyordu; ancak kabinesindeki sağcı bakanlar Ecevit'in önerilerinin tam tersi yönündeki önerilerle geliyor ve önerilerinin kabul edilmemesi halindeyse Ecevit'i istifa etmekle tehdit ediyorlardı. Baştan beri kendi içinde çelişkili ve tutarsız olan hükümet artık iyice işlemez bir hale gelmişti. 1979 yılının haziran ayında muhalefet tarafından verilen bir önergeden kurtulabilmek için CHP, meclisteki oturumu boykot etmek zorunda kaldı. Bu ortamda 14 Ekim 1979 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesi için seçimler yapıldı (Ahmad 2016, s. 205). Boşalan 5 milletvekilliği için yapılacak olan ara seçimler de aynı tarihte yapılacaktı. Bu seçimler CHP için çok önemliydi; çünkü alınacak iyi bir sonuç hem Ecevit'in sarsılan imajını düzeltecekti hem de CHP'ye muhalefet karşısında psikolojik bir avantaj sağlayacaktı. Ecevit, bu seçimleri CHP için bir kurtuluş olarak görmekteydi.

Sandıklar açıldığında ortaya çıkan sonuç CHP için büyük bir hayal kırıklığı olmuştu. CHP'nin 1977 Genel Seçimleri'nde %41,4 olan oyu Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerde %29,1'e; milletvekili ara seçimlerinde ise %29,3'e gerilemişti. Bu sonuçlar CHP için tartışılmaz bir mağlubiyetti. AP ise Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerde %46,8 oy alırken milletvekili ara seçimlerinde ise oylarını %54'e çıkarmıştı. AP'nin galibiyeti tartışılmazdı; üstelik alınan ezici oy oranına ek olarak beş milletvekilliğinin tamamını da AP kazanmıştı. Seçimlere katılım ise %73 düzeyindeydi; yani şiddet tehdidine rağmen halk sandığa gitmişti. Ecevit'in yapabileceği fazla bir şey yoktu ve seçimlerden iki gün sonra istifasını sundu (Ahmad 2016, s. 205).

Seçimlerdeki bu yenilginin ardından istifa eden Ecevit'in CHP içerisindeki konumu da tartışılmaya başlanmıştır. Ecevit bu tartışmaları giderebilmek için kurultay kararı almıştır ve bu kurultayda seçildiğinden beri ilk defa Ecevit'in istifasını isteyen bir grup ortaya çıkmıştır. Ecevit kurultayda rahat bir şekilde tekrar genel başkanlığa seçilmiştir; ancak partinin genel yönetim kurulu için yapılan oylamada Ecevit'in listesi çok az bir farkla galip gelebilmiştir. Ecevit'in 12 Eylül İhtilali'nden sonra CHP'den istifa etmesinde ve yasaklar kalktıktan sonra da siyasete CHP'nin çizgisinde değil de yeni bir parti kurarak devam etmesinde CHP içerisinde bu dönemde kendisine karşı gittikçe yükselmekte olan muhalefetin önemli etkisi bulunmaktadır (Fedayi 2014, ss. 507-508).

Ecevit'in istifasından sonra iş dünyası ve ordu tarafından gündeme yine bir AP-CHP koalisyonu kurulması getirildi; ancak bu öneri yine gerçekleşmedi. Demirel, parti liderleriyle görüşükten sonra 12 Kasım 1979'da bir azınlık hükümeti kurdu (Ahmad 2014, ss. 362-363). 27 Aralık 1979'da ise Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in ve dört kuvvet komutanının imzaladığı siyasilere hitap eden bir mektup, Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunuldu. Mektup, ülkedeki siyasi istikrarsızlıkları ve asayiş problemlerini dile getiriyor; siyasetçileri uygun bir dille "uyarıyordu". Bu mektup bir uyarıdan çok aslında bir aba altından sopa gösterme davranışıydı; ancak siyasiler üzerinde bir etki yaratmamıştı (Akgün 2014, s. 549). Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti, meclisteki diğer sağ partilerin desteğini alarak kurulmuştu ve bu özelliği nedeniyle de bu hükümet "III. Milliyetçi Cephe Hükümeti (III. MC)" olarak anılmaktaydı. Buna karşılık Erbakan'ın, MSP'nin hükümete kerhen destek olduğunu açıklaması nedeniyle muhalif çevrelerde hükümete, alay etme amacıyla "Kerhen MC"

ismi takılmıştı. Bu hükümet Demirel açısından I. MC'ye ve II. MC'ye oranla daha olumluydu; çünkü en azından kabinenin tamamı AP'lilerden oluşmaktaydı. III. MC, ilk olarak radikal kararlar vasıtasıyla ekonomik zorluklarla mücadele etmeyi gündemine almıştır. 24 Ocak 1980'de, tarihimize "24 Ocak Kararları" ismiyle geçen bir dizi radikal ekonomik önlem alınmıştır. Bu kararlar ekonomik olmalarına karşılık ülkede siyasal ve sosyal açıdan da önemli sonuçlara sahip kararlardır; çünkü yıllardır içine kapalı bir ülke olan Türkiye, bu kararlar sayesinde ithal ikameci sanayi anlayışını terk ederek dışa açılmış ve liberalizmle tanışmıştır. Kuşkusuz ki bu türden bir dışa açılma sosyal açıdan da ülkeyi etkilemiş ve uzun vadede ülkenin toplumsal yapısını yeniden şekillendirmiştir. III. MC, anarşiyi ve terörü engelleme konusunda ise ekonomi konusunda olduğu kadar radikal tedbirler alamıyordu. Bir azınlık hükümeti olarak meclisteki güvenoyunu her an kaybetme ihtimali olan III. MC, sosyal alandaki konularda istediği gibi davranamıyordu. Belirsizliğin giderilebilmesi için bir erken seçim yapılması gündeme geldiyse de AP ile CHP anlaşamayınca bu fikir rafa kalktı (Fedayi 2014, s. 509).

Terörün önlenmesi konusunda Demirel'in yaptığı, muhalefetteyken dile getirdiği gibi davranmak suretiyle bütün kontrolü orduya vermektir. Sıkıyönetim rejimi güçlendirilerek ordunun hareket serbestisi artırıldı. Ayrıca ordu ile III. MC, terörün kaynağının yalnızca solcular olduğu konusunda mutabık kalmışlardı. Onlara göre ülkücüler ülkede terör yaratmıyor, yalnızca terör yaratan komünistlere karşı mücadele ediyor ve devlete yardım ediyorlardı. Devlet aygıtının açık bir şekilde çatışan tarafların bir kanadının yanında yer alması ise terörü daha da hızlandırdı. 1980 yılının ortalarına gelindiğinde sokak olaylarında ve suikastlarda günde neredeyse 20 kişi hayatını kaybeder olmuştu. Suikastlar ise sağcılardan da solculardan da önemli kişileri hedef almaya devam etti. DİSK Başkanı Kemal Türkler ve 12 Mart rejiminin Başbakanı Nihat Erim, suikast sonucunda öldürülenlerden yalnızca ikisidir (Ahmad 2016, s. 208). MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesi ise ülkücüler tarafından Alevilere yönelik olarak sürdürülen şiddetin bir kez daha katliama dönüşmesine neden oldu. Sazak'ın ölüm haberinden sonra Kahramanmaraş olaylarını andıran bir şekilde Çorum'da başlayan olaylarda Alevilerin evleri ve işyerleri saldırıya uğradı. Bu olaylar sonucunda toplam 48 kişi hayatını kaybetti (Fedayi 2014, s. 510). Devletin, ordunun işin içine dâhil olmasına rağmen düzeni sağlamaktaki acizliğinin bir diğer göstergesi de Ordu'nun Fatsa ilçesindeki durumdu. Fatsa'nın bağımsız olarak seçilen solcu belediye

başkanı, ilçede adeta özerklik ilan etmişti ve devlet otoritesiyle bağıni fiilen keserek sosyalizm benzeri ilginç bir yönetim kurmuştu. Bu yönetim Fatsa'ya ordu birliklerinin girmesiyle sona erdirilmiştir (Zürcher 2016, s. 381). Fatsa ile ilgili ilginç olansa, solcuların elinde olmasına rağmen ilçede ordu birliklerinin Fatsa'ya sokulmasını gerektirecek türden bir şiddetin olmamasıdır. Yaşanan bu ilginç durum daha sonra Fatsa olaylarının 12 Eylül Darbesi'nin bir provası olarak yorumlanmasına neden olmuştur

Ülkede gündeme gelen bir diğer problem de Cumhurbaşkanı seçimleriydi. 1980 yılının nisan ayında görev süresi biten Fahri Korutürk, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmıştı; ancak yeni cumhurbaşkanı mecliste üst üste yapılan turlara rağmen bir türlü seçilemiyordu. CHP, 12 Mart döneminin önemli askeri figürlerinden Muhsin Batur'u aday olarak göstermişti. AP ise bir başka emekli asker olan Faik Türün'ü aday olarak göstermişti. Bu durum ilginçti; çünkü her iki parti de emekli asker adaylar çıkartarak Cumhurbaşkanlığı makamına asker kökenlilerin getirilmesini bir teamül olarak kendiliklerinden kabul etmiş görünüyordular. Bu durumu sadece ordunun o dönemdeki ağırlığıyla veya yaklaşan darbe tehdidiyle alakalı olarak algılamak yeterli değildir; çünkü partiler bu adayları sadece baskı veya ordunun onayını alma kaygısıyla değil kendileri de ideal buldukları için belirlemişlerdir. Partiler tek bir aday üstünde uzlaşamadıkları için üst üste turlar devam etmiştir ve sonunda herkes seçimden umudunu kesmiştir. Boş kalan Cumhurbaşkanlığı makamına uzun bir süre boyunca TBMM Başkanı vekâlet etmek zorunda kalacaktır. Cumhurbaşkanı'nın seçilemiyor olması daha sonra darbeciler tarafından ülkedeki siyasi boşluğun ve acizliğin en büyük delili sayılmıştır. Bu nedenle meclisin aylarca süren türler boyunca Cumhurbaşkanı'nı seçememiş olması önemli bir konudur. Üstelik böyle bir siyasi ortam varken CHP, herhangi bir hükümet alternatifi olmamasına karşılık III. MC'yi düşürme girişiminde dahi bulunmuştur. Bu durum da siyasi aktörlerin ideolojik kavgalardan etkilenerek ülke gerçeklerinden ne kadar koştuklarını gösteren bir başka önemli konudur (Fedayi 2014, s. 511).

Ülkedeki siyasi problemler, terör, anarşi ve ekonomik zorluklar halkın tüm kesimlerinde bir umutsuzluk yarattığı gibi ülkede bir askeri müdahale olacağı yönündeki beklenti de artmaktaydı; ancak darbeyi tetikleyen faktör bu sayılanlardan çok daha farklı bir olayın cereyan etmesiyle kendini gösterecektir. 6 Eylül 1980 tarihinde MSP, Konya'da İsrail'i

protesto etmek amacıyla “Kudüs Mitingi” adı verilen bir toplantı düzenledi. Bu toplantı her ne kadar İsrail’i protesto amacıyla yapılıyor olsa da toplantıya katılan 100.000 civarındaki katılımcı bu amacı aşan çeşitli davranışlarda bulundular. Cübbe ve sarıklarla toplantıya katılan kişiler, toplantı sırasında İstiklal Marşı okunurken yere oturdular ve attıkları sloganlarla beraber toplantı irticacı bir gövde gösterisine dönüştü. Mitingde yaşananlar ülkede büyük tepki çekti, Erbakan bir açıklama yaparak mitingin MSP tarafından değil Konya Belediyesi tarafından tüm partilere açık bir toplantı olarak düzenlendiğini belirterek partisini aklamaya çalıştı; ancak bu tartışmalar uzun sürmedi. Mitingden 6 gün sonra 12 Eylül 1980’de TSK, emir-komuta zinciri içerisinde ülkenin yönetimine el koydu. Darbenin lideri Orgeneral Kenan Evren, bu mitingin TSK için “bardağı taşıran son damla” olduğunu ifade edecektir (Fedayi 2014, s. 510).

1980 İhtilali, 1961 İhtilali’ne oranla çok daha farklı ve çok daha fazla boyut içeren bir olaydır. Ülke içerisindeki anarşinin artması, terör, yoksulluk, siyasetçilerin basiretsizlikleri gibi sebepler 1980 İhtilali’nin en çok dile getirilen sebepleridir; ancak söz konusu darbeye alakalı çok farklı fikirler de bulunmaktadır. Kimi görüşler darbenin yurt dışı ayağı olduğunu ve bilinçli bir şekilde yaptırıldığını savunmaktadır. Bir başka görüş ise ordunun darbe yapabilmek için devlet içerisindeki Kontrgerilla yapılanmalarıyla işbirliği yapmak suretiyle terörü ve anarşiyi yükselterek ülkeyi darbe koşullarına kasıtlı bir şekilde sürüklediğidir. Bu görüşlerin her ikisini de destekleyecek bazı emareler bulunsa da her iki görüş de tam olarak doğrulanabilmiş veya yanlışlanabilmiş değildir. Şu bir gerçektir ki; TSK içerisinde darbe yapmak isteyen grupların varlığı o dönemde Türkiye’de zaten bilinen bir gerçektir. 1960’ta ve 1971’de çok daha yumuşak koşullarda askeri müdahaleler yaşamış olan bir ülke için 1973-1980 yılları arasında yaşananların ardından ordunun darbe yapmış olması şaşırtıcı bir durum olarak görülmemelidir. Demokrasi kültürü açısından eksik bir ülke olan Türkiye, 1961 Anayasası’nın sağladığı geniş özgürlükler ortamında gerek partilerin günlük ideolojik kavgaların esiri olup uzlaşamamaları, gerekse de ülkenin önemli meselelerini çözmek yerine istismar konusu haline getirmeleri nedeniyle istikrarlı koalisyonlar kurulamamıştır. İstikrarsız ve acizlik içindeki koalisyonların kurulduğu bu ortamda ülkedeki problemler birikerek zamanla toplumu sosyoekonomik bir felakete sürüklemiştir. Bu noktada AP ile CHP’nin anlaşarak bir koalisyon kurmaları ülkedeki birçok problemin çözümü noktasında işe yarayabilirdi; ancak AP ve CHP sokaklarda

çarpişan gençlerin gerçek temsilcileri değillerdi, bu nedenle AP ile CHP'nin bir araya gelmesi de ülkedeki problemlerin çözümü noktasında muhtemelen yeterli olmayacaktı. Ülkedeki anarşinin bu denli yükselmesine neden olan en önemli unsurlardan biri, devletin anarşiyi ve terörü yaratan sağcılara ve solculara aynı mesafede duramamasıdır. 12 Mart rejimi sosyalist TİP'i kapatırken onun sağdaki izdüşümü olarak görülebilecek MHP'ye dokunmamıştı. Meclise girip iktidar ortağı olan MHP ise bu gücünü solu her platformda ezmek için kullanmıştır. Oysaki MHP'nin ülkücü gençliğinin yaptıklarıyla Dev-Sol ve Dev-Yol gibi sol yapıların eylemleri arasında yöntem bakımından çok da büyük bir farklılık bulunmamaktaydı. Buna rağmen devlet, solcu yapılarla arasına koyduğu mesafeyi ülkücülerle arasına koyamamıştı ve bu durum da şiddetine meşru dayanak bulan ülkücülerin şiddetine karşılık sol grupların da daha sert karşılık vermesine ve ülkenin bir iç savaş ortamına sürüklenmesine neden olmuştur.

Artan terörün ve anarşinin 1961 Anayasası'nın ülkeye "bol gelen bir elbise" olmasından kaynaklandığına dair birçok görüş dile getirilmekteydi. Bu görüşe göre söz konusu anayasa; devleti, yasamayı ve yürütmeyi güçsüz kılarak problemlerin çözümünü imkânsız hale getirmekteydi. Oysaki 1980 İhtilali öncesinde bir otorite zaafı varsa bunun devletin güçsüzlüğünden kaynaklandığını söylemek güçtür. 1978 yılından itibaren birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmişti ve hem idari hem de adli kolluk güçlerine olağanüstü koşullara uygun geniş yetkiler verilmişti. Ayrıca devlet organını güçsüzeştirdiği iddia edilen Anayasa Mahkemesi de bu yetkilere ve ceza yasasındaki şiddeti önleyici hükümlere dair bir iptal kararı vermemişti. Bu nedenle devletin bu tür bir güçsüzlüğünden söz etmek mümkün değildir (Tanör 1994 s. 85). Yasamanın ve yürütmenin güçsüzlüğü ise kâğıt üzerinde salt yürütmeye verilen yetkiler incelendiği zaman anlaşılamayacaktır; ancak 1961 Anayasası pratikte gerçekten de yürütmenin güçsüzlüğüne sebep olan bazı hükümlere yer vermektedir. Söz konusu anayasada bunalımların ve tıkanıklıkların açılmasına ilişkin mekanizmalar birçok durumda bulunmamaktaydı; daha doğrusu anayasa yazılırken bu durumlar düşünülmemişti. Çift meclisli yapı ise beklendiği gibi işlemeyerek yasama organının icra yeteneğini kısıtlamış ve yasama sürecinin de uzamasına ve hantallaşmasına sebep olmuştur (Tanör 1994, ss. 92-93). Siyasetçiler ise bu tür kriz ortamlarından çıkabilmek amacıyla uzlaşmak yerine çatışmayı tercih ettikleri için ülke kriz ortamına sürüklenmiştir; yani 1961 Anayasası'nın yürütmeyi güçsüz kılmış olduğu iddiası kısmen doğrudur.

Ülkenin sürüklendiği çatışma ortamında sorumluluğu yalnızca dönemin siyasilerine yıkmak da bir hata olacaktır. 1961 Anayasası'nın vesayetçi yapısı siyasetçileri güvensizliği esas aldığı ve ülkenin siyasi kültüründen de kopuk olduğu için hükümetler gerçekten de bazı konularda çaresiz kalmaktaydılar. Anayasada 1971'de yapılan değişiklikler de bu sorunu çözmüyordu; çünkü SPK nedeniyle genel seçimlerde parçalanmış bir meclis ortaya çıkıyordu. Güçlü bir hükümetin kurulamaması ve anayasanın yürütme üzerinde teşkil ettiği vesayetçi yapı zaten uyumsuz ve ahenksiz olan hükümetlerin iyiden iyiye etkisiz kalmalarına yol açıyordu. 1973-1980 arasında kurulan hükümetlerin neredeyse hiçbiri ülkenin ihtiyaç duyduğu yapısal reformları yapmaya girişmemiştir. Bu hükümetler yalnızca günlük meseleleri çözmekle ve ülkenin çözüm bekleyen önemli meselelerini partiler arası tartışmalarda istismar konusu olarak kullanmakla yetinmişlerdir. Seçmenler arasındaki kutuplaşma, bir demokrasi kültürü tam olarak geliştirilememiş olduğu için taraflar arasındaki bir çatışmaya dönüşmüştür ve bu çatışmayı yatıştırması gereken kişiler olan siyasetçilerse bunu yapmak yerine oy kazanma kaygısıyla bu çatışmaları daha da körüklemişlerdir. Bu durum da ülkenin problemlerinin birikmesine ve sonuçta da darbeye neden olmuştur.

7. 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA SİYASİ ORTAM VE 1982 ANAYASASI'NIN YAPIM SÜRECİ

1980 İhtilali ülkedeki tüm siyasi faaliyetleri sonra erdirmiş ve başta siyaset kurumuna karşı çok sert olmayan bir tutum takınmıştır. Buna karşılık bu tutum zamanla sertleşmiştir ve tüm siyasi hayatın baştan yaratılmasına yönelik faaliyetler yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde ordu içerisindeki hizipleşmeler 1961 İhtilali'ni yapan cuntaya göre oldukça farklıdır; çünkü bu ihtilal emir komuta zinciri içerisinde yapılmıştı ve ordu içerisindeki çeşitli gruplardan söz etmek böyle bir durumda pek de mümkün değildi. Ülkedeki gidişatı siyasilerin zafiyeti ve anayasadan kaynaklanan problemler nedeniyle devlet otoritesinin sarsılmış olmasına bağlayan cunta, bu hususta da Türkiye'nin tüm kurumlarını yıkıp yeniden inşa etmişlerdir. Ayrıca ülkenin içine düştüğü buhranın sorumlusu olarak hedef alınan 1961 Anayasası'nın yerine de yeni bir anayasa yapılmıştır. Ordunun yönetimi altında Türkiye'nin durumunu ve yeni anayasanın yapısını anlayabilmek için bu dönemi ayrıntılı olarak incelemekte fayda vardır.

7.1. MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ YÖNETİMİNDE TÜRKİYE'NİN SİYASİ ORTAMI

12 Eylül 1980 tarihinde saat 04:30'da TSK tarafından, emir-komuta zinciri içerisinde yönetime el koyulduğu açıklanmıştır. Cunta, yönetime el koyulmasını gerekçelendirmek için devletin organlarının işlemez hale gelmesinden bahsediyordu. Cuntanın yayınladığı bildiriye, TBMM'nin dağıtıldığı, Bakanlar Kurulu'nun görevine son verildiği ve Millet Meclisi'ndeki tüm milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı belirtilmekteydi. Siyasi partilerin ve radikal görüşleri savunan sendikaların da faaliyetleri durdurulmuştu (Zürcher 2016 s. 401). Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, radyolardan ve televizyonlardan yayınlanan mesajında, Türkiye'nin tarihinin en ağır buhranı ile karşılaştığını ve yaşananlardan politikacıların sorumlu olduğunu belirtmiştir. Darbe emir-komuta zinciri içinde gerçekleştiği için TSK'nın tüm kuvvet komutanları işin içerisindeydi. Ülkenin yönetimi için kara, hava, deniz ve jandarma komutanlarının katılımıyla Evren'in başkanlığında Milli Güvenlik Konseyi (MGK) isimli bir kurul

oluşturuldu. MGK, tıpkı 1960 İhtilali'ndeki MBK gibi ülke yönetimini üstlenen cuntanın çekirdek kadrosundan oluşmaktaydı; ancak ülkenin fiili yönetimi MGK'nın değil sıkıyönetim komutanlarının elindeydi. Ordu içerisinde de tıpkı 1960 İhtilali döneminde olduğu gibi ılımlılar ve aşırılar arasında bir bölünme söz konusuydu (Ahmad 2016, ss. 214-215). MGK üyeleri, 18 Eylül 1980 tarihinde mecliste yemin ettikten sonra görevlerine başlamışlardır. MGK'nın ilk taahhüdü "Milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine dayanan" yeni bir anayasal düzen kurmak olmuştur (Özbudun 2016, s. 53) 27 Eylül 1980 tarihinde ise "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun" çıkarılarak MGK'nın yönetimindeki Türkiye'nin nasıl yönetileceği kanunla düzenlenmiş olur. Bu kanun, TBMM'ye ait yetkilerin MGK'ya, Cumhurbaşkanı'na ait yetkilerinse MGK Başkanı'na devredildiğini açıklıyordu (Soysal 1997, s. 85). MGK da tıpkı MBK gibi göreve geldikten sonra ilk iş olarak rejimi meşrulaştıracak bir hukuki düzen kurma yoluna gitmişti.

1980 İhtilali'ni yapan ve destekleyen gruplar ile 1960 İhtilali'ni yapan ve destekleyen gruplar birbirlerinden oldukça farklıdır. 1960 İhtilali'ni yapanlar ordudaki orta rütbeli subaylardı. Bu subaylar içerisinde "Ondörtler" gibi aşırılar da bulunmaktaydı; ancak cuntayı oluşturan subaylar genel olarak liberallerden oluşmaktaydı. İhtilali destekleyen gruplar ise üniversite öğrencileri, aydınlar ve direkt desteklememekle beraber ana muhalefet partisi CHP'den oluşmaktaydı. İhtilali destekleyen grupların görüşleri 1961 Anayasası'nın metnine güçlü bir şekilde yansımıştır. 1980 İhtilali ise ordu içerisindeki bir hizip tarafından değil direkt olarak ordunun komuta kademesi tarafından yapılmıştı. Ordu içerisinde yine birbirinden farklı görüşler mevcuttu; ancak MGK, ordunun yüksek komutanlarından oluştuğu için cuntanın uygulamalarına ordu içerisindeki hizipleşmelere dair bir yansıma olmamıştır. İhtilali destekleyen gruplar ise genel olarak ülkedeki sermayedarlardan ve solun yükselmesinden endişe eden sağ görüşlülere oluşmaktaydı. Bu grupların görüşleri de 1982 Anayasası'na güçlü bir şekilde yansımıştır ve bu nedenle de 1961 Anayasası'ndan çok farklı bir anayasa ortaya çıkmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 5).

MGK, 1960 İhtilali dönemindeki MBK'ya oranla çok daha uzun bir süre yönetimde kalmıştır. Bu süreçte MGK, siyasi hayatın yeniden düzenlenmesi, ülkedeki ekonomik ve sosyal problemlerin giderilmeleri, teröre bulaşanların cezalandırılmaları ve yeni bir

anayasanın yapılması gibi meseleleri gündemine almıştır. 1980 İhtilali ABD ve NATO tarafından sükûnetle karşılanmıştır ve ABD yönetimi aynı gün yaptığı açıklamayla askeri müdahaleye destek vermiştir. Bu durum da MGK'nın elini özellikle dış politikada rahatlatmıştır. MGK, bu dönemde yasama ve yürütme güçlerini elinde toplayan bir organ olarak ortaya çıkmıştır. MGK başkanı olan Kenan Evren, aynı zamanda Devlet Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı sıfatlarını da taşımaktaydı. MGK'nın ne kadar süre boyunca görev yapacağı belirlenmemiştir; ancak yeni bir anayasanın ve yeni bir seçim kanunun yapılacağı halka açıklanmıştır (Çaylak 2014, ss. 551-552). Tıpkı 1960 İhtilali'nde olduğu gibi darbeciler yine ülkeyi darbeye götüren sürecin yaşanmasını anayasaya ve seçim kanununa bağlamışlardır.

Halk ve iş çevreleri darbeyi oldukça olumlu karşılamışlardır; çünkü ülkenin yaşadığı ağır buhrandan sivil siyaset yoluyla çıkabileceğine dair umutlar büyük ölçüde tükenmişti. Buna karşılık bu durumu halkın darbeyi gönüllü olarak desteklediği şeklinde de anlamamak gerekir. 24 Ocak kararları, özellikle işçi sınıfının durumunu daha da kötüleştirecek türden kararlardı ve bu kararların güçlü bir otoritenin olmadığı bir ortamda uygulanması neredeyse imkânsız görünmekteydi. İş çevreleri bu nedenle yapılan darbeyi olumlu karşılarlarken, halkın bilinçsiz kesimleri üzerinde de anarşi ve terör temalı bir propaganda yapılarak darbenin halkın sessiz çoğunluğu tarafından da destek görmesi amaçlanmıştır. (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, ss. 5-6) Yine de darbeye olan desteği yalnızca propagandalara bağlamak da doğru olmayacaktır. Ekonomik koşulların gittikçe ağırlaştığı ve terörün yüzlerce can aldığı bir ortamda yapılan seçimlerden istikrarlı bir hükümetin kurulmasını sağlayacak bir siyasi tablo çıkmıyordu ve partiler de bu tablo içerisinde uzlaşıp ülkenin problemlerini çözmek yerine siyasi kavgalara tutuşup problemleri daha da çözümsüz hale getiriyorlardı. Bu nedenle askeri yönetimin gelmesi ve sıkıyönetim ilan edilmesi halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. MGK, halka istikrar vaadinde bulunmaktaydı ki halkın en çok duymak istediği şey de muhtemelen buydu; bu nedenle yapılan müdahaleye başta halkın çoğunluğu olumlu bakmıştır. MGK çıkardığı birçok kararnameyle acil önlemler almaya girişti. Bu önlemler arasında en çok dikkat çekenler ise tüm siyasi faaliyetlerin durdurulması ve tüm siyasi parti liderlerinin de tutuklanmasıydı. Evren, “makul bir süre içerisinde” yeniden demokrasiye döneceğini belirtiyordu; ancak Türkiye'nin bir daha bu tür bir

buhranın içine düşmemesi için gereken tüm tedbirlerin alınacağını söylüyordu. Bu durumu MGK'nın uzun bir süre yönetimde kalacağı şeklinde anlamak da mümkündür (Ahmad 2016, ss. 215-216).

Evren, açıklamalarında ülkenin bu duruma gelmesinden kimi sorumlu tuttuklarını ve nasıl bir rejim kurmak istediklerini açık ve net bir şekilde belirtmekteydi. Demokrasiyi sadece demokrasiye inanan insanların hak edeceğini söyleyen Evren, bu açıklamasıyla sokaklarda sağ-sol çatışmalarını körükleyen kişilerin ve grupların yeni anayasanın yapım sürecinden dışlanacaklarının mesajını açıkça veriyordu. Ülkedeki durumdan sorumlu tutulan politikacılar ise yargılanacaklardı. Tıpkı 1960 İhtilali'nde olduğu gibi siyasetçiler bir kere daha salt politik faaliyetlerinden ötürü hâkim karşısına çıkacaklardı. MGK, yalnızca iki konuda derin bir reform yapmayı düşünmemekteydi. Bunlar dış politika ve 24 Ocak Kararları ile başlamış olan ekonomik programdır. MGK'nın yönetimi altında yeni hükümet 21 Eylül 1980 tarihinde kuruldu ve Başbakanlığa emekli Amiral Bülend Ulusu getirildi. Ulusu'nun kabinesi, teknokratların ve askerlerin oluşturduğu karma bir kabineydi. Kabinede en çok dikkat çeken atama ise Turgut Özal'ın Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanmış olmasıydı (Ahmad 2016, ss. 216-217).

Darbenin gerçekleşmesinden sonra AP, CHP, MHP ve MSP liderlerinin can güvenliklerinin sağlanması amacıyla ordu tarafından zorunlu ikamete tabi tutulmaları konusu gündeme gelmişti. AP lideri Demirel ve CHP lideri Ecevit, Çanakkale Gelibolu'ya; Erbakan ise İzmir Uzunada'ya gönderilmişti. Darbenin kim tarafından yapıldığını kestiremeyen MHP lideri Türkeş ise bir süre saklandıktan sonra darbenin sol görüşlü bir cunta tarafından yapılmadığından emin olup teslim olmuştur. Teslim olan Türkeş, Erbakan'ın yanına Uzunada'ya gönderilmiştir. Demirel ve Ecevit, 30 günlük zorunlu istikametinin ardından evlerine gönderildiler; ancak siyasi faaliyetler yasaklandığı için herhangi bir siyasi faaliyet yürütemeyecekleri kendilerine açıklandı. Erbakan ve Türkeş için bu durum böyle olmadı. Erbakan ve Türkeş; haklarında açılan kamu davalarından yargılanacakları için serbest bırakılmamışlardı (Akgün 2014, ss. 552-553) Evren, geleceğin Türkiye'sinde eski siyasetçilerin yer almayacağını duyurdu; ancak aslında AP'ye ve CHP'ye dokunulması düşünülmemekteydi (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016 s. 10). Buna karşılık 16 Ekim 1981 tarihinde Türkiye'deki bütün siyasi partiler

kapatıldı ve hepsinin mallarına el konuldu (Zürcher 2016, s. 403). MGK, eski sistemi tamamen yok ederek tüm sistemi en baştan kurmaya niyetliydi ve bunu eski siyasetçilerin hepsini dışlayarak yapmayı planlamıştı.

Ülkedeki siyasi sistemin tıkanıklığının açıldığının gösterilebilmesi için gündeme 1972'den beri uygulanmayan idam cezalarının uygulanması konusu getirildi. İdam konusu hem içeride hem de dışarıda Türkiye'nin en çok eleştirilmesine sebep olan konulardan biriydi. MGK ise bu konuda geri adım atmayarak idam cezalarını hızlı bir şekilde onaylamaya girişmiştir. Askeri Yargıtay tarafından onaylanan 124 idam cezasının 50'si MGK tarafından da onaylanarak gerçekleştirilmiştir. Bu konuda eleştirilere ise cevaben Evren; tarihe geçen meşhur, "Asmayalım da besleyelim mi?" sözünü söylemiştir (Akgün 2014, s. 555).

Cunta, ülkenin siyasi ve sosyolojik yapısını yeniden yaratma amacıyla eylemlerine hızlı bir şekilde devam etmekteydi. Sokak şiddetinin 70'ler boyunca özellikle kentli gençlerin arasında yayılmış olması nedeniyle bu gençleri siyasetten uzak tutmanın yolları arandı. Ülkede bulunan muhalif solcu yapıların tamamı ezildi; ancak bu kez yalnızca solcuların ezilmesiyle yetinilmedi. Cunta, meseleyi kökten çözebilmek için sokak olaylarının diğer kanadı olan MHP'lileri de sindirdi. 21 Kasım 1980 tarihine gelindiğinde tutukluların sayısı 1245'e ulaşmıştı. Gözaltına alınan birçok kişiye hapis hanelerde işkence yapıldı ve bunların birçoğu şüpheli şekillerde hayatlarını kaybettiler. Cunta, işkencenin varlığını reddetmiyordu; ancak bu konuda da sorumluluk kabul etmeyip suçu yetkililerin eğitimsizliklerine bağlıyordu (Ahmad 2016, s. 218). Evren, toplumu dönüştürmek istediklerini ve bu nedenle de yeni bir hukuk düzeni kurmak istediklerini her fırsatta dile getiriyordu. Evren, yapılacak olan yeni anayasanın karakterinin 1961 Anayasası'ndan çok farklı olacağını da dile getirmekteydi. Evren'e göre, 1961 Anayasası toplumun ve devletin içine düştüğü buhranın baş sorumlusuydu; bu nedenle yeni anayasada yürüme organı daha güçlü kılınacaktı. Anayasanın bir uzantısı niteliğinde olan SPK da değiştirilecekti. 1973-1980 yılları arasındaki küçük partilerin çok etkin olduğu istikrarsız koalisyonlar döneminin bir daha yaşanmaması için söz konusu kanun küçük partilerin siyasi hayattaki etkisini sınırlandıracak biçimde yeniden oluşturulacaktı (Akgün 2014, s. 555).

1980 İhtilali, 1960 İhtilali'nden birçok bakımdan önemli farklar taşımaktaydı. 1960 İhtilali'ni yapanlar, ihtilali DP'nin otoriterliğine, Atatürk'ün yaptığı devrimlerden verdiği ödüllere ve ekonomik anlamda da orta sınıfın yok edilmesine bağlamışlardı. 1980 İhtilali ise anarşiden, terörden, irticadan ve devlet organlarının bütün bunlar karşısındaki acizliğinden bahsetmekteydi. 1960 İhtilali DP dönemine tepki olarak yapılan bir ihtilal olduğu için hedef olarak özgürlüklerin güçlendirilmesi, demokrasinin ve hukuk devletinin tahkim edilmesi, iktidar gücünün sınırlandırılması ve sosyal devlet olgusunun oturtulması gibi unsurları almıştı. 1980 İhtilali ise ülkedeki anarşiden ve terörden kaynaklanan bir ihtilal olarak devlet otoritesinin yeniden kurulması hedefiyle hareket etmişti (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 11).

Evren'in her fırsatta makul bir süre içerisinde demokrasiye döneceğini açıklamasına rağmen ülkedeki geleceğe yönelik siyasi belirsizlik sürmekteydi ve bu belirsizlik MGK'ya yurt dışından da baskıların yapılmasına neden oluyordu. Baskıların artması üzerine 1 Kasım 1980'de açıklanan demokratikleşme programıyla bu belirsizlik giderilmeye çalışıldı. Program, MGK'nın yapmayı öngördüğü işlerin sırasını belirten bir takvim niteliği taşımaktaydı. Programda öncelikli olarak; yapılacak olan yeni anayasayı hazırlayacak olan kurulun yapısını düzenleyecek bir kanunun çıkarılmasından bahsediliyor, ayrıca genel seçimlerin de yeni kurulacak olan siyasi partilerin örgütlenmeleri ve propaganda yapmaları için kendilerine tanınacak olan makul bir sürenin sonunda yapılacağı belirtiliyordu. Takvimde; yeni anayasanın yürürlüğe girmesi amacıyla yapılacak olan referandum için 1982 yılının sonbaharı, genel seçimler ve sivil iradeye dönüş içinse 1983 yılının sonbaharı belirlenmişti. Evren 15 Ocak 1981'de Konya'ya yaptığı gezide yeni anayasayı yapacak olan kurucu meclisin 1981 yılının ekim ayında toplanacağını; ancak bu meclise hiçbir siyasi parti mensubunun alınmayacağını söylemiştir (Akgün 2014, s. 556). MBK, 1961 Anayasası'nın yapımı sırasında yalnızca DP'lileri dışarıda bırakarak ülkenin sürüklendiği ortamın tüm suçunu DP'ye ve DP'lilere yıkmıştı. Evren liderliğindeki MGK ise daha farklı bir yol izlemekteydi. MGK, herhangi bir kişiyi veya siyasi partiyi değil siyaset kurumunu bir bütün olarak ülkenin sürüklendiği ortamdan sorumlu tutmaktaydı ve yapılacak olan yeni anayasayı 1961 Anayasası gibi demokratik usullere kısmen tabi olmak yerine tamamiyle tepeden inme bir anlayışla yapma yoluna gidecektir.

Evren, yeni anayasayı darbe öncesinin siyasetçilerinin yapmayacağını duyurmuştu. Ayrıca başta Demirel ve Ecevit olmak üzere bu siyasetçilerin siyasi faaliyetler yürütemeyecekleri de kendilerine söylenmişti; ancak Demirel de Ecevit de bu sözleri kulak asıyor gibi görünmemektedirler. Ecevit, “Arayış” isimli bir dergi çıkartıyordu ve siyasi gelişmelere ilişkin görüşlerini burada ifade etmeye devam ediyordu. Bununla da kalmayan Ecevit, basına da birçok konuda demeç vermeyi sürdürüyordu. Demirel ise faaliyetlerini Ecevit gibi açıktan yapmamakla birlikte Demirel’in Güniz Sokak’ta bulunan evi adeta bir siyasi merkez haline gelmişti. Demirel, burada siyasi toplantılar yapıyor ve ülkedeki gelişmelere göre gelecekte nasıl bir yol izleneceğine dair bir yol haritası çıkarıyordu. Bu durum MGK için büyük bir problemdi çünkü liderler MGK’yı ciddiye alıyor gibi görünmemektedirler. Bu nedenle MGK, 2 Haziran 1981 tarihinde 52 nolu bildiriye yayınlamakla 11 Eylül 1980 tarihi itibarıyla siyasi partilere üyelikleri bulunan herkesin yazılı veya sözlü bir siyasi beyanda bulunmaları yasaklandı. Bu yasak Ecevit’in de Demirel’in de elini kolunu bağlayacak türden bir yasaktı. (Akgün 2014, ss. 555-556).

7.2. KURUCU MECLİS’İN OLUŞTURULMASI, 1982 ANAYASASI’NIN YAPIMI VE REFERANDUM SÜRECİ

MGK’nın yönetimindeki Türkiye’de siyasi faaliyetlerin tamamıyla durdurulmuş olması nedeniyle halkta ordunun yönetimden gitmeyeceğine dair bir korku meydana gelmişti. Buna karşılık; ihtilal öncesinde ülkenin her yerine yayılan terörün büyük ölçüde ortadan kalkmış olması ve MGK’dan gelen, demokrasiye döneceğine yönelik açıklamalar da halkta bir rahatlama yaratmaktaydı. Demokrasiye dönüş için atılan ilk adım ise tıpkı 1961 Anayasası’nın yapım sürecinde olduğu gibi bir kurucu meclisin oluşturulmasıdır. 1980 İhtilali’ni yapanlar da tıpkı 1960 İhtilali’ni yapanlar gibi subay oldukları için bir kurucu meclis oluşturularak anayasa yapım işinin bu meclise devredilmesi; ancak meclisin bir kanadını da MGK’nın oluşturması gündeme gelmiştir. Kurucu meclisin oluşturulmasında ve sonrasındaki sürecin üstünde durmakta fayda vardır.

7.2.1. Kurucu Meclis’in Yapısı

MGK, 29 Haziran 1981 tarihinde 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun”u yayınlamakla 1982 Anayasası’nın yapım sürecini fiilen başlattı. Bu kanunla öngörülen

olan Kurucu Meclis, MBK'nın Kurucu Meclisi'ne pek de benzemiyordu. Kurucu Meclis yine iki kanattan oluşmaktaydı ve 1961 Anayasası'nı yapan mecliste olduğu gibi bu kanatlardan biri direkt olarak MGK'nın kendisiydi, diğer kanada ise "Danışma Meclisi (DM)" ismi verilmişti. Ayrıca Kurucu Meclis, TBMM'ye ait yasama yetkilerini de kullanabilecekti (Özbudun 2016, s. 53). Yani bu Kurucu Meclis "Fransız tipi" bir kurucu meclisti. Kurucu Meclis'in kanatları arasındaki ilişkiye dair dikkat çeken en önemli mesele ise bu kanatlar arasında bir eşitlik ilişkisi bulunmamasıdır. DM ile MGK arasında "ast-üst ilişkisi" olarak tanımlanabilecek hiyerarşik bir yapı kurulmuştu ve bu ilişkide üstünlük MGK'ya verilmişti. DM, adından da anlaşıldığı üzere bir danışma organı olmanın ötesinde bir yetkiye sahip değildi, anayasa yapmaya ilişkin asli kurucu iktidar yetkisini MGK halen kendi elinde tutmaktaydı. TBMM'den devredilmiş olan yasamaya ilişkin yetkilerin kullanılmasında da yetki yine MGK'nın elindeydi. DM'nin görevi, yalnızca bir anayasa taslağı hazırlayıp MGK'ya sunmaktan ibaret tutulmuştu ve sunulan taslağa son şeklini verdikten sonra halkoyuna sunmak yetkisi dahi MGK'nın elinde bırakılmıştı (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 13).

1982 Anayasası'nı yapacak olan Kurucu Meclis'in MGK kanadı hâlihazırda zaten mevcuttu. DM'nin nasıl oluşturulacağı da Kurucu Meclis Hakkında Kanun ile belirlenmişti. Bu kanunun üçüncü maddesinde "DM, aşağıdaki maddelerde belirtilen usul ve esaslara göre her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından MGK tarafından seçilen 120 üye ile MGK'ca doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşur" (Erdem 2012, s. 278) denmekteydi. Bu durum oldukça problemlidir; çünkü bu şekilde halk iradesi anayasanın yapımından tamamen dışlanmış oluyordu. DM'ye üye seçilebilmek için; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, 30 yaşını doldurmuş olmak, askerlik hizmetini yerine getirmiş olmak veya askerlikten muaf olmak, ağır hapis cezası veya taksirli suçlar dışında kalan bir suçtan bir yıldan fazla hapis cezası almamış olmak ve yüz kızartıcı bir suçtan hüküm giymiş olmamak gibi şartlar aranmaktaydı. Bu şartlara ek olarak, yüksek öğrenim yapmış olmak ve 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak şartları da aranmaktaydı; ancak MGK'nın doğrudan seçeceği üyeler için yüksek öğrenim yapma şartı aranmamaktaydı (Soysal 1997, s. 98). DM'nin ilk toplantısı 23 Ekim 1981 tarihinde yapılmıştır ve Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın başkanlık ettiği 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu seçilmiştir (Zürcher 2016, s. 405).

1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis'te, meclisin sivil kanadı dolaylı yoldan da olsa seçimle gelmişti ve bu meclisin de MBK'ya karşı çeşitli yetkileri bulunmaktaydı. Örneğin MBK, Kurucu Meclis'in sivil kanadı tarafından yapılan bir değişikliği istediği gibi değiştirme yetkisine haiz değildi. DM ise tümüyle MGK'nın kontrolündeki atanmış bir meclisti. MGK, DM'nin sunduğu anayasa taslağı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahipti (Özbudun 2016, s. 55). Bu nedenle de yapılacak olan anayasanın da MGK'nın görüşlerinin ve özelemlerinin dışında bir görüş ihtiva etmesine dair bir imkân peşinen ortadan kaldırılmış oluyordu. Kurucu Meclis'in her iki kanadında da halkın iradesini yansıtan hemen hiçbir kurum bulunmamaktaydı; bu nedenle de bu anayasanın yapıldığı andan itibaren meşruiyet krizi yaşayacağını öngörmek zor değildi. 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis'in içinde az da olsa halkın iradesi bulunmaktaydı; ancak bu mecliste halka dair hiçbir şey yoktu. 1961 Anayasası ile başlayan halk iradesini yok sayan askeri vesayetçi gelenek bu anayasa ile altın çağını yaşayacaktır (Parla 2016, ss. 34-35). Bu Kurucu Meclis'in 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis ile arasındaki bir diğer önemli fark da 1961 Anayasası dönemindeki korporatif anlayışın terk edilmiş olmasıdır. Bu mecliste kurumlara ve meslek odalarına da temsil imkânı verilmemiştir (Soysal 1997, ss. 98-99).

Aldıkaçtı'nın anayasal tezleri genel olarak seçkin bir üsluptaydı. Kendisi yazılarında Türklerin tarih boyunca muntazam devletler kurmuş bir ırk olmasından bahsediyor ve bunu da "Türk kanına has olan devlet duygusu ve kuruculuk dehası" ile açıklıyordu. Aldıkaçtı ayrıca 12 Mart ara rejimi döneminde 1961 Anayasası'nda yapılmış olan değişiklikleri de desteklemekteydi (Tanör 2008, s. 53). Bu nedenle Anayasa Komisyonu'nun başkanlığına Aldıkaçtı'nın getirilmiş olmasının şaşırtıcı olmaktan öte belki de MGK'nın özel isteğı üzerine gerçekleştiğini söylemek dahi mümkündür.

7.2.2. 1982 Anayasası'nın Yapımı ve Dikkat Çeken Yanları

Aldıkaçtı başkanlığındaki DM Anayasa Komisyonu, göreve başladıktan sonra çeşitli kurum ve kuruluşlardan anayasa konusundaki görüşlerini istemiştir. Kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler DM tarafından oluşturulacak olan anayasa taslağının yapılmasında oldukça işlevsel bir göreve sahipti; ancak 1982 Anayasası sadece bu görüşler doğrultusunda şekillenmeyecekti. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na duyulan tepkilerin büyük ölçüde tezahür ettiği bir metindir. 12 Mart döneminde 1961

Anayasası'nda söz konusu anayasanın liberal ve özgürlükçü karakterini budayacak türden birçok değişiklik yapılmıştı; ancak buna rağmen sağ kesimden söz konusu anayasaya olan tepkiler tam olarak dinmemişti. Bu tepkiler ise aslında büyük ölçüde DP'nin söz konusu anayasanın yapım sürecinde yok sayılmasından ileri gelmektedir. Sol kesim ise 1961 Anayasası'nın yapımından da dışlanmamış olduğu için 1961 Anayasası'na karşı olumsuz bir tavır içerisinde değildi. Buna karşılık sağ kesimin temsilcileri olan AP ve Demokratik Parti darbe öncesinde bu konuda çeşitli çalışmalar yapmışlar ve her iki parti de anayasa taslağı hazırlayacak kadar ileri gitmişlerdi. Bu partilerin ortaya koydukları taslakların içerisindeki görüşler 1982 Anayasası'na da yansıtacaktır. Yürütmenin güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlükler üzerindeki denetimlerin ve sınırlamaların artırılması, tabii senatörlüğün kaldırılması gibi öneriler AP ve Demokratik Parti taslaklarında bulunan ortak görüşlerin bazılarıdır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, ss. 14-15).

1961 Anayasası'nın ülkenin geldiği durumun sorumlusu olarak görülmesi nedeniyle yapılacak olan yeni anayasanın nasıl bir yapıya sahip olacağına dair de birçok tartışma yapılmaktaydı. 1961 Anayasası; yürütme üzerinde kurduğu vesayet organlarına gereğinden fazla bel bağlayan bir anayasa olarak görülmekteydi. Özellikle çift meclisli yapı ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumların halk iradesi üzerinde bir tahakküm kurduklarına ve yapılacak olan yeni anayasanın kesinlikle yürütmeyi daha güçlü bir hale getirerek ülkenin sorunlarının çözümü konusunda icracı davranabilmesinin önünün açılması gerektiğine inanılıyordu. Yine 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamının hem siyasiler hem toplum tarafından fazlaca istismar edildiği söylendiği için yapılacak olan yeni anayasanın özgürlükler rejimi bağlamında Türkiye için "lüks" kaçacak hükümlere yer vermemesi gerektiği söyleniyordu (Soysal 1997, ss. 70-76). Kısacası yeni yapılacak anayasa; daha az liberal, yürütmeye daha çok güç veren ve seçim sistemi açısından da temsilde adaleti değil yönetimde istikrarı öncelik olarak alan bir anayasa olmalıydı. Tüm bu görüşler bir araya toplandığında ise 1982 Anayasası'nın da tıpkı 1961 Anayasası gibi bir "tepki anayasası" olarak yapılacağı sonucuna ulaşmak mümkündür.

1961 Anayasası'nın yapım süreciyle 1982 Anayasası'nın yapım süreci arasındaki bir diğer önemli fark da halkoylaması sonucunda çıkan tablonun ardından ne yapılacağına

ilişkindir. 1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, söz konusu anayasanın halkoylamasında reddedilmesi halinde bu konuda ne yapılacağına dair açık ve net bir yol haritası ortaya koymuştu. Yeni seçim kanununa göre yapılacak genel seçimlerin ardından yeni bir Kurucu Meclis oluşturulacaktı ve bu meclis de yeni bir anayasa yapacaktı. 1982 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis ise bu konuda hiçbir alternatif sunmamıştı. Tasarının reddedilmesi halinde ne yapılacağı konusunda kamuoyu bilgilendirilmediği için bu durum, anayasanın reddi halinde askeri yönetimin bitmeyeceği şeklinde yorumlanmaktaydı (Özbudun 2016, s. 56). 1961 Anayasası'nın yapım sürecinden farklı olarak Kurucu Meclis'in ne kadar bir süre için görev yapacağı da belirlenmemiştir. Bu nedenle anayasanın yapımı ve halkoyuna sunulması da bir hayli uzun zaman almıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 13).

Kurucu Meclis görevine başlamadan bir hafta önce ülkedeki tüm siyasi partiler kapatıldı. Bu davranışın nedeni, siyasi partilerin DM üzerinde etkili olabilecek faaliyetler yürütmesinin önüne geçilmek istenmesidir. Kenan Evren 30 Ekim 1981 tarihli konuşmasında “anayasayı partilerin değil milletin gücüyle geçirmeyi” istediklerini söylemiştir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 13). Öte yandan, partilerin kapatılmış olması yapılacak tartışmaların fikirsel zenginliğini olumsuz etkileyecek bir durumdur. Ayrıca siyasi partiler kapatılmış olduğu için bu partilerin tabanını oluşturan halk kitlelerinin referandumda neye göre oy vermeleri gerektiği konusunda yönlendirilme ihtimalleri de kalmamıştı. 1961 Anayasası'nın yapım süreci sırasında DP dışındaki partiler propaganda yaparak ve kamuoyu oluşturarak önemli rol oynamışlardı. Hatta kendini DP'nin halefi olarak gören partiler çok rahat ve özgür bir biçimde olmasa da anayasanın aleyhine propaganda yapmışlardı. 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde ise Kenan Evren dışında anayasa konusunda halkı bilinçlendiren ve propaganda yapan biri bulunmamaktaydı. Bu nedenle de söz konusu anayasanın yapım sürecinin demokratik süreçlerden hiçbir emare taşımadığını söylemek mümkündür (Özbudun 2016, s. 56).

1982 Anayasası toplam 177 madde ve 16 geçici maddeden oluşmaktaydı. Bu özelliğiyle de 157 madde ve 11 geçici maddeden oluşan 1961 Anayasası'na göre daha uzun bir anayasa görünümündeydi. 1982 Anayasası'nın maddeleri de 1961 Anayasası'na göre çok daha uzun ve ayrıntılı hükümler içermekteydi. Bu nedenle de bu anayasayı bir

çerçeve anayasa olarak değil de bir ideolojik anayasa olarak tanımlamak mümkündür. 1961 Anayasası da ideolojik bir anayasadır; ancak 1982 Anayasası bu konuda selefini oldukça aşan bir anayasa olarak hazırlanmıştı (Özbudun 2016, ss. 59-60).

Tıpkı 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da katı nitelikli bir anayasadır; ancak 1982 Anayasası'nın katılığı görece daha fazladır. 1961 Anayasası'nda değiştirilemez maddelerin sayısı yalnızca bir tanedir. 1982 Anayasası ise ilk üç maddeyi değiştirilemez kılmış ve dördüncü maddesinde bu maddelerin değiştirilemez nitelikte olduklarını belirtmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın diğer maddelerinde yapılacak olan değişikliklerle ilgili olarak izlenmesi gereken yol da daha dolambaçlıdır. Anayasanın bir maddesinde değişiklik yapılabilmesi için yalnızca TBMM'nin söz konusu değişikliğe onay vermesi yetmemektedir; TBMM onayından sonra ilgili değişiklik Cumhurbaşkanı'nın önüne gelmektedir. Cumhurbaşkanı ise söz konusu değişikliği onaylayabilmekte, geri yollayabilmekte veya halkoyuna sunabilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM'ye geri gönderdiği yolladığı anayasa değişikliği ise 6 yıl içerisinde aynı şekliyle geçirilmek istenirse bu ancak TBMM'nin dörtte üçünün oyuyla mümkün olmaktadır (Özbudun 2016, s. 61). Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı'nın bu yetkisi kendisini yasama organının üzerinde bir anayasal kontrol mekanizması olarak konumlandırmıştır. Bu durum, 1980 İhtilali'ni yapanların sivil siyasete olan güvensizliklerinin bir tezahürüdür.

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası'nın bir diğer benzer yanı da her iki anayasanın da Kemalizm'i siyasi ideoloji olarak benimsemiş olmasından ileri gelmektedir. Buna karşılık söz konusu anayasaların aralarında Kemalizm'i tanımlama biçimi açısından bazı farklılıklar mevcuttu; ancak Kemalizm'in "altı ok"u diye tanımlanabilecek görüşler anayasada ya doğrudan ya da dolaylı biçimlerde yer almışlardı. Belirtmek gerekir ki 1982 Anayasası'nın Kemalizm'i tanımlama açısından 1961 Anayasası ile farkları söz konusu anayasalar arasındaki ideolojik farkı açıkça ortaya koyacak cinstedir. Örneğin; 1961 Anayasası, milliyetçiliği saldırgan olmayan bir biçimde tanımlamıştır; 1982 Anayasası ise "Atatürk milliyetçiliği" diye bir kavram ortaya koymuş ve bu kavramı da saldırgan ve tekçi bir biçimde tanımlamıştır. İki anayasanın laiklik anlayışları arasında da fark vardır. 1961 Anayasası laikliği çok basit bir biçimde cumhuriyetin esaslarından biri olarak belirtmekle yetinmiştir. 1982 Anayasası ise laikliği anayasanın 2.

maddesinde ve başlangıç kısmında ayrı ayrı belirtmiştir. Buna karşılık 1982 Anayasası'nda Diyanet İşleri Başkanlığı ve din ve vicdan hürriyetleri konularında laiklikle çelişen birçok unsur da bulunmaktadır. Bu nedenle söz konusu anayasanın laiklik anlayışının çelişkili olduğunu ifade etmekte bir sakınca bulunmamaktadır. 1982 Anayasası laikliği esas alan bir metin değil; adeta “Türk-İslam Sentezi” ismi verilen bir görüşün anayasası gibi görünmektedir (Parla 2016, ss. 36-37).

1982 Anayasası'nın bir diğer özelliği ise 1961 Anayasası'nın liberal eğilimlerini tersine çeviren otoriter bir anlayışla yazılmış olmasıdır. Bu anayasada yürütme organı, yasama organına ve yargıya karşı oldukça güçlendirilmiştir ve çok geniş yetkilere sahip olmuştur (Özbudun 2016, ss. 62-63). Bunda kuşkusuz ki ülkenin 1980 İhtilali öncesinde içinde düştüğü durumun büyük bir payı vardır. Başta Evren olmak üzere 1980 İhtilali'ni yapanlar, sık sık 1961 Anayasası'nı yürütmenin elini kolunu bağlamakla ve kişilere sınırsız özgürlükler vermekle suçlanmışlardır. Gerçekten de 1961 Anayasası'nın liberal yapısı yürütmenin kişi hak ve hürriyetleri üzerindeki tasarruf yetkisini oldukça sınırlamaktaydı. Ayrıca yürütmenin gücü de DP iktidarında yaşanan otoriter döneme bir tepki olarak yasama ve yargı karşısında oldukça sınırlandırılmıştı. 1982 Anayasası ise ülkenin girmiş olduğu buhranın sebeplerinden birinin yürütmenin güçsüzlüğü olduğundan hareketle 1961 Anayasası'ndaki güçler arasındaki dengeyi yürütmenin lehine bozmuştur.

1982 Anayasası, otorite anlayışı bakımından Türkiye'nin anayasacılık tarihinde bir ilktir. 1876 yılındaki Kanun-ı Esasi'den başlayarak 1982'ye kadar yapılan tüm anayasalar iktidar gücünü sınırlama ve bireyi devlet otoritesi karşısında koruma amacını gütmüştür. 1982 Anayasası ise ilk defa tam tersi bir anlayışı benimseyerek özgürlükleri ve demokrasiyi tahkim etme amacını değil, devlet otoritesini güçlendirmeyi ve iktidara koyulmuş sınırları azaltmayı amaçlamıştır (Tanör 1994, s. 97). Bu anlayışın bir devamı olarak da 1982 Anayasası devlet-yurttaş ilişkisini 1961 Anayasası'na göre oldukça farklı yorumlamıştır. 1961 Anayasası bu ilişkide genel olarak neoliberal sosyal devletçi anlayış ile ılımlı dayanışmacı bir anlayışın karışımı bir anlayış benimsemişti. Kişilerin ve toplulukların hakları ve özgürlükleri, bunlar için öngörülmüş olan ödevlerle dengelenmeye çalışılmıştı. Ayrıca ödevlerin de devlete değil topluma karşı olduğu yine 1961 Anayasası'nda vurgulanmıştı. 1982 Anayasası ise devlet-toplum ilişkisinde

faşizan bir tavır takınmıştır. Kişilerin ve toplulukların hakları ve özgürlükleri büyük ölçüde sınırlanmış; bununla da kalınmayıp devlet aygıtını yüceltici bir hüküm olarak kişilerin ödevlerinin topluma değil devlete karşı olduğu vurgulanmıştır. Hatta 1982 Anayasası'nın birçok maddesi de bu açıdan kendi içinde çelişkilidir; çünkü söz konusu anayasa, bir maddesinde varlığını garanti altına bir hakkı bir başka maddesiyle dolaylı yoldan sınırlamakta hatta bazen tamamıyla ortadan kaldırmaktadır (Parla 2016, s. 44).

1982 Anayasası devleti kutsal bir kurum olarak tanımlamaktaydı ve içerisinde de kişi haklarının ve özgürlükler rejiminin içini büyük ölçüde boşaltacak düzenlemeler mevcuttu. Devletin kutsallaştırılması durumu da aslında 1961 Anayasası'nın vesayetçi yapısının devamı sayılabilecek bir unsur olsa da 1961 Anayasası'nın özgürlükler konusundaki liberal tavrı bu durumu örtmekteydi. 1982 Anayasası'nda ise devlet kavramının kutsallaştırılmış olmasıyla beraber devlet, bireyin önüne geçmişti. Evren'in bu konuda 1961 Anayasası'na yönelik olarak devletin parçalanması pahasına kişilerin müdafaasının sağlandığı şeklindeki eleştirisi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Sancar 2014, ss. 66-67).

1982 Anayasası'nın bir diğer özelliği de 1961 Anayasası'ndan kaynaklanan bir zafiyet olarak görülen sistemsel tikanıklıkları giderecek bazı anayasal yollar ortaya koymuş olmasıdır. Örneğin; Cumhurbaşkanı'na tanınmış olan, belli şartlarda TBMM'yi feshetme ve seçimleri yenileme yetkisi bunun önemli bir örneğidir (Özbudun 2016, s. 64). 1982 Anayasası'nın 116. maddesinde (Erdem 2012, s. 332) bu durum şöyle düzenlenmiştir:

Bakanlar Kurulu'nun, 110. Maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde 45 gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine 45 gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yani 45 içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmi Gazetede yayımlanır ve seçime gidilir.

1961 Anayasası'nın 108. maddesinde de Cumhurbaşkanı'na genel seçimleri yenileme yetkisi tanınmıştı; ancak bu yetki çok daha zor, hatta pratikte imkânsız olabilecek

şartlara bağlandığı için sembolik bir anlam ifade etmenin ötesine geçememekteydi (Özbudun 2016, s. 64). 1961 Anayasası'nın 108. Maddesi (Erdem 2012, s. 188) bu yetkiyi şöyle düzenlemişti:

Anayasa'nın 89. ve 104. Maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu sebebiyle, 18 aylık bir süre içinde, Bakanlar Kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş olursa, Başbakan, Cumhurbaşkanı'ndan, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istek üzerine, Cumhurbaşkanı, meclislerin başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Yenilenme kararı Resmi Gazete'de yayınlanır ve hemen seçime gidilir.

Görüldüğü üzere 1961 Anayasası'nda verilmiş olan yetkinin kullanımı için öngörülmuş olan şartlar ortaya çıkması oldukça güç şartlardır. 1982 Anayasası bu anlamda 1961 Anayasası'na tepki olarak Cumhurbaşkanı'na böyle bir yetki vermiştir; çünkü 1980 İhtilali öncesinde böyle yetki var olsaydı siyasetin tıkandığı anlarda gidilecek genel seçimlerle bu tıkanıklık açılabilirdi. Böylece ülkenin içinde düştüğü buhranın giderilebilmesi için de bir askeri darbeye gerek kalmayacaktı. Buna benzer bir düzenleme Cumhurbaşkanı'nın seçilme şekliyle alakalı olarak da getirilmiştir. Hatırlanacağı üzere; 1980 İhtilali'nde giden süreçte siyasi tıkanıklığın göstergesi olarak görülebilecek meselelerden biri de üst üste yapılan turlara rağmen Cumhurbaşkanı'nın bir türlü seçilememiş olmasıdır. 1961 Anayasası tıkanıklıkların açılmasıyla alakalı olarak bu konuda da bir hüküm öngörmediği için turlar üst üste devam etmiş ve 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün süresi de bittiği için Cumhurbaşkanlığı makamı bu süreçte boş kalmıştır. 1982 Anayasası'na aynı durumun bir daha yaşanmaması için bu konuda da önemli düzenlemeler yapılmıştır (Özbudun 2016, ss. 64-65). 1982 Anayasası'nın 102. maddesinde geçen bu düzenlemeler (Erdem 2012, s. 326) şu şekildedir:

En az 3'er gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylama geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanmadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır. Bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder.

Bu düzenlemeler sayesinde hem Cumhurbaşkanlığı makamının olası bir siyasi krizde boş kalmasının önüne geçilmiş hem de ihtilal öncesindeki durum gibi seçimlerin bitmek bilmeyen turlara rağmen sonuçlanamamasının önüne geçilmiştir.

1982 Anayasası'nın tıkanıklık durumu olarak görüp düzenlediği bir diğer önemli mesele ise Anayasa Mahkemesi'nin TBMM tarafından seçilen üyelerinin seçimidir. 1961 Anayasası'na göre Anayasa Mahkemesine Millet Meclisi tarafından üç, Cumhuriyet Senatosu tarafından ise iki üye seçilmekteydi; ancak bu üyeler meclislerin üye sayısının salt çoğunluğu için seçildikleri için bunların seçiminde de sık sık problemler ortaya çıkmaktaydı. 1982 Anayasası ise bu problemi ortadan kaldırabilmek için TBMM'nin Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmesi usulünü ortadan kaldırmıştır (Özbudun 2016, s. 65).

1982 Anayasası, küçük partilerin mecliste oylarına ve temsil güçlerine göre çok fazla etkinlik göstermelerinden hareket ederek bu partilerin gücünü azaltmaya yönelik olarak da bazı tedbirler almıştır. 1961 Anayasası'na göre bir siyasi partinin mecliste grup oluşturabilmesi için toplam 10 milletvekiline ihtiyacı vardı. 1982 Anayasası'nda ise bu sayı 20 milletvekiline çıkarılmıştır ve böylece küçük partilerin mecliste grup oluşturmalarını engellenerek bunların mecliste büyük partiler üzerinde tahakküm kuracak ölçüde etkin oldukları 1970'li yılların siyasal yaşantısına bir anlamda tepki gösterilmiştir (Özbudun 2016, s. 66).

1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'nın getirdiği bir kurum olan Cumhuriyet Senatosu'na yer verilmemiş olması ise şüphesiz ki yapılmış olan en önemli değişikliklerden biridir. Cumhuriyet Senatosu'nun varlığı çift meclisli bir yapı ortaya çıkararak yasama sürecini uzatmaktaydı ve böylece yasamanın etkinliğini büyük ölçüde azaltmaktaydı. Yasamanın yeniden tek meclisli bir yapıya büründürülmesinin amacı yasama sürecinin hızlandırılması, basitleştirilmesi ve böylece hayati konular söz konusu olduğunda daha kolay harekete geçebilecek bir yapıya kavuşturulmasıdır (Özbudun 2016, s. 66).

1982 Anayasası'nda düzenlenmemiş olmakla beraber, 1961 Anayasası'na tepki olarak görülebilecek bir diğer düzenleme de yine meclisin yapısına ve milletvekilliğine ilişkin olarak yapılmış olan değişikliklerdir. 1961 Anayasası'nın öngördüğü çift meclisli yapının kaldırılmasının ardından 1982 Anayasası'nda TBMM'deki toplam milletvekili sayısı da 400'e indirilmiştir, dört yılda bir yapılan genel seçimlerin ise beş yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Milletvekili seçilme yeterliliği için gereken şartlar da

değiştirilmiş ve 1961 Anayasası'nın içermediği birçok yeni şart getirilmiştir (Parla 2016, ss. 63-65).

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası arasındaki en önemli fark ise bu anayasaların benimsemiş oldukları demokrasi anlayışıyla alakalıdır. 1961 Anayasası özgürlükler rejimi bağlamında oldukça liberal bir anayasaydı ve siyaseti yalnızca siyasetçilerin yaptığı bir iş olarak tanımlamak yerine seçmenlerin de politik hayata aktif katılımını esas almıştı. Halkın sadece oy vermekle yetinmeyip seçim zamanları dışında da siyasete aktif olarak katıldığı bu anayasa anlayışı “katılımcı demokrasi” olarak isimlendirilmektedir. 1961 Anayasası'nın bu anlayışı esas almış olmasıyla beraber gerçekten de halk siyasete aktif bir şekilde katılmaya başlamıştır ve Türkiye'nin politik hayatı birçok farklı fikrin kendine yer bulduğu bir zenginliğe kavuşmuştur. Buna karşılık, aynı yıllarda yükselen anarşinin ve terörün de yine 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu bu ortamdan kaynaklandığına dair çeşitli eleştiriler mevcuttur. 1982 Anayasası'nı yapanlar da bu eleştirilere katıldıkları için söz konusu anayasa katılımcı demokrasi anlayışını çok daha az benimseyen bir anlayışa sahiptir. Söz konusu anayasa, halkın siyasetle ilgisini seçimlerde oy vermekle sınırlı tutmak ve siyaseti de genel olarak siyasi partilere ve siyasetçilere bırakmak taraftarı olan bir anayasadır. Kenan Evren, bu anlayışı 1982 Anayasası'nı tanıtan konuşmalarında bizzat dile getirerek halkın sürekli bir siyasi mücadele içinde olmasının doğru olmayacağını söylemiştir (Özbudun 2016, ss. 66-67). Siyasi partilerin faaliyet alanlarının sınırlandırılması, parti yasaklarının daha şiddetli bir hale getirilmesi, parti kapatmanın kolaylaştırılması ve kapatılan partilerin üyelerine ilişkin siyasetten yasaklanma ve milletvekilliğinin düşürülmesi gibi düzenlemeler de 1982 Anayasası'nın siyasete olan bakış açısını gösteren diğer unsurlardır (Özbudun 2016, s. 70).

1982 Anayasası vesayetçilik anlamında ise 1961 Anayasası'ndan çok daha ileri gidecek bir biçimde yazılmıştır. 1960 İhtilali'ni yapan MBK, siyasetçilere güvensizlik beslemekle beraber bu güvensizliği sadece DP ile sınırlı tutmuş olduğu için 1961 Anayasası'nın yarattığı vesayet kurumları da bu nedenle siyaset üzerinde tahakküm kurabilecek kadar güçlü tasarlanmamışlardı. 1980 İhtilali'ni yapan MGK ise siyasetçilere karşı topyekûn bir güvensizlik duymaktaydı. Kurucu Meclis'e hiçbir siyasi parti üyesi alınmadığı gibi ülkedeki tüm siyasi partiler de kapatılmıştı. Bu anlayışın

göstergesi olarak anayasa birçok bürokratik kurum yaratarak sivil siyasetin alanını mümkün olduğunda daraltmıştır. Bu kurumların en önemlisi ise hiç şüphesiz ki Cumhurbaşkanlığı'dır. 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı'nın yürütmeye ilişkin yetkilerini çok güçlendirmiş ve onu gerçek anlamda sivil siyaset üzerinde tahakküm kurabilmesine olanak veren yetkilere sahip partiler üstü bir organ haline getirmiştir. Yargı organlarına, üniversitelere ve üniversiteler arası koordinasyonu sağlama amacıyla kurulmuş olan Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) yapılacak olan atamaların birçoğunun da Cumhurbaşkanı tarafından yapılıyor olması Cumhurbaşkanı'nın yargı organlarını ve bürokrasiyi de kendine bağlı kurumlar haline getirmesini kolaylaştıracak yetkilerdi (Özbudun 2016, s. 69). Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine ilişkin olarak yapılmış olan bu değişiklikler sistemin niteliğini de değiştirecek ölçüdeydi. Yürütmenin güçlendirilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın parlamenter sistemdeki protokol yetkilerinin ötesinde yetkilere sahip olması sistemi başkanlık sistemiyle parlamenter sistemin karışımından oluşmuş bir karma sisteme dönüştürmüştü. Bu sisteme başkanlık denemese bile sistemin yarı-başkanlık sistemiyle önemli benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür (Soysal 1997, ss. 90-91)

1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin artırılması üzerinde ayrıntılı olarak durmak faydalıdır; çünkü söz konusu anayasanın en uzun maddesi Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sayıldığı maddedir. Bu maddeyle birlikte de yasama-yürütme-yargı organları arasındaki ilişkiler ve devletin yapısı tamamıyla değişmiştir. 1961 Anayasası kurduğu vesayet kurumlarıyla yasama organını ve buna bağlı olarak da parlamenter rejimi oldukça zayıflatmıştı; ancak bu sistemdeki Cumhurbaşkanı temsili bir makamdı ve bu duruma uygun olarak da sorumsuzdu. 1982 Anayasası ise yasama organını daha da zayıflatırken Cumhurbaşkanı'nı temsili olmaktan çıkarıp olağanüstü yetkili bir hale sokmuştur. Üstelik tüm yetkilerine rağmen Cumhurbaşkanı'nın sorumsuzluğu da devam etmiştir. 1961 Anayasası ile yalnızca yürütmeye ilişkin birtakım sembolik yetkileri olan Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası ile birlikte yasama-yürütme ve yargı organlarının tamamına ilişkin aktif yetkilere sahip bir hale geliyordu. Böyle bir Cumhurbaşkanı'nın yalnızca vatana ihanet gibi soyut ve sübjektif bir suçtan dolayı yargılanabilecek olması ise durumu parlamenter sistem açısından daha da vahim hale getirmiştir. 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı, yetkileri açısından başkanlık sistemindeki başkanı andıran; ancak sorumsuzluğu bakımından da parlamenter sistemin cumhurbaşkanını

andıran bir makam olarak tasarlanmıştır. 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı'nın atadığı üyelerden oluşan bir kurum olarak tasarlanan "Devlet Denetleme Kurulu" ise Cumhurbaşkanı'nın toplum üzerinde diktatörvari tasarruflarda bulunmasına dahi zemin hazırlayabilecek türden görevlere sahipti. Kurul; kamu kuruluşlarının yanında meslek kuruluşlarını, dernekleri ve hatta sendikaları dahi denetleyecek şekilde oluşturulmuştu. Böyle bir kurulun olduğu bir ortamda sivil toplumun özgürce gelişmesi mümkün görünmemektedir (Parla 2016, ss.73-74).

1961 Anayasası ile kurulmuş olan Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkilerinin artırılması da 1982 Anayasası'nın vesayetçi yapısını vurgulayan bir diğer önemli yeniliktir. Milli Güvenlik Kurulu kararları yine tavsiye niteliğindeki kararlar olarak belirlenmişti; ancak bu kuruldan çıkacak kararların Bakanlar Kurulu tarafından "özellikle" dikkate alınacağına dair yeni bir hüküm getirilmişti. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu'nda sivil üyelerle asker üyelerin de sayısı yeni düzenlemeyle birbirlerine eşit hale getirilmiştir (Özbudun 2016, s. 70).

1982 Anayasası esasen geniş çaplı bir uzlaşma sağlanabilecek bir ortamın oluşabileceği bir ortamda yapılmıştı. MGK, yönetime ciddi bir muhalefet olmaksızın emir-komuta zinciri içerisinde el koymuştu. Siyasi partilerin hemen hiçbiri başta bu duruma karşı net bir tavır koyamamıştı. İş çevreleri ve halkın sessiz çoğunluğu ise darbeyi büyük ölçüde memnuniyetle karşılamıştı ve toplum büyük ölçüde rahatlamıştı. Buna karşılık bu geniş uzlaşmanın ve oydaşmacı anlayışın oluşturulamamış olması söz konusu dönem için kaçırılmış önemli bir fırsat olarak tanımlanmalıdır (Özbudun ve Gençkaya 2010 s. 29).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın 1971 değişikliklerinden sonraki halinin, MGK'nın çıkardığı yasaların ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) bir potada eritilmesinden oluşan bir anayasadır. Buna karşılık 1961 Anayasası'nın değişmiş hali de AİHS de yalnızca lafzî olarak 1982 Anayasası'nı etkilemişlerdir; çünkü söz konusu anayasaya her iki belgenin de özü tam olarak yansıtılmamıştır. Her iki belgenin de hak ve özgürlüklere ilişkin tanımları 1982 Anayasası'nda tahrif edilmiş ve özlerinden saptırılmıştır (Tanör 1994, ss. 108-109).

DM'nin açıkladığı anayasa taslağı demokratik tartışmaların neredeyse tamamıyla yasaklanmış olduğu bir ortamda hazırlandı ve açıklandı. DM genel kurulunda yapılan

oylama sonucunda taslak; 120 kabul, 7 ret ve 12 çekimser oyla geçerken 17 kişi de oylamaya iştirak etmemiştir. Bu tasarının metnini uzmanlık komisyonlarına inceleyen MGK ise zaten kendi taslağını oluşturmuştur. Bu komisyonlar tarafından yürütülen gizli çalışmaların sonucunda MGK, bir anayasa tasarısını çalışmalardan çıkan son tasarı olarak ortaya koydu. Tasarıda özellikle MGK tarafından koyulmuş olan geçici 15. madde dikkat çekmekteydi. Bu maddeye göre yeni yapılacak olan genel seçimlerle beraber yeni TBMM Başkanlık Divanı oluşturulana kadar yapılan ve yapılacak olan tüm yasalar ve kanun hükmünde kararname (KHK) anayasal denetimin dışında tutulmuşlardı. Bu bir nevi MGK için özel olarak hazırlanmış bir geçiş süreciydi ve MGK, MBK'dan farklı davranarak ülkenin tüm temel yasalarını bu dönemde yeni baştan yapmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 18).

7.2.3. Referandum Süreci

25 Eylül 1982 tarihinde “Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun” düzenlendi ve böylece referandum süreci de fiili olarak başlatıldı. Anayasanın referanduma sunulması da tıpkı yapılış süreci gibi demokratik usullere oldukça aykırı bir biçimde olmuştur. Referandum sürecine ilişkin olarak çıkarılan 70 sayılı karar ile anayasa tasarısının açıklanması ve lehinde tanıtıcı propaganda yapılması serbest bırakılmıştır. Tasarının aleyhinde propaganda yapmak ve tasarımı eleştirmek ise yasaklanmıştır. Referanduma ilişkin 70 sayılı karar çerçevesindeki bir diğer antidemokratik düzenleme ise referandumda oy kullanmanın zorunlu kılınmasıdır ve aksi bir davranışın cezai müeyyideye –para cezası- bağlanmasıdır. Ayrıca 1982 Anayasa Referandumu’nda oy kullanmayan vatandaşların seçme ve seçilme hakları beş yıllığına ellerinden alınacaktı. Bu davranışla MGK, hem anayasanın reddedilmesine ilişkin yapılacak propagandaların önüne geçmişti hem de protesto amacıyla sandığa gidilmemesine engel olmuştu. Yeni anayasayı tanıtmaya görevini ise “Devlet Başkanı” sıfatını taşıyan MGK lideri Kenan Evren üstlenmişti (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, ss. 18-19).

Anayasa referandumu ile Cumhurbaşkanlığı seçimi, tasarıya koyulmuş geçici bir madde ile birleştirilmişti. Bu maddeye göre halkoylaması sonucunda anayasanın kabul edilmesi halinde Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiş oluyordu. Bu yola başvurulmuş olması Evren’in o dönemde halktan aldığı destekle yakından alakalıdır; çünkü Evren, terörü

bitiren kişi olarak görülmekteydi ve halkın çoğunluğu tarafından da desteklenmekteydi. Yine de halkoylamasına ve propaganda dönemine ilişkin olarak getirilen ağır yasaklar, MGK'nın işi şansa bırakmaktan yana olmadığını da göstermekteydi (Zürcher 2016, s. 406). Bu faktörlerden dolayı da 1982 Anayasası için yapılmış olan halkoylaması her yönüyle tam bir kurucu plebisit örneğidir.

Evren, 24 Ekim 1982 tarihinde televizyonda yaptığı bir konuşmayla seçim kampanyasını fiili olarak da açtı. 5 Kasım 1982 tarihinde kadar yurdun birçok yerini gezen ve konuşmalar yapan Evren, gittiği her yerde anayasanın neden kabul edilmesi gerektiğini anlatan nutuklar atıyordu. Muhalefet ise tamamen bastırılmış, susturulmuş ve sindirilmişti. Muhalefetin özgür propaganda yapmasına izin verilmiş olsaydı halkoylamasının nasıl sonuçlanacağını bilmek mümkün değildir; ancak 1982 Anayasası, tam da kurucu plebisitlerde olması gerektiği gibi çok yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Özellikle anayasanın reddedilmesi halinde cuntanın yönetimde kalmaya devam edeceği konusunda endişelerin referandumun sonuçlarını çok etkilediği düşünülmektedir. Yeni anayasa %91,37 gibi çok yüksek bir oyla kabul edilmişti (Ahmad 2016, ss. 221-222). Halkoylamasına katılım da çok yüksek olmuştu. Kayıtlı seçmenlerin %91,27'si sandığa giderek oy kullanmışlardı (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 20). Bu sonuçla beraber MGK lideri Kenan Evren Türkiye Cumhuriyeti'nin 7. Cumhurbaşkanı olarak seçilmişti.

1982 Anayasası'nın kabulü ile demokrasiye hemen dönülmemiştir. 1961 Anayasası'nın aksine; 1982 Anayasası, anayasanın yürürlüğe girmesi ve demokrasiye dönülmesi için bir geçiş süreci öngörmekteydi. Bu geçiş süreci TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşmasına kadar sürecekti ve bu süre içerisinde yasama yetkisini MGK kullanmaya devam edecekti. Bu geçiş süreci eski siyasetçiler açısından da farklı bir şekilde öngörülmüştü. 1980 İhtilali öncesinin birçok tanınmış siyasetçisine 5 veya 10 yıllık siyasi yasaklar koyularak bu siyasetçilerin kısa vadede tekrar siyasi arenada etkin olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştı. Kenan Evren ise Cumhurbaşkanı seçildiği halde kendisi için öngörülen geçiş süreci boyunca MGK liderliğini ve Genelkurmay Başkanlığı'nı bir süre daha sürdürmeye devam etti (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 50).

Evren, 9 Kasım 1982 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevine resmi olarak başladı ve 12 Kasım tarihinde sivil siyasete dönüş için kesin bir tarih verdi; beklenmedik bir gelişme olmaması durumunda 1983 yılının ekim ayında yapılacak olan genel seçimlerle

demokrasiye geri dönülecekti. Eski siyasetçiler ve partiler tasfiye edilmişlerdi; ancak MGK yine de işini şansa bırakmak istemediği için 12 Eylül rejimiyle barışık bir siyasi partinin kurulması fikri gündeme geldi. Ordu içerisindeki ılımlılar bu partiyi Başbakan Bülend Ulusu'nun kurması fikrini ortaya attılar. Ulusu başta bu fikri kabul ettiyse ordu içerisindeki birtakım çekişmelerden sonra geri atmak zorunda kaldı. 14 Nisan 1983 tarihinde ise ordu içerisindeki sertlik yanlılarından olan emekli General Turgut Sunalp, ideolojik olarak merkez sağda konumlanmış bir parti kuracağını açıkladı. Turgut Sunalp'in bu açıklaması, ordu içerisindeki çekişmenin sertlik yanlıları lehinde sonuçlandığını göstermektedir (Ahmad 2016, s. 222).

Genel seçimler yaklaştıkça parti kurmaya yönelik olarak gizli toplantılar da başlamıştı. 24 Nisan 1983 tarihinde yeni SPK kabul edildi. 10 Haziran 1983 tarihinde ise seçim barajı uygulaması getirildi ve bu baraj %10 gibi çok yüksek bir oran olarak belirlendi (Akgün 2014, s. 559). Bu düzenlemenin ana amacı hiç şüphesiz ki 1980 İhtilali öncesinde çok etkili olan küçük partilerin siyasi hayattaki gücünü kırmaktı. SPK'nın yürürlüğe girmesinden bir gün sonraysa MGK, siyaset yapma yasağının kaldırıldığını açıkladı. Yeni SPK, MGK'ya kurulacak partiler üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisi tanıdı. Yasaya göre bir parti kurabilmek için içlerinde eski politikacıların bulunmaması kaydıyla en az 30 kişilik bir kurucular listesi gerekiyordu. MGK'ya ise bir partinin kurucular listesinde bulunan isimleri hiçbir gerekçe göstermeden veto etme yetkisi tanınmıştı. Ayrıca SPK'nın 97. maddesi, 12 Eylül rejiminin siyasi partilerce eleştirilmesini yasaklamıştı. Böyle bir ortamda çok kısa bir süre içerisinde birçok yeni parti kuruldu. Kurulan partilerin birçoğu kısa sürede siyasal yaşamdan silinmiştir; ancak Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Büyük Türkiye Partisi (BTP) diğer partilere nazaran dikkat çekmekteydi. SODEP, CHP'nin devamı olarak kurulmuş bir partiydi ve partinin liderliğine de İsmet İnönü'nün oğlu Prof. Erdal İnönü getirilmişti. BTP ise açık bir şekilde AP'nin devamıydı. MGK, yeni bir siyasi ortam yaratmak istediği için eski partilerin devamı niteliği taşıyan bu partilerin seçimlere katılmalarına sıcak bakmamıştır. SODEP'in yalnızca adayları veto edilmiştir ve seçimlerden yasaklanmasıyla yetinilmiştir; ancak BTP kapatılmıştır ve kurucuları da tutuklanmıştır (Ahmad 2016, ss. 222-223).

BTP'nin kapatılmasından sonra yine AP'nin devamı olarak Doğru Yol Partisi (DYP) kuruldu. DYP kurulurken bu kez daha dikkatli davranılmaya çalışılmıştı; bu nedenle partinin kurucuları veto edilmedi ve parti kapatılmadı; ancak adayları veto edildiği için DYP 1983 Genel Seçimleri'ne katılmadı. Kurulan partiler içerisinde dikkat çeken diğer partiler ise Turgut Özal tarafından kurulan merkez sağdaki Anavatan Partisi (ANAP) ve Necdet Calp tarafından sosyal demokrat oyları toplaması umuduyla kurulan Halkçı Parti (HP) idi. Turgut Sunalp ise 12 Eylül rejiminin istediğini yapmış ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) isimli bir parti kurmuştu. 1983 Genel Seçimleri'ne yalnızca ANAP, HP ve MDP katılabılmıştır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, s. 28).

Seçime giren partilerden MDP, direkt olarak MGK'nın desteğini alan ve MGK'nın iktidara gelmesini istediği parti olarak göze çarpıyordu. HP için MGK tarafından biçilen rol rejimle barışık bir muhalefet göreviydi. ANAP ise bu partiler içerisinde en sivil görüneni olmakla beraber rejimin desteğini alamadığı için bu partiye hiçbir şans tanınmamaktaydı. Buna rağmen 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerde ANAP çok büyük bir başarı göstererek birinci çıkmayı başaracaktı (Tanör ve Yüzbaşıoğlu 2016, ss. 28-29). ANAP, oyların %45,15'ini alarak 400 sandalyeli parlamentoda 211 milletvekilliği kazanmıştı. Bu sonuçlar ANAP'ın tek başına iktidara gelmiş olması anlamına geliyordu ve bu hiç beklenmedik bir başarıydı. HP, %30,46 oy alarak 117 milletvekili kazanmıştı. ANAP'ın büyük başarısı nedeniyle pek önemsenmemiş olsa da HP de sol oyları büyük ölçüde toplayarak önemli bir başarı kazanmıştı. MDP ise MGK'dan gelen açık desteğe rağmen %23,27 oy alarak seçime katılan partiler içerisinde sonuncu olmuş ve meclise 71 milletvekili sokabilmişti. Evren'in MDP'ye verdiği destek ters tepmiş ve halkın MDP'ye değil daha sivil bir görünümde olan ANAP'a yönelmesine neden olmuştu. Bu beklenmedik durum Evren'in Özal'a hükümeti kurma görevini vermeyeceği ve seçimlerin belki de geçersiz sayılabileceğine dair yorumlara neden olduysa da Özal bu süreci iyi idare etmiş ve seçimlerden iki gün sonra Evren'i ziyaret etmiştir. Özal'ın Evren'i kameraların önünde aniden öpmesiyle bilinen bu ziyaret, Evren'in de sonuçları kabullenme yönünde bir tavra girmesini sağlamıştır. TBMM'nin 6 Aralık 1983 tarihinde yapılan ilk toplantısında başkanlık divanı oluşturuldu ve böylece MGK'nın görev süresi resmen sona erdi. Bir gün sonra Evren, hükümeti kurma görevini Özal'a verdi. Özal'ın kabinesi 13 Aralık 1983 tarihinde onaylandı ve böylece askeri yönetim görünürde tamamıyla sona ermiş

oldu; ancak MGK lideri Evren Cumhurbaşkanı olmuştu. MGK'nın diğer üyeleri ise "Cumhurbaşkanlığı Konseyi" isimli bir kurula üye yapıldılar ve Evren'in Cumhurbaşkanlığı süresi boyunca bu görevlerini sürdürdüler. Bu durum da sivil siyasete dönülmüş olmasına rağmen MGK'nın vesayetinin bir süre daha sürdüğünün göstergesidir (Akgün 2014, s. 561).

7.4. DEMOKRASİ AÇISINDAN 1982 ANAYASASI'NIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Bahsedildiği üzere, 1982 Anayasası Türkiye'de kendisinden önce mevcut olan anayasacılık anlayışına tamamen bir ters bir anayasadır. 1982 Anayasası devleti ve iktidar gücünü sınırlandırmak gibi bir amaç gütmemiş; bunun yerine devlet otoritesini güçlendirmeyi ve özgürlükleri kısıtlamayı tercih etmiştir. Bunun genel nedeni ise 1982 Anayasası'nın da tıpkı 1961 Anayasası gibi tepkisel bir anayasa olmasıdır. 1961 Anayasası DP'nin halk yığınlarından aldığı oyla iktidara geldikten sonra muhalefeti sindirmesine ve anayasal mekanizmaların DP'yi durduracak güçte olmamalarına bir tepki niteliğindedir. Kurulan askeri vesayet organları, denge denetim mekanizmaları ve Türkiye'yi ilk defa anayasanın üstünlüğüyle somut bir şekilde tanıştırmaya gibi özellikleriyle 1961 Anayasası iktidarı sınırlama konusunda oldukça geniş düzenlemelere sahipti. 1982 Anayasası ise bir anlamda 1961 Anayasası'nın iktidarı bu şekilde sınırlamış olmasına verilmiş bir tepkidir. 1971 değişiklikleriyle yapısı büyük ölçüde bozulmuş olmasına rağmen ülkedeki terörden ve kaostan 1961 Anayasası sorumlu tutulmuş ve söz konusu anayasanın yürütmenin elini kolunu bağladığı söylenmiştir. 1961 Anayasası'nın belli başlı kusurları vardı; ancak bu kusurların giderilmesi için yeni bir anayasa yapılmasını ve bu anayasanın tamamen otoriter bir anlayışla yapılmasını gerektirecek bir durum da yoktu.

1982 Anayasası ile 1961 Anayasası esasen demokrasi ve anayasacılık konusundaki Türkiye'deki iki ana düşünceyi temsil eden anayasalardır. Bu görüşlerden birinin en büyük savunucusu CHP'dir. 1961 Anayasası CHP'nin bu konulardaki görüşlerini yansıtan bir anayasaydı. Söz konusu anayasa; katılımcılığı, çoğulculuğu, güçler ayrılığını ve kurumlar arası dengeyi esas alan bir demokrasi anlayışıyla yazılmıştı. 1961 Anayasası'nın yapılışı sırasındaki CHP etkisi de göz önüne alındığında, söz konusu

anayasanın korporatizmi önemseyen ve neredeyse yarı-temsili demokrasiyi anlayışını esas alan yapısının kaynağı daha iyi anlaşılacaktır (Tanör 1994, ss. 79-80).

Türkiye'deki demokrasi ve anayasacılık konusundaki diğer görüşün ise en büyük savunucuları DP ile başlayıp AP ile devam eden merkez sağ olarak tanımlanan siyasi çizgidir. Bu grup, siyasal faaliyet alanının tüm topluma yayılmasından rahatsızlık duyan bir anlayışa sahiptir ve halkın siyasete olan katılımının seçim dönemleriyle sınırlı tutulmasından yanadır. Bu gruba göre siyaset siyasetçilerin işidir ve halkın sürekli olarak siyasetle yaşaması toplumsal çatışmayı artırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Bu düşünceleriyle de bu grubun katılımcı değil katılımacı bir demokrasi anlayışını benimsediklerini söylemek mümkündür. Yönetilenlerin siyasete olan etkilerinin minimuma indirildiği bu anlayış “saf milli egemenlik” görüşünü yansıtmaktadır. Bu bakımdan da bu görüşü en mükemmel yansıtan anayasanın 1924 Anayasası olduğunu söylemek mümkünse de; 1982 Anayasası'nın da bu görüşlerden fazlasıyla etkilendiği bir gerçektir (Tanör 1994, ss. 77-78).

1982 Anayasası son derece uzun ve ayrıntılı bir anayasadır. 1961 Anayasası da nispeten uzun bir anayasaydı; ancak 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'ndan hem daha çok maddeye sahiptir hem de maddeler çok daha uzundur. Bu bakımdan da 1982 Anayasası'nın son derece ideolojik bir anayasa olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu anayasanın maddeleri birçok konuyu oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenleyerek hemen her şeye anayasanın metni içerisinde bir çözüm bulma hevesi içerisine girmiştir. Bu yapılırken sadece hukuki konularla yetinilmemiş; toplumun kendi içerisinde bir çözüm bulması gereken konular dahi anayasa yoluyla çözülmeye uğraşmıştır. Anayasanın bu kadar uzun ve ayrıntılı olması ise yalnızca ideolojik olmasından ve bir tepki anayasası olmasından kaynaklanmamaktadır. Söz konusu anayasanın yapım süreci oldukça uzun sürdüğü için DM'de yapılan tartışmalar ve çalışmalar uzadıkça anayasanın metni de daha uzun bir hal almıştır (Tanör 1994, s. 147).

1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile başlayan vesayetçi anlayışı daha da güçlendirerek devam ettirmiş bu bakımdan da sivil siyaset üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuştur. 1982 Anayasası özü itibarıyla zaten otoriter ve devletçi bir anayasayken sivil siyasetin üzerinde bir de askeri vesayet kurumlarının daha güçlü bir şekilde konumlandırılması ülkedeki siyasi hayatın özgürlüğü ve demokratikliği

konularındaki soru işaretlerinin daha da artmasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sistemi neredeyse başkanlık sistemine dönüştürecek ölçüde artırılması ve MGK lideri Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ülkenin doğrudan askeri vesayetin kontrolüne girmesi anlamını taşımaktaydı. Üstelik bununla da kalınmamış, Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri daha artırılmış ve Genelkurmay Başkanı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile birlikte yürütmedeki üçüncü bir baş haline getirilmiştir.

1982 Anayasası'nda siyasi partilere ilişkin olarak yapılan düzenlemeler ve anayasada düzenlenmemiş olmakla beraber bu anayasanın ideolojisine uygun olarak düzenlenen SPK da demokrasiyle bağdaşmayan önemli problemler barındırmaktaydı. Bu düzenlemeler genel olarak küçük partilerin siyasi hayattaki gücünü kırmak için yapılmışlardı. 1961 Anayasası döneminde bir partinin mecliste grup kurabilmesi için 10 milletvekiline sahip olması yeterliydi. 1982 Anayasası ise bu sayıyı iki katına, yani 20'ye çıkartarak küçük partilerin sesinin mecliste güçlü çıkmasının önüne geçmiştir. SPK'da ise küçük partilerin gücünü daha da kırarak bir düzenleme yapılarak ulusal seçim barajı uygulaması getirilmiştir ve baraj %10 olarak belirlenmiştir. Bu baraj temsilde adalet açısından ağır problemler yaratacak derecede yüksek bir barajdır. Örneğin; 1977 Genel Seçimleri'nde bu baraj uygulanmış olsaydı AP ve CHP dışındaki hiçbir parti meclise giremeyecekti. MGK da muhtemelen bu tablonun farkında olarak iki partili bir meclis yapısının kaçınılmaz bir biçimde oluşması amacıyla böyle yüksek bir barajı uygulamaya sokmuştur. TBMM'deki milletvekili sayısının 450'den 400'e indirilmesi de küçük partilerin meclisteki gücünü azaltıcı niteliğe sahip olan bir başka önemli düzenlemedir.

1982 Anayasası, yapımı ve oylanması bakımından hiçbir demokratik anayasa yapımı usulüne uymamaktadır. Kurucu Meclis'in iki kanatlı yapısının biri doğrudan MGK iken diğeri de halk tarafından seçilmeyen DM idi. Halk, anayasa yapımı sürecinden tamamen dışlanmıştı ve siyasi partiler de kapatılmıştı. Siyasi partilerin kapatılmasıyla da kalınmamış, anayasa yapımına ilişkin tartışmalar yapılması bile yasaklanmıştı. Dolayısıyla böyle bir ortamda tartışmaları zenginleştirecek fikirler ortaya koyulamadığı için anayasa yapım süreci oldukça renksiz bir şekilde sanki teknik bir mesele halledilmiş gibi geçmişti. Oysaki anayasalar yalnızca hukuki metinler değililerdir ve bu metinlerin siyasi anlamı çok büyüktür. Toplumların geçmişten gelen birikimlerinin

yüzlerce yıllık evrimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan yapıya en uygun anayasanın yapılabilmesi için demokratik ve özgür bir ortamda yapılan tartışmalar çok büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde yapılacak olan anayasanın toplum tarafından kabul görmesi düşük bir ihtimaldir. 1982 Anayasası'nın kabul edildiği günden itibaren defalarca değiştirilmiş olması ve buna rağmen yeni anayasaya tartışmalarının günümüzde dahi bitmemiş olması bundan kaynaklanmaktadır. Toplumun tamamını dışlayarak yapılan bir anayasanın niteliği ne olursa olsun toplum tarafından kabul görmesi oldukça düşük bir ihtimaldir. DP'lileri dışlayarak yapılan 1961 Anayasası 1971 yılında köklü değişikliklere uğramış ve 1982 yılında da yeni anayasanın kabulüyle tamamen rafa kalkmıştı. 1982 Anayasası ise 2017 yılına kadar tam 17 defa değişikliğe uğramıştır bu satırların yazıldığı anda da 18 maddesinin daha değiştirilmesiyle alakalı bir halkoylaması gündemdedir.

1982 Anayasası'nın halkoyuna sunulması demokrasiyle hiçbir şekilde bağdaşmayacak uygulamalarla doludur. Söz konusu oylamaya referandum demek mümkün değildir, 1982 Anayasa Referandumu tam anlamıyla bir kurucu plebisittir. Halkoyuna gidilirken, oylanacak olan anayasaya ilişkin olarak propaganda yapma hakkı yalnızca Devlet Başkanı Kenan Evren'e tanınmıştı. Muhalefetin anayasanın aleyhinde konuşması tamamen yasaklanmıştı; hatta muhalefet tamamen yasaklanmıştı. Ülkede herhangi bir siyasi parti bulunmamaktaydı ve tüm siyasi faaliyetler yasaktı. Anayasa metni oylanırken aynı Evren'in Cumhurbaşkanlığı da oylanıyordu. Anayasanın yapım sürecine halkın dâhil olmasına hiçbir aşamada izin verilmemişti. Üstelik oylamada anayasanın reddedilmesi halinde nasıl bir yol izleneceği de belirtilmemişti. Oy kullanmamaya getirilen cezai müeyyidelerle halkın adeta oy kullanmaya zorlanması ise bir başka problemdir. Halkoylamasının sonucunda ise 1982 Anayasası, bir kurucu plebisite uygun olarak çok yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Bu oylamanın yalnızca MGK'ya ve onun lideri Kenan Evren'e meşruluk sağlamak amacıyla yapılan göstermelik bir oylama olduğu konusunda bugün bir şüphe bulunmamaktadır. Buna rağmen MGK da Evren de bu şekilde dahi kendilerine tam manasıyla bir meşruiyet sağlayamamışlardır ve tamamen MGK'nın ürünü olan 1982 Anayasası kısa sürede meşruiyet tartışmalarının odağına alınmıştır.

8. TARTIŞMA VE SONUÇ

1961 Anayasası ve 1982 Anayasası birbirlerinden oldukça farklı anayasalardır; ancak her iki anayasa da uzun ömürlü olmamıştır. 1961 Anayasası 1971'de büyük değişikliklere uğramış ve 1982 Anayasası'nın kabul edilmesiyle birlikte de tamamen rafa kalkmıştır. 1982 Anayasası ise kabul edildiği tarihten itibaren yürürlükte kalmasına karşılık birçok temel değişikliğe uğramıştır ve buna rağmen yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğuna dair söylemler sürmektedir. Bu açıdan 1982 Anayasası'nın da 1961 Anayasası'nın uğradığı akıbetle uğradığını söylemekte bir yanlışlık bulunmamaktadır. Bu iki anayasanın benzer akıbetlere uğramalarının nedenlerini ise her iki anayasanın da yapım süreçleri ve kabul edildikleri siyasi ortam bakımından demokratik niteliklerden oldukça uzak olmalarına bağlamak yanlış olmayacaktır. Demokratik tartışma ortamının kısmen veya tamamen bastırıldığı ortamlarda yapılan bu anayasalar hem halkın uzun vadeli isteklerine cevap verme konusunda yetersiz kalmış hem de sesleri bastırılan siyasi grupların söz konusu anayasaların içeriklerini önemsemeksizin bu anayasalara karşı yıkıcı bir tavır almalarına neden olmuştur

1961 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, halkın dolaylı temsiline dayanan ve aynı zamanda da korporatist bir anlayışı benimseyen bir meclisti. Bu meclis, DP iktidarı döneminde yaşanan otoriterliğe bir tepki olarak özgürlükler rejimi bakımından oldukça liberal bir anayasa yapmıştır. Meclisin en önemli eksikliği ise dönemin en büyük partisi olan DP'ye mecliste hiçbir şekilde temsil imkânı verilmemiş olmasıdır. DP'nin mecliste hiçbir şekilde temsil edilmemesi Kurucu Meclis'in büyük ölçüde CHP'nin hâkimiyetine girmesiyle sonuçlanmıştır ve buna bağlı olarak da yapılan anayasa büyük ölçüde CHP'nin görüşlerini yansıtan bir anayasa olmuştur. Bu durum yapılan halkoylamasına da etki etmiş ve sonuçta halkın önemli bir kısmı söz konusu referandumda ret oyu kullanmıştır. Halkın en geniş bir kesimini karşısına alan bir anayasa doğal olarak kabul edildiği günden itibaren tartışmalara konu olmuştur. Başta AP olmak üzere kendini DP'nin mirasçısı olarak kabul eden partiler, gittikçe artan bir dozda olacak şekilde 1961 Anayasası'na muhalefet etmişler; sonuçta 1961 Anayasası öncelikli olarak 1971'de büyük değişikliklere uğramıştır. 1971 değişiklikleriyle beraber 1961 Anayasası özgürlükçü ve liberal kimliğini önemli ölçüde yitirmiştir; ancak buna rağmen söz konusu anayasaya

olan tepkiler sona ermemiştir. Bu durum da yine 1961 Anayasası'nın halkın önemli bir kesiminin dışlanması suretiyle yapılmasından kaynaklanmıştır. Yapılan tüm değişikliklere rağmen anayasanın yapım sürecinden dışlanan kesimin temsilcilerinin söz konusu anayasaya olan bakışları değişmemiştir; çünkü bu konu zamanla halkın hassasiyetlerini kullanarak oy toplamak isteyen partilerin istismar konusu haline gelmiştir.

1980 İhtilali ve 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle beraber 1961 Anayasası tamamen ortadan kalkmıştır. Bu anayasa ortadan kaldırılırken kullanılan argümanlar; devletin terörle ve anarşiyle mücadele etme konusunda aciz bir duruma düşmesi, yasamayı ve yürütmeyi gereğinden fazla güçsüz kılması, sistemde meydana gelen tıkanıklıkları açacak olan mekanizmaların yeterli olmaması ve sürekli olarak istikrarsız koalisyonların doğmasına sebep olmasıdır. Bu eleştirilerin bir kısmının haklılık payı olmakla beraber bir kısmı da oldukça abartı söylemlerdir. 1961 Anayasası'nın yasamayı ve yürütmeyi gereğinden fazla güçsüz kıldığı söylemi kısmen doğrudur. Anayasanın ortaya koyduğu vesayet organları gerçekten de yasamanın ve yürütmenin hızlı ve etkin bir şekilde işlemini engelleyecek nitelikteydi. Cumhuriyet Senatosu'nun önemli bir kısmı seçilmiş üyelerden oluşmamaktaydı ve bu meclis yasama sürecini uzatıp hantallaştırmak dışında da kendisinden beklendiği gibi bir denetim görevi yapamamaktaydı. Bu durum da acil olarak üzerinde karar alınması konularında meclisin ve hükümetin etkisiz kalmasına neden olmaktadır. 1961 Anayasası'na yapılan en haklı eleştiri olan tıkanıklıkları açacak mekanizmaların eksikliği konusunu ise kanıtlayacak birçok olay bulunmaktadır. Bunlara verilebilecek en önemli örnek 1980 yılında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolmasına rağmen yeni bir Cumhurbaşkanı'nın TBMM'de bir türlü seçilememesi ve Cumhurbaşkanlığı makamının bir süre boş kalmasıdır. Yine yaşanan uzun süreli hükümet krizleri de bu durumun bir başka örneğidir. Tüm bunlara rağmen şu da bir gerçektir ki; 1961 Anayasası'nın kusurlarının giderilmesi için yeni baştan bir anayasanın yapılması gerekli değildi. Anayasada tespit edilmiş olan problemlerin bir uzlaşma yoluyla çözülmesi Türkiye'nin anayasa problemini büyük ölçüde çözebilirdi; ancak dönemin siyasi koşulları düşünüldüğünde bu uzlaşmanın gerçekleşmemiş olması şaşırtıcı değildir.

1982 Anayasası tıpkı 1961 Anayasası gibi bir tepki anayasasıdır; ancak 1982 Anayasası'nın bir tepki anayasası olarak ortaya çıkmasına neden olan dönem 1961 Anayasası'nın bir tepki anayasası olarak ortaya çıkmasına neden olan dönemle büyük ölçüde zıt koşullara sahip olduğu için bu anayasalar da birbirlerinden çok farklı anayasalar olarak ortaya çıkmışlardır. 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın aksine özgürlükler rejimi bakımından liberal değil neredeyse faşizan bir üslupla yazılmıştı. Söz konusu anayasanın hedefi kişilerin haklarını ve özgürlükleri iktidar karşısında güvenceye almak değil, devletin otoritesini ve gücünü yeniden sağlamak ve bunu anayasayla tahkim etmektir. Bu yolla 1960'ların sonunda başlayan ve 1980 yılına kadar dozu artarak devam eden terörün ve anarşinin bir daha yaşanmaması hedeflenmişti. Söz konusu anayasayı yapan Kurucu Meclis ise siyaset kurumuna olan güvensizliğin bir ifadesi olarak tamamen atanmış üyelerden oluşmaktaydı. Halkın tamamının yapım sürecinden dışlandığı, tepeden inmece bir anlayışla yazılan bu anayasaya dair eleştiri yapmak dahi yasaklanmıştı. 1982 Anayasa Referandumunu ise yapılan uygulamalar sonucunda referandum olmaktan çıkartılıp bir kurucu plebisite dönüştürülmüştü. Sonuçta söz konusu anayasa çok yüksek bir oyla kabul edilmiş olmasına karşılık toplum tarafından hiçbir zaman tam anlamıyla benimsememiştir.

1982 Anayasası, vesayetçi yönüyle incelendiği zaman 1961 Anayasası'nın onu aşan bir devamı niteliğindedir. 1961 Anayasası'nın öngörmüş olduğu vesayetçi yapı 1982 Anayasası ile çok daha güçlü bir hale getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın parlamenter rejimlerin niteliğine uygun bir biçimde yetkisiz ve sorumsuz bir protokol makamı olarak öngördüğü Cumhurbaşkanlığı makamı, 1982 Anayasası ile çok geniş yetkilere sahip olacak ve hem yürütme hem yargı hem de bürokrasi üzerinde tahakküm kurabilecek şekilde yeniden tanımlanmıştır. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu'nun da güçlendirilmesi ve Genelkurmay Başkanı'nın neredeyse yürütmenin üçüncü başı haline getirilmesi bu vesayetçi anlayışın 1982 Anayasası'na olan diğer bir yansımasıdır. 1982 Anayasası bir tepki anayasası olarak 1961 Anayasası'nın öngördüğü sisteme dair birçok değişiklik yapmıştır. Ülkedeki anarşinin ve terörün yükselmesinin devlet otoritesinin zayıflamasından, yasama organının hantallığından ve yürütmenin güçsüzlüğünden kaynaklandığını düşünen MGK, 1961 Anayasası ile öngörülen hakları ve özgürlükler rejimini büyük ölçüde ortadan kaldırmış; yürütmeyi, yasama ve yargı organları karşısında öne çıkaracak birtakım değişiklikler yapmış ve yasama organını da yeniden

tek kanatlı hale getirmiştir. 1982 Anayasası'nın Türkiye'nin içine düştüğü buhranlı durumla alakalı olarak problemleri gördüğü bir diğer nokta da seçim sisteminin sürekli olarak istikrarsız koalisyonların ortaya çıkmasına neden olacak bir biçimde düzenlenmiş olmasıdır. Gerçekten 1970'li yıllar Türkiye'nin istikrarsız ve ahenksiz koalisyonlarla yönetildiği yıllardır. 1973 Genel Seçimleri ile başlayan koalisyonlar dönemi boyunca siyasi çekişmeler ve hükümetin sürekli olarak değişme tehdidi altında olması gibi sebepler hükümetlerin ülkenin gerçek problemleriyle uğraşmak yerine bunlarla uğraşmasına neden olmaktadır. Ayrıca meclise çok sayıda partinin girmesi ise hükümetin kurulması için anahtar niteliği görecekle küçük partilerin hükümetlerde sahip oldukları temsil oranının çok daha üstünde bir oranla temsil edilmelerine neden olmaktadır. Bu durum da hükümetlerin icracı hükümetler olmalarını önlemektedir; çünkü bu partiler için hükümette bulunmak bir nimet olarak görüldüğünden, bu partiler hükümette buldukları süre içerisinde ülkenin problemlerini çözmek yerine kendilerine verilmiş olan bakanlıklarda kadrolaşmayı tercih etmekteydiler. Bunun sebebi ise bir sonraki seçimde tekrar hükümete girmesi garanti olarak görülmeyen partilerin iktidarlarını bürokrasi yoluyla sürdürmek istemeleridir.

1982 Anayasası, kabul edildiği günden itibaren birçok defa değiştirilmiş ve bu anayasanın demokrasiyle bağdaşmayan yanları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır; ancak yapılan tüm değişikliklere rağmen 1982 Anayasası'nın devleti birey karşısında üstün gören ve özgürlükler rejimine faşizan bir bakış açısıyla bakan yapısı tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Günümüzde 1982 Anayasası'nı sahiplenen bir toplumsal kesim neredeyse bulunmamaktadır. Hâlihazırda mecliste grubu bulunan Türkiye'nin dört büyük siyasi partisi de 2015 yılında genel seçimler için hazırladıkları beyannamelerinde yeni ve sivil bir anayasa yapılacağına dair vaatle bulunmuşlardır. Buna karşılık dört parti de bu noktada birbirlerinden farklı görüşlere sahip oldukları için yeni bir anayasanın her konuda geniş bir uzlaşmayla yapılması en azından şimdilik mümkün görünmemektedir. 1961 ve 1982 anayasaları yapıları itibarıyla demokratik sayılabilecek anayasalar değildir. 1961 Anayasası'nın yapılış aşaması sırasında bir ölçüde önem verdiği demokrasi 1982 Anayasası'nın yapılış sırasında tamamen yok sayılmıştır. Sonuç olarak her iki anayasa da kısa ömürlü olmuştur. Yapılacak olan yeni bir anayasanın aynı akıbete uğramamasının tek yolu ise halkın geniş bir kesiminin uzlaşması yoluyla ve çatışmacı yöntemler kullanılmadan yapılmasıdır. Darbe

dönemlerinden geçmediğimiz için yapılacak olan bir anayasanın bir kurucu meclis tarafından yapılması gerekmemektedir; bu nedenle yeni anayasayı TBMM yapmalıdır. Buna karşılık yeni bir anayasa yapılmadan önce partiler arasında sağlanabilecek en geniş uzlaşmanın ortaya koyulması ve bu uzlaşma doğrultusunda da genel seçimlerin yenilenmesi gerekmektedir. Böylece partiler, yeni anayasanın yapım sürecinde görev vermek istedikleri kişileri meclise sokma şansına olacakları gibi halkın da meseleye bakışı anlaşılmalı olacaktır. Bu yolun izlenmesinin ardından yapılacak olan anayasanın tekrar halkoyuna sunulması ise gerekmemektedir; çünkü TBMM zaten yeni anayasayı yapma vaadiyle gidilen seçimler sonucunda oluşmuş olacağı için yapılan anayasanın meşruiyetinin bir halkoyu ile sağlanmasına gerek olmayacaktır. Yine de belirtmek gerekir ki, bu nitelikteki bir meclis tarafından yapılan anayasanın onaylanması için halkoyuna gidilmesinde de bir sakınca bulunmamaktadır.

Türkiye'nin yeni bir anayasa konusunda uzlaşma sağlayamıyor olması tıpkı 1970'lerde olduğu gibi bugün de genel olarak ideolojik kaygılarla alakalıdır. DP-AP çizgisinin devamı olarak bugün iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), tıpkı bu partiler gibi saf milli egemenlik teorisine dayanan bir katılımcı demokrasi anlayışını benimsemiştir. CHP ise geçmişte de olduğu gibi anayasalar konusundaki denge ve denetimi ön plana çıkaran katılımcı demokrasi anlayışını günümüzde de sürdürmektedir. MHP'nin bu konudaki görüşleri çok net olmamakla beraber söz konusu parti 1982 Anayasası'nın devlet otoritesi ve özgürlükler rejimi bağlamında ortaya koyduğu statükoyu korumaktan yana görünmektedir. 1970'li yıllardan sonra ülkede dile getirilmeye başlanan Kürt sorununun bir sonucu olarak kurulan partilerin siyasi anlamda devamı olan ve bugün mecliste bulunan Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise bu konuda "demokratik özerklik" ve federatif yapı gibi oldukça farklı öneriler öne sürmektedir. Buna karşılık şunu da belirtmek gerekir ki HDP'nin öne sürdüğü demokratik özerklik kavramı, diğer partilerin önerilerinden çok farklı ve yeni görünmesine rağmen içi tam olarak doldurulmuş bir kavram olmadığı için bu kavram üzerinde de ciddi bir anayasal tartışma yürütülememektedir.

Anayasa meselesine bu satırların yazıldığı anda mevcut olan gündem açısından bakıldığında AKP ile MHP'nin uzlaşmasıyla oluşturulan bir anayasa paketinin halkoylamasına sunulması söz konusudur. Bu paket halkoylamasında kabul edildiği

takdirde 1982 Anayasası'nın 18 maddesi değiştirilecektir; ancak bu paketin hazırlanması ve halkoyuna sunulması sürecinde de yine Türkiye'nin bir geleneği olarak çatışmacı bir yöntem izlenmiştir. Propaganda sürecinde hem “evet” cephesindeki AKP ve MHP hem de “hayır” cephesindeki CHP ve HDP bu konuda birbirleriyle yarışacak ölçüde çatışmacı bir dil kullanmaktadırlar. Bu nedenle de halkoylamasının sonucu ne olursa olsun önceki tecrübeler de göz önüne alındığında Türkiye'nin mevcut anayasa krizinin sona ermeyeceğini söylemek mümkündür. Kullanılan çatışmacı dil ve değişikliğin yine geniş bir uzlaşma sağlanamadan sadece meclisteki sayısal çoğunluk vasıtasıyla halkoyuna sunulmuş olması, değişikliğin kabulü halinde ortaya çıkacak olan yeni durumun da halkın önemli bir kesimi tarafından benimsenmeyeceğini önceki tecrübelerin ışığında peşinen göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, F., 2016. *Modern Türkiye'nin oluşumu*. 15. Baskı. Y. Alagon (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları (orijinal basım tarihi 1995)
- Ahmad, F., 2014. *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. 5. Baskı. A. Fethi (Çev.), İstanbul: Hil Yayın
- Akgün, B., 2014, 12 Eylül döneminde iç ve dış politika (1980-1983), Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 545-568
- Çam, E., 2011. *Siyaset bilimine giriş*. 10 Baskı. İstanbul: Der Yayınları
- Çaylak, A. & Baran H., 2014. Türkiye'de Kemalist rejimin ordu ve anayasa ile pekişmesi ve darbeler arası dönem (1960-1970), Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 421-460
- Çaylak, A. & Nişancı Ş., 2014. Türkiye'de çok partili siyasal sürece giriş: demokrasiye geçiş mi siyasal rejimin restorasyonu mu?, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 303-343
- Erdem, T., 2012. *Anayasalar ve belgeler*. 2. Baskı. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık
- Erdoğan, M., 2015. *Anayasal demokrasi*. 12. Baskı. İstanbul: Siyasal Kitabevi
- Fedayi, C. 2014. Türkiye'nin siyasal ve sosyal kaos dönemi (1971-1980) –nam-ı diğer: 70'li yıllar-, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 489-520
- Göktepe, C., 2014a. Demokrat Parti dönemi iç ve dış siyasi gelişmeler (1950-1960), Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 361-394
- Göktepe, C., 2014b. Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi sonrası iç ve dış siyasi gelişmeler (1961-1964), Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye'nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 395-420
- Gözler, K., 2016. *Kurucu iktidar*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Gözler, K., 2015. *Anayasa hukukunun genel esaslarına giriş*. 8. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Kaboğlu, İ., 2013. *Özgürlükler hukuku 1*. 7. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları

- Kalaycıoğlu, E., 2016. Türkiye’de politik rejimin evrimi ve yasama sistemi, Kalaycıoğlu, E. & Sarıbay, A. Y. (Ed.), *Türk siyasal hayatı*. 6. Baskı. İstanbul: Sentez Yayıncılık, ss. 369-387
- Kapani, M., 2016. *Politika bilimine giriş*. 52. Baskı. İstanbul: BB101 Yayınları
- Karpat, K. H., 2016. *Türk demokrasi tarihi*. 7. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları
- Karpat, K. H., 2015. *Türk siyasi tarihi*. 5. Baskı. C. Elitez (Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları
- Özbudun, E., 2016. *Türk anayasa hukuku*. 16. Baskı. İstanbul: Yetkin Yayınları
- Özbudun, E., 2015. *Anayasalcılık ve demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E., 2014. *Türkiye’de demokratikleşme süreci anayasa yapımı ve anayasa yargısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Özbudun, E. & Gençkaya, Ö. F., 2010. *Türkiye’de demokratikleşme ve anayasa yapımı politikası*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık
- Özbudun, E., 1993. *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Öztekin, A., 2016. *Siyaset bilimine giriş*. 10. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Parla, T., 2016. *Türkiye’de anayasalar*. İstanbul: Metis Yayınları
- Rousseau, J. J., 2008. *Toplum sözleşmesi*. A. Alper (Çev.) İstanbul: Oda Yayınları
- Sancar, M., 2014. *Devlet aklı kışkacında hukuk devleti*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sartori, G. 1997. *Karşılaştırmalı anayasa mühendisliği*. E. Özbudun (Çev.) Ankara: Yetkin Basımevi (orijinal basım tarihi 1994)
- Seydi, S. 2014. 1939-1945 dönemi iç ve dış politika, Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Türkiye’nin politik tarihi iç ve dış politika*. Ankara: Savaş Yayınevi, ss. 257-302
- Soysal, M., 1997. *100 soruda anayasanın anlamı*. 11. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Tanör, B. & Yüzbaşıoğlu N., 2016. *1982 anayasasına göre Türk anayasa hukuku*. 16. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Tanör, B., 2008. *Anayasal gelişme tezleri*. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tanör, B., 1994. *İki anayasa 1961 & 1982*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Teziç, E., 2016. *Anayasa hukuku*. 20. Baskı. İstanbul: Beta Basım
- Teziç, E., 1976. *100 Soruda siyasi partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi

Zürcher, E, J., 2016. *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. 32. Baskı. Y. Saner (Çev.),
İstanbul: İletişim Yayınları

Diğer Yayınlar

Gözler, K., 2011. Asli kurucu iktidar – tali kurucu iktidara ayrımı [online], Göztepe, E. & Çelebi, A. (Ed.), 2012 *Yeni anayasa: demokratik bir anayasa için öneriler*, İstanbul: Metis Yayınları (www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm). [ziyaret tarihi 01.04.2017]

Gözler, K., 2017, Referandum mu, Plebisit mi? [online], <http://www.anayasa.gen.tr/plebisit.htm>. [ziyaret tarihi 01.04.2017].

